HOF VAN JUSTITIE VAN
DE EUROPESE UNIE

JAARVERSLAG **2015**

GERECHTELIJKE WERKZAAMHEDEN

HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE UNIE

JAARVERSLAG **2015**

GERECHTELIJKE WERKZAAMHEDEN

Overzicht van de gerechtelijke werkzaamheden van het Hof van Justitie,
het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie

Luxemburg, 2016

www.curia.europa.eu

HOF VAN JUSTITIE VAN
DE EUROPESE UNIE

HOF VAN JUSTITIE
2925 LUXEMBOURG
LUXEMBURG
TEL. +352 4303 1

GERECHT
2925 LUXEMBOURG
LUXEMBURG
TEL. +352 4303 1

GERECHT
VOOR AMBTENARENZAKEN
2925 LUXEMBOURG
LUXEMBURG
TEL. +352 4303 1

Het Hof op internet: http://www.curia.europa.eu

Manuscript voltooid op 1 januari 2016.

Reproductie met bronvermelding toegestaan. De foto's mogen slechts worden gereproduceerd in de context van deze publicatie. Voor elk ander gebruik moet toestemming worden gevraagd aan het Hof van Justitie van de Europese Unie.

Op internet is nog veel meer informatie over de Europese Unie te vinden via de Europa-server (http://europa.eu).

Luxemburg: Hof van Justitie van de EU / Directie Communicatie / Eenheid Publicaties en Multimedia
Bureau voor publicaties van de Europese Unie

Print ISBN 978-92-829-2223-1 ISSN 2467-091X doi:10.2862/52737 QD-AP-16-001-NL-C
PDF ISBN 978-92-829-2148-7 ISSN 2467-1142 doi:10.2862/454081 QD-AP-16-001-NL-N

© Europese Unie, 2016

Foto's © Georges Fessy
Omslagfoto's © Gediminas Karbauskis

Printed in Luxembourg

GEDRUKT OP ELEMENTAIR CHLOORVRIJ GEBLEEKT PAPIER (ECF)

INHOUD

Voorwoord van **Koen LENAERTS**, president van het Hof van Justitie 4

HOOFDSTUK I **HET HOF VAN JUSTITIE**

A | Ontwikkeling en werkzaamheden van het Hof van Justitie in 2015 8

B | Rechtspraak van het Hof van Justitie in 2015 12

C | Samenstelling van het Hof van Justitie 70

1. Wijzigingen in de samenstelling van het Hof van Justitie in 2015 71

2. Protocollaire rangorde 72

3. Voormalige leden van het Hof van Justitie 75

D | Gerechtelijke statistieken van het Hof van Justitie 78

HOOFDSTUK II **HET GERECHT**

A | Werkzaamheden van het Gerecht in 2015 108

B | Samenstelling van het Gerecht 166

1. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht in 2015 167

2. Protocollaire rangorde 168

3. Gewezen leden van het Gerecht 170

C | Gerechtelijke statistieken van het Gerecht 172

HOOFDSTUK III **HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN**

A | Werkzaamheden van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2015 194

B | Samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken 204

1. Wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken in 2015 205

2. Protocollaire rangorde 206

3. Voormalige leden van het Gerecht voor ambtenarenzaken 207

C | Gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken 208

Koen LENAERTS
President van het Hof van Justitie van de Europese Unie

Het jaar dat achter ons ligt, was voor de instelling van een wel heel bijzondere toets voorzien, met de neerlegging van zijn ambt door Vassilios Skouris na een ambtstermijn van meer dan zestien jaar als rechter in het Hof van Justitie en een uitzonderlijk parcours van twaalf jaar als president van de instelling.

In deze laatste maanden waren er vele gelegenheden om grote hulde te brengen aan mijn voorganger, of dit nu bij de feestelijkheden te zijner ere rond de overhandiging van een Liber amicorum op 8 juni 2015 was of tijdens de plechtige terechtzitting op 7 oktober 2015 of in minder formele kringen.

Ik zou in dit voorwoord niettemin graag de gelegenheid te baat willen nemen om persoonlijk en in naam van alle leden en het personeel van de instelling nogmaals onze dankbaarheid aan onze voormalige president uit te drukken. In ons collectief geheugen zullen we ons president Skouris herinneren als de man die de voorwaarden voor het succes van de verschillende uitbreidingen in het recente verleden van onze instelling heeft weten te scheppen, en dan met name de „grote uitbreiding" van 2004. Ook zou ik hem hier willen eren voor zijn niet aflatende toewijding aan de wezenlijke bijdrage die het Hof van Justitie van de Europese Unie levert aan de rechtseenheid en de rechtsstaat binnen de Unie alsook de bevordering van de grondrechten van de Europese burgers, een bijdrage waarvoor de instelling in mei 2015 in Stuttgart is beloond met de toekenning van de 50e Theodor Heuss-prijs.

Statistisch gezien viel het jaar 2015 op door het uitzonderlijk hoge tempo waarin de instelling haar gerechtelijke werkzaamheden heeft verricht. In het afgelopen jaar zijn er bij de drie rechterlijke instanties in totaal 1 711 zaken aanhangig gemaakt, wat in de geschiedenis van de instelling het hoogste aantal aanhangig gemaakte zaken in een jaar is. Meer bepaald bedroeg het aantal bij het Hof aanhangig gemaakte zaken dit jaar voor het eerst meer dan de symbolische drempel van 700 zaken (713). Bovendien is de jaarlijkse productiviteit van de instelling met 1 755 afgedane zaken in 2015 op een ongekend hoog niveau.

De instelling verheugt zich natuurlijk over deze ontwikkeling, die getuigt van het vertrouwen dat de nationale rechterlijke instanties en de justitiabelen in de rechterlijke instanties van de Unie hebben, en prijst zich in die context tegelijk gelukkig met de goedkeuring van de hervorming van de gerechtelijke structuur van het Hof van Justitie van de Europese Unie door de wetgevende instanties van de Unie. De goedkeuring van die hervorming markeert het einde van een lang wetgevingsproces waarvoor in

2011 de aanzet is gegeven, en maakt het de instelling mogelijk, dankzij de verdubbeling van het aantal rechters in het Gerecht in een driestappenproces dat tot in 2019 wordt gespreid, om haar taak ten dienste van de Europese justitiabelen te vervullen met inachtneming van de doelstellingen op het gebied van kwaliteit en efficiency van de rechtspleging. Dat is ook het doel van het nieuwe Reglement voor de procesvoering van het Gerecht, dat op 1 juli 2015 in werking is getreden en het vermogen van het Gerecht zal vergroten om de zaken binnen een redelijke termijn en met inachtneming van de eisen van een eerlijk proces te behandelen.

Tot slot heeft 2015 niet alleen het vertrek van president Skouris gezien, maar ook dat van drie leden van het Hof, in het kader van de gedeeltelijke vervanging van de leden daarvan, en één lid van het Gerecht. Voorts begroeten wij twee bijkomende advocaten-generaal, waarmee een einde is gekomen aan de tenuitvoerlegging van het besluit van de Raad van juni 2013 houdende verhoging van het aantal advocaten-generaal bij het Hof.

Los van die institutionele ontwikkelingen herinner ik ook graag aan het feit dat het Hof van Justitie van de Europese Unie het voorrecht heeft gehad om, in het kader van de viering van de 800e verjaardag van de ondertekening van de Magna Carta door koning Jan van Engeland, gedurende een week in oktober van het afgelopen jaar één van de originele exemplaren van dat handvest onder te brengen, een handvest dat een ware universele inspiratiebron is voor vele fundamentele teksten over de democratische waarden, de vrijheden en de mensenrechten.

Dit verslag biedt de lezer een compleet overzicht van de ontwikkeling en de werkzaamheden van de instelling in het jaar 2015. Zoals in de voorafgaande jaren is een groot deel ervan gewijd aan korte maar uitputtende uiteenzettingen van de eigenlijke gerechtelijke activiteit van het Hof van Justitie, het Gerecht en het Gerecht voor ambtenarenzaken. Deze analyse wordt aangevuld door en geïllustreerd aan de hand van specifieke statistische gegevens voor elke rechterlijke instantie.

Ik maak van deze gelegenheid gebruik om de collega's van de drie rechterlijke instanties en alle leden van het personeel van de instelling hartelijk te bedanken voor het voortreffelijke werk dat zij in de loop van het jaar hebben verricht.

HOOFDSTUK I
HET HOF VAN JUSTITIE

A | ONTWIKKELING EN WERKZAAMHEDEN VAN HET HOF VAN JUSTITIE IN 2015

Door president **Koen LENAERTS**

In dit eerste hoofdstuk worden op beknopte wijze de activiteiten van het Hof van Justitie in het jaar 2015 uiteengezet. In dit deel (A) wordt eerst een overzicht gegeven van de evolutie van de rechterlijke instantie in het afgelopen jaar, waarna een statistische analyse volgt, waaruit blijkt hoe de werklast van het Hof van Justitie en de gemiddelde procesduur zich hebben ontwikkeld. In het tweede deel (B) worden, zoals elk jaar, de belangrijkste ontwikkelingen in de rechtspraak per gebied geschetst. Het derde deel (C) bevat een gedetailleerde uiteenzetting van de samenstelling van het Hof in de referentieperiode, terwijl het vierde deel (D) is gewijd aan de statistieken van het gerechtelijke jaar 2015.

1.1. Tijdens de plechtige terechtzitting die op 7 oktober 2015 is gehouden ter gelegenheid van de gedeeltelijke vervanging van de leden van het Hof, heeft de instelling afscheid genomen van Vassilios Skouris, na een mandaat van meer dan zestien jaar als rechter in het Hof en twaalf jaar als president van het Hof van Justitie van de Europese Unie.

Aan deze plechtigheid is op 8 juni 2015 een colloquium voorafgegaan, georganiseerd op initiatief van een promotiecomité onder voorzitterschap van vicepresident Antonio Tizzano, over het thema „Het Hof van Justitie van de Europese Unie onder het presidentschap van Vassilios Skouris". Bij die gelegenheid hebben verschillende hooggeplaatsten die tussen 2003 en 2015 betrekkingen met de instelling hebben onderhouden, met name hoge nationale magistraten en vertegenwoordigers van de Europese instellingen, hun hulde gebracht onder het dagvoorzitterschap van de vicepresident van de Franse raad van state en president van het „comité 255", Jean-Marc Sauvé. Het colloquium is afgesloten met de overhandiging aan de heer Skouris van een Liber amicorum met daarin de bijdragen van leden en voormalige leden van het Hof die onder zijn presidentschap hun ambt hebben vervuld.

1.2. Op het vlak van het institutionele functioneren is het voor 2015 markantste feit zonder twijfel de vaststelling van verordening (EU, Euratom) 2015/2422 van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2015 tot wijziging van Protocol nr. 3 betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de Europese Unie (PB L 341, blz. 14), die op 25 december 2015 in werking is getreden. Binnen een context waarin de rechtszaken steeds volumineuzer en complexer worden, geven de wijzigingen in het Statuut van de instelling als gevolg van deze verordening, die tot stand is gekomen na een voorstel dat de instelling in maart 2011 had ingediend en in oktober 2014 had aangepast, uiting aan een substantiële wijziging van de gerechtelijke structuur van de Unie. Deze hervorming is van cruciaal belang voor de structurele en duurzame versterking, in het belang van de justitiabelen, van de efficiency van het gerechtelijke stelsel van de Unie als geheel.

De hervorming zal in drie stappen verlopen, die er geleidelijk toe zullen leiden dat het totale aantal rechters in het Gerecht tussen nu en 2019 zal verdubbelen: 12 nieuwe rechters zullen begin 2016 hun ambt aanvangen, na afronding van de selectie- en benoemingsprocedures; bij de gedeeltelijke vervanging van de leden van het Gerecht in september 2016 zal het aantal rechters met 7 toenemen, door de integratie van het Gerecht voor ambtenarenzaken in het Gerecht; tot slot zal het aantal rechters bij de volgende gedeeltelijke vervanging van de leden van het Gerecht in september 2019 met 9 worden verhoogd, waardoor het totale aantal op 56 uitkomt. In het kader van dit proces zullen de lidstaten erop moeten toezien dat op termijn een gelijke vertegenwoordiging van mannen en vrouwen binnen het Gerecht is gewaarborgd. Daarnaast is de instelling verzocht om regelmatig verslag uit te brengen over de hervorming, met name na afloop van de drie uitvoeringsfasen.

Deze hervorming is eerst en vooral bedoeld om het aantal bij het Gerecht aanhangige zaken duurzaam te doen afnemen, wat tot gevolg zal hebben dat de gemiddelde procesduur voor het Gerecht korter zal worden. De

gerechtelijke structuur van de Unie zal ook eenvoudiger worden, de globale efficiency ervan zal toenemen en de coherentie van de rechtspraak zal worden bevorderd, aangezien één enkele instantie, het Hof van Justitie, tot taak zal hebben om voor eenvormigheid in de uitlegging van de rechtsregels in het kader van hogere voorzieningen te zorgen.

Naast deze belangrijke institutionele hervorming, verdient nog het aantreden van twee bijkomende advocaten-generaal, de heren Bobek en Saugmandsgaard Øe, op 7 oktober 2015 de aandacht. Met hun komst naar het Hof van de Justitie is een einde gekomen aan de tenuitvoerlegging van besluit 2013/336/EU van de Raad van 25 juni 2013 houdende verhoging van het aantal advocaten-generaal bij het Hof van Justitie van de Europese Unie (PB L 179, blz. 92).

2. De gerechtelijke statistieken van het Hof voor 2015 laten in het algemeen zien dat de toch al hoge productiviteit en efficiency op peil zijn gebleven, maar vooral ook dat de tendens van het stijgende aantal rechtszaken zich doorzet.

Zo bedraagt het totale aantal zaken dat in 2015 bij het Hof aanhangig is gemaakt 713 (brutocijfer, vóór voeging wegens verknochtheid), hetgeen, uitgedrukt in aantal nieuwe zaken die in een jaar aanhangig worden gemaakt, het hoogste aantal in de geschiedenis van het Hof is.[1] De verklaring voor dit uitzonderlijke getal, een stijging met bijna 15 % ten opzichte van 2014 (622), is te vinden in het dubbele effect van een significante toename van het aantal hogere voorzieningen [215 hogere voorzieningen, dus bijna het dubbele ten opzichte van 2014 (111) en het hoogste cijfer ooit in de geschiedenis van het Hof] en het grote aantal verzoeken om een prejudiciële beslissing die bij het Hof zijn ingediend [436, zijnde het tweede hoogste cijfer na dat van 2013 (450)]. Daarentegen is het aantal rechtstreekse beroepen gevoelig afgenomen ten opzichte van 2014 (48, tegenover 74 in 2014), hetgeen een bevestiging is van de sterke neerwaartse tendens die in de afgelopen jaren te zien was. Daarnaast zijn er in 2015 drie verzoeken om een advies ingediend.

Het Hof heeft 616 zaken afgedaan in 2015 (brutocijfer, zonder rekening te houden met de voegingen; 570 netto), wat globaal minder is dan in 2014 (719 bruto; 632 netto). Dit is gedeeltelijk te wijten aan het kleinere aantal zaken dat in 2014 aanhangig is gemaakt (622) en derhalve in staat van wijzen was in het afgelopen jaar. Van die afgesloten zaken, is in 399 zaken arrest gewezen en in 171 zaken een beschikking gegeven.

Op 31 december 2015 bedroeg het aantal aanhangige zaken 884 (brutocijfer, vóór voeging; 831 netto), hetgeen een stijging ten opzichte van de situatie eind 2014 laat zien (787 bruto), maar precies gelijk is aan de situatie op 31 december 2013 en op twee eenheden na gelijk is aan die op 31 december 2012 (886 bruto).

Wat de procesduur in 2015 betreft, zijn de statistische gegevens zeer positief. Zo bedroeg de gemiddelde duur van de behandeling voor de prejudiciële verwijzingen 15,3 maanden, dicht bij het record van 2014 (15 maanden). Bij de rechtstreekse beroepen was die duur 17,6 maanden in 2015, wat significant minder is dan in de voorafgaande jaren (tussen 19,7 en 24,3 maanden in de periode 2011-2014). De gemiddelde duur van de behandeling van de hogere voorzieningen was in 2015 14 maanden, in die laatste jaren het laagste gemiddelde.

Die gegevens zijn het resultaat van een constant toezicht op zijn werklast door het Hof. Dat de efficiency van het Hof op peil is gebleven, wordt niet alleen verklaard door de hervormingen van zijn werkmethoden in de afgelopen jaren, maar ook door het gebruik van de verschillende procedurele instrumenten die het tot zijn beschikking heeft om de behandeling van bepaalde zaken te versnellen (prejudiciële spoedprocedure, versnelde procedure, berechting bij voorrang, vereenvoudigde procedure, mogelijkheid om zonder conclusie uitspraak te doen).

1 | Met uitzondering van de 1 324 zaken die in 1979 aanhangig zijn gemaakt. Dit ongebruikelijk hoge cijfer wordt verklaard door het feit dat op grote schaal beroepen tot nietigverklaring met hetzelfde voorwerp zijn ingesteld.

Dit jaar is in 11 zaken om de prejudiciële spoedprocedure verzocht. De daarvoor aangewezen kamer was in 5 daarvan van oordeel dat aan de voorwaarden in artikel 107 en volgende van het Reglement voor de procesvoering was voldaan. Deze zijn gemiddeld binnen 1,9 maanden afgehandeld.

Om de versnelde procedure is 18 maal verzocht, maar in slechts 1 zaak daarvan was aan de voorwaarden van het Reglement voor de procesvoering voldaan. Daarnaast zijn 7 zaken bij voorrang behandeld.

Voorts heeft het Hof geregeld gebruikgemaakt van de vereenvoudigde procedure in artikel 99 van het Reglement voor de procesvoering om op bepaalde prejudicieel gestelde vragen te antwoorden. In totaal zijn namelijk 37 zaken afgesloten bij beschikkingen (35) op grond van die bepaling.

Tot slot heeft het Hof veelvuldig gebruikgemaakt van de bij artikel 20 van zijn Statuut geboden mogelijkheid om zonder conclusie van de advocaat-generaal uitspraak te doen wanneer in de zaak geen nieuwe rechtsvraag aan de orde is. Zo is ongeveer 43 % van de arresten in 2015 zonder conclusie gewezen.

Wat de verdeling van de zaken over de verschillende rechtsprekende formaties van het Hof betreft, wordt erop gewezen dat de Grote kamer in 2015 ongeveer 8 % (van het totaal) van de zaken heeft afgedaan, de kamers van vijf rechters ongeveer 58 % en de kamers van drie rechters ongeveer 34 % van de zaken die bij arrest of beschikking van gerechtelijke aard zijn afgesloten. Ten opzichte van het voorafgaande jaar is het aandeel van de zaken dat door de Grote kamer is behandeld relatief stabiel gebleven (8,7 % in 2014) en het aandeel dat door de kamers van vijf rechters is behandeld licht gestegen (55 % in 2014). Van het aantal zaken dat bij beschikking van gerechtelijke aard is afgedaan, is 76 % toegewezen aan de kamers van drie rechters en 18 % aan de kamers van vijf rechters. 6 % van de beschikkingen komt voor rekening van de vicepresident van het Hof.

Voor meer gedetailleerde informatie over de statistische gegevens van het gerechtelijke jaar 2015 wordt de lezer verwezen naar deel D van dit hoofdstuk.

B | RECHTSPRAAK VAN HET HOF VAN JUSTITIE IN 2015

I. GRONDRECHTEN

In de loop van 2015 heeft het Hof meerdere malen uitspraak gedaan over de grondrechten binnen de rechtsorde van de Unie. Sommige van die beslissingen worden in het onderhavige verslag vermeld.[2] Drie daarvan verdienen bijzondere aandacht.

In de eerste plaats moet melding worden gemaakt van het arrest ***Delvigne*** (C-650/13, EU:C:2015:648), dat op 6 oktober 2015 door de Grote kamer van het Hof is gewezen. In dit arrest heeft het Hof zich gebogen over de vraag *of een lidstaat mag voorzien in een algemeen, onbepaald en automatisch verbod op de uitoefening van de burger- en politieke rechten dat zich ook uitstrekt tot het stemrecht van burgers van de Unie bij de verkiezingen voor het Europees Parlement*. In het hoofdgeding was een Franse onderdaan voorwerp geweest van een definitief geworden strafrechtelijke veroordeling voor een ernstig misdrijf, waarbij hem als bijkomende straf zijn burgerrechten blijvend waren ontnomen. De regel dat deze bijkomende straf automatisch werd opgelegd, was na de veroordeling van de verzoeker in het hoofdgeding gewijzigd. Aangezien deze nieuwe regel echter niet gold voor veroordelingen die vóór de inwerkingtreding daarvan definitief waren geworden, had de verzoeker in het hoofdgeding zich beroepen op ongelijke behandeling en de nationale rechter verzocht het Hof te vragen om uitlegging van de artikelen 39 en 49 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie (hierna: „Handvest van de grondrechten"), gezien genoemde ontneming van het stemrecht.

In zijn arrest, dat betrekking heeft op de toepasselijkheid van het Handvest van de grondrechten op het hoofdgeding, komt het Hof tot het oordeel dat de situatie van een burger van de Unie die voorwerp is van een beslissing waarbij hij door de autoriteiten van een lidstaat uit de kiesregisters is geschrapt, waardoor hij zijn stemrecht bij de verkiezingen voor het Europees Parlement heeft verloren, binnen de werkingssfeer van het Unierecht valt. De Akte van 1976 betreffende de verkiezing van de leden van het Europees Parlement door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen[3] bepaalt niet uitdrukkelijk en nauwkeurig wie dat recht geniet, zodat de vaststelling van wie dat recht heeft, bij de huidige stand van het Unierecht tot de bevoegdheid van elke lidstaat behoort, onder eerbiediging van het Unierecht. Meer bepaald zijn de lidstaten verplicht om bij de uitoefening van die bevoegdheid te verzekeren dat de leden van het Europees Parlement door middel van rechtstreekse, vrije en geheime algemene verkiezingen worden verkozen. Een nationale wettelijke regeling die bepaalt dat burgers van de Unie die strafrechtelijk zijn veroordeeld, zijn uitgesloten van stemrecht bij de verkiezingen voor het Europees Parlement, moet dus worden beschouwd als een maatregel waarbij het Unierecht ten uitvoer wordt gelegd in de zin van artikel 51, lid 1, van het Handvest van de grondrechten.

Ten gronde heeft het Hof vastgesteld dat het geen twijfel leed dat een ontneming van het stemrecht zoals in het hoofdgeding aan de orde, de uitoefening van het in artikel 39, lid 2, van het Handvest van de grondrechten gewaarborgde recht beperkte. Artikel 52, lid 1, van het Handvest erkent echter dat aan de uitoefening van

2| De volgende arresten zijn opgenomen: arrest van 29 april 2015, *Léger* (C-528/13, EU:C:2015:288), besproken in onderdeel XVII „Volksgezondheid"; arrest van 16 juli 2015, *Lanigan* (C-237/15 PPU, EU:C:2015:474), besproken in onderdeel X „Justitiële samenwerking in strafzaken"; arrest van 16 juli 2015, *Coty Germany* (C-580/13, EU:C:2015:485), besproken in onderdeel XIV.1 „Intellectuele eigendom"; arrest van 8 september 2015, *Taricco e.a.* (C-105/14, EU:C:2015:555), besproken in onderdeel XIII „Fiscale bepalingen"; arrest van 6 oktober 2015, *Schrems* (C-362/14, EU:C:2015:650), besproken in onderdeel XIV.2 „Bescherming van persoonsgegevens", en arrest van 17 december 2015, *Imtech Marine Belgium* (C-300/14, EU:C:2015:825), besproken in onderdeel IX.3 „Europese executoriale titel".

3| Akte betreffende de verkiezing van de leden van het Europees Parlement door middel van rechtstreekse algemene verkiezingen, gehecht aan besluit 76/787/EGKS, EEG, Euratom van de Raad van 20 september 1976 (PB L 278, blz. 1), zoals gewijzigd bij besluit 2002/772/EG, Euratom van de Raad van 25 juni 2002 en 23 september 2002 (PB L 283, blz. 1).

dergelijke rechten beperkingen kunnen worden gesteld, voor zover die beperkingen bij wet worden gesteld en de wezenlijke inhoud van die rechten en vrijheden en het evenredigheidsbeginsel eerbiedigen. In deze zaak was de ontneming van het stemrecht bij wet gesteld. Daarnaast deed zij geen afbreuk aan het in artikel 39, lid 2, van het Handvest van de grondrechten bedoelde stemrecht als zodanig, aangezien als gevolg van die beperking bepaalde personen in specifieke omstandigheden en wegens hun gedrag werden uitgesloten van de groep van kiesgerechtigden voor het Europees Parlement. Bovendien was een dergelijke beperking evenredig aangezien daarbij de aard en de ernst van het strafbare feit alsook de duur van de straf in aanmerking werden genomen en het nationale recht aan een persoon wiens stemrecht was ontnomen de mogelijkheid bood om opheffing daarvan te verzoeken en die te verkrijgen.

Tot slot heeft het Hof erop gewezen dat het beginsel van terugwerkende kracht van de lichtere straf dat is neergelegd in artikel 49, lid 1, laatste volzin, van het Handvest van de grondrechten, zich niet verzet tegen de aan de orde zijnde nationale wettelijke regeling, aangezien zij de van rechtswege uit een strafrechtelijke veroordeling voortvloeiende ontneming van het stemrecht uitsluitend handhaaft voor onherroepelijke veroordelingen die in laatste aanleg op basis van de oude, minder gunstige wetgeving zijn uitgesproken.

In de tweede plaats heeft het Hof in het arrest ***CHEZ Razpredelenie Bulgaria*** (C-83/14, EU:C:2015:480), uitgesproken op 16 juli 2015, in de formatie Grote kamer uitlegging gegeven aan *richtlijn 2000/43 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming*[4], en verklaard dat zij zich verzet tegen een praktijk die inhoudt dat elektriciteitsmeters op een ontoegankelijke hoogte worden geplaatst in een wijk met hoofdzakelijk bewoners van Roma-afkomst, terwijl diezelfde meters op normale hoogte hangen in andere wijken van de stad. Het hoofdgeding betrof een Bulgaarse dame die in bedoelde wijk met hoofdzakelijk bewoners van Roma-afkomst een kruidenierswinkel had. Hoewel zij niet zelf van Roma-afkomst was, meende deze Bulgaarse dame dat ook zij werd gediscrimineerd als gevolg van de gewraakte handelwijze van het elektriciteitsbedrijf.

In zijn arrest heeft het Hof er allereerst aan herinnerd dat de werkingssfeer van richtlijn 2000/43 niet restrictief kan worden omschreven, gelet op het doel ervan, de aard van de rechten die zij beoogt te beschermen en het feit dat die richtlijn op het betrokken gebied slechts uiting geeft aan het in artikel 21 van het Handvest van de grondrechten erkende gelijkheidsbeginsel. Aangezien de installatie van elektriciteitsmeters accessoir is aan de levering van elektriciteit, dient genoemd beginsel in de zin van artikel 3, lid 1, van de richtlijn te worden geëerbiedigd.

Ten aanzien van de bepalingen van richtlijn 2000/43 waarover prejudiciële vragen zijn gesteld, heeft het Hof erop gewezen dat de gewraakte handelwijze „discriminatie op grond van etnische afstamming", met name in de zin van de artikelen 1 en 2, lid 1, van de richtlijn kan vormen, aangezien dit begrip bedoeld is om zonder onderscheid van toepassing te zijn op een collectieve maatregel die personen van een bepaalde etnische afkomst treft dan wel op een collectieve maatregel die personen zonder die afkomst treft die evenals eerstbedoelde personen ten gevolge van die maatregel ongunstiger worden behandeld of bijzonder worden benadeeld. Voorts kan niet op grond van de enkele omstandigheid dat er in de betrokken wijk ook bewoners zijn die niet van Roma-afkomst zijn, worden uitgesloten dat de gewraakte handelwijze is ingevoerd wegens de etnische Roma-afkomst van de meeste bewoners van die wijk.

Het Hof heeft er daarnaast op gewezen dat voor zover de nationale rechter tot het oordeel zou komen dat de gewraakte handelwijze geen directe discriminatie op grond van etnische afstamming vormt, zij indirecte discriminatie kan vormen. In dat verband heeft het Hof eraan herinnerd dat indirecte discriminatie, anders dan directe discriminatie, kan voortvloeien uit een maatregel die weliswaar op neutrale wijze is geformuleerd, dat wil zeggen onder verwijzing naar andere criteria die geen verband houden met het beschermde kenmerk,

4 | Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (PB L 180, blz. 22).

maar niettemin ertoe leidt dat personen met dat kenmerk bijzonder worden benadeeld. In casu zou de in het hoofdgeding aan de orde zijnde handelwijze, gesteld dat zij uitsluitend is ingevoerd als antwoord op het misbruik dat in de betrokken wijk plaatsvond, gebaseerd zijn op ogenschijnlijk neutrale criteria, maar tegelijk personen van Roma-afkomst in aanzienlijk grotere mate treffen. Zij plaatst deze personen daarmee in een veel minder gunstige positie ten opzichte van personen met een andere etnische afstamming.

Voorts kan de litigieuze maatregel alleen objectief gerechtvaardigd worden door het streefdoel de veiligheid van het elektriciteitsnet en een correcte registratie van de verbruikte elektriciteit te verzekeren, indien die maatregel niet verder gaat dan passend en noodzakelijk is om die doelstellingen te bereiken en de veroorzaakte nadelen niet onevenredig zijn aan de aldus beoogde doelstellingen. Dat is niet het geval indien wordt vastgesteld dat er andere passende en minder ingrijpende middelen bestaan waarmee die doelstellingen kunnen worden bereikt, dan wel, wanneer dergelijke andere middelen ontbreken, dat die handelwijze onevenredig inbreuk maakt op het legitieme belang van de eindafnemers van elektriciteit die in de betreffende wijk wonen om toegang te hebben tot de levering van elektriciteit in omstandigheden die niet beledigend of stigmatiserend zijn en hun de mogelijkheid bieden regelmatig hun elektriciteitsverbruik te controleren.

In de derde plaats heeft het Hof op 17 december 2015 in het arrest ***WebMindLicenses*** (C-419/14, EU:C:2015:832)[5] verklaard dat het Unierecht zich er niet tegen verzet *dat een nationale belastingdienst gebruikmaakt van bewijzen die in een parallelle nog niet afgesloten strafprocedure buiten het medeweten van de belastingplichtige zijn verkregen,* bijvoorbeeld door telefoontaps en inbeslagname van e-mails, om misbruik op het gebied van de belasting over de toegevoegde waarde (hierna: „btw") aan te tonen, op voorwaarde dat bij de verkrijging van deze bewijzen in deze strafprocedure en bij het gebruik ervan in de administratieve procedure de door het Unierecht gewaarborgde rechten, en met name de grondrechten, niet zijn geschonden.

In deze zaak heeft het Hof er allereerst aan herinnerd dat aan de hand van de bewijsregels van het nationale recht moet worden nagegaan of sprake is van de wezenskenmerken van misbruik. Deze regels mogen evenwel de doeltreffendheid van het Unierecht niet aantasten. Het heeft gepreciseerd dat een navordering in de btw nadat misbruik is vastgesteld, een uitvoering van de btw-richtlijn[6] en artikel 345 VWEU is, en dus van het Unierecht in de zin van artikel 51, lid 1, van het Handvest van de grondrechten.

Het Hof heeft dan ook verduidelijkt dat het krachtens de artikelen 7, 47 en 52, lid 1, van het Handvest van de grondrechten de taak is van de nationale rechter die de wettigheid van de op dergelijke bewijzen gesteunde beslissing tot navordering van btw toetst, om na te gaan of de onderzoeksmiddelen die in het kader van de parallelle procedure zijn gebruikt, bij wet waren toegestaan en noodzakelijk waren en of het gebruik van de met deze middelen verkregen bewijzen door deze dienst eveneens bij wet was toegestaan en noodzakelijk was. Bovendien is het zijn taak om na te gaan of de belastingplichtige, in overeenstemming met het algemene beginsel van eerbiediging van de rechten van verdediging, in de administratieve procedure de mogelijkheid heeft gehad om toegang tot deze bewijzen te hebben en over deze bewijzen te worden gehoord. Indien de nationale rechter vaststelt dat deze belastingplichtige deze mogelijkheid niet heeft gehad of dat deze bewijzen in de strafprocedure zijn verkregen of in de administratieve procedure zijn gebruikt met schending van artikel 7 van het Handvest van de grondrechten, over de eerbiediging van het privé- en het gezinsleven, moet hij deze bewijzen buiten beschouwing laten en deze beslissing nietig verklaren indien zij als gevolg daarvan grondslag mist. Deze bewijzen moeten eveneens buiten beschouwing worden gelaten wanneer deze rechter niet gemachtigd is te controleren of zij in de strafprocedure in overeenstemming met het Unierecht zijn verkregen of wanneer hij zich niet op zijn minst van die conformiteit kan vergewissen op basis van een toetsing die reeds door een strafgerecht is verricht in een procedure op tegenspraak.

5| Zie voor de bespreking van het fiscale deel van dit arrest, onderdeel XIII „Fiscale bepalingen".

6| Richtlijn 2006/112/EG van de Raad van 28 november 2006 betreffende het gemeenschappelijke stelsel van belasting over de toegevoegde waarde (PB L 347, blz. 1).

II. BURGERSCHAP VAN DE UNIE

Van de beslissingen van het Hof over het Europees burgerschap verdienen twee arresten de aandacht. Zij hebben betrekking op respectievelijk het verblijfsrecht van derdelanders en het recht op sociale prestaties van onderdanen van de andere lidstaten.

Het arrest ***Singh e.a.*** (C-218/14, EU:C:2015:476), gewezen op 16 juli 2015 door de Grote kamer, heeft betrekking op *de voorwaarden waaronder het verblijfsrecht van derdelanders die familielid van een burger van de Unie zijn, in geval van echtscheiding kan worden behouden*. Het hoofdgeding betrof drie derdelanders die na hun huwelijk met burgers van de Unie die in Ierland woonden en werkten, in die lidstaat een verblijfsrecht hadden verworven op grond van artikel 7, lid 2, van richtlijn 2004/38[7], als echtgenoten die de burger van de Unie begeleiden of zich in het gastland bij hem voegen. De huwelijken hadden ten minste drie jaar geduurd, waarvan ten minste één jaar in het gastland, maar in elk van de gevallen hadden de echtgenoten het Ierse grondgebied verlaten alvorens echtscheidingsverzoeken in te dienen. In die context werd het Hof de vraag gesteld of de drie buitenlandse echtgenoten hun verblijfsrecht in Ierland konden behouden op grond van artikel 13, lid 2, van richtlijn 2004/38.

Het Hof heeft er om te beginnen aan herinnerd dat derdelanders die familieleden van een burger van de Unie zijn, het verblijfsrecht alleen kunnen inroepen in het gastland waar die burger woont. Het Hof heeft vervolgens geoordeeld dat wanneer de burger van de Unie de gastlidstaat waar zijn echtgenoot/derdelander woont, vóór een gerechtelijke procedure tot scheiding verlaat om zich in een andere lidstaat of in een derde land te vestigen, niet langer aan de voorwaarden in artikel 7, lid 2, van richtlijn 2004/38 is voldaan. Bij het vertrek van de burger van de Unie vervalt het afgeleide verblijfsrecht van de derdelander vóór de echtscheidingsprocedure, zodat dit dus niet meer kan worden behouden op grond van artikel 13, lid 2, eerste alinea, onder a), van die richtlijn. Bijgevolg moet de echtgenoot/burger van de Unie overeenkomstig artikel 7, lid 1, van richtlijn 2004/38 in het gastland verblijven tot op de datum van aanvang van de gerechtelijke procedure tot scheiding, opdat zijn echtgenoot/derdelander recht heeft op behoud van zijn verblijfsrecht in die lidstaat op grond van artikel 13, lid 2, van die richtlijn. Aangezien de echtgenoten/burgers van de Unie het Ierse grondgebied hadden verlaten voordat de echtscheidingsprocedures waren ingeleid, hebben hun buitenlandse echtgenoten dus hun verblijfsrecht verloren.

Het Hof heeft er niettemin aan herinnerd dat het nationale recht in een dergelijk geval een ruimere bescherming aan de derdelanders mag bieden opdat zij op het grondgebied van de gastlidstaat zouden kunnen blijven.

In het arrest ***Alimanovic*** (C-67/14, EU:C:2015:597) van 15 september 2015 heeft het Hof in de formatie Grote kamer vastgesteld dat het Unierecht zich niet verzet tegen een *regeling van een lidstaat die werkzoekende onderdanen van andere lidstaten* na verloop van zes maanden na het einde van hun laatste arbeidsverband *uitsluit van het recht op bepaalde „bijzondere, niet op premie- of bijdragebetaling berustende prestaties", die tevens „sociale bijstand" vormen*, ook al zijn die prestaties gewaarborgd voor de zich in dezelfde situatie bevindende eigen onderdanen van die lidstaat. Het hoofdgeding betrof de weigering van de Duitse autoriteiten om aan de leden van een gezin van Zweedse onderdanen, waarvan sommige ongeveer elf maanden in Duitsland hadden gewerkt, uitkeringen voor langdurige werklozen en sociale uitkeringen voor arbeidsongeschikte uitkeringsgerechtigden te verstrekken.

7| Richtlijn 2004/38/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende het recht van vrij verkeer en verblijf op het grondgebied van de lidstaten voor de burgers van de Unie en hun familieleden, tot wijziging van verordening (EEG) nr. 1612/68 en tot intrekking van richtlijnen 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG en 93/96/EEG (PB L 158, blz. 77, met rectificatie in PB 2004, L 229, blz. 35).

Vooraf heeft het Hof erop gewezen dat de betrokken uitkeringen „bijzondere, niet op premie- of bijdragebetaling berustende prestaties" in de zin van artikel 70, lid 2, van verordening nr. 883/2004[8] waren, alsook sociale bijstand in de zin van artikel 24, lid 2, van richtlijn 2004/38, aangezien hun hoofdfunctie bestond in het dekken van de eerste levensbehoeften die noodzakelijk zijn om een menswaardig bestaan te leiden.

Wat de toekenning van die uitkeringen betreft, heeft het Hof er onder verwijzing naar het arrest *Dano*[9] eerst aan herinnerd dat een burger van de Unie alleen aanspraak kan maken op dezelfde behandeling als een onderdaan van de gastlidstaat, indien zijn verblijf op het grondgebied van de gastlidstaat voldoet aan de voorwaarden van richtlijn 2004/38. Het Hof heeft derhalve verduidelijkt dat, om vast te stellen of sociale bijstand kan worden geweigerd op basis van de uitzondering in artikel 24, lid 2, van richtlijn 2004/38, vooraf dient te worden nagegaan of het in artikel 24, lid 1, van die richtlijn geformuleerde beginsel van gelijke behandeling van burgers van de Unie die op grond van die richtlijn een verblijfsrecht in de gastlidstaat hebben en de onderdanen van die lidstaat, van toepassing is. Bijgevolg moet worden nagegaan of het verblijf van de betrokken burger van de Unie op het grondgebied van de gastlidstaat legaal is. In casu konden twee bepalingen van richtlijn 2004/38 aan de verzoekers in het hoofdgeding een verblijfsrecht in de gastlidstaat verlenen, te weten artikel 7, lid 3, onder c), dat bepaalt dat de burger de status van werknemer ten minste zes maanden kan behouden indien hij zich bevindt in een toestand van naar behoren vastgestelde onvrijwillige werkloosheid na afloop van een tijdelijke arbeidsovereenkomst en hij zich als werkzoekende bij de bevoegde dienst voor arbeidsvoorziening heeft ingeschreven, en artikel 14, lid 4, onder b), dat bepaalt dat een burger van de Unie die het grondgebied van de gastlidstaat binnenkomt om werk te zoeken, niet kan worden verwijderd zolang hij kan bewijzen dat hij nog immer werk zoekt en een reële kans maakt te worden aangesteld.

In dat verband heeft het Hof erop gewezen dat bedoelde verzoekers de status bedoeld in artikel 7 van richtlijn 2004/38 niet meer bezaten op het tijdstip waarop hun de betrokken uitkeringen waren geweigerd en dat, zelfs indien zij aan genoemd artikel 14, lid 4, onder b), van die richtlijn een verblijfsrecht konden ontlenen, de gastlidstaat zich in een dergelijk geval op de uitzondering in artikel 24, lid 2, van deze richtlijn kon baseren. Die houdt in dat het gastland niet verplicht is een recht op sociale bijstand toe te kennen gedurende de eerste drie maanden van verblijf of, in voorkomend geval, de in artikel 14, lid 4, onder b), bedoelde langere periode.

Daarnaast heeft het Hof verduidelijkt dat, hoewel richtlijn 2004/38 vereist dat de lidstaat rekening houdt met de individuele situatie van een betrokkene wanneer hij op het punt staat een verwijderingsmaatregel te nemen of vast te stellen dat die persoon in het kader van diens verblijf een onredelijke belasting voor het socialebijstandsstelsel teweegbrengt, een dergelijk individueel onderzoek in een situatie als die van het hoofdgeding niet geboden is. Door een gradueel stelsel van behoud van de status van werknemer in het leven te roepen dat ertoe strekt het verblijfsrecht en de toegang tot sociale prestaties veilig te stellen, houdt richtlijn 2004/38 immers zelf rekening met verschillende factoren die de individuele situatie van elke aanvrager van een sociale prestatie kenmerken, met name de duur van de uitoefening van een economische activiteit.

III. INSTITUTIONELE REGELINGEN

1. RECHTSGRONDSLAG VAN DE HANDELINGEN VAN DE UNIE

Van de rechtszaken over de keuze van de passende rechtsgrondslag van de handelingen van de instellingen[10], zijn drie arresten van aanmerkelijk belang. Het eerste heeft betrekking op de oude procedure voor de vaststelling

8| Verordening (EG) nr. 883/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels (PB L 166, blz. 1, met rectificatie in PB L 200, blz. 1).

9| Arrest van het Hof van 11 november 2014, *Dano* (C-333/13, EU:C:2014:2358). Zie ook Jaarverslag 2014, blz. 19.

10| Twee andere in dit verslag vermelde arresten, over het Europees octrooi, betreffen rechtszaken over onder meer de rechtsgrondslag: arresten van 5 mei 2015, *Spanje/Raad* (C-146/13, EU:C:2015:298, en C-147/13, EU:C:2015:299), besproken in onderdeel XIV.1 „Intellectuele eigendom".

van JBZ-besluiten, het tweede op de maatregelen die in het kader van het visserijbeleid worden vastgesteld en het derde op de maatregelen die op grond van artikel 349 VWEU worden vastgesteld.

In de gevoegde zaken die hebben geleid tot het arrest ***Parlement/Raad*** (C-317/13 en C-679/13, EU:C:2015:223), gewezen op 16 april 2015, heeft het Hof *besluiten 2013/129 en 2013/496 van de Raad betreffende het onderwerpen van 4-methylamfetamine en 5-(2-aminopropyl)indool aan controlemaatregelen*[11] nietig verklaard. Deze besluiten waren zonder raadpleging van het Parlement vastgesteld.

In die zaken had het Parlement een exceptie van onwettigheid opgeworpen ten aanzien van artikel 8, lid 3, van besluit 2005/387/JBZ[12], de rechtsgrondslag van de bestreden besluiten, op grond dat die rechtsgrondslag afweek van de bij de Verdragen voorziene procedures voor de vaststelling van die besluiten en niet voorzag in een verplichting om het Parlement te raadplegen. Het Hof heeft er in dat verband om te beginnen aan herinnerd dat aangezien de regels betreffende de besluitvorming van de instellingen van de Unie zijn vastgelegd in de Verdragen en niet ter beschikking staan van de lidstaten of van de instellingen zelf, alleen de Verdragen in bijzondere gevallen een instelling de bevoegdheid kunnen geven om een daarin vastgelegde besluitvormingsprocedure te wijzigen. Indien een instelling de mogelijkheid had om afgeleide rechtsgrondslagen vast te stellen, hetzij door aanscherping hetzij door versoepeling van de regels voor de vaststelling van een handeling, zou daarmee aan die instelling een wetgevende bevoegdheid worden verleend die verder gaat dan hetgeen in de Verdragen is voorzien. Dit beginsel geldt niet alleen bij de vaststelling van wetgevingshandelingen, maar ook bij rechtsgrondslagen die in een handeling van afgeleid recht zijn voorzien, op basis waarvan maatregelen ter uitvoering van die handeling kunnen worden getroffen door aanscherping of versoepeling van de in de Verdragen vastgelegde regels voor de totstandkoming van dergelijke maatregelen.

In casu moest de rechtmatigheid van artikel 8, lid 3, van besluit 2005/387/JBZ volgens het Hof worden getoetst aan de bepalingen die op de datum van vaststelling van dat besluit en dus vóór de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon golden voor de uitvoering van algemene handelingen op het gebied van de politiële en justitiële samenwerking in strafzaken, te weten de artikelen 34, lid 2, onder c), EU en 39, lid 1, EU, waaruit volgt dat de Raad met gekwalificeerde meerderheid besluit, na raadpleging van het Parlement. Aangezien een tekst van afgeleid recht zo veel mogelijk zo moet worden uitgelegd dat hij strookt met de bepalingen van de Verdragen, moet genoemd artikel 8, lid 3, overeenkomstig artikel 39, lid 1, EU aldus worden uitgelegd dat de Raad op grond daarvan pas na raadpleging van het Parlement een handeling mag vaststellen waarbij een nieuwe psychoactieve stof aan controlemaatregelen wordt onderworpen. Het argument van het Parlement is derhalve verworpen.

Ter verwerping van het argument van het Parlement betreffende de onverenigbaarheid van artikel 8, lid 3, van besluit 2005/387 met de na de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon toepasselijke procedureregels, heeft het Hof op grond van artikel 9 van het Protocol betreffende de overgangsbepalingen geoordeeld dat een bepaling van een vóór de inwerkingtreding van het Verdrag van Lissabon regelmatig op de grondslag van het EU-Verdrag vastgestelde handeling die regels voor de vaststelling van maatregelen ter uitvoering van die handeling vastlegt, rechtsgevolgen blijft sorteren zolang zij niet is ingetrokken, nietig verklaard of gewijzigd, ook al heeft het Verdrag het institutionele kader van de politiële en justitiële samenwerking in strafzaken substantieel gewijzigd, en dat op grond daarvan uitvoeringsmaatregelen overeenkomstig de erin vastgelegde procedure kunnen worden vastgesteld. De omstandigheid dat artikel 8, lid 3, van besluit 2005/387 regels voor de vaststelling van uitvoeringsmaatregelen vastlegt die strenger of soepeler zijn ten opzichte van de daartoe in het VWEU neergelegde procedure, kan dan ook niet meebrengen dat die bepaling een onrechtmatige afgeleide rechtsgrondslag vormt die bij wege van exceptie buiten toepassing dient te worden gelaten.

11 | Besluit 2013/129/EU van de Raad van 7 maart 2013 betreffende het onderwerpen van 4-methylamfetamine aan controlemaatregelen (PB L 72, blz. 11), en uitvoeringsbesluit 2013/496/EU van de Raad van 7 oktober 2013 betreffende het onderwerpen van 5-(2-aminopropyl) indool aan controlemaatregelen (PB L 272, blz. 44).

12 | Besluit 2005/387/JBZ van de Raad van 10 mei 2005 inzake de uitwisseling van informatie, de risicobeoordeling en de controle ten aanzien van nieuwe psychoactieve stoffen (PB L 127, blz. 32).

Hoewel de argumenten van het Parlement betreffende de rechtmatigheid van de rechtsgrondslag zijn verworpen, is het beroep tot nietigverklaring niettemin geslaagd op grond dat de regelmatige raadpleging van het Parlement in de gevallen waarin de toepasselijke regels van het recht van de Unie daarin voorzien, een wezenlijk vormvoorschrift is waarvan de niet-inachtneming in casu tot nietigheid van de bestreden besluiten leidt. Om de doeltreffendheid van de controle van de psychoactieve stoffen waarop die besluiten betrekking hebben niet te schaden, heeft het Hof de gevolgen van de nietig verklaarde besluiten in stand gelaten tot de inwerkingtreding van ter vervanging ervan vast te stellen nieuwe handelingen.

Op 1 december 2015 heeft het Hof, in de formatie Grote kamer, het beroep van het Parlement en de Commissie in de gevoegde zaken die hebben geleid tot het arrest ***Parlement en Commissie/Raad*** (C-124/13 en C-125/13, EU:C:2015:790), toegewezen. Dit beroep strekte tot nietigverklaring *van verordening nr. 1243/2012 houdende wijziging van verordening nr. 1342/2008 tot vaststelling van een langetermijnplan voor kabeljauwbestanden en de bevissing van deze bestanden*[13]. Verordening nr. 1243/2012 was door de Raad vastgesteld op basis van artikel 43, lid 3, VWEU, dat hem de bevoegdheid verleent om maatregelen vast te stellen voor de vaststelling en verdeling van de vangstmogelijkheden. Volgens het enige middel van het Parlement en de Commissie had deze verordening ingevolge artikel 43, lid 2, VWEU moeten worden vastgesteld volgens de gewone wetgevingsprocedure, aangezien meerjarenplannen, zoals die in de onderhavige zaak, instrumenten zijn die „noodzakelijk" zijn om de doelstellingen van het visserijbeleid na te streven.

Eerst heeft het Hof herinnerd aan zijn eerdere rechtspraak[14] dat de vaststelling van maatregelen die een politieke keuze behelzen omdat beoordeeld moet worden of zij noodzakelijk zijn om met het gemeenschappelijk beleid verband houdende doelstellingen na te streven, aan de wetgever van de Unie moet worden voorbehouden, die op grond van artikel 43, lid 2, VWEU beslist. Daarentegen behelst de vaststelling van maatregelen voor de vaststelling en verdeling van de vangstmogelijkheden volgens artikel 43, lid 3, VWEU geen dergelijke beoordeling, aangezien die maatregelen overwegend technisch van aard zijn en bedoeld zijn om uitvoering te geven aan de krachtens artikel 43, lid 2, VWEU vastgestelde bepalingen. De werkingssfeer van artikel 43, lid 3, VWEU kan dus maatregelen omvatten die verder gaan dan de vaststelling en verdeling van de vangstmogelijkheden, voor zover die maatregelen geen politieke keuze behelzen die aan de Uniewetgever is voorbehouden.

Daarna heeft het Hof onderzocht of de wijzigingen die bij verordening nr. 1243/2012 zijn aangebracht, op basis van artikel 43, lid 3, VWEU konden worden vastgesteld. Het heeft in dat verband vastgesteld dat die wijzigingen niet beperkt waren tot het loutere vaststellen en daadwerkelijke verdelen van de vangstmogelijkheden, maar tot doel hadden om het algemene mechanisme voor de vaststelling van de totaal toegestane vangsten en de beperkingen van de visserijinspanning aan te passen, teneinde de gebreken die voortvloeiden uit de toepassing van de vroegere regels weg te werken, die de verwezenlijking van de doelstellingen van het meerjarenplan in gevaar brachten. Volgens het Hof bepaalden die wijzigingen bijgevolg het rechtskader waarbinnen de vangstmogelijkheden werden vastgesteld en verdeeld. Zij zijn daarmee het resultaat van een politieke keuze die gevolgen op lange termijn heeft voor het meerjarenplan, zodat zij op basis van artikel 43, lid 2, VWEU hadden moeten worden vastgesteld.

Om zwaarwegende redenen van rechtszekerheid heeft het Hof evenwel beslist om de gevolgen van deze verordening in stand te laten tot aan de inwerkingtreding, binnen een redelijke termijn van maximaal twaalf maanden te rekenen vanaf 1 januari 2016, van een nieuwe verordening die is gebaseerd op de juiste rechtsgrondslag.

In de gevoegde zaken die hebben geleid tot het op 15 december 2015 uitgesproken arrest ***Parlement en Commissie/Raad*** (C-132/14–C-136/14, EU:C:2015:813), heeft het Hof, in Grote kamer bijeen, de beroepen

13 | Verordening (EU) nr. 1243/2012 van de Raad van 19 december 2012 houdende wijziging van verordening (EG) nr. 1342/2008 tot vaststelling van een langetermijnplan voor kabeljauwbestanden en de bevissing van deze bestanden (PB L 352, blz. 10).

14 | Arrest van het Hof van 26 november 2014, *Parlement en Commissie/Raad* (C-103/12 en C-165/12, EU:C:2014:2400).

verworpen die door het Parlement waren ingesteld in de zaken C-132/14 en C-136/14 en door de Commissie in de zaken C-133/14 tot en met C-135/14. Deze strekten tot *nietigverklaring van verordening nr. 1385/2013*[15] *en de richtlijnen 2013/64*[16] *en 2013/62*[17]*, tot wijziging van een aantal bepalingen van afgeleid recht na de overgang van de status van Mayotte van landen en gebieden overzee naar die van ultraperifeer gebied in de zin van artikel 349 VWEU*.

Ter ondersteuning van hun respectieve beroepen hadden het Parlement en de Commissie als enig middel aangevoerd dat de Raad een onjuiste rechtsgrondslag had gekozen door de bestreden handelingen op basis van artikel 349 VWEU vast te stellen. In dat verband heeft het Hof geconstateerd dat uit de bewoordingen van artikel 349 VWEU volgt dat dit de Raad toestaat, op verschillende gebieden specifieke maatregelen vast te stellen teneinde rekening te houden met de structurele economische en sociale situatie van de ultraperifere gebieden. Die wordt bemoeilijkt door een aantal factoren die in de eerste alinea van dat artikel zijn omschreven, die door hun blijvende en cumulatieve karakter de ontwikkeling van deze gebieden ernstig schaden. Ter verwerping van de argumentatie van de Commissie dat dit artikel alleen van toepassing is wanneer in de ultraperifere gebieden van het primaire recht wordt afgeweken en wanneer handelingen van afgeleid recht moeten worden aangepast aan de bijzondere situatie van deze gebieden, heeft het Hof verduidelijkt, na te hebben opgemerkt dat verschillende van de in artikel 349, tweede alinea, VWEU genoemde gebieden overwegend worden beheerst door handelingen van afgeleid recht, dat dit artikel de Raad machtigt om specifieke maatregelen te nemen die erop gericht zijn de voorwaarden voor toepassing van niet alleen de bepalingen van de Verdragen maar ook van de bepalingen van het afgeleide recht vast te stellen. Voorts heeft het Hof, ter verwerping van de argumentatie van het Parlement dat artikel 349 VWEU de Raad niet machtigt om maatregelen vast te stellen die er louter toe strekken de toepassing van bepaalde regels van het Unierecht op de ultraperifere gebieden uit te stellen, benadrukt dat er volgens de bewoordingen en de doelstelling van artikel 349 VWEU geen enkele reden is om uit te sluiten dat uitstel van de volle toepasselijkheid van een bepaling van het Unierecht tot een later tijdstip, de meest geschikte maatregel zou kunnen blijken te zijn om rekening te houden met de structurele economische en sociale situatie van een ultraperifeer gebied.

Het Hof heeft dan ook, na onderzoek van de doelen en de inhoud van elk van de bestreden handelingen, geoordeeld dat de daarin opgenomen maatregelen zijn getroffen met inachtneming van de structurele economische en sociale situatie van Mayotte in de zin van artikel 349, eerste alinea, VWEU, en dat zij overeenkomstig artikel 349, derde alinea, VWEU een band hebben met de bijzondere kenmerken en beperkingen van dat gebied. De Commissie en het Parlement konden dus niet op goede gronden betogen dat de bestreden handelingen artikel 349 VWEU als rechtsgrondslag hadden moeten hebben.

2. ALGEMENE EN BIJZONDERE BEVOEGDHEDEN VAN DE INSTELLINGEN

Wat de zaken over de algemene en de bijzondere bevoegdheden van de instellingen betreft,[18] zijn drie arresten die in de formatie Grote kamer zijn gewezen vermeldenswaard. Zij zien alle op de Commissie en hebben betrekking op respectievelijk de intrekking van een voorstel voor een verordening hangende de

15 | Verordening (EU) nr. 1385/2013 van de Raad van 17 december 2013 tot wijziging van verordeningen (EG) nr. 850/98 en (EG) nr. 1224/2009 van de Raad, en verordeningen (EG) nr. 1069/2009, (EU) nr. 1379/2013 en (EU) nr. 1380/2013 van het Europees Parlement en de Raad in verband met de wijziging van de status van Mayotte ten aanzien van de Europese Unie (PB L 354, blz. 86).

16 | Richtlijn 2013/64/EU van 17 december 2013 tot wijziging van richtlijnen van de Raad 91/271/EEG en 1999/74/EG, en richtlijnen 2000/60/EG, 2006/7/EG, 2006/25/EG en 2011/24/EU van het Europees Parlement en de Raad als gevolg van de wijziging in de status van Mayotte ten aanzien van de Europese Unie (PB L 353, blz. 8).

17 | Richtlijn 2013/62/EU van de Raad van 17 december 2013 tot wijziging van richtlijn 2010/18/EU tot uitvoering van de door BUSINESSEUROPE, UEAPME, het CEEP en het EVV gesloten herziene raamovereenkomst inzake ouderschapsverlof, in verband met de wijziging van de status van Mayotte ten aanzien van de Europese Unie (PB L 353, blz. 7).

18 | In dit verslag wordt nog een ander arrest vermeld dat mede betrekking heeft op de algemene en bijzondere bevoegdheden van de instellingen: arrest van 28 april 2015, *Commissie/Raad* (C-28/12, EU:C:2015:282), besproken in onderdeel XXI „Internationale overeenkomsten".

wetgevingsprocedure, de indiening van opmerkingen in naam van de Unie voor een internationaal gerecht en de gedelegeerde en uitvoeringsbevoegdheden van deze instelling.

Op 14 april 2015 heeft het Hof bij het arrest ***Raad/Commissie*** (C-409/13, EU:C:2015:217) het beroep tot nietigverklaring verworpen dat de Raad had ingesteld tegen *het besluit van de Commissie houdende intrekking van haar voorstel voor een verordening van het Parlement en van de Raad tot vaststelling van algemene bepalingen voor macrofinanciële bijstand aan derde landen.*[19] In het kader van dat beroep had de Raad, daarin ondersteund door tien lidstaten, met name te kennen gegeven dat de intrekking van dat voorstel door de Commissie overschrijding van de haar door de Verdragen toegekende bevoegdheden betekende, waardoor afbreuk werd gedaan aan het institutionele evenwicht, en dat de Commissie in strijd met het beginsel van loyale samenwerking had gehandeld.

In zijn arrest heeft het Hof geoordeeld dat uit artikel 17, lid 2, VEU en de artikelen 289 VWEU en 293 VWEU, in hun onderling verband beschouwd, blijkt dat de bevoegdheid van de Commissie in het kader van de gewone wetgevingsprocedure meer inhoudt dan dat zij een voorstel indient, vervolgens de gesprekken aanwakkert en de standpunten van het Parlement en de Raad nader tot elkaar tracht te brengen. In beginsel staat het ook aan de Commissie om te bepalen of zij al dan niet een wetgevingsvoorstel indient en om in voorkomend geval het voorwerp, het doel en de inhoud ervan vast te stellen. Zolang de Raad geen besluit heeft genomen, is de Commissie tevens bevoegd om haar voorstel te wijzigen en zelfs om dit zo nodig in te trekken. De mogelijkheid om een voorstel in te trekken, kan deze instelling evenwel geen vetorecht in het wetgevingsproces verlenen, aangezien dit in strijd zou zijn met het beginsel van toedeling van bevoegdheden en het beginsel van institutioneel evenwicht.

Volgens het Hof heeft de Commissie het recht om een wetgevingsvoorstel in te trekken, wanneer een door het Parlement en de Raad voorgenomen wijziging dit voorstel op zodanige wijze ontwricht dat de verwezenlijking van de hiermee nagestreefde doelstellingen wordt verhinderd en het voorstel dus zijn bestaansreden verliest. In de onderhavige zaak heeft het Hof geoordeeld dat de intrekking van het voorstel gerechtvaardigd was omdat de Raad en het Parlement voor de vaststelling van elk besluit tot toekenning van macrofinanciële bijstand de uitvoeringsbevoegdheid van de Commissie wilden vervangen door de gewone wetgevingsprocedure. De toepassing van de procedure in artikel 289, lid 1, VWEU zou echter niet alleen aan de verwezenlijking van het voornaamste doel van het voorstel in de weg staan, namelijk om van dat besluitvormingsproces af te stappen teneinde de besluitvorming te versnellen en aldus de doeltreffendheid van het beleid van macrofinanciële bijstand te verhogen, maar ook indruisen tegen het doel om de procedure inzake toekenning van macrofinanciële bijstand ten behoeve van de coherentie af te stemmen op de procedure die van toepassing is op de andere instrumenten van de Unie ter verlening van externe bijstand. Aangezien deze intrekkingsbevoegdheid van de Commissie onlosmakelijk is verbonden met het initiatiefrecht van deze instelling en het kader voor de uitoefening ervan wordt gevormd door artikel 17, lid 2, VEU, gelezen in samenhang met de artikelen 289 VWEU en 293 VWEU, kan er in casu geen sprake zijn van schending van het beginsel van democratie dat in artikel 10, leden 1 en 2, VEU is neergelegd.

Het Hof heeft evenwel verduidelijkt dat de Commissie haar voorstel pas kan intrekken nadat zij in de geest van loyale samenwerking die krachtens artikel 13, lid 2, VEU de verhoudingen tussen de instellingen van de Unie in het kader van de gewone wetgevingsprocedure dient te beheersen, terdege rekening heeft gehouden met de zorgen van het Parlement en de Raad die ten grondslag liggen aan hun verlangen om dit voorstel te wijzigen. In casu is niet gebleken van schending van het beginsel van loyale samenwerking, aangezien de Raad en het Parlement niet hebben afgezien van het behoud van de gewone wetgevingsprocedure voor de

19 | Ten aanzien van de ontvankelijkheid van het beroep heeft het Hof in dit arrest geoordeeld dat een intrekkingsbesluit een handeling kan vormen waartegen een beroep tot nietigverklaring kan worden ingesteld, aangezien het een einde maakt aan de wetgevende procedure die door de indiening van het voorstel van de Commissie is ingeleid, en aldus het Parlement en de Raad belet om overeenkomstig de artikelen 14, lid 1, VEU en 16, lid 1, VEU hun wetgevingstaak uit te oefenen zoals zij gewild hadden.

vaststelling van besluiten tot het verlenen van macrofinanciële bijstand, terwijl zij na herhaalde en onderbouwde waarschuwingen van de Commissie wisten dat dit voorstel zou kunnen worden ingetrokken.

Bij het arrest ***Raad/Commissie*** (C-73/14, EU:C:2015:663), uitgesproken op 6 oktober 2015, heeft het Hof het beroep tot nietigverklaring verworpen dat door de Raad was ingesteld tegen *het besluit van de Commissie tot het indienen van een schriftelijke uiteenzetting namens de Europese Unie bij het Internationaal Zeerechttribunaal (hierna: „ITLOS") in een zaak waarin de Subregionale Visserijcommissie*[20] *bij dit tribunaal een verzoek om advies had ingediend*. In het kader van zijn beroep had de Raad, daarin ondersteund door meerdere lidstaten, in essentie te kennen gegeven dat de inhoud van deze uiteenzetting vooraf door hem had moeten worden goedgekeurd overeenkomstig artikel 16, lid 1, tweede volzin, VEU, waarin de taak om het beleid van de Unie te bepalen aan de Raad is voorbehouden.

Ter ondersteuning van zijn beroep had de Raad als eerste middel aangevoerd dat het beginsel van bevoegdheidstoedeling zoals neergelegd in artikel 13, lid 2, VEU was geschonden. In dat verband heeft het Hof er allereerst op gewezen dat het verzoek om advies dat in die zaak aan de orde was, althans gedeeltelijk, viel binnen het gebied van de instandhouding van de biologische bronnen van de zee in het kader van het gemeenschappelijk visserijbeleid, dat volgens artikel 3, lid 1, onder d), VWEU onder de exclusieve bevoegdheid van de Unie valt, en dat laatstgenoemde, in haar hoedanigheid van partij bij het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee[21], op basis waarvan de ITLOS is opgericht, bevoegd was om aan de adviesprocedure voor die rechterlijke instantie deel te nemen.

Ter verwerping van het argument van sommige lidstaten dat artikel 335 VWEU over de vertegenwoordiging van de Unie door de Commissie voor de nationale rechterlijke instanties geen betrekking had op procedures voor internationale rechterlijke instanties, heeft het Hof er vervolgens aan herinnerd dat die bepaling, hoewel zij volgens de bewoordingen ervan beperkt is tot de lidstaten, de uitdrukking vormt van een algemeen beginsel volgens hetwelk de Unie handelingsbevoegd is en met het oog hierop door de Commissie wordt vertegenwoordigd. Artikel 335 VWEU bood die instelling dus een grondslag om de Unie te vertegenwoordigen voor het ITLOS. Voor zijn oordeel dat artikel 218, lid 9, VWEU niet van toepassing was, volgens welk artikel de Raad bevoegd is tot bepaling van de standpunten die namens de Unie worden ingenomen „in" een krachtens een internationale overeenkomst opgericht lichaam, heeft het Hof daarnaast benadrukt dat de onderhavige zaak betrekking had op de bepaling van een standpunt dat namens de Unie wordt ingenomen „voor" een internationale rechterlijke instantie die wordt verzocht om een advies, waarvan de vaststelling uitsluitend valt binnen de bevoegdheid en onder de verantwoordelijkheid van de leden van die instantie, die daartoe volledig onafhankelijk van de partijen handelen. Tot slot heeft het Hof vastgesteld dat een schriftelijke uiteenzetting namens de Unie die suggesties bevat voor de antwoorden op de in een visserijzaak gestelde vragen, niet de bepaling van het beleid op dit gebied in de zin van artikel 16, lid 1, tweede volzin, VEU als voorwerp heeft, maar om bij het ITLOS een aantal juridische opmerkingen in te dienen die die rechterlijke instantie in voorkomend geval in staat moeten stellen met kennis van zaken een advies uit te brengen over de aan haar gestelde vragen. Volgens het Hof had de Commissie deze bepaling dan ook niet geschonden, waarop afwijzing van het eerste middel is gevolgd.

Ter afwijzing van het tweede middel van de Raad, namelijk dat de Commissie het beginsel van loyale samenwerking had geschonden, heeft het Hof, na te hebben aangegeven dat dit beginsel de Commissie verplicht om vooraf de Raad te raadplegen wanneer zij voornemens is namens de Unie standpunten in te nemen voor

20 | De Subregionale Visserijcommissie is een intergouvernementele organisatie voor samenwerking op het gebied van de visserij, opgericht bij de overeenkomst van 29 maart 1985 tussen de Republiek Kaapverdië, de Republiek Gambia, de Republiek Guinee, de Republiek Guinee-Bissau, de Islamitische Republiek Mauritanië, de Republiek Senegal en de Republiek Sierra Leone.

21 | Het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee, ondertekend te Montego Bay op 10 december 1982 en in werking getreden op 16 november 1994, is namens de Europese Gemeenschap goedgekeurd bij besluit 98/392/EG van de Raad van 23 maart 1998 betreffende de sluiting door de Europese Gemeenschap van het Verdrag van de Verenigde Naties inzake het recht van de zee van 10 december 1982 en de overeenkomst inzake de toepassing van deel XI van dat verdrag van 28 juli 1994 (PB L 179, blz. 1).

een internationale rechterlijke instantie, vastgesteld dat de Commissie de Raad voorafgaand aan de toezending van het standpunt van de Unie aan het ITLOS, een werkdocument had toegezonden dat herhaaldelijk was gewijzigd teneinde rekening te houden met de opmerkingen van twee werkgroepen van de Raad.

Bij het arrest ***Commissie/Parlement en Raad*** (C-88/14, EU:C:2015:499), gewezen op 16 juli 2015, heeft het Hof het door de Commissie ingestelde beroep verworpen dat strekte tot *nietigverklaring van artikel 1, punten 1 en 4, van verordening nr. 1289/2013 tot wijziging van verordening nr. 539/2001 van de Raad tot vaststelling van de lijst van derde landen waarvan de onderdanen bij overschrijding van de buitengrenzen in het bezit moeten zijn van een visum en de lijst van derde landen waarvan de onderdanen van die plicht zijn vrijgesteld*[22], op grond dat haar daarbij een gedelegeerde bevoegdheid in de zin van artikel 290, lid 1, VWEU is toegekend en niet een uitvoeringsbevoegdheid in de zin van artikel 291, lid 2, VWEU.

In dit arrest heeft het Hof het verschil verduidelijkt tussen de toekenning van een gedelegeerde bevoegdheid en de toekenning van een uitvoeringsbevoegdheid. In dat verband heeft het eraan herinnerd dat volgens artikel 290, lid 1, VWEU in een wetgevingshandeling aan de Commissie de bevoegdheid kan worden overgedragen niet-wetgevingshandelingen van algemene strekking vast te stellen ter aanvulling of wijziging van bepaalde niet-essentiële onderdelen van de wetgevingshandeling, mits de doelstellingen, de inhoud, de strekking en de duur van de bevoegdheidsdelegatie uitdrukkelijk worden afgebakend in de wetgevingshandeling die deze delegatie verleent. Dit impliceert dat een gedelegeerde bevoegdheid wordt verleend voor de vaststelling van regels die aansluiten bij de in de basiswetgevingshandeling vastgestelde regeling. In het kader van de uitoefening van de haar krachtens artikel 291, lid 2, VWEU toegekende uitvoeringsbevoegdheid is de betrokken instelling daarentegen belast met de nadere bepaling van de inhoud van een wetgevingshandeling, om ervoor te zorgen dat deze in alle lidstaten volgens eenvormige voorwaarden wordt uitgevoerd. In dat kader mag de Commissie dus bij de uitoefening van een uitvoeringsbevoegdheid de wetgevingshandeling wijzigen noch aanvullen, zelfs niet de niet-essentiële onderdelen ervan. Vervolgens heeft het Hof benadrukt dat noch het feit dat bij de wetgevingshandeling aan de Commissie een beoordelingsbevoegdheid is verleend noch de omvang daarvan van belang is om te bepalen of de door de Commissie vast te stellen handeling onder artikel 290 VWEU of artikel 291 VWEU valt. Uit de bewoordingen van artikel 290, lid 1, VWEU blijkt namelijk dat voor de rechtmatigheid van de keuze van de Uniewetgever om aan de Commissie een gedelegeerde bevoegdheid toe te kennen, alleen is vereist dat de door die instelling op grond van die bevoegdheid vast te stellen handelingen van algemene strekking zijn en niet-essentiële onderdelen van de wetgevingshandeling aanvullen of wijzigen.

In de onderhavige zaak was het Hof van oordeel dat de Uniewetgever de Commissie de bevoegdheid had verleend om de normatieve inhoud van verordening nr. 539/2001[23] te wijzigen in de zin van artikel 290, lid 1, VWEU, meer bepaald bijlage II bij die verordening met daarin de lijst van landen waarvan de onderdanen van de visumplicht zijn vrijgesteld. In dat verband heeft een handeling die is vastgesteld op grond van artikel 1, lid 4, onder f), van verordening nr. 539/2001, zoals gewijzigd, tot gevolg dat voor alle onderdanen van een derde land dat is opgenomen in de lijst van bijlage II bij die verordening, voor een periode van 12 of 18 maanden een visumplicht wordt heringevoerd voor verblijven die volgens artikel 1, lid 2, van die verordening van een dergelijke verplichting zijn vrijgesteld. Ten aanzien van al die onderdanen heeft de krachtens artikel 1, lid 4, onder f), van verordening nr. 539/2001 vastgestelde handeling dus tot gevolg dat de normatieve inhoud van de betrokken wetgevingshandeling wordt gewijzigd, ook al is dit maar tijdelijk. Behoudens het feit dat zij tijdelijk zijn, zijn de gevolgen van de krachtens die bepaling vastgestelde handeling immers volledig identiek aan die van de formele overheveling van de vermelding van het betrokken derde land van bijlage II bij verordening nr. 539/2001, zoals gewijzigd, naar bijlage I bij die verordening, met daarin de lijst van landen waarvoor een visumplicht geldt.

22 | Verordening (EU) nr. 1289/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2013 tot wijziging van verordening (EG) nr. 539/2001 van de Raad tot vaststelling van de lijst van derde landen waarvan de onderdanen bij overschrijding van de buitengrenzen in het bezit moeten zijn van een visum en de lijst van derde landen waarvan de onderdanen van die plicht zijn vrijgesteld (PB L 347, blz. 74).

23 | Verordening (EG) nr. 539/2001 van de Raad van 15 maart 2001 tot vaststelling van de lijst van derde landen waarvan de onderdanen bij overschrijding van de buitengrenzen in het bezit moeten zijn van een visum en de lijst van derde landen waarvan de onderdanen van die plicht zijn vrijgesteld (PB L 81, blz. 1).

3. TOEGANG TOT DOCUMENTEN

Bij het arrest ***ClientEarth/Commissie*** (C-612/13 P, EU:C:2015:486), uitgesproken op 16 juli 2015, heeft het Hof beslist tot gedeeltelijke toewijzing van de hogere voorziening van ClientEarth tegen het arrest van het Gerecht houdende verwerping van *het beroep tot nietigverklaring van een uitdrukkelijk besluit van de Commissie waarbij de volledige toegang was geweigerd tot studies over de overeenstemming van de wetgeving van verschillende lidstaten met het milieurecht van de Unie.*[24] Dit arrest heeft het Hof met name de gelegenheid geboden om zijn rechtspraak over de uitzondering op het recht van toegang betreffende de bescherming van het doel van onderzoeken in de zin van artikel 4, lid 2, derde streepje, van verordening nr. 1049/2001[25] te verduidelijken.

In de eerste plaats heeft het Hof geoordeeld dat studies die op verzoek en voor rekening van de Commissie door een externe dienstverlener zijn uitgevoerd met als specifiek doel om de stand van zaken in het uitvoeringsproces van verschillende richtlijnen in een aantal lidstaten na te gaan, vallen onder het begrip „onderzoeken" in de zin van dat artikel 4, lid 2. Dergelijke studies vormen immers een van de instrumenten die de Commissie tot haar beschikking heeft om toe te zien op de toepassing van het Unierecht, om mogelijke niet-nakomingen door de lidstaten van hun verplichting om de betrokken richtlijnen uit te voeren te ontdekken, en om in voorkomend geval te besluiten een niet-nakomingsprocedure tegen die lidstaten in te leiden.

In de tweede plaats heeft het Hof eraan herinnerd dat de betrokken instelling van de Unie zich voor de weigering van toegang tot een document mag baseren op algemene vermoedens die gelden voor bepaalde categorieën documenten, zoals onder meer de documenten in het administratieve dossier van een niet-nakomingsonderzoek, en dat vergelijkbare overwegingen van algemene aard kunnen gelden voor verzoeken om openbaarmaking van documenten van gelijke aard. In casu was het Gerecht volgens het Hof terecht tot de vaststelling gekomen dat de Commissie in het algemeen mocht oordelen dat volledige openbaarmaking van een eerste categorie van betrokken studies de bescherming van het doel van onderzoeken zou hebben aangetast, namelijk de studies die op de datum van vaststelling van het uitdrukkelijke besluit houdende weigering om daar volledige toegang toe te verlenen, reeds waren opgenomen in het dossier van de precontentieuze fase van een niet-nakomingsprocedure waarin aan de betrokken lidstaat een aanmaningsbrief op grond van artikel 258, eerste alinea, VWEU was gezonden. Een dergelijke openbaarmaking had immers de aard en het verloop van die fase van de niet-nakomingsprocedure kunnen veranderen omdat het onderhandelingsproces tussen de Commissie en de betrokken lidstaat zou worden bemoeilijkt evenals de beproeving van een minnelijke regeling waarmee een einde zou komen aan de verweten niet-nakoming. De omstandigheid dat de litigieuze studies waren uitgevoerd door een externe onderneming en niet het standpunt van de Commissie weergaven, deed aan die analyse niet af.

Daarentegen heeft het Hof geoordeeld dat het Gerecht blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door in het bestreden arrest te erkennen dat de Commissie de werkingssfeer van het vermoeden van vertrouwelijkheid rechtmatig kon uitbreiden tot een tweede categorie studies, namelijk de studies die op de datum van vaststelling van het uitdrukkelijke besluit houdende weigering van toegang nog niet hadden geleid tot de toezending van een aanmaningsbrief. Een dergelijke redenering is ten eerste onverenigbaar met de vereiste restrictieve uitlegging en toepassing van een dergelijk vermoeden. Ten tweede was het, bij gebreke van de toezending van een aanmaningsbrief door de Commissie aan een lidstaat, op de datum van vaststelling van het uitdrukkelijke besluit houdende weigering van toegang nog steeds onzeker of de betrokken studies zouden leiden tot de inleiding van de precontentieuze fase van een niet-nakomingsprocedure. In een dergelijk geval staat het derhalve aan de Commissie om per geval na te gaan of volledige toegang tot die tweede categorie studies kan worden verleend.

24 | Arrest van het Gerecht van 13 september 2013, *ClientEarth/Commissie* (T-111/11, EU:T:2013:482).

25 | Verordening (EG) nr. 1049/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2001 inzake de toegang van het publiek tot documenten van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie (PB L 145, blz. 43).

IV. UNIERECHT EN NATIONAAL RECHT

In het arrest ***Ferreira da Silva e.a.*** (C-160/14, EU:C:2015:565), uitgesproken op 9 september 2015, over een zaak betreffende het begrip „overgang van een vestiging" in de zin van richtlijn 2001/23 over het behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen[26], heeft het Hof verklaard dat *het Unierecht en meer bepaald de in de rechtspraak geformuleerde beginselen betreffende de aansprakelijkheid van de staat voor de schade die particulieren lijden ten gevolge van een schending van het Unierecht door een rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep*, aldus moeten worden uitgelegd dat zij zich verzetten tegen een nationale wettelijke regeling die als voorwaarde voor een schadevergoedingsactie stelt dat de schadeveroorzakende beslissing van die rechterlijke instantie voorafgaandelijk is vernietigd, terwijl een dergelijke vernietiging in feite uitgesloten is.

Gezien de essentiële rol van de rechterlijke macht bij de bescherming van de rechten die particulieren aan de voorschriften van het Unierecht ontlenen, zou immers de volle werking van die voorschriften in het gedrang komen en de bescherming van de daarin toegekende rechten worden verzwakt indien het uitgesloten zou zijn dat particulieren onder bepaalde voorwaarden schadevergoeding krijgen wanneer zij in hun rechten zijn geschaad door een schending van het Unierecht die is terug te voeren op een beslissing van een rechterlijke instantie van een lidstaat die in laatste aanleg uitspraak doet, die in dit geval bestaat in de niet-nakoming van de verplichting om zich tot het Hof te wenden met een prejudiciële verwijzing.[27] Zodra voldaan is aan de voorwaarden voor staatsaansprakelijkheid, moet de staat de gevolgen van de veroorzaakte schade ongedaan maken, met dien verstande dat de bij de nationale wettelijke regelingen gestelde voorwaarden voor schadevergoeding niet ongunstiger mogen zijn dan die welke voor gelijksoortige nationale vorderingen gelden (gelijkwaardigheidsbeginsel), noch van dien aard mogen zijn dat zij het verkrijgen van schadevergoeding in de praktijk onmogelijk of uiterst moeilijk maken (doeltreffendheidsbeginsel).

Een belemmering van de effectieve toepassing van het Unierecht en met name van een zo fundamenteel beginsel als de aansprakelijkheid van de staat wegens schending van het Unierecht, dat inherent is aan het stelsel van de Verdragen waarop de Unie is gegrond, kan voorts niet worden gerechtvaardigd door het beginsel van het gezag van gewijsde. De procedure tot vaststelling van de aansprakelijkheid van de staat heeft immers niet hetzelfde voorwerp en niet noodzakelijkerwijs dezelfde partijen als de procedure die heeft geleid tot de beslissing die gezag van gewijsde heeft verkregen. Ook het rechtszekerheidsbeginsel kan geen afbreuk doen aan het beginsel dat de staat aansprakelijk is voor schade die particulieren lijden ten gevolge van schendingen van het Unierecht die aan hem kunnen worden toegerekend.

Aangezien de in het hoofdgeding aan de orde zijnde nationale regelgeving het uiterst moeilijk kan maken om vergoeding te verkrijgen van de schade ten gevolge van de betreffende schending van het Unierecht, omdat de gerechtelijke beslissing slechts in een uiterst beperkt aantal gevallen kan worden heroverwogen, en gezien het antwoord van het Hof ten gronde[28], zal de staat dan ook verplicht zijn om de verzoeker in het hoofdgeding schadeloos te stellen.

26 | Richtlijn 2001/23/EG van de Raad van 12 maart 2001 inzake de onderlinge aanpassing van de wetgevingen der lidstaten betreffende het behoud van de rechten van de werknemers bij overgang van ondernemingen, vestigingen of onderdelen van ondernemingen of vestigingen (PB L 82, blz. 16).

27 | Zie voor de bespreking van het deel van het arrest over dit aspect het onderdeel V.1 „Prejudiciële verwijzingen".

28 | Ten gronde had de zaak betrekking op de uitlegging van richtlijn 2001/23/EG, die hierboven is aangehaald in voetnoot 26, die bepaalt dat de rechten en verplichtingen welke voor de vervreemder voortvloeien uit de op het tijdstip van de overgang bestaande arbeidsovereenkomst of arbeidsbetrekking, door de overgang op de verkrijger overgaan. In dit arrest heeft het Hof het begrip „overdracht van een vestiging" aldus uitgelegd dat dit ook betrekking heeft op een situatie waarin een onderneming die actief is op de markt voor chartervluchten, wordt ontbonden door haar hoofdaandeelhouder, die zelf een luchtvaartonderneming is, en laatstgenoemde onderneming vervolgens in de plaats treedt van de ontbonden onderneming door de overeenkomsten betreffende de huur van vliegtuigen en de lopende charterovereenkomsten over te nemen, activiteiten uitvoert die voordien door de ontbonden onderneming werden verricht, sommige werknemers die tot dat ogenblik waren gedetacheerd bij die onderneming, weer in dienst neemt en hen belast met dezelfde taken als zij voordien uitvoerden, en kleine uitrusting van die onderneming overneemt.

V. CONTENTIEUZE RECHTSPRAAK VAN DE UNIE

1. PREJUDICIËLE VERWIJZINGEN

In het arrest ***Kernkraftwerke Lippe-Ems*** (C-5/14, EU:C:2015:354), gewezen op 4 juni 2015, heeft het Hof de beginselen inzake *de onderlinge samenhang tussen de prejudiciële procedure en de incidentele procedure voor grondwettigheidstoetsing* verduidelijkt.[29] In het hoofdgeding was de nationale rechter met name een vraag voorgelegd over de geldigheid van de Duitse regeling die voorzag in een heffing op het gebruik van splijtstof voor de bedrijfsmatige opwekking van elektriciteit. Deze regeling was evenwel voorwerp van een vraag over de verenigbaarheid ervan met de Duitse grondwet in het kader van een parallelle procedure voor het Bundesverfassungsgericht.

In zijn arrest heeft het Hof eraan herinnerd dat artikel 267 VWEU aldus moet worden uitgelegd dat het feit dat een incidentele procedure voor grondwettigheidstoetsing van een nationale wettelijke regeling aanhangig is bij de nationale rechterlijke instantie die met die toetsing is belast, er niet toe leidt dat een nationale rechter die zowel twijfel koestert over de verenigbaarheid van die regeling met het Unierecht als over de verenigbaarheid ervan met de grondwet van de betrokken lidstaat, de mogelijkheid verliest of in voorkomend geval van de verplichting wordt ontheven om aan het Hof van Justitie vragen te stellen over de uitlegging of de geldigheid van het Unierecht.

De nationale rechterlijke instanties zijn immers niet begrensd in hun bevoegdheid zich tot het Hof te wenden indien zij menen dat een bij hen aanhangig geding vragen oproept die een uitlegging of een beoordeling van de geldigheid van bepalingen van het Unierecht verlangen, ter zake waarvan zij een beslissing moeten nemen. Voorts zou de doeltreffendheid van het Unierecht in gevaar komen en zou worden afgedaan aan de nuttige werking van artikel 267 VWEU indien de nationale rechter, door het feit dat een incidentele procedure voor grondwettigheidstoetsing aanhangig is, zou worden belet het Hof te verzoeken om een prejudiciële beslissing en het Unierecht onmiddellijk in overeenstemming met de beslissing of de rechtspraak van het Hof toe te passen. Tot slot kunnen de nationale procedureregels niet afdoen aan de mogelijkheid van nationale rechterlijke instanties om het Hof prejudiciële vragen te stellen wanneer zij, zoals in het hoofdgeding, twijfel koesteren omtrent de uitlegging van het Unierecht.

Wat de vraag betreft of en in hoeverre de bij het Bundesverfassungsgericht aanhangig gemaakte procedure ertoe kan leiden dat de uitlegging van het Unierecht niet langer relevant is voor de beslechting van het hoofdgeding, heeft het Hof eraan herinnerd dat in dat geding en in de prejudiciële verwijzing de vraag aan de orde is of een nationale regeling die het gebruik van splijtstof belast verenigbaar is met het Unierecht – welke vraag losstaat van die naar de grondwettigheid van de in het hoofdgeding aan de orde zijnde bepalingen –, zodat niet kennelijk blijkt dat de gevraagde uitlegging geen enkel verband houdt met een reëel geschil of met het voorwerp van het hoofdgeding, dat het vraagstuk van hypothetische aard is of dat het Hof niet beschikt over de gegevens, feitelijk en rechtens, die noodzakelijk zijn om een nuttig antwoord te geven op de gestelde vragen.

In het reeds genoemde[30] arrest ***Ferreira da Silva e.a.*** (C-160/14, EU:C:2015:565) heeft het Hof onderzocht of *de nationale rechterlijke instanties waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep, verplicht zijn om zich tot het Hof te wenden* met een verzoek om een prejudiciële beslissing wanneer lagere rechterlijke instanties een bepaling van Unierecht verschillend hebben uitgelegd. In de onderhavige zaak ging het om het begrip „overgang van een vestiging" in de zin van richtlijn 2001/23.

29 | Zie voor de bespreking voor het deel van het arrest dat aan fiscaliteit is gewijd, onderdeel XIII „Fiscale bepalingen".

30 | Dit arrest wordt besproken in onderdeel IV „Unierecht en nationaal recht".

In dat verband heeft het Hof aangegeven dat het feit dat andere nationale rechterlijke instanties tegenstrijdige beslissingen hebben gegeven, op zichzelf beschouwd inderdaad niet beslissend is voor de vraag of de verplichting krachtens artikel 267, derde alinea, VWEU bestaat. In omstandigheden waarin binnen de nationale rechtspraak tegenstrijdige stromingen bestaan ten aanzien van een begrip dat in een bepaling van Unierecht voorkomt en de uitlegging van dat begrip tevens herhaaldelijk moeilijkheden oplevert in de verschillende lidstaten, moet een nationale rechterlijke instantie waarvan de beslissingen volgens het nationale recht niet vatbaar zijn voor hoger beroep, voldoen aan haar verplichting om zich tot het Hof te wenden teneinde het gevaar voor een onjuiste uitlegging van het Unierecht af te wenden.

2. BEROEPEN TOT NIETIGVERKLARING

Bij het arrest ***T & L Sugars en Sidul Açúcares/Commissie*** (C-456/13 P, EU:C:2015:284), uitgesproken op 28 april 2015, heeft het Hof, in Grote kamer bijeen, de hogere voorziening afgewezen die was ingesteld door rekwiranten die verzochten om *vernietiging van het arrest van het Gerecht*[31] *houdende niet-ontvankelijkverklaring van het beroep tot nietigverklaring dat door twee binnen de Unie gevestigde ondernemingen die ingevoerde rietsuiker raffineren, was ingesteld tegen verordeningen van de Commissie* in de suikersector, namelijk verordening nr. 222/2011 tot vaststelling van buitengewone maatregelen inzake het tegen verlaagde overschotheffing op de markt van de Unie brengen van buiten het quotum geproduceerde suiker en isoglucose in het verkoopseizoen 2010/2011[32] en uitvoeringsverordening nr. 293/2011[33], alsook uitvoeringsverordening nr. 302/2011 tot opening van een buitengewoon tariefcontingent voor datzelfde verkoopseizoen[34] en uitvoeringsverordening nr. 393/2011[35].

Met een van de middelen die zij ter ondersteuning van hun hogere voorziening hebben aangevoerd, hebben de rekwiranten met name betoogd dat het Gerecht blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door de hogere voorziening niet-ontvankelijk te achten op grond dat de maatregelen die de nationale autoriteiten in het kader van de litigieuze verordeningen hadden genomen, uitvoeringsmaatregelen in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU waren.

In zijn uitspraak over dit middel heeft het Hof erop gewezen dat rekwiranten door de verordeningen nrs. 222/2011 en 293/2011 niet rechtstreeks werden geraakt, aangezien zij niet de door de litigieuze verordeningen vereiste hoedanigheid van suikerproducent hadden en deze verordeningen geen rechtstreekse gevolgen hadden voor hun rechtspositie. Het Hof kwam tot de conclusie dat het Gerecht blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door de niet-ontvankelijkheid van het beroep daarop te baseren dat die verordeningen uitvoeringsmaatregelen met zich meebrachten in de zin van artikel 263, vierde alinea, laatste zinsdeel, VWEU, zonder na te gaan of rekwiranten door die verordeningen rechtstreeks werden geraakt. Aangezien echter in het kader van de hogere voorziening was komen vast te staan dat rekwiranten door de litigieuze verordeningen niet rechtstreeks werden geraakt, was het Hof van oordeel dat die onjuiste rechtsopvatting niet kon leiden tot vernietiging van het bestreden arrest.

31 | Arrest van het Gerecht van 6 juni 2013, *T & L Sugars en Sidul Açúcares/Commissie* (T-279/11, EU:T:2013:299).

32 | Verordening (EU) nr. 222/2011 van de Commissie van 3 maart 2011 tot vaststelling van buitengewone maatregelen inzake het tegen verlaagde overschotheffing op de markt van de Unie brengen van buiten het quotum geproduceerde suiker en isoglucose in het verkoopseizoen 2010/2011 (PB L 60, blz. 6).

33 | Uitvoeringsverordening (EU) nr. 293/2011 van de Commissie van 23 maart 2011 tot vaststelling van de toewijzingscoëfficiënt, tot afwijzing van verdere aanvragen en tot sluiting van de periode voor de indiening van aanvragen voor beschikbare hoeveelheden buiten het quotum geproduceerde suiker die tegen verlaagde overschotheffing op de markt van de Unie moeten worden verkocht (PB L 79, blz. 8).

34 | Uitvoeringsverordening (EU) nr. 302/2011 van de Commissie van 28 maart 2011 tot opening, voor het verkoopseizoen 2010/2011, van een buitengewoon tariefcontingent voor de invoer van bepaalde hoeveelheden suiker (PB L 81, blz. 8).

35 | Uitvoeringsverordening (EU) nr. 393/2011 van de Commissie van 19 april 2011 houdende vaststelling van de toewijzingscoëfficiënt voor de afgifte van invoercertificaten die in de periode van 1 tot en met 7 april 2011 zijn aangevraagd voor suikerproducten in het kader van bepaalde tariefcontingenten en houdende schorsing van de indiening van de certificaataanvragen (PB L 104, blz. 39).

Vervolgens heeft het Hof ten aanzien van verordeningen nrs. 302/2011 en 393/2011 vastgesteld dat zij voor rekwiranten slechts rechtsgevolgen hadden via de handelingen die de nationale autoriteiten na de indiening van de certificaataanvragen hadden vastgesteld. De beslissingen van de nationale autoriteiten houdende verlening van dergelijke certificaten, waarbij op de betrokken marktdeelnemers de in de Unieregelgeving vastgestelde coëfficiënten worden toegepast, en de beslissingen waarbij dergelijke certificaten volledig of deels zijn geweigerd, zijn dus uitvoeringsmaatregelen in de zin van artikel 263, vierde alinea, laatste zinsdeel, VWEU. Aan deze conclusie wordt niet afgedaan door het vermeende automatische karakter van de op nationaal niveau genomen maatregelen, aangezien dit criterium irrelevant is voor de beoordeling van de ontvankelijkheid in de zin van die bepaling.

3. KORT GEDINGEN

Bij op 23 april 2015 gegeven beschikking in de zaak ***Commissie/Vanbreda Risk & Benefits*** [C-35/15 P(R), EU:C:2015:275] heeft de vicepresident van het Hof in het kader van een hogere voorziening de beschikking van de president van het Gerecht van 4 december 2014[36] vernietigd, waarbij laatstgenoemde een *verzoek tot opschorting van de tenuitvoerlegging van een besluit van de Commissie tot afwijzing van de offerte die een inschrijver had ingediend na een openbare aanbesteding* voor de verzekering van goederen en personen en tot gunning van die opdracht aan een andere onderneming. In zijn beschikking had de president van het Gerecht de voorwaarde inzake spoedeisendheid versoepeld, nadat hij had vastgesteld dat het voor de niet-gekozen inschrijver bijzonder moeilijk is om aan te tonen dat hij onherstelbare schade kan lijden.[37] Hij was daarom van oordeel dat de voorwaarde inzake de spoedeisendheid op het gebied van openbare aanbestedingen moest worden versoepeld, in die zin dat ernstige maar niet onherstelbare schade volstaat voor het bewijs dat aan die voorwaarde is voldaan wanneer de fumus boni juris bijzonder sterk is. De president van het Gerecht had zijn conclusie gebaseerd op een algemeen beginsel van Unierecht dat onder het in artikel 47 van het Handvest van de grondrechten neergelegde recht op een doeltreffende voorziening in rechte valt.

In zijn beschikking heeft de vicepresident van het Hof erop gewezen dat richtlijn 89/665 inzake het plaatsen van overheidsopdrachten[38] weliswaar gericht is tot de lidstaten en dus niet als zodanig voor de instellingen van de Unie geldt, maar dat dit niet wegneemt dat daarmee rekening moet worden gehouden bij de door de Unie zelf gegunde opdrachten, aangezien daarin genoemd algemeen beginsel van het recht op een doeltreffende voorziening in rechte wordt geconcretiseerd op het specifieke gebied van de openbare aanbestedingen. Volgens de bepalingen van die richtlijn is de verplichting voor de lidstaten om in hun nationale recht te voorzien in de mogelijkheid voor personen die zijn benadeeld door een besluit dat is vastgesteld na een gunningsprocedure voor de plaatsing van een overheidsopdracht, om overeenkomstig artikel 2, lid 1, van richtlijn 89/665 voorlopige maatregelen te vorderen, beperkt tot de periode tussen de vaststelling van dat besluit en de sluiting van de overeenkomst. Bijgevolg heeft de president van het Gerecht ten onrechte vastgesteld dat een afgewezen inschrijver voorlopige maatregelen moet kunnen verkrijgen, zonder die vaststelling te beperken tot de periode voorafgaand aan de sluiting van de overeenkomst tussen de aanbestedende dienst en de geselecteerde onderneming. Overeenkomstig het bepaalde in genoemde richtlijn geldt de versoepeling van de voorwaarde inzake spoedeisendheid op het gebied van openbare aanbestedingen immers enkel indien de afgewezen inschrijver om de voorlopige maatregelen heeft verzocht vóór de sluiting van de overeenkomst met de geselecteerde onderneming. Bovendien is deze beperking in de tijd zelf onderworpen aan de tweeledige voorwaarde dat in de eerste plaats de opschortende termijn als vervat in artikel 171, lid 1, van verordening

36 | Beschikking van de president van het Gerecht van 4 december 2014, *Vanbreda Risk & Benefits/Commissie* (T-199/14 R, EU:T:2014:1024).

37 | Deze beschikking van de president van het Gerecht wordt gedetailleerd besproken op bladzijden 166 en 167 van het Jaarverslag 2014.

38 | Richtlijn 89/665/EEG van de Raad van 21 december 1989 houdende de coördinatie van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen betreffende de toepassing van de beroepsprocedures inzake het plaatsen van overheidsopdrachten voor leveringen en voor de uitvoering van werken (PB L 395, blz. 33), zoals gewijzigd bij richtlijn 2007/66/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 december 2007 (PB L 335, blz. 31).

nr. 1268/2012[39] vóór de sluiting van de overeenkomst in acht is genomen, en dat in de tweede plaats de afgewezen inschrijver voldoende gegevens tot zijn beschikking heeft gehad om binnen die termijn zijn recht uit te oefenen om een verzoek om voorlopige maatregelen in te dienen.

In de onderhavige zaak heeft de vicepresident het verzoek in kort geding onder definitieve afdoening van het geschil afgewezen op grond dat de opschortende termijn van tien dagen in acht was genomen voordat de Commissie de overeenkomst met de andere inschrijver had gesloten en deze overeenkomst ruim voordat de afgewezen inschrijver zijn verzoek tot nietigverklaring en zijn verzoek in kort geding had ingediend, was gesloten.[40]

VI. LANDBOUW

Het arrest ***Zuchtvieh-Export*** (C-424/13, EU:C:2015:259), gewezen op 23 april 2015, was voor het Hof de gelegenheid om zich uit te spreken over *de omvang van de door het Unierecht geboden bescherming van dieren tijdens hun vervoer naar een derde land.* In het hoofdgeding was een transport van runderen van Kempten (Duitsland) naar Andizan (Oezbekistan) aan de orde, waarvoor de autoriteit van de plaats van vertrek had geëist dat de planning ervan zo zou worden gewijzigd dat voor het deel van de reis buiten het grondgebied van de Unie eveneens zou worden voldaan aan de voorschriften van verordening nr. 1/2005[41]. In die context had de nationale rechter het Hof gevraagd of de bepalingen van die verordening, waarvan artikel 14, lid 1, de voorwaarden rond het journaal en de bevoegdheid van de bevoegde autoriteit van de plaats van vertrek om zo nodig wijzigingen te verlangen regelt, bij een transport van een lidstaat naar een derde land ook van toepassing is op het deel van het traject dat buiten de Unie ligt.

Het Hof heeft deze vraag bevestigend beantwoord en daarbij opgemerkt dat artikel 14 van verordening nr. 1/2005 het vervoer van dieren vanop het grondgebied van de Unie naar derde landen niet aan een bijzondere goedkeuringsregeling onderwerpt, die zou afwijken van die welke geldt bij vervoer binnen de Unie. De bevoegde autoriteit van de plaats van vertrek kan een dergelijk vervoer van dieren bijgevolg slechts goedkeuren indien de organisator van het transport een realistisch journaal overlegt waaruit blijkt dat de bepalingen van die verordening zullen worden nageleefd, en dit ook voor het gedeelte van het transport dat buiten de Unie plaatsvindt. Uit de planning van het transport zoals deze voortvloeit uit het journaal moet blijken dat het voorgenomen vervoer in overeenstemming zal zijn met onder meer de technische voorschriften met betrekking tot de tussenpozen voor het drenken en het voederen, alsmede de transport- en rusttijden. Wanneer dat niet het geval is, mag die bevoegde autoriteit eisen dat de organisatie van het transport zodanig wordt gewijzigd dat de naleving van die bepalingen verzekerd is voor het gehele traject.

In het arrest ***Scotch Whisky Association e.a.*** (C-333/14, EU:C:2015:845), gewezen op 23 december 2015, heeft het Hof zich uitgesproken over de uitlegging van de „*integrale-GMO-verordening*"[42] en over het begrip *rechtvaardiging voor een maatregel van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen* in de zin van de artikelen 34 VWEU en 36 VWEU.

39 | Gedelegeerde verordening (EU) nr. 1268/2012 van de Commissie van 29 oktober 2012 houdende uitvoeringsvoorschriften voor verordening (EU, Euratom) nr. 966/2012 van het Europees Parlement en de Raad tot vaststelling van de financiële regels van toepassing op de algemene begroting van de Unie (PB L 362, blz. 1).

40 | In andere zaken betreffende verzoeken in kort geding op het gebied van openbare aanbestedingen heeft de president van het Gerecht de gelegenheid gehad tot toepassing van de aldus door de vicepresident van het Hof afgebakende voorwaarden voor versoepeling van de voorwaarde inzake spoedeisendheid. Zie beschikkingen van 15 juni 2015, *Close en Cegelec/Parlement* (T-259/15 R, EU:T:2015:378), punten 37-47, en 17 juli 2015, *GSA en SGI/Parlement* (T-321/15 R, EU:T:2015:522), punten 27-29.

41 | Verordening (EG) nr. 1/2005 van de Raad van 22 december 2004 inzake de bescherming van dieren tijdens het vervoer en daarmee samenhangende activiteiten en tot wijziging van de richtlijnen 64/432/EEG en 93/119/EG en van verordening (EG) nr. 1255/97 (PB 2005, L 3, blz. 1, met rectificatie in PB 2011, L 336, blz. 86).

42 | Verordening (EU) nr. 1308/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 tot vaststelling van een gemeenschappelijke ordening van de markten voor landbouwproducten en tot intrekking van de verordeningen (EEG) nr. 922/72, (EEG) nr. 234/79, (EG) nr. 1037/2001 en (EG) nr. 1234/2007 van de Raad (PB L 347, blz. 671).

Na prejudicieel te zijn uitgenodigd om te antwoorden op bepaalde vragen in het kader van een geschil over de geldigheid van een nationale regeling en een ontwerpbesluit waarbij een minimumprijs per eenheid alcohol voor de detailhandel in alcoholhoudende dranken werd opgelegd, heeft het Hof meteen al opgemerkt dat artikel 167, lid 1, onder b), van de integrale-GMO-verordening weliswaar uitdrukkelijk bepaalt dat de lidstaten geen prijsstellingen voor wijn mogelijk mogen maken, zelfs als het richtsnoeren of aanbevelingen betreft, maar dat dit slechts geldt voor het vaststellen van afzetvoorschriften om het aanbod te reguleren. Dus zelfs wanneer een dergelijke nationale regeling afbreuk kan doen aan de integrale-GMO-verordening omdat zij in strijd is met het aan die verordening ten grondslag liggende beginsel dat de verkoopprijzen van landbouwproducten vrij worden gevormd door middel van vrije marktwerking, verzet deze verordening zich niet tegen de oplegging van een minimumprijs per eenheid alcohol voor de detailhandel in wijn, indien die maatregel geschikt is om het beoogde doel van bescherming van de gezondheid en van het leven van personen te bereiken en, rekening houdend met de doelstellingen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid en het goed functioneren van de gemeenschappelijke marktordening, niet verder gaat dan noodzakelijk is ter bereiking van dat doel.

Vervolgens heeft het Hof vastgesteld dat de nationale regeling in kwestie een maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve beperking in de zin van artikel 34 VWEU vormt omdat die, door het enkele feit dat hij verhindert dat de lagere kostprijs van geïmporteerde producten zijn terugslag heeft op de verkoopprijs voor de consument, de toegang tot de nationale markt van de betrokken producten kan belemmeren. Hoewel deze regeling geschikt is om het alcoholgebruik in het algemeen en dat van risico- en probleemdrinkers in het bijzonder terug te dringen, valt zij niet onder de uitzondering van artikel 36 VWEU wanneer de gezondheid en het leven van personen even doeltreffend kunnen worden beschermd door maatregelen die het handelsverkeer binnen de Unie minder beperken, met name door een hogere accijns op alcoholhoudende dranken. Het staat aan de nationale rechter om na te gaan of dit inderdaad het geval is.

Ten aanzien van de eerbiediging van het evenredigheidsbeginsel heeft het Hof opgemerkt dat de nationale rechter, aangezien de nationale regeling in kwestie nog niet in werking was getreden, zich moet baseren op de gegevens waarop hij beschikt op het moment waarop hij uitspraak doet. Het staat immers aan hem om te beoordelen of het door de betrokken lidstaat aangedragen bewijs redelijkerwijs tot het oordeel kan leiden dat de afwijking van het vrij verkeer van goederen in overeenstemming is met het evenredigheidsbeginsel. Deze toetsing blijft dus niet beperkt tot de inlichtingen waarover de nationale wetgever beschikte toen hij de maatregel vaststelde.[43]

VII. VRIJHEDEN VAN VERKEER

1. VRIJ VERKEER VAN WERKNEMERS

Op 24 februari 2015 heeft het Hof, in de formatie Grote kamer, in het arrest ***Sopora*** (C-512/13, EU:C:2015:108) uitspraak gedaan over de *uitlegging van artikel 45 VWEU* in het kader van een geding tussen een Duitse onderdaan en de Nederlandse Belastingdienst over de afwijzing van het verzoek van belanghebbende tot verkrijging van de forfaitaire belastingvrijstelling van de vergoeding van werkelijke extraterritoriale kosten in verband met zijn dienstbetrekking in Nederland. In het hoofdgeding had genoemde belastingdienst zich op het standpunt gesteld dat de werknemer niet voor die belastingvrijstelling in aanmerking kwam omdat hij niet voldeed aan de in de nationale wettelijke regeling opgenomen voorwaarde dat hij meer dan twee derde van de periode van 24 maanden voorafgaand aan de aanvang van de tewerkstelling in Nederland woonachtig was op een afstand van meer dan 150 kilometer van de Nederlandse grens.

43 | Een ander in dit verslag vermeld arrest heeft betrekking op landbouw: arrest van 1 december 2015, *Parlement en Commissie/Raad* (C-124/13 en C-125/13, EU:C:2015:790), besproken in onderdeel III.1 „Rechtsgrondslagen van de handelingen van de Unie".

In zijn arrest heeft het Hof om te beginnen verduidelijkt dat het vrij verkeer van werknemers, gelet op de tekst van artikel 45, lid 2, VWEU – dat de afschaffing beoogt van elke discriminatie op grond van nationaliteit „tussen de werknemers van de lidstaten" – gelezen in het licht van artikel 26 VWEU, ook discriminatie verbiedt tussen niet-ingezeten werknemers indien deze ertoe leidt dat de onderdanen van bepaalde lidstaten op ongerechtvaardigde wijze worden bevoordeeld ten opzichte van anderen. Ten aanzien van de in geding zijnde nationale regeling heeft het Hof erop gewezen dat alle niet-ingezeten werknemers, of hun woonplaats zich nu bevindt op meer dan 150 km van de Nederlandse grens of op een afstand van minder dan 150 km van die grens, kunnen profiteren van een belastingvrijstelling van de vergoeding voor werkelijke extraterritoriale kosten, maar dat de administratieve vereenvoudiging van de aangifte van deze extraterritoriale kosten die voortvloeit uit de toepassing van de forfaitaire regeling is voorbehouden aan werknemers die woonachtig zijn op meer dan 150 km van die grens.

In dat verband was het van oordeel dat het enkele feit dat limieten zijn vastgesteld voor de afstand ten opzichte van de woonplaats van werknemers en de hoogte van de toegekende vrijstelling, en dat daarbij als uitgangspunt is gekozen voor respectievelijk de grens van de lidstaat waarin de plaats van tewerkstelling is gelegen en de belastinggrondslag, zelfs indien deze vaststelling noodzakelijkwijs een zekere grofheid kent, op zichzelf geen indirecte discriminatie of belemmering van het vrij verkeer van werknemers kan vormen. De daarmee nagestreefde doelstelling bestaat er immers in het vrije verkeer van in andere lidstaten woonachtige werknemers die mogelijk extra kosten hebben, te vergemakkelijken. Ook kunnen de werknemers die op minder dan 150 km van de grens woonachtig zijn, voor diezelfde vrijstelling in aanmerking komen, mits zij passende bewijsstukken overleggen. Dit zou evenwel anders kunnen zijn indien deze limieten zodanig zouden zijn vastgesteld dat de forfaitaire regeling systematisch aanleiding geeft tot een duidelijke overcompensatie van de werkelijk gemaakte extraterritoriale kosten.

2. VRIJHEID VAN VESTIGING EN VRIJHEID VAN DIENSTVERRICHTING

Op het gebied van de vrijheid van vestiging en de vrijheid van dienstverrichting zijn drie arresten vermeldenswaard. Het eerste arrest betreft de eisen die krachtens de dienstenrichtlijn verboden zijn, het tweede heeft betrekking op de transparantieverplichting bij de toekenning van dienstenconcessies en het derde verduidelijkt een aantal begrippen uit de richtlijn inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten.

In het arrest ***Rina Services e.a.*** (C-593/13, EU:C:2015:399), uitgesproken op 16 juni 2015, heeft het Hof, in de formatie Grote kamer, met name verduidelijkt wat *de onderlinge samenhang tussen de Verdragsbepalingen en richtlijn 2006/123*[44] *betreffende diensten op de interne markt (hierna: „dienstenrichtlijn")* is. Dit arrest moet worden geplaatst binnen de context van een geding waarin een groep van vennootschappen had bestreden dat een Italiaanse regeling die bepaalde dat de statutaire zetel van een vennootschap met de hoedanigheid van certificeringsinstelling zich op het nationale grondgebied moest bevinden, met het Unierecht in overeenstemming was.

In zijn arrest heeft het Hof vastgesteld dat de in het hoofdgeding aan de orde zijnde eis inzake de ligging van de zetel van certificeringsinstellingen een van de door artikel 14 van de dienstenrichtlijn verboden eisen is, die niet kunnen worden gerechtvaardigd.

Volgens het Hof zou artikel 14 van die richtlijn ieder nuttig effect worden ontnomen indien de lidstaten een verboden eis zouden kunnen rechtvaardigen op grond van het primaire recht, omdat daarmee de met deze bepaling tot stand gebrachte doelgerichte harmonisatie al bij al zou worden ondermijnd. Zoals uit overweging 6

44 | Richtlijn 2006/123/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 betreffende diensten op de interne markt (PB L 376, blz. 36).

van de dienstenrichtlijn blijkt, volstaat de rechtstreekse toepassing van artikel 49 VWEU alleen immers niet om de belemmeringen voor de vrijheid van vestiging op te heffen, met name omdat een behandeling per geval van de belemmeringen voor de uitoefening van die vrijheid uiterst ingewikkeld zou zijn. Zou worden erkend dat de door artikel 14 van deze richtlijn „verboden" eisen niettemin kunnen worden gerechtvaardigd op grond van het primaire recht, dan zou krachtens het VWEU een dergelijke behandeling per geval voor alle beperkingen van de vrijheid van vestiging juist opnieuw worden ingevoerd. Een verbod zonder dat er een mogelijkheid tot rechtvaardiging bestaat, moet er namelijk voor zorgen dat bepaalde beperkingen van de vrijheid van vestiging die volgens de wetgever van de Unie en de rechtspraak van het Hof aanzienlijk negatieve gevolgen hebben voor de goede werking van de interne markt, stelselmatig en snel worden opgeheven.

Ook wanneer in artikel 3, lid 3, van de dienstenrichtlijn de toepasselijkheid van het VWEU is gehandhaafd, waarvan artikel 52, lid 1, de lidstaten toestaat nationale maatregelen die de vrijheid van vestiging beperken te rechtvaardigen op grond van de daarin genoemde redenen, betekent dit echter niet dat dit de Uniewetgever belet om bij de vaststelling van een handeling van secundair recht, zoals de dienstenrichtlijn die concreet vorm geeft aan een in het VWEU neergelegde fundamentele vrijheid, bepaalde afwijkingen in te perken. Dit geldt met name wanneer de betrokken bepaling van secundair recht gewoon vaste rechtspraak overneemt volgens welke een eis als die in verband met de zetel onverenigbaar is met de fundamentele vrijheden waarop ondernemingen zich kunnen beroepen.

Op 17 december 2015 heeft het Hof zich in het arrest ***UNIS en Beaudout Père et Fils*** (C-25/14 en C-26/14, EU:C:2015:821) uitgesproken over *de transparantieverplichting die uit artikel 56 VWEU voortvloeit*. Het hoofdgeding had betrekking op twee ministeriële besluiten die collectieve arbeidsovereenkomsten waarbij een voorzorgsinstelling werd aangewezen als enig beheersorgaan voor één of meerdere aanvullende stelsels van sociale voorzieningen dan wel voor de terugbetaling van kosten voor gezondheidszorg, verbindend verklaarden voor alle werkgevers en werknemers van de betreffende bedrijfstak.

In zijn arrest heeft het Hof er om te beginnen aan herinnerd dat de transparantieverplichting, wat betreft de verlening van een concessie voor diensten die gepaard gaat met een optreden van de nationale autoriteiten, niet geldt voor elke verrichting, maar enkel voor verrichtingen die een duidelijk grensoverschrijdend belang hebben doordat zij objectief gezien de belangstelling kunnen wekken van marktdeelnemers die gevestigd zijn in andere lidstaten dan de lidstaat waartoe de autoriteit behoort waardoor de concessies voor de betreffende diensten worden gegund.

Vervolgens heeft het Hof erop gewezen dat wanneer met het overheidsoptreden wordt beoogd een exclusief recht voor een marktdeelnemer in het leven te roepen, in beginsel aan de uit artikel 56 VWEU voortvloeiende transparantieverplichting dient te worden voldaan. Het feit dat dit optreden erin bestaat dat een overeenkomst die is gesloten na collectieve onderhandelingen tussen representatieve werkgevers- en werknemersorganisaties van een bepaalde bedrijfstak algemeen verbindend wordt verklaard, heeft niet tot gevolg dat dit besluit wordt onttrokken aan de uit artikel 56 VWEU voortvloeiende transparantievereisten. Daarnaast impliceert de transparantieverplichting een passende mate van openbaarheid waardoor mededinging kan plaatsvinden en waardoor de onpartijdigheid van de gunningsprocedure kan worden gecontroleerd, zonder dat noodzakelijkerwijs een aanbesteding hoeft te worden uitgeschreven. In casu zorgt noch het feit dat collectieve arbeidsovereenkomsten en de aanhangsels erbij worden neergelegd bij een bestuursorgaan en op internet kunnen worden geraadpleegd, noch de bekendmaking in een publicatieblad van een bericht waarin wordt meegedeeld dat het voornemen bestaat om een procedure tot algemeenverbindendverklaring van een aanhangsel bij een dergelijke overeenkomst in te leiden, noch de mogelijkheid voor iedere belanghebbende om na deze bekendmaking zijn opmerkingen kenbaar te maken, – zelfs wanneer die elementen in hun geheel worden beschouwd – voor een passende mate van openbaarheid waardoor gewaarborgd kan worden dat geïnteresseerde marktdeelnemers, in overeenstemming met de doelstellingen van de transparantieverplichting, blijk kunnen geven van hun belangstelling voor het beheer van het in het hoofdgeding aan de orde zijnde stelsel

van sociale voorzieningen alvorens het besluit tot algemeenverbindendverklaring, op volstrekt onpartijdige wijze, wordt vastgesteld. De belanghebbenden beschikken immers slechts over een termijn van 15 dagen om hun opmerkingen in te dienen, wat aanzienlijk korter is dan de termijnen die – behalve voor spoedeisende gevallen – zijn vastgesteld in de regels van afgeleid recht over de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten[45], die weliswaar in casu niet van toepassing zijn, maar op dit punt niettemin als referentiekader kunnen dienen.

Bijgevolg heeft het Hof geoordeeld dat de uit artikel 56 VWEU voortvloeiende transparantieverplichting zich verzet tegen het overheidsbesluit om de in het hoofdgeding aan de orde zijnde collectieve overeenkomsten algemeen verbindend te verklaren. Het heeft de werking van zijn arrest evenwel in de tijd beperkt, wegens de situatie van de werkgevers en werknemers die op grond van de betrokken algemeen verbindend verklaarde collectieve arbeidsovereenkomsten een overeenkomst voor aanvullende sociale voorzieningen hadden gesloten in een bijzonder gevoelige sociale context.

In het arrest van 21 oktober 2015, ***New Media Online*** (C-347/14, EU:C:2015:709), heeft het Hof uitspraak gedaan over *de uitlegging van de begrippen „audiovisuele mediadienst" en „programma" in de zin van artikel 1 van richtlijn 2010/13*[46]. In het hoofdgeding had een in Oostenrijk gevestigde exploitant van een internetkrant zich verzet tegen het besluit van de Oostenrijkse telecomtoezichthouder om een deel van zijn diensten te kwalificeren als „audiovisuele mediadienst op aanvraag", waarvoor op grond van de relevante nationale regeling een plicht tot melding bij de nationale regelgevende instanties bestond. Ook wanneer op de website voornamelijk artikelen uit de pers stonden, bevatte zij op de datum van de feiten een link naar een subdomein dat toegang bood tot meer dan 300 video's over verschillende onderwerpen, waarvan de meeste geen verband hielden met de artikelen op de site van de krant.

Het Hof heeft eerst het begrip „programma" in de zin van artikel 1, lid 1, onder b), van richtlijn 2010/13 verduidelijkt. In dat verband heeft het er met name op gewezen dat de doelstelling van deze richtlijn is, in een bijzonder concurrerend medialandschap dezelfde regels toe te passen op marktpartijen die zich tot hetzelfde publiek richten en te voorkomen dat audiovisuele mediadiensten op aanvraag traditionele televisie op oneerlijke wijze kunnen beconcurreren. In casu heeft het Hof vastgesteld dat in het hoofdgeding een deel van de video's die op het subdomein met video's van de krant toegankelijk waren, concurreerden met de informatiediensten die door de regionale omroeporganisaties werden aangeboden en met muziekzenders, sportzenders en amusementsprogramma's, zodat die als „programma" in de zin van genoemde richtlijn konden worden gekwalificeerd.

Daarna heeft het Hof geoordeeld dat voor de bepaling van het hoofddoel van een dienst die bestaat in de beschikbaarstelling van video's in het kader van de elektronische versie van een krant, moet worden onderzocht of die dienst als zodanig een autonome inhoud en functie ten opzichte van de journalistieke activiteit van de exploitant van de website heeft, en niet enkel een onlosmakelijke aanvulling op deze activiteit is, met name door de banden van het audiovisuele aanbod met de aangeboden teksten. Hoewel een elektronische versie van een krant niet als audiovisuele dienst dient te worden aangemerkt wanneer de audiovisuele onderdelen bijkomstig zijn, betekent dit dus niet dat een audiovisuele mediadienst stelselmatig van de werkingssfeer van richtlijn 2010/13 moet worden uitgesloten op de enkele grond dat de beheerder van de betrokken website een uitgever van een internetkrant is. Een benadering die diensten beheerd door de uitgevers van onlinekranten in algemene zin uitsluit van de werkingssfeer van die richtlijn vanwege hun multimediale aard, zonder per geval te beoordelen wat het „hoofddoel" van de dienst in kwestie is, houdt onvoldoende rekening met de diversiteit

45 | Richtlijn 2004/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 31 maart 2004 betreffende de coördinatie van de procedures voor het plaatsen van overheidsopdrachten voor werken, leveringen en diensten (PB L 134, blz. 114, met rectificatie in PB L 351, blz. 44), zoals gewijzigd bij verordening (EU) nr. 1251/2011 van de Commissie van 30 november 2011 (PB L 319, blz. 43).

46 | Richtlijn 2010/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 10 maart 2010 betreffende de coördinatie van bepaalde wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in de lidstaten inzake het aanbieden van audiovisuele mediadiensten (PB L 95, blz. 1).

van de denkbare situaties en brengt het risico met zich mee dat marktpartijen die daadwerkelijk audiovisuele mediadiensten leveren, een multimediaal informatieportaal kunnen gebruiken om zich te onttrekken aan de wetgeving die op dat gebied op hen van toepassing is.

VIII. GRENSCONTROLE, ASIEL EN IMMIGRATIE

1. OVERSCHRIJDING VAN DE GRENZEN

In zijn arrest ***Spanje/Parlement en Raad*** (C-44/14, EU:C:2015:554), uitgesproken op 8 september 2015, heeft het Hof, in Grote kamer bijeen, het beroep tot nietigverklaring verworpen dat het Koninkrijk Spanje had ingesteld tegen *artikel 19 van de Eurosur-verordening, over de informatie-uitwisseling en samenwerking met Ierland en het Verenigd Koninkrijk*[47]. Volgens de verzoekende staat was deze bepaling in strijd met de artikelen 4 en 5 van het Schengenprotocol[48], op grond dat daarbij een naast artikel 4 van dat Protocol staande ad-hocprocedure werd ingevoerd voor de deelname van Ierland en het Verenigd Koninkrijk aan die verordening.

Het Hof heeft allereerst benadrukt dat Ierland en het Verenigd Koninkrijk krachtens artikel 4 van het Schengenprotocol en de besluiten 2000/365[49] en 2002/192[50] weliswaar deelnemen aan enkele van de bepalingen van het Schengenacquis, maar dat die deelname zich niet uitstrekte tot de bepalingen van dat acquis met betrekking tot het overschrijden van de buitengrenzen. Ierland en het Verenigd Koninkrijk kunnen dus pas aan de van kracht zijnde en op dat gebied betrekking hebbende bepalingen van het Schengenacquis deelnemen, of aan het aannemen van voorstellen en initiatieven die voortbouwen op het acquis en dat gebied betreffen, nadat door de betrokken lidstaat een verzoek daartoe is gedaan en dit verzoek vervolgens door de Raad volgens de procedure van artikel 4 van het Schengenprotocol is ingewilligd. Hieruit volgt dat de Uniewetgever niet mag voorzien in een andere procedure dan die van artikel 4 van dat protocol, ongeacht of het om een aanscherping of een versoepeling van de procedure gaat, teneinde toe te staan dat Ierland of het Verenigd Koninkrijk aan dergelijke bepalingen of aan het aannemen van dergelijke voorstellen en initiatieven deelneemt. De Uniewetgever mag evenmin voorzien in de mogelijkheid voor de lidstaten om onderling overeenkomsten te sluiten die een dergelijk effect hebben.

Wat vervolgens artikel 19 van de Eurosur-verordening betreft, die in de mogelijkheid voorziet om op het gebied van de informatie-uitwisseling over de overschrijding van de buitengrenzen met Ierland en het Verenigd Koninkrijk samen te werken op basis van bilaterale of multilaterale overeenkomsten tussen respectievelijk Ierland of het Verenigd Koninkrijk en één of meer aangrenzende lidstaten, heeft het Hof onderzocht of die samenwerking kan worden gekwalificeerd als „deelnemen" in de zin van artikel 4 van het Schengenprotocol. In dat verband heeft het erop gewezen dat de in artikel 19 van de Eurosur-verordening genoemde overeenkomsten de mogelijkheid bieden een beperkte vorm van samenwerking op te zetten tussen Ierland en het Verenigd Koninkrijk en één of meer aangrenzende lidstaten, maar niet ertoe leiden dat deze beide staten in een positie komen te verkeren die gelijkwaardig is aan die van de andere lidstaten. Die overeenkomsten kunnen immers niet rechtsgeldig voorzien in rechten of plichten voor Ierland en het Verenigd Koninkrijk die vergelijkbaar zijn met die welke gelden voor de andere lidstaten in Eurosur-verband of met betrekking tot een wezenlijk deel daarvan.

47 | Verordening (EU) nr. 1052/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 tot instelling van het Europees grensbewakingssysteem (Eurosur) (PB L 295, blz. 11).

48 | Protocol (nr. 19) betreffende het Schengenacquis dat is opgenomen in het kader van de Europese Unie, dat als bijlage bij de Verdragen is gevoegd (PB 2012, C 326, blz. 290).

49 | Besluit 2000/365/EG van de Raad van 29 mei 2000 betreffende het verzoek van het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland deel te mogen nemen aan enkele van de bepalingen van het Schengenacquis (PB L 131, blz. 43).

50 | Besluit 2002/192/EG van de Raad van 28 februari 2002 betreffende het verzoek van Ierland deel te mogen nemen aan bepalingen van het Schengenacquis (PB L 64, blz. 20).

Ter verwerping van het argument van de verzoekende staat dat zelfs een beperkte samenwerking moet worden beschouwd als „deelnemen" in de zin van artikel 4 van het Schengenprotocol, heeft het Hof geoordeeld dat niet kan worden aangenomen dat het bij de artikelen 4 en 5 van het Schengenprotocol ingevoerde systeem ertoe strekt Ierland en het Verenigd Koninkrijk de verplichting op te leggen deel te nemen aan het gehele Schengenacquis, zonder ruimte te laten voor beperkte vormen van samenwerking met deze lidstaten. Voorts werd geen afbreuk gedaan aan het nuttig effect van artikel 4 van het Schengenprotocol door dat artikel aldus uit te leggen dat het niet geldt voor beperkte vormen van samenwerking. Die uitlegging heeft namelijk niet tot gevolg dat Ierland en het Verenigd Koninkrijk ten aanzien van de geldende bepalingen van het Schengenacquis rechten kunnen verkrijgen die vergelijkbaar zijn met die van de andere lidstaten of mogen deelnemen aan het aannemen van voorstellen en initiatieven die voortbouwen op bepalingen van dat acquis, zonder dat zij vooraf, door middel van een overeenkomstig dat artikel met eenparigheid van stemmen genomen besluit van de Raad, toestemming hebben verkregen om aan die bepalingen deel te nemen.

Aangezien beperkte vormen van samenwerking geen vorm van deelname in de zin van artikel 4 van het Schengenprotocol zijn, heeft het Hof derhalve geoordeeld dat artikel 19 van de Eurosur-verordening niet kan worden geacht te voorzien in de mogelijkheid voor de lidstaten om overeenkomsten te sluiten op grond waarvan Ierland of het Verenigd Koninkrijk mag deelnemen aan geldende bepalingen van het Schengenacquis met betrekking tot het overschrijden van de buitengrenzen.

2. IMMIGRATIEBELEID

In het arrest ***K en A*** (C-153/14, EU:C:2015:453), gewezen op 9 juli 2015, heeft het Hof uitlegging moeten geven aan *artikel 7, lid 2, eerste alinea, van richtlijn 2003/86 inzake het recht op gezinshereniging*[51], binnen een context waarin een nationale regeling aan de orde was die het recht op gezinshereniging ervan afhankelijk stelde dat met goed gevolg een basisexamen inburgering werd afgelegd. De hoofdgedingen betroffen twee derdelanders die aanvoerden dat zij door gezondheidsproblemen en psychische problemen niet in staat waren geweest bedoeld examen af te leggen. Hoewel de nationale regeling voorzag in vrijstellingen voor aanvragers die door een geestelijke of lichamelijke belemmering blijvend niet in staat waren het examen af te leggen of voor gevallen waarin afwijzing van de aanvraag zou leiden tot een onbillijkheid van overwegende aard, waren de aanvragen tot voorlopig verblijf in Nederland in casu door de nationale autoriteiten afgewezen.

Het Hof heeft er in dat verband eerst op gewezen dat de lidstaten van derdelanders mogen verlangen dat zij, voordat hun toestemming voor toegang tot en verblijf op hun grondgebied wordt verleend uit hoofde van gezinshereniging, met goed gevolg een inburgeringsexamen afleggen dat de beoordeling omvat van basiskennis van zowel de taal als de samenleving van de betrokken lidstaat en waarvoor verschillende kosten moeten worden voldaan. Artikel 7, lid 2, eerste alinea, van richtlijn 2003/86 verzet zich er in het kader van andere gezinsherenigingen dan die betreffende vluchtelingen en hun gezinsleden namelijk niet tegen dat de lidstaten slechts toestemming verlenen voor toegang tot hun grondgebied indien vooraf aan bepaalde integratiemaatregelen is voldaan.

De in de nationale regeling ter omzetting van artikel 7, lid 2, eerste alinea, van richtlijn 2003/86 gebruikte middelen moeten echter geschikt zijn om de door die regeling nagestreefde doelen te verwezenlijken en mogen niet verder gaan dan ter bereiking daarvan noodzakelijk is. Deze middelen kunnen dus slechts als rechtmatig worden beschouwd indien de integratie van de gezinsleden daarmee kan worden vergemakkelijkt. Vanuit dat gezichtspunt kan met de verplichting om met goed gevolg een basisexamen inburgering af te leggen, in beginsel worden verzekerd dat de betrokken derdelanders kennis verwerven die nuttig is om banden met de gastlidstaat op te bouwen.

51 | Richtlijn 2003/86/EG van de Raad van 22 september 2003 inzake het recht op gezinshereniging (PB L 251, blz. 12).

Evenwel vereist het evenredigheidscriterium dat de toepassingsvoorwaarden voor een dergelijke verplichting niet verder gaan dan nodig is om het doel van gezinshereniging te bereiken. Deze toepassingsvoorwaarden mogen de uitoefening van het recht op gezinshereniging niet onmogelijk of uiterst moeilijk maken. Dat laatste is het geval wanneer zij niet toelaten dat rekening wordt gehouden met bijzondere omstandigheden die er objectief aan in de weg staan dat de belanghebbenden dat examen met goed gevolg kunnen afleggen, en het bedrag van de kosten in verband met een dergelijk examen te hoog vaststellen.

In het arrest ***Skerdjan Celaj*** (C-290/14, EU:C:2015:640), uitgesproken op 1 oktober 2015, heeft het Hof *richtlijn 2008/115* (*de terugkeerrichtlijn*)[52] uitgelegd in het kader van een zaak over een Albanese onderdaan die zich op het Italiaanse grondgebied bevond en voorwerp was geweest van een uitzettingsbevel en een verwijderingsbesluit die gepaard gingen met een inreisverbod voor de duur van drie jaar. Na het Italiaanse grondgebied te hebben verlaten, is de betrokkene dat grondgebied in strijd met genoemd verbod opnieuw binnengekomen, reden waarom een strafzaak werd ingeleid teneinde hem te doen veroordelen op grond van een Italiaanse regeling die derdelanders die in weerwil van een inreisverbod Italië illegaal binnenkomen, bestraft met een gevangenisstraf.

In zijn arrest heeft het Hof benadrukt dat de omstandigheden van het hoofdgeding zich duidelijk onderscheidden van die waarin de illegaal verblijvende derdelanders een eerste maal voorwerp van een terugkeerprocedure waren geweest.[53] Vervolgens heeft het Hof geoordeeld, na te hebben herhaald dat richtlijn 2008/115 niet beoogt alle voorschriften van de lidstaten inzake het verblijf van vreemdelingen te harmoniseren, dat deze richtlijn zich er niet tegen verzet dat in omstandigheden als die in het hoofdgeding op grond van de nationale strafvervolgingsregels aan derdelanders strafrechtelijke sancties worden opgelegd.

Het Hof heeft hier evenwel aan toegevoegd dat strafrechtelijke sancties alleen kunnen worden opgelegd indien het tegen de desbetreffende derdelander uitgevaardigde inreisverbod in overeenstemming is met artikel 11 van richtlijn 2008/115 over het inreisverbod en zowel de grondrechten als, in voorkomend geval, het Vluchtelingenverdrag[54] worden geëerbiedigd.

IX. JUSTITIËLE SAMENWERKING IN BURGERLIJKE ZAKEN

1. RECHTERLIJKE BEVOEGDHEID IN BURGERLIJKE EN HANDELSZAKEN

Op 13 mei 2015 heeft het Hof, in Grote kamer bijeen, in het arrest ***Gazprom*** (C-536/13, EU:C:2015:316) de gelegenheid gehad om uitspraak te doen over *de werkingssfeer van verordening nr. 44/2001*[55] *en met name de draagwijdte van de uitsluiting van arbitrage*. In het hoofdgeding had een gerecht van een lidstaat geweigerd om een scheidsrechterlijke uitspraak te erkennen en ten uitvoer te leggen waarbij een van de partijen onder meer was gelast bepaalde van de verzoeken die het tot dat gerecht had gericht in te trekken of in te perken.

52 | Richtlijn 2008/115/EG van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2008 over gemeenschappelijke normen en procedures in de lidstaten voor de terugkeer van onderdanen van derde landen die illegaal op hun grondgebied verblijven (PB L 348, blz. 98).

53 | Arrest van het Hof van 28 april 2011, *El Dridi* (C-61/11 PPU, EU:C:2011:268); arrest van het Hof van 6 december 2011, *Achughbabian* (C-329/11, EU:C:2011:807). In die arresten, die betrekking hadden op een eerste terugkeerprocedure, heeft het Hof geoordeeld dat afbreuk zou worden gedaan aan de gemeenschappelijke normen en procedures die bij richtlijn 2008/115 zijn vastgesteld indien de betrokken lidstaat, na te hebben vastgesteld dat een derdelander illegaal verblijft, aan de uitvoering van het terugkeerbesluit, of zelfs de vaststelling van dat besluit, een strafrechtelijke vervolging doet voorafgaan die tot een gevangenisstraf in de loop van de terugkeerprocedure kan leiden, aangezien de verwijdering daardoor vertraging kan oplopen.

54 | Verdrag betreffende de status van vluchtelingen, op 28 juli 1951 te Genève tot stand gekomen (Vluchtelingenverdrag), *United Nations Treaty Series*, deel 189, blz. 150, nr. 2545 (1954).

55 | Verordening (EG) nr. 44/2001 van de Raad van 22 december 2000 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (PB L 12, blz. 1).

Om te beginnen heeft het Hof eraan herinnerd dat het onverenigbaar is met verordening nr. 44/2001 dat een gerecht van een lidstaat een bevel uitvaardigt waarbij het een partij wordt verboden een andere procedure dan een arbitrageprocedure in te leiden en de procedure die voor een op grond van voormelde verordening bevoegd gerecht van een andere lidstaat is ingeleid, voort te zetten.[56]

In een geval als het onderhavige over een scheidsrechterlijke uitspraak is het Hof van oordeel dat, aangezien arbitrage niet binnen de werkingssfeer van verordening nr. 44/2001 valt, bij het betrokken bevel dat door een scheidsgerecht is uitgesproken geen sprake kan zijn van schending van het aan verordening nr. 44/2001 ten grondslag liggende beginsel dat de lidstaten elkaars rechtssystemen en rechterlijke instanties vertrouwen, doordat een gerecht van een lidstaat zich inmengt in de bevoegdheid van een gerecht van een andere lidstaat. Derhalve staat deze verordening er niet aan in de weg dat een gerecht van een lidstaat een scheidsrechterlijke uitspraak als die in het hoofdgeding erkent en ten uitvoer legt of weigert te erkennen en ten uitvoer te leggen. De eventuele beperking van de bevoegdheid van een gerecht van een lidstaat waarbij een parallel geding aanhangig is, zich over zijn eigen bevoegdheid uit te spreken, zou uitsluitend het gevolg kunnen zijn van het procesrecht van die lidstaat en, in voorkomend geval, het verdrag van New York[57], die deze van voormelde verordening uitgesloten materie beheersen.

In het arrest ***El Madjoub*** (C-322/14, EU:C:2015:334), gewezen op 21 mei 2015, werd het Hof verzocht *artikel 23, lid 2, van verordening nr. 44/2001, over de wijze waarop langs elektronische weg een overeenkomst tot aanwijzing van de bevoegde rechter kan worden* gesloten, uit te leggen. Het hoofdgeding had betrekking op verkoop van een motorvoertuig via een website. De op die site toegankelijke algemene verkoopvoorwaarden bevatten een overeenkomst tot aanwijzing van de bevoegde rechter ten voordele van een gerecht dat in een lidstaat was gevestigd. Het venster met deze algemene verkoopvoorwaarden opende zich niet automatisch bij de registratie of bij enig latere aankoop. De koper moest een specifiek veld aanklikken om deze voorwaarden te aanvaarden. Het Hof werd verzocht om na te gaan of aan de geldigheid van een dergelijke overeenkomst tot aanwijzing van de bevoegde rechter werd afgedaan wanneer de techniek van de aanvaarding per klik, het zogenoemde „click wrapping", werd gebruikt.

Wat in de eerste plaats de daadwerkelijke instemming van de belanghebbenden betreft, een van de doelstellingen van artikel 23, lid 1, van genoemde verordening, heeft het Hof vastgesteld dat de koper in het hoofdgeding de algemene voorwaarden uitdrukkelijk had aanvaard door het corresponderende veld op de website van de betrokken verkoper aan te klikken. In de tweede plaats heeft het geoordeeld dat uit een letterlijke uitlegging van artikel 23, lid 2, van deze verordening volgt dat het „mogelijk" moet zijn om de overeenkomst tot aanwijzing van de bevoegde rechter duurzaam te registreren en dat het van geen belang is of de koper de tekst van de algemene voorwaarden daadwerkelijk duurzaam heeft geregistreerd vóór of na het klikken op het veld waarin staat dat hij die voorwaarden accepteert. In dat verband heeft het Hof opgemerkt dat met deze bepaling wordt beoogd bepaalde vormen van elektronische mededeling als schriftelijk aan te merken, om het elektronisch sluiten van overeenkomsten te vereenvoudigen, aangezien de betrokken informatie ook wordt meegedeeld wanneer de informatie toegankelijk is via een beeldscherm. Om te kunnen spreken van elektronische mededeling die dezelfde waarborgen kan bieden, in het bijzonder op het gebied van bewijsvoering, is voldoende dat het „mogelijk" is om de informatie vóór het sluiten van de overeenkomst op te slaan en af te drukken. Aangezien „click wrapping" het mogelijk maakt om vóór het sluiten van de overeenkomst de tekst van de algemene voorwaarden in kwestie af te drukken en op te slaan, doet de omstandigheid dat de webpagina waarop die voorwaarden staan zich niet automatisch opent bij registratie op de website en bij het doen van een aankoop, dus geen afbreuk aan de geldigheid van de overeenkomst tot aanwijzing van de bevoegde rechter. Een dergelijke acceptatietechniek vormt dus een elektronische mededeling in de zin van artikel 23, lid 2, van verordening nr. 44/2001.

56 | Arrest van het Hof van 10 februari 2009, *Allianz en Generali Assicurazioni Generali* (C-185/07, EU:C:2009:69).

57 | Verdrag inzake de erkenning en de tenuitvoerlegging van buitenlandse scheidsrechterlijke uitspraken, ondertekend te New York op 10 juni 1958 (*United Nations Treaty Series*, deel 330, blz. 3).

2. RECHTERLIJKE BEVOEGDHEID IN HUWELIJKSZAKEN EN INZAKE OUDERLIJKE VERANTWOORDELIJKHEID

Op 21 oktober 2015 heeft het Hof in het arrest ***Ivanova Gogova*** (C-215/15, EU:C:2015:710), dat volgens de versnelde procedure tot stand is gekomen, onderzocht *wat de werkingssfeer van verordening nr. 2201/2003*[58] *is alsook de voorwaarden waaronder sprake is van een prorogatie van rechtsmacht in de zin van artikel 12, lid 3, onder b), van deze verordening*. In het hoofdgeding stonden de ouders van een Bulgaars kind tegenover elkaar. In geschil was de afgifte van een nieuw paspoort aan het kind. Naar Bulgaars recht is daarvoor de instemming van beide ouders vereist. Aangezien de in Italië wonende vader niet had ingestemd, heeft de moeder, die eveneens met het kind in Italië woont, zich tot de Bulgaarse rechter gewend om aan deze onenigheid een einde te maken en toestemming voor de afgifte van een paspoort te verkrijgen. Met de gestelde vragen moest dus worden vernomen of deze situatie, met oog op de vaststelling van de bevoegde rechter, onder genoemde verordening viel. Omdat het voorts onmogelijk was om het gedinginleidend verzoekschrift aan de verweerder te betekenen, heeft de aangezochte rechter een procesvertegenwoordiger aangewezen om hem te vertegenwoordigen. Omdat laatstgenoemde de bevoegdheid van die rechter niet had bestreden, rees de vraag of er in casu sprake was geweest van een prorogatie van rechtsmacht krachtens artikel 12, lid 3, onder b), van verordening nr. 2201/2003.

Het Hof was van oordeel dat de vordering in het hoofdgeding binnen de materiële werkingssfeer van verordening nr. 2201/2003 viel, aangezien deze verordening van toepassing is op burgerlijke zaken betreffende met name de toekenning, de uitoefening, de overdracht, de beperking of de beëindiging van de ouderlijke verantwoordelijkheid, en dat het begrip ouderlijke verantwoordelijkheid ruim wordt gedefinieerd als alle rechten en verplichtingen die ingevolge een rechterlijke beslissing, van rechtswege of bij een rechtsgeldige overeenkomst aan een natuurlijke persoon of aan een rechtspersoon zijn toegekend met betrekking tot de persoon of het vermogen van een kind.

Ten aanzien van de vraag of in casu sprake was van een prorogatie van rechtsmacht overeenkomstig artikel 12, lid 3, onder b), van verordening nr. 2201/2003, heeft het Hof verwezen naar de noodzaak van de aanvaarding van de bevoegdheid van de aangezochte rechter door alle partijen in de procedure. Hoewel een dergelijke aanvaarding veronderstelt dat de verweerder in elk geval op de hoogte is van de procedure, kan zij bij afwezigheid van de verweerder toch niet worden afgeleid uit het gedrag van een procesvertegenwoordiger.

Op 19 november 2015 heeft het Hof in het arrest ***P*** (C-455/15 PPU, EU:C:2015:763) de gelegenheid gehad om zich uit te spreken over *de strekking van het begrip openbare orde in de zin van artikel 23, onder a), van verordening nr. 2201/2003, als grond voor de niet-erkenning van beslissingen inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid,* in het kader van de toetsing van de bevoegdheid van het gerecht van de lidstaat van herkomst. Het hoofdgeding betrof de mogelijkheid voor een Zweeds gerecht om, om redenen van openbare orde, te weigeren een beslissing te erkennen waarbij een Litouws gerecht uitspraak had gedaan over het gezag over een kind. In deze zaak betrof het een kind dat vóór zijn overbrenging naar Litouwen zijn gewone verblijfplaats in Zweden had, reden waarom het Zweedse gerecht zich bij uitsluiting bevoegd achtte om over de woonplaats van en het gezag over het kind uitspraak te doen.

Het Hof heeft om te beginnen benadrukt dat bij een beroep op de openbare-ordeclausule in artikel 23, onder a), van verordening nr. 2201/2003 verplicht rekening moet worden gehouden met het belang van het kind en dat dit beroep alleen mogelijk is indien de erkenning van de beslissing, gelet op het belang van het kind, schending zou vormen van een rechtsregel die in de rechtsorde van de aangezochte staat van essentieel belang wordt

58 | Verordening (EG) nr. 2201/2003 van de Raad van 27 november 2003 betreffende de bevoegdheid en de erkenning en tenuitvoerlegging van beslissingen in huwelijkszaken en inzake de ouderlijke verantwoordelijkheid, en tot intrekking van verordening (EG) nr. 1347/2000 (PB L 338, blz. 1).

geacht of van een grondrecht. De eventuele schending van een bevoegdheidsregel vormt dus geen openbare-ordegrond die de weigering om te erkennen kan rechtvaardigen.

Het Hof is vervolgens ingegaan op de vraag of een grond tot weigering om te erkennen in de zin van diezelfde bepaling eraan kon worden ontleend dat het nationale gerecht dat de litigieuze beslissing had gegeven, zich bevoegd had geacht zonder te onderzoeken of een gerecht van een andere lidstaat waarmee het kind een bijzondere band heeft, beter in staat was de zaak te behandelen overeenkomstig artikel 15 van genoemde verordening. Aangezien artikel 24 van die verordening elke toetsing van de bevoegdheid van het gerecht van de lidstaat van herkomst verbiedt en niet naar artikel 15 van de verordening verwijst, is laatstgenoemde bepaling volgens het Hof een uitzonderingsbepaling die niet toestaat dat het gerecht van een andere lidstaat de bevoegdheid van dat eerste gerecht toetst.

Tot slot heeft het Hof voor recht verklaard dat eventuele problemen in verband met de ongeoorloofde niet-terugkeer van een kind niet door een weigering te erkennen op grond van artikel 23, onder a), van verordening nr. 2201/2003 moeten worden opgelost, maar door zo nodig gebruik te maken van de procedure van artikel 11 van deze verordening volgens de daarvoor gestelde voorwaarden.

3. EUROPESE EXECUTORIALE TITEL

In het arrest ***Imtech Marine Belgium*** (C-300/14, EU:C:2015:825), gewezen op 17 december 2015, heeft het Hof voor het eerst uitlegging gegeven aan *artikel 19, lid 1, van verordening nr. 805/2004*[59] *over de minimumnormen voor heroverweging van een bij verstek gegeven beslissing.* In het hoofdgeding had een Belgisch gerecht een vennootschap met maatschappelijke zetel in een andere lidstaat bij verstek veroordeeld tot het betalen van een aan de verzoeker verschuldigde som. Het verzoek van laatstgenoemde om de uitspraak als Europese executoriale titel te waarmerken had het echter afgewezen op grond dat de Belgische wetgeving niet voldeed aan bepaalde bij verordening nr. 805/2004 vastgestelde minimumnormen, met name omdat de termijn voor het rechtsmiddel van een heroverwegingsprocedure kon zijn verlopen voordat de debiteur dit had kunnen aanwenden.

In dat verband heeft het Hof geoordeeld dat artikel 19 van verordening nr. 805/2004 geen verplichting voor de lidstaten inhoudt om hun nationale wetgeving aan te passen aan de in deze verordening vastgestelde procedurele minimumnormen en dus ook geen verplichting om een specifieke heroverwegingsprocedure in te voeren. Het enige gevolg van het ontbreken van een heroverwegingsprocedure is de onmogelijkheid om een beslissing als Europese executoriale titel te waarmerken.

Om tot waarmerking van een bij verstek gegeven beslissing als Europese executoriale titel over te gaan, moet het aangezochte gerecht nagaan of op basis van zijn nationale recht, daaronder begrepen de regels die vóór de inwerkingtreding van de verordening bestonden, daadwerkelijk en zonder uitzondering om heroverweging van de betrokken beslissing kan worden verzocht. Tijdens dat onderzoek moet dit gerecht nagaan of de bij nationale wet voorziene rechtsmiddelen, met het oog op de eerbiediging van de rechten van de verdediging van de debiteur en het recht op een eerlijk proces zoals gewaarborgd door artikel 47, lid 2, van het Handvest van de grondrechten, een integrale toetsing van de beslissing, zowel rechtens als feitelijk, mogelijk maken. Meer bepaald moeten deze rechtsmiddelen het een debiteur mogelijk maken om buiten de gewone termijnen die naar nationaal recht gelden om, tegen de beslissing verzet of hoger beroep in te stellen, en dit zowel in geval van overmacht als in geval van andere buitengewone omstandigheden buiten de wil en de schuld van de debiteur.

59 | Verordening (EG) nr. 805/2004 van het Europees parlement en de Raad van 21 april 2004 tot invoering van een Europese executoriale titel voor niet-betwiste schuldvorderingen (PB L 143, blz. 15).

Tot slot heeft het Hof, gelet op het feit dat de Europese executoriale titel een handeling is waarbij recht wordt gesproken, het verschil verduidelijkt tussen de eigenlijke waarmerking en de formele verstrekking van het bewijs van waarmerking als Europese executoriale titel. Hoewel het tweede niet noodzakelijkerwijs door de rechter dient te worden verstrekt, is dat bij het eerste anders, omdat daarvoor complexe beoordelingen nodig zijn die onder de juridische kwalificaties van een rechter vallen.

4. BETEKENING EN KENNISGEVING VAN GERECHTELIJKE EN BUITENGERECHTELIJKE STUKKEN IN BURGERLIJKE OF IN HANDELSZAKEN

Drie arresten waarin de bepalingen van verordening nr. 1393/2007[60] zijn uitgelegd, verdienen de aandacht. In het eerste zijn de begrippen burgerlijke zaak en handelszaak en de uitsluiting van handelingen of omissies bij de uitoefening van het overheidsgezag verduidelijkt. Het tweede betreft de weigering om een te betekenen stuk in ontvangst te nemen en het derde heeft betrekking op het begrip buitengerechtelijk stuk.

Op 11 juni 2015 heeft het Hof in het arrest ***Fahnenbrock*** (C-226/13, C-245/13, C-247/13 en C-578/13, EU:C:2015:383) uitlegging gegeven aan *de begrippen burgerlijke zaak en handelszaak en aan de aansprakelijkheid van de staat voor handelingen of omissies bij de uitoefening van het overheidsgezag („acta jure imperii") in de zin van artikel 1, lid 1, van verordening nr. 1393/2007*. In de hoofdgedingen waren bij Duitse gerechten vorderingen tot vergoeding, nakoming en schadeloosstelling ingesteld tegen de Griekse Staat door houders van Griekse staatsobligaties met woonplaats in Duitsland. Deze houders meenden dat zij schade hadden geleden door het feit dat Griekenland hen in maart 2012 had gedwongen om hun waardepapieren tegen nieuwe staatsobligaties met een veel lagere nominale waarde in te ruilen, zulks op grond van een wet die was aangenomen om de zware financiële crisis te boven te komen. Geen van de betrokken particulieren had het inruilaanbod van de Griekse Staat aanvaard. In het kader van de procedure voor de kennisgeving van de gerechtelijke acties aan de Griekse Staat rees de vraag of deze acties vielen onder burgerlijke of handelszaken in de zin van verordening nr. 1393/2007 dan wel of zij een handeling of omissie van de staat in de uitoefening van het overheidsgezag tot voorwerp hadden.

Na te hebben bevestigd dat het begrip „burgerlijke of handelszaak" een autonoom begrip is, heeft het Hof dit begrip uitgelegd aan de hand van de doelstellingen en de systematiek van genoemde verordening. Wat die eerste betreft, heeft het Hof verklaard dat deze verordening doelstellingen van snelheid bij de betekening van juridische stukken nastreeft. Aangezien de vraag of een geding betrekking heeft op een burgerlijke of handelszaak moet worden beantwoord nog voordat de andere partijen in de procedure dan de verzoeker het stuk betekend hebben gekregen, dient het betrokken gerecht zich te beperken tot een eerste onderzoek van de noodzakelijkerwijs onvolledige informatie waarover het beschikt. Het is derhalve voldoende dat het aangezochte gerecht tot de conclusie komt dat niet duidelijk blijkt dat de bij hem ingediende vordering geen burgerlijke of handelszaak is om over de toepasselijkheid van genoemde verordening te beslissen.

Wat de vraag betreft of de overheidsinstantie met zijn openbaar gezag verbonden bevoegdheden heeft uitgeoefend, zodat verordening nr. 1393/2007 niet van toepassing is, heeft het Hof eerst opgemerkt dat de uitgifte van obligaties niet noodzakelijkerwijs de uitoefening veronderstelt van bevoegdheden die verder gaan dan die welke voortvloeien uit de regels die in de betrekkingen tussen particulieren gelden. Wat daarnaast de bij de nationale regeling voorziene mogelijkheid tot het inruilen van de waardepapieren betreft, is de omstandigheid dat deze mogelijkheid door een wet is ingevoerd, op zich niet doorslaggevend voor de conclusie

60 | Verordening (EG) nr. 1393/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 13 november 2007 inzake de betekening en de kennisgeving in de lidstaten van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke of in handelszaken („de betekening en de kennisgeving van stukken"), en tot intrekking van verordening (EG) nr. 1348/2000 van de Raad (PB L 324, blz. 79).

dat de staat zijn overheidsbevoegdheid heeft uitgeoefend. Ook blijkt niet duidelijk dat de invoering van die wet de financiële voorwaarden van de betrokken effecten rechtstreeks en onmiddellijk heeft gewijzigd en daarmee de door verzoekers gestelde schade heeft veroorzaakt. Het Hof kwam tot de conclusie dat de beroepen in het hoofdgeding binnen de werkingssfeer van genoemde verordening vielen, zodat daarvan volgens de regels van die verordening kennis moest worden gegeven.

In het arrest ***Alpha Bank Cyprus*** (C-519/13, EU:C:2015:603), gewezen op 16 september 2015, diende het onderzoek van het Hof zich te richten op *de voorwaarden waaronder degene voor wie een te betekenen of ter kennis te brengen stuk bestemd is, moet worden meegedeeld dat hij het recht heeft te weigeren dat stuk in ontvangst te nemen en wat de gevolgen zijn wanneer een dergelijke mededeling uitblijft*. In de hoofdgedingen stonden een Cypriotische bank en meerdere partijen met woonplaats in het Verenigd Koninkrijk tegenover elkaar. Aangezien laatstgenoemden voor een Cypriotisch gerecht waren gedaagd, waren hun meerdere stukken op grond van het bepaalde in verordening nr. 1393/2007 betekend. De geïntimeerden hadden evenwel om nietigverklaring van de betekening verzocht, waarbij zij met name aanvoerden dat hun niet het modelformulier in bijlage II bij genoemde verordening, dat deze mededeling bevat, was betekend.

In dat verband heeft het Hof er om te beginnen aan herinnerd dat de stukken in het stelsel dat bij deze verordening is ingevoerd, in beginsel worden verzonden tussen de door de lidstaten aangewezen „verzendende instanties" en „ontvangende instanties". Het staat aan de „ontvangende instanties" om degene voor wie het stuk is bestemd, overeenkomstig artikel 8, lid 1, van dezelfde verordening ervan in kennis te stellen dat hij kan weigeren het stuk in ontvangst te nemen indien het niet is gesteld of vertaald in een van de in die bepaling bedoelde talen. Die instanties hebben zich daarentegen niet uit te spreken over inhoudelijke kwesties, zoals de vraag welke taal of talen begrijpelijk zijn voor degene voor wie het stuk is bestemd of de vraag of het stuk vergezeld moet gaan van een vertaling in een van de in artikel 8, lid 1, van verordening nr. 1393/2007 genoemde talen.

Vervolgens heeft het Hof erop gewezen dat verordening nr. 1393/2007 niet voorziet in enige uitzondering op het gebruik van met name het modelformulier in bijlage II daarbij. Opdat het recht om te weigeren het te betekenen of ter kennis te brengen stuk in ontvangst te nemen op nuttige wijze de ermee beoogde effecten zou kunnen sorteren, moet het schriftelijk ter kennis worden gebracht van degene voor wie het stuk is bestemd. In het door verordening nr. 1393/2007 ingevoerde stelsel moet die informatie hem worden verstrekt door middel van het in bijlage II bij verordening nr. 1393/2007 opgenomen modelformulier. Derhalve is de ontvangende instantie verplicht om in alle omstandigheden en zonder dat zij daarbij over enige beoordelingsmarge beschikt, degene voor wie een stuk is bestemd, mee te delen dat hij het recht heeft te weigeren dat stuk in ontvangst te nemen. Daartoe moet zij stelselmatig gebruikmaken van het in bijlage II bij verordening nr. 1393/2007 opgenomen modelformulier.

Het uitblijven van de mededeling aan degene voor wie het stuk bestemd is door middel van genoemd modelformulier leidt echter niet tot de nietigheid van de betekenings- of kennisgevingsprocedure. Het uitspreken van die nietigheid zou onverenigbaar zijn met de doelstelling van verordening nr. 1393/2007 om te voorzien in een rechtstreekse, snelle en doeltreffende wijze van verzending. Daarom moet het mogelijk zijn het verzuim van de mededeling door middel van het in bijlage II bij verordening nr. 1393/2007 opgenomen modelformulier te herstellen. De ontvangende instantie dient degenen voor wie het stuk is bestemd, dus onverwijld mee te delen dat zij het recht hebben te weigeren dat stuk in ontvangst te nemen, door hun het formulier in kwestie toe te zenden.

Op 11 november 2015 heeft het Hof zich in het arrest ***Tecom Mican en Arias Domínguez*** (C-223/14, EU:C:2015:744) uitgesproken over *het begrip buitengerechtelijk stuk in de zin van artikel 16 van verordening nr. 1393/2007*. Het bij het Spaanse gerecht aanhangige hoofdgeding betrof de verwerping van een beroep dat was ingesteld tegen de weigering van een Spaanse griffier om aan een Duitse principaal een aanmaning

van een Spaanse agent ter kennis te brengen waarin deze onder meer de betaling van een klantenvergoeding vorderde nadat de tussen hen gesloten agentuurovereenkomst was beëindigd. De reden voor deze verwerping was dat de betrokken aanmaning niet kon worden beschouwd als een „buitengerechtelijk stuk" dat in de zin van artikel 16 van verordening nr. 1393/2007 „ter kennisgeving" kon worden gezonden.

In dat verband heeft het Hof eraan herinnerd dat het begrip buitengerechtelijk stuk ruim moet worden uitgelegd en zich niet enkel uitstrekt tot handelingen in het kader van een gerechtelijke procedure.[61] Zich baserend op het verdrag dat de Raad in 1997 had goedgekeurd, dat als inspiratiebron had gediend bij de opstelling van verordening nr. 1348/2000[62], en de lijst die de Commissie overeenkomstig artikel 17, onder b), van die verordening had vastgesteld, heeft het Hof geconstateerd dat de lidstaten, onder het toezicht van de Commissie, de stukken waarvan zij kennisgeving of betekening op grond van deze verordening mogelijk achtten, op uiteenlopende wijzen hadden omschreven, door in de categorie buitengerechtelijke stukken niet alleen van een overheidsinstantie of een deurwaarder afkomstige stukken te laten vallen, maar ook onderhandse akten die in de betrokken rechtsorde een specifieke betekenis hadden. Bijgevolg omvat het begrip buitengerechtelijk stuk in de zin van artikel 16 van verordening nr. 1393/2007 onderhandse akten waarvan de formele verzending aan de in het buitenland verblijvende geadresseerde noodzakelijk is voor het uitoefenen, het aantonen of het behouden van een recht of een aanspraak in burgerlijke of handelszaken.

Vervolgens heeft het Hof verklaard dat de verzoeker niet alleen kan kiezen tussen een van de in verordening nr. 1393/2007 vastgelegde wijzen van verzending, maar ook, tegelijkertijd of achtereenvolgens, gebruik kan maken van twee of van meer wijzen van verzending die hij gelet op de omstandigheden van het geval het meest passend of het meest geschikt acht.

X. JUSTITIËLE SAMENWERKING IN STRAFZAKEN

In het arrest ***Lanigan*** (C-237/15 PPU, EU:C:2015:474), gewezen op 16 juli 2015 in het kader van een prejudiciële spoedprocedure, heeft het Hof onderzocht wat de gevolgen zijn van de niet-naleving van de termijnen waarbinnen een lidstaat een definitief besluit moeten nemen over *de tenuitvoerlegging van een Europees aanhoudingsbevel dat door een andere lidstaat is uitgevaardigd overeenkomstig de voorschriften in de artikelen 15 en 17 van kaderbesluit 2002/584/JBZ*[63]. In het hoofdgeding was een Europees aanhoudingsbevel aan de orde dat door de Britse autoriteiten was uitgevaardigd en betrekking had op een persoon die in Ierland op basis van dat aanhoudingsbevel was aangehouden. Laatstgenoemde had niet met zijn overlevering aan de rechterlijke autoriteiten van het Verenigd Koninkrijk ingestemd en was zijn vrijheid ontnomen in afwachting van een beslissing over hem. Na een reeks verdagingen die met name waren toe te schrijven aan procesincidenten, was de situatie van de persoon die voorwerp van het aanhoudingsbevel was te laat onderzocht en was dat onderzoek voortgezet totdat hij zich erop had beroepen dat de overschrijding van de termijnen in het kaderbesluit (namelijk 60 dagen vanaf zijn aanhouding, met een mogelijkheid tot verlenging met nog eens 30 dagen) aan voortzetting van de tenuitvoerleggingsprocedure in de weg stond. In die context heeft de nationale rechter het Hof gevraagd of hij na de niet-inachtneming van deze termijnen nog uitspraak kon doen over de tenuitvoerlegging van het Europees aanhoudingsbevel en of de betrokkene nog in hechtenis kon worden gehouden terwijl de totale duur van zijn hechtenis deze termijnen overschreed.

61 | Arrest van 25 juni 2009, *Roda Golf & Beach Resort* (C-14/08, EU:C:2009:395).

62 | Verordening (EG) nr. 1348/2000 van de Raad van 29 mei 2000 inzake de betekening en de kennisgeving in de lidstaten van gerechtelijke en buitengerechtelijke stukken in burgerlijke of in handelszaken (PB L 160, blz. 37).

63 | Kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten (PB L 190, blz. 1), zoals gewijzigd bij kaderbesluit 2009/299/JBZ van de Raad van 26 februari 2009 tot versterking van de procedurele rechten van personen, tot bevordering van de toepassing van het beginsel van wederzijdse erkenning op beslissingen gegeven ten aanzien van personen die niet verschenen zijn tijdens het proces (PB L 81, blz. 24).

Wat om te beginnen de vaststelling van een besluit over de tenuitvoerlegging van het Europees aanhoudingsbevel betreft, heeft het Hof geoordeeld dat de uitvoerende lidstaat niet louter wegens het verstrijken van de in artikel 17 van het kaderbesluit gestelde termijnen kan worden ontslagen van zijn verplichting de procedure voor de tenuitvoerlegging van een Europees aanhoudingsbevel voort te zetten en over die tenuitvoerlegging te beslissen. Een andere uitlegging zou immers afbreuk kunnen doen aan de met het kaderbesluit nagestreefde doelstelling de justitiële samenwerking te bespoedigen en te vereenvoudigen en zou de uitvaardigende lidstaat ertoe kunnen nopen een tweede Europees aanhoudingsbevel uit te vaardigen opdat een nieuwe overleveringsprocedure zou kunnen worden gevoerd met inachtneming van de in het kaderbesluit gestelde termijnen.

Vervolgens heeft het Hof geoordeeld dat artikel 12 van dat kaderbesluit, over de voortgezette hechtenis van de gezochte persoon, gelezen in samenhang met artikel 17 daarvan en in het licht van artikel 6 van het Handvest van de grondrechten, niet in de weg staat aan de voortzetting van de hechtenis van de gezochte persoon overeenkomstig het recht van de uitvoerende lidstaat, zelfs wanneer de totale duur van de hechtenis de termijnen in artikel 17 overschrijdt, voor zover die duur niet buitensporig is in het licht van de kenmerken van de in het hoofdgeding gevolgde procedure. Het Hof heeft gepreciseerd dat de uitvoerende rechterlijke autoriteit, indien zij besluit de hechtenis van die persoon te beëindigen, zijn voorlopige invrijheidstelling vergezeld dient te doen gaan van de maatregelen die zij nodig acht om zijn vlucht te voorkomen. Ook dient zij zich ervan te vergewissen dat zijn daadwerkelijke overlevering materieel mogelijk blijft zolang geen definitieve beslissing over de tenuitvoerlegging van het Europees aanhoudingsbevel is genomen.

Op 15 oktober 2015 heeft het Hof zich in het arrest ***Covaci*** (C-216/14, EU:C:2015:686) uitgesproken over de omvang van bepaalde rechten in het kader van strafprocedures, met name *het recht op vertolking en vertaling van essentiële processtukken in de zin van richtlijn 2010/64*[64] *en het recht op informatie in de zin van richtlijn 2012/13*[65]. De hoofdzaak betrof een door het openbaar ministerie ingeleide strafprocedure tegen een Roemeense onderdaan, nadat dit had verzocht om tegen hem een strafbeschikking uit te vaardigen. In het kader van die procedure had het openbaar ministerie verzocht om de strafbeschikking, overeenkomstig de nationale bepalingen die de procedure rond die beschikking regelden, aan de betrokkene te betekenen via zijn gemachtigden. Tevens had het verzocht dat eventuele schriftelijke opmerkingen van de betrokkene, met inbegrip van het verzet tegen de strafbeschikking, in het Duits werden opgesteld. Volgens de Duitse regelgeving kan de veroordeelde alleen een contradictoire behandeling verkrijgen indien hij tegen die beschikking verzet instelt vóór het verstrijken van twee weken vanaf de betekening van de strafbeschikking aan de gemachtigden van de veroordeelde. Na het verstrijken van die termijn verkrijgt de beschikking kracht van gewijsde.

Ten aanzien van het recht op vertaling van de essentiële processtukken in artikel 3 van richtlijn 2010/64 heeft het Hof geoordeeld dat dit artikel in beginsel slechts betrekking heeft op de schriftelijke vertaling in de taal die de betrokkene verstaat, van bepaalde processtukken die door de bevoegde autoriteiten in de taal van de procedure zijn opgesteld, zodat dit artikel zich in beginsel niet uitstrekt tot de schriftelijke vertaling in de taal van de procedure van een processtuk zoals het verzet dat tegen een strafbeschikking wordt ingesteld.

In het licht van die overwegingen heeft het geoordeeld dat de artikelen 1 tot en met 3 van richtlijn 2010/64 niet in de weg staan aan een nationale regeling die, in het kader van een strafprocedure, degene jegens wie een strafbeschikking is gegeven niet toestaat om tegen deze beschikking schriftelijk verzet in te stellen in een andere taal dan de taal van de procedure, ofschoon deze persoon deze laatste taal niet beheerst, vooropgesteld dat de bevoegde autoriteiten een dergelijk verzet, gelet op de betreffende procedure en de omstandigheden van het geval, niet overeenkomstig artikel 3, lid 3, van deze richtlijn als een essentieel processtuk beschouwen.

64 | Richtlijn 2010/64/EU van het Europees Parlement en de Raad van 20 oktober 2010 betreffende het recht op vertolking en vertaling in strafprocedures (PB L 280, blz. 1).

65 | Richtlijn 2012/13/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2012 betreffende het recht op informatie in strafprocedures (PB L 142, blz. 1).

Wat het recht op informatie in strafprocedures betreft, blijkt volgens het Hof uit de gecombineerde lezing van de artikelen 3 en 6 van richtlijn 2012/13 dat het recht op informatie van verdachten of beklaagden betrekking heeft op ten minste twee afzonderlijke rechten, namelijk het recht om informatie te krijgen over bepaalde procedurele rechten en het recht op informatie over de tegen hen ingebrachte beschuldiging. Deze rechten betreffen ook de situatie van een persoon die voorwerp is van een strafbeschikking, zijnde een voorlopige beslissing die – zonder terechtzitting en zonder contradictoire behandeling – op verzoek van het openbaar ministerie wordt gegeven voor lichte strafbare feiten en die niet in kracht van gewijsde gaat wanneer binnen de gestelde termijn verzet daartegen wordt ingesteld.

Tot slot heeft het Hof geoordeeld dat de artikelen 2, 3, lid 1, onder c), en 6, leden 1 en 3, van richtlijn 2012/13 niet in de weg staan aan een regeling van een lidstaat op grond waarvan een beklaagde die niet in deze lidstaat verblijft, in het kader van een strafprocedure een gemachtigde moet aanwijzen voor de betekening van een tot hem gerichte strafbeschikking, mits die beklaagde daadwerkelijk gebruik kan maken van de volledige termijn om tegen deze strafbeschikking verzet in te stellen.

XI. VERVOER

Op vervoersgebied heeft het arrest ***Wucher Helicopter en Euro-Aviation Versicherung*** (C-6/14, EU:C:2015:122), uitgesproken op 26 februari 2015, het Hof de gelegenheid geboden om uitlegging te geven aan het begrip *„passagier" in de zin van verordening nr. 785/2004 betreffende de verzekeringseisen voor luchtvervoerders en exploitanten van luchtvaartuigen*[66] *en in de zin van het Verdrag van Montreal*[67]. Het hoofdgeding betrof de schadeloosstelling van een deskundige in het veroorzaken van lawines met explosieven voor schade die hij in het kader van zijn werk had geleden tijdens een helikoptervlucht. De vervoerder weigerde hem schadeloos te stellen omdat hij zich op het standpunt stelde dat de betrokkene geen passagier was.

Het Hof heeft in de eerste plaats geoordeeld dat een inzittende van een helikopter van een luchtvervoerder van de Unie, die op grond van een overeenkomst tussen zijn werkgever en deze luchtvervoerder wordt vervoerd om een specifieke taak te verrichten, zoals de deur van een helikopter openen en openhouden om de explosievenspecialist in staat te stellen explosieven af te werpen, een passagier in de zin van artikel 3, onder g), van verordening nr. 785/2004 is. Aangezien die inzittende geen taken uitvoert in verband met het besturen van het luchtvaartuig, behoort hij immers niet tot de categorie vluchtpersoneel. Het feit dat die inzittende tot taak heeft op bevel van de piloot de deur te openen, volstaat evenmin om hem onder de categorie vluchtpersoneel te laten vallen, daar de piloot altijd bevoegd is aanwijzingen te geven aan alle personen die zich aan boord van een luchtvaartuig bevinden.

In de tweede plaats heeft het Hof geoordeeld, na eraan te hebben herinnerd dat het bevoegd is om het Verdrag van Montreal uit te leggen omdat dit een integrerend bestanddeel van de rechtsorde van de Unie is, dat een persoon die onder het begrip passagier in de zin van artikel 3, onder g), van verordening nr. 785/2004 valt, ook onder het begrip passagier in de zin van artikel 17 van het Verdrag van Montreal valt wanneer deze persoon is vervoerd op basis van een vervoersovereenkomst in de zin van artikel 3 van dat verdrag. Hoewel volgens artikel 3, leden 1 en 2, van het Verdrag van Montreal de status van passagier afhangt van de afgifte van een individueel of collectief vervoersdocument, volgt namelijk uit artikel 3, lid 5, van dat verdrag dat niet-naleving van de bepalingen die aan lid 5 van dat artikel voorafgaan, niet afdoet aan het bestaan of de geldigheid van de vervoersovereenkomst. Indien er een vervoersovereenkomst is, en aan alle andere voorwaarden voor

66 | Verordening (EG) nr. 785/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 21 april 2004 betreffende de verzekeringseisen voor luchtvervoerders en exploitanten van luchtvaartuigen (PB L 138, blz. 1).

67 | Verdrag tot het brengen van eenheid in enige bepalingen inzake het internationale luchtvervoer, gesloten te Montreal op 28 mei 1999, door de Europese Gemeenschap ondertekend op 9 december 1999 op de grondslag van artikel 300, lid 2, EG, en namens laatstgenoemde goedgekeurd bij besluit 2001/539/EG van de Raad van 5 april 2001 (PB L 194, blz. 38).

de toepassing van dat verdrag is voldaan, is dit verdrag derhalve van toepassing, ongeacht de vorm van de vervoersovereenkomst.

XII. MEDEDINGING

1. MEDEDINGINGSREGELINGEN

In het arrest ***InnoLux/Commissie*** (C-231/14 P, EU:C:2015:451), gewezen op 9 juli 2015, heeft het Hof, waarbij hogere voorziening was ingesteld tegen een arrest van het Gerecht[68] houdende gedeeltelijke bevestiging van een besluit van de Commissie waarbij het bestaan van een mededingingsregeling op de wereldmarkt van schermen met vloeibare kristallen (lcd's) was vastgesteld, zich uitgesproken over *de wijze waarop geldboeten voor inbreuken op de mededingingsregels moeten worden berekend, met name wat betreft de bepaling van de „waarde van de verkopen" die voor deze berekening relevant zijn*, als bedoeld in punt 13 van de richtsnoeren voor de berekening van gelboeten[69].

Aangezien de lcd's waarop de mededingingsregeling betrekking had door dochterondernemingen van de verzoekende onderneming die buiten de Europese Economische Ruimte (EER) waren gevestigd, werden geïntegreerd in de eindproducten die binnen de EER waren verkocht, had het Gerecht mede geoordeeld dat de Commissie terecht met de waarde van die verkopen rekening had gehouden bij de berekening van de geldboete. Ter ondersteuning van haar hogere voorziening had de verzoekende onderneming betoogd dat die verkopen geen verband hielden met de inbreuk.

Het Hof heeft de door het Gerecht gehanteerde uitlegging bevestigd, door te verklaren dat het met de door artikel 23, lid 2, van verordening nr. 1/2003[70] nagestreefde doelstelling in strijd zou zijn indien de loutere omstandigheid dat verticaal geïntegreerde karteldeelnemers de producten waarop de inbreuk betrekking heeft in afgewerkte producten hebben geïntegreerd buiten de EER, ertoe zou leiden dat bij de berekening van de aan hen op te leggen geldboete geen rekening zou mogen worden gehouden met het gedeelte van de waarde van hun binnen de EER gerealiseerde verkopen van deze afgewerkte producten. Verticaal geïntegreerde ondernemingen kunnen immers niet alleen voordeel uit een horizontale prijsafspraak halen wanneer zij aan onafhankelijke derden verkopen op de markt van de producten die het voorwerp van de inbreuk uitmaken, maar eveneens op de downstreammarkt van de bewerkte producten waarin die producten zijn geïntegreerd.

Het Hof heeft vervolgens de vaststelling van het Gerecht bevestigd dat de verkopen van de afgewerkte producten de mededinging in de EER hebben vervalst, ook al vonden die verkopen niet plaats op de productmarkt waarop de inbreuk betrekking had. Bovendien zou de uitsluiting van die verkopen in het kader van de vaststelling van de geldboete tot gevolg hebben dat het economische belang van de inbreuk op kunstmatige wijze zou worden geminimaliseerd en een geldboete wordt opgelegd die niet in verhouding staat tot de reikwijdte van het kartel op dit grondgebied.

Daarenboven heeft het Hof benadrukt dat de Commissie bevoegd was om artikel 101 VWEU op het betrokken kartel, dat buiten de EER gerealiseerde interne verkopen omvatte, toe te passen, aangezien de deelnemers binnen de EER aan dit wereldwijde kartel uitvoering hebben gegeven door daar lcd's rechtstreeks te verkopen

68 | Arrest van het Gerecht van 27 februari 2014, *InnoLux/Commissie* (T-91/11, EU:T:2014:92). Zie ook Jaarverslag 2014, blz. 135 en 136.

69 | Richtsnoeren voor de berekening van geldboeten die uit hoofde van artikel 23, lid 2, onder a), van verordening nr. 1/2003 worden opgelegd (PB 2006, C 210, blz. 2).

70 | Verordening (EG) nr. 1/2003 van de Raad van 16 december 2002 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen 81 en 82 van het Verdrag (PB L 1, blz. 1).

aan onafhankelijke derden. In die omstandigheden is het van belang dat de in aanmerking genomen waarde van de verkopen het economische belang van de inbreuk en relatieve aandeel van de verzoekende onderneming daarin weerspiegelt, hetgeen in casu rechtvaardigde dat met de verkopen van de eindproducten in kwestie rekening werd gehouden.

2. MISBRUIK VAN EEN MACHTSPOSITIE

In het arrest ***Huawei Technologies*** (C-170/13, EU:C:2015:477), gewezen op 16 juli 2015, heeft het Hof zich uitgesproken over de vraag of en onder welke voorwaarden *de instelling van een vordering wegens inbreuk door de houder van een octrooi dat voor een standaard essentieel is, misbruik van een machtspositie oplevert*. De verzoekster in het hoofdgeding was een in de telecomsector actieve onderneming van mondiale omvang die houdster was van een Europees octrooi dat zij bij de standaardisatieorganisatie European Telecommunications Standards Institute (ETSI) had aangemeld als octrooi dat essentieel was voor de door die organisatie vastgestelde standaard. Overeenkomstig de procedureregels van ETSI had deze onderneming zich ertoe verbonden om aan derden licenties voor het gebruik van haar octrooi te verlenen onder FRAND-voorwaarden (fair, reasonable and non-discriminatory). Aangezien zij geen dergelijke licenties had verstrekt maar had vastgesteld dat concurrerende ondernemingen producten op de markt brachten die waren voorzien van software die aan die standaard was gelieerd, zonder dat aan de octrooihouder royalty's werden betaald, heeft zij, na onderhandelingen met de inbreukmakers met het oog op een akkoord, bij de nationale rechter een vordering wegens inbreuk ingesteld. De verwijzende rechter heeft de vraag gesteld of een dergelijke vordering als misbruik van een machtspositie moet worden aangemerkt.

In dat verband heeft het Hof ten aanzien van de vordering tot staking of terugroeping van de producten geoordeeld dat een dergelijke vordering geen misbruik van een machtspositie vormt. In de eerste plaats had de octrooihouder de inbreukmaker immers vóór de instelling van die vordering in kennis gesteld van de hem verweten feiten en hem, nadat hij te kennen had gegeven dat hij bereid was onder FRAND-voorwaarden een licentieovereenkomst te sluiten, een concreet en schriftelijk aanbod van een licentie gedaan en daarbij met de name de royalty en de wijze van berekening daarvan nader aangegeven. In de tweede plaats was de inbreukmaker het betrokken octrooi blijven gebruiken en was hij niet met de nodige voortvarendheid, overeenkomstig de handelsgebruiken en te goeder trouw op dit aanbod ingegaan. Het Hof heeft benadrukt dat de vermeende inbreukmaker, wanneer hij het aanbod van de octrooihouder niet aanvaardt, enkel indien hij de octrooihouder op korte termijn en schriftelijk een concreet tegenaanbod doet dat aan de FRAND-voorwaarden beantwoordt, kan aanvoeren dat een dergelijke vordering misbruik oplevert.

Vervolgens heeft het Hof geoordeeld dat het verbod van misbruik van een machtspositie er in dergelijke omstandigheden niet aan in de weg staat dat de onderneming met een machtspositie een vordering instelt met het oog op de verkrijging van boekhoudkundige gegevens over het gebruik dat in het verleden van dit octrooi is gemaakt of schadevergoeding wegens dat gebruik. Een dergelijke vordering heeft immers geen rechtstreekse gevolgen voor het op de markt komen of blijven van door concurrenten vervaardigde producten.

In het arrest ***Post Danmark*** (C-23/14, EU:C:2015:651), uitgesproken op 6 oktober 2015, heeft het Hof uitlegging gegeven aan *de regels over misbruik van een machtspositie voor zover het getrouwheidskortingen betreft*. In geding was een kortingenstelsel dat werd toegepast door een Deense postonderneming met een machtpositie op de markt voor de distributie van massamailings aan ontvangers in Denemarken. Dit kortingenstelsel werd erdoor gekenmerkt dat het een kortingsschaal had die bestond uit percentages van 6 % tot 16 %, dat het voorwaardelijk was, in die zin dat de dominante onderneming aan het einde van een referentieperiode tot aanpassingen overging, en dat het retroactief was, in die zin dat bij overschrijding van de aanvankelijk bepaalde drempel voor zendingen het aan het einde van het jaar vastgestelde kortingspercentage van toepassing was op alle zendingen die tijdens de betreffende periode waren afgegeven.

Om te beginnen heeft het Hof, om na te gaan of de kortingen een afschermende werking konden hebben, opgemerkt dat de druk op de medecontractanten van de onderneming met een machtspositie bijzonder zwaar kan zijn omdat de kortingen met terugwerkende kracht worden verleend. In dat geval hebben relatief kleine schommelingen in de verkoop van producten van de onderneming met een machtspositie onevenredige gevolgen voor de medecontractanten, en dat geldt temeer wanneer het stelsel, zoals in casu, gebaseerd is op een relatief lange periode. Een dergelijk kortingenstelsel kan de onderneming met een machtspositie bijgevolg in staat stellen haar klanten gemakkelijker aan zich te binden en de klanten van haar concurrenten aan te trekken.

Ten aanzien van de omvang van de machtspositie van de postale onderneming heeft het Hof opgemerkt dat een onderneming die een uiterst groot marktaandeel heeft, een marktmacht heeft waardoor anderen op haar aangewezen zijn en die ervoor zorgt dat zij zich onafhankelijk kan gedragen. Aangezien de mededinging op de markt reeds aanmerkelijk beperkt is, maakt het kortingenstelsel het voor de klanten moeilijker om zich bij concurrerende ondernemingen te bevoorraden, zodat dit een mededingingsverstorende afschermende werking heeft. Ook het feit dat een dergelijk kortingenstelsel op het merendeel van de klanten van toepassing is, kan een nuttige aanwijzing vormen voor het belang van die handelwijze en de impact ervan op de markt.

Wat de toepassing van het criterium van de even efficiënte concurrent als de onderneming met een machtspositie betreft, heeft het Hof verklaard dat niet kan worden vastgesteld dat er een juridische verplichting is om zich altijd op dat criterium te baseren voor de vaststelling dat een door een onderneming met een machtspositie toegepast kortingenstelsel misbruik oplevert. Volgens het Hof is in een situatie waarin de onderneming met een machtspositie een zeer groot marktaandeel heeft en waarin sprake is van structurele voordelen die met name voortvloeien uit het wettelijke monopolie van die onderneming, dat geldt voor 70 % van de zendingen op de betreffende markt, de toepassing van het criterium van de even efficiënte concurrent niet relevant, aangezien de structuur van de markt het vrijwel onmogelijk maakt dat zich een even efficiënte concurrent aandient.

Tot slot heeft het Hof geoordeeld dat, wil een dergelijk kortingenstelsel binnen de werkingssfeer van artikel 82 EG (artikel 102 VWEU) vallen, het mededingingsverstorende effect ervan waarschijnlijk moet zijn, zonder dat dit een ernstig of aanmerkelijk effect hoeft te zijn.

3. PROCEDURE VOOR DE TOEPASSING VAN DE MEDEDINGINGSREGELS

Op 18 juni 2015 heeft het Hof zich in het arrest ***Deutsche Bahn e.a./Commissie*** (C-583/13 P, EU:C:2015:404) uitgesproken over *de waarborgen waarmee de inspectiebevoegdheid van de Commissie in een procedure voor de toepassing van de mededingingsregels is omgeven*. Het geding betrof drie besluiten van de Commissie waarbij een onderneming die actief was in de sector van het vervoer per spoor, werd gelast zich aan inspecties te onderwerpen die betrekking hadden op verschillende misbruiken van een machtspositie. Het Gerecht[71] had het beroep tot nietigverklaring van die besluiten verworpen. Met zijn arrest in hogere voorziening heeft het Hof het arrest van het Gerecht gedeeltelijk vernietigd wegens schending van de rechten van de verdediging.

Het Hof heeft om te beginnen het deel van het arrest van het Gerecht bevestigd, waarin dit had vastgesteld dat noch het beginsel van de onschendbaarheid van de woning noch dat van een doeltreffende voorziening in rechte was geschonden op grond dat de Commissie geen voorafgaande rechterlijke machtiging had en dat de rechterlijke toetsing door de Unierechter alleen a posteriori werd verricht. De intensiteit van de toetsing, en niet het moment van deze toetsing, is bepalend voor de beoordeling of deze beginselen in acht zijn genomen, waarbij deze toetsing zich moet uitstrekken tot alle aspecten, feitelijk en rechtens, en een passend herstel

71 | Arrest van het Gerecht van 6 september 2013, *Deutsche Bahn e.a./Commissie* (T-289/11, T-290/11 en T-521/11, EU:T:2013:404).

mogelijk moet maken ingeval een onrechtmatigheid wordt vastgesteld. De rechter van de Unie die over een bij hem ingesteld beroep tot nietigverklaring van een inspectiebesluit oordeelt, toetst zowel de feiten als het recht en is bevoegd om de bewijzen te beoordelen en het bestreden besluit nietig te verklaren. Bovendien kunnen ondernemingen waartoe een inspectiebesluit is gericht, onmiddellijk nadat de onderneming daarvan in kennis is gesteld tegen dat besluit opkomen, zodat de betrokken onderneming niet hoeft te wachten tot het tijdstip waarop de Commissie het eindbesluit betreffende de gestelde inbreuk op de mededingingsregels van de Unie heeft vastgesteld om bij de rechterlijke instanties van de Unie beroep tot nietigverklaring in te stellen.

Het Hof heeft er niettemin op gewezen dat het weliswaar juist is dat het voor de effectiviteit van een inspectie vereist kan zijn dat de Commissie de met deze inspectie belaste personeelsleden alle inlichtingen verschaft die hun inzicht kunnen geven in de aard en de omvang van de mogelijke inbreuk op de mededingingsregels, maar dat neemt niet weg dat al die informatie en het onderzoeksveld, alleen betrekking mogen hebben op het voorwerp van de bij het besluit gelaste inspectie. Aangezien de personeelsleden van de Commissie in de onderhavige zaak informatie hadden ontvangen over een andere klacht en documenten in beslag hadden genomen die niet onder het voorwerp van het inspectiebesluit vielen, had de Commissie de motiveringsplicht en de verdedigingsrechten van de betrokken onderneming geschonden.

4. STAATSSTEUN

Op 16 juli 2015 is het arrest ***BVVG*** (C-39/14, EU:C:2015:470) gewezen in het kader van een prejudiciële verwijzing van een Duitse rechter die het Hof had gevraagd of *een nationale rechtsregel die, teneinde de belangen van de agrarische bedrijven te beschermen, een tot de overheid te rekenen instelling verbiedt om een perceel landbouwgrond in het kader van een openbare inschrijving tegen het beste bod te verkopen* wanneer de bevoegde plaatselijke overheid van mening is dat het hoogste bod in geen verhouding tot de waarde van dat perceel staat, onder de kwalificatie staatssteun in de zin van artikel 107, lid 1, VWEU kan vallen.

Na er in die context aan te hebben herinnerd dat de verkoop aan een onderneming van grond of gebouwen door de overheid elementen van staatssteun kan omvatten, met name wanneer niet wordt verkocht tegen de marktprijs, heeft het Hof verduidelijkt dat wanneer het nationale recht rekenregels invoert om de marktwaarde van grond te taxeren met het oog op de verkoop daarvan door de overheid, de toepassing van die regels, om in overeenstemming te zijn met artikel 107 VWEU, in alle gevallen moet leiden tot een prijs die de marktwaarde zo dicht mogelijk nadert. Er zijn echter meerdere methoden die prijzen kunnen opleveren die overeenstemmen met de marktwaarde.

Wat in dat verband de methode van de verkoop tegen het beste bod in het kader van een open, transparante en onvoorwaardelijke aanbestedingsprocedure betreft, kan worden vermoed dat de marktprijs overeenkomt met het hoogste bod. Het kan echter niet worden uitgesloten dat onder bijzondere omstandigheden de methode van verkoop tegen het beste bod niet kan resulteren in een prijs die overeenkomt met de marktwaarde van het goed in kwestie, zodat het gerechtvaardigd is rekening te houden met andere factoren dan de prijs. Dat zou met name het geval kunnen zijn wanneer het hoogste bod wegens zijn kennelijk speculatieve aard duidelijk hoger blijkt te liggen dan zowel iedere andere in het kader van de openbare aanbesteding geboden prijs als de getaxeerde marktwaarde. Onder dergelijke omstandigheden zou de methode van de verkoop tegen het beste bod niet geschikt zijn om de marktwaarde van het betrokken perceel weer te geven.

Bijgevolg kan een nationale rechtsregel op grond waarvan de bevoegde nationale overheid onder die omstandigheden een bod dat volgens haar disproportioneel is, terzijde kan schuiven en om die reden kan weigeren toestemming te geven voor de verkoop van een perceel landbouwgrond, volgens het Hof niet worden aangemerkt als staatssteun, mits de toepassing ervan kan resulteren in een prijs die de marktwaarde van het betrokken perceel het dichtst mogelijk nadert.

XIII. FISCALE BEPALINGEN

Op het gebied van de fiscale bepalingen verdienen vier arresten de aandacht. Het eerste heeft betrekking op de heffing op het gebruik van splijtstof en de drie andere op de btw.

In het arrest ***Kernkraftwerke Lippe-Ems*** (C-5/14, EU:C:2015:354)[72], gewezen op 4 juni 2015, heeft het Hof de vraag onderzocht of de *richtlijnen 2003/96 over de belasting van energieproducten en elektriciteit*[73] *en 2008/118 over de algemene regeling inzake accijns*[74]*, alsmede artikel 107 VWEU of de bepalingen van het Euratom-Verdrag* zich ertegen verzetten dat een lidstaat een belasting op het gebruik van splijtstof voor de bedrijfsmatige opwekking van elektriciteit invoert.

Bij zijn arrest heeft het Hof geantwoord dat het Unierecht zich niet tegen deze belasting verzet.

Het Hof was in de eerste plaats van oordeel dat deze brandstof, aangezien zij niet voorkomt in de exhaustieve lijst van energieproducten die bij richtlijn 2003/96 is opgesteld, niet onder de vrijstelling voor sommige van die producten kon vallen, welke vrijstelling ook niet naar analogie kon worden toegepast. In dat verband heeft het Hof in essentie aanvaard dat tegelijk een belasting op het verbruik van de elektriciteit en een belasting op de opwekkingsbron ervan, die geen energieproducten in de zin van richtlijn 2003/96 zijn, kan worden geïnd.

In de tweede plaats was het Hof van oordeel dat ook richtlijn 2008/118 zich niet tegen de litigieuze belasting verzet, aangezien deze direct noch indirect op het verbruik van elektriciteit of op het verbruik van een ander accijnsproduct drukt, zodat dit noch een accijns op elektriciteit noch een andere indirecte belasting op dit product in de zin van de richtlijn is. In die context heeft het Hof met name opgemerkt dat niet was gebleken van een rechtstreeks en onlosmakelijk verband tussen het gebruik van de splijtstof en het verbruik van de elektriciteit die door de reactor van een kerncentrale wordt opgewekt.

In de derde plaats kan deze belasting op splijtstof ook niet worden aangemerkt als door artikel 107, lid 1, VWEU verboden staatssteun, omdat zij niet selectief is. In de vierde plaats heeft het Hof ten aanzien van het Euratom-Verdrag geoordeeld dat het voor de verwezenlijking van de doelstellingen van dit Verdrag niet noodzakelijk is dat de lidstaten hun niveau van splijtstofgebruik op peil houden of verhogen of dat het hun wordt verboden dit gebruik te belasten, wat dit gebruik duurder zou maken en dus minder aantrekkelijk.

Op 16 juli 2015 heeft het Hof in het arrest ***Larentia + Minerva en Marenave Schiffahrt*** (C-108/14 en C-109/14, EU:C:2015:496) uitlegging gegeven aan *de artikelen 4 en 17 van de Zesde richtlijn*[75] *over respectievelijk het begrip btw-plichtige en het recht op aftrek*. In de hoofdgedingen verschilden twee holdingmaatschappijen met de Duitse belastingdienst van mening over de voorwaarden voor aftrek van btw die deze holdings hadden voldaan over de verwerving van kapitalen die bedoeld waren om aandelen te verwerven in dochterondernemingen die waren opgericht in de vorm van personenvennootschappen en waarvoor zij nadien aan de btw onderworpen diensten hadden verricht.

In zijn arrest heeft het Hof er om te beginnen aan herinnerd dat de btw enkel krachtens artikel 17 van de Zesde richtlijn aftrekbaar is, wanneer er een rechtstreeks en onmiddellijk verband bestaat tussen de in de

72 | Zie voor de bespreking van het deel van het arrest over de prejudiciële verwijzingsprocedure, onderdeel V.1 „Prejudiciële verwijzingen".

73 | Richtlijn 2003/96/EG van de Raad van 27 oktober 2003 tot herstructurering van de communautaire regeling voor de belasting van energieproducten en elektriciteit (PB L 283, blz. 51).

74 | Richtlijn 2008/118/EG van de Raad van 16 december 2008 houdende een algemene regeling inzake accijns en houdende intrekking van richtlijn 92/12/EEG (PB 2009, L 9, blz. 12).

75 | Zesde richtlijn 77/388/EEG van de Raad van 17 mei 1977 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der lidstaten inzake omzetbelasting – Gemeenschappelijk stelsel van belasting over de toegevoegde waarde: uniforme grondslag (PB L 145, blz. 1), zoals gewijzigd bij richtlijn 2006/69/EG van de Raad van 24 juli 2006 (PB L 221, blz. 9).

eerdere stadia verrichte handelingen en de handelingen in een later stadium die recht geven op aftrek. In dat verband heeft het verduidelijkt dat een belastingplichtige eveneens recht op aftrek heeft, ook al bestaat er geen rechtstreeks en onmiddellijk verband tussen een bepaalde handeling in een eerder stadium en één of meer handelingen in een later stadium die recht geven op aftrek, wanneer de kosten voor de betrokken diensten deel uitmaken van diens algemene kosten en als zodanig zijn opgenomen in de prijs van de door hem geleverde goederen of verrichte diensten. Dergelijke kosten houden immers rechtstreeks en onmiddellijk verband met de algehele economische activiteit van de belastingplichtige. Het Hof heeft dan ook geoordeeld dat de kosten voor de verwerving van deelnemingen in dochterondernemingen die zijn gemaakt door een holding die deelneemt aan het beheer van die dochterondernemingen en aldus een economische activiteit verricht, moeten worden geacht te zijn gemaakt voor de economische activiteit van deze holding, zodat de over die kosten voldane btw volledig mag worden afgetrokken. Het loutere bezit van deelnemingen in deze dochterondernemingen is daarentegen geen economische activiteit. Wanneer de holding bijgevolg aan het beheer van slechts bepaalde van deze dochterondernemingen deelneemt, kan de btw die is voldaan over kosten voor de verwerving van deelnemingen in haar dochterondernemingen enkel worden afgetrokken voor het deel dat inherent is aan haar economische activiteit, bepaald aan de hand van verdeelcriteria die door de lidstaten worden vastgelegd met inachtneming van het doel en de opzet van de Zesde richtlijn.

Wat het begrip belastingplichtige betreft, heeft het Hof geoordeeld dat artikel 4, lid 4, tweede alinea, van de Zesde richtlijn zich ertegen verzet dat het nationale recht de mogelijkheid om een groep van personen te vormen die voor de btw als één enkele belastingplichtige kan worden beschouwd, voorbehoudt aan entiteiten die rechtspersoonlijkheid bezitten en die middels een verhouding van ondergeschiktheid zijn verbonden aan het overkoepelende orgaan van deze groep, behalve indien deze twee vereisten nodig en geschikt zijn ter verwezenlijking van de doelstelling misbruik te voorkomen of van de doelstelling belastingfraude of -ontwijking te bestrijden. In dat verband heeft het Hof verduidelijkt dat deze bepaling niet kan worden geacht rechtstreekse werking te hebben, aangezien zij niet onvoorwaardelijk is.

Op 8 september 2015 heeft het Hof in het arrest ***Taricco e.a.*** (C-105/14, EU:C:2015:555), in de formatie Grote kamer, uitspraak gedaan op een verzoek om een prejudiciële beslissing waarin werd gevraagd of het Unierecht in de weg staat aan *nationale regels over de verjaring van strafvervolging die erin voorzien dat de verjaringstermijn voor fiscale delicten op het gebied van de btw na een stuitingshandeling met slechts een kwart van de oorspronkelijke duur wordt verlengd*. De nationale rechter, die had vastgesteld dat die regeling ertoe leidde dat bepaalde personen die btw-delicten hadden gepleegd feitelijk ongestraft bleven, heeft het Hof gevraagd of een dergelijke regeling er niet op neerkomt dat de daadwerkelijke bestrijding van btw-fraude in de betrokken lidstaat wordt gedwarsboomd op een wijze die niet te verzoenen is met richtlijn 2006/112 en meer in het algemeen met het Unierecht.

Het Hof heeft geantwoord dat een dergelijke nationale regeling afbreuk kan doen aan de door artikel 325, leden 1 en 2, VWEU aan de lidstaten opgelegde verplichtingen, wanneer deze nationale regeling belet dat doeltreffende en afschrikkende sancties worden opgelegd in een groot aantal gevallen van ernstige fraude waardoor de financiële belangen van de Unie worden geschaad, of wanneer voor gevallen van fraude waardoor de financiële belangen van de betrokken lidstaat worden geschaad, verjaringstermijnen worden vastgesteld die langer zijn dan voor gevallen van fraude waardoor de financiële belangen van de Unie worden geschaad, hetgeen de nationale rechter dient na te gaan.

Ter motivering van deze conclusie heeft het Hof eraan herinnerd dat de lidstaten op het gebied van de btw niet alleen de algemene plicht hebben alle maatregelen te treffen om te waarborgen dat de btw op hun grondgebied volledig wordt geïnd, maar ook fraude moeten bestrijden. Bovendien moeten de lidstaten volgens artikel 325 VWEU onwettige activiteiten waardoor de financiële belangen van de Unie worden geschaad, bestrijden met afschrikkende en doeltreffende maatregelen. In het bijzonder moeten zij ter bestrijding van fraude waardoor de financiële belangen van de Unie worden geschaad, dezelfde maatregelen treffen als die welke zij treffen

ter bestrijding van fraude waardoor hun eigen financiële belangen worden geschaad. Het Hof heeft daaraan toegevoegd dat de lidstaten weliswaar vrij zijn in hun keuze van de op te leggen sancties, maar dat strafsancties absoluut noodzakelijk kunnen zijn om bepaalde gevallen van ernstige btw-fraude daadwerkelijk en op afschrikkende wijze te bestrijden.

Wat betreft de gevolgen van een constatering door de nationale rechter dat artikel 325 VWEU is geschonden, heeft het Hof verklaard dat het aan de nationale rechter staat om de volle werking van het Unierecht te waarborgen door, indien nodig, deze nationale verjaringsbepalingen buiten toepassing te laten, zonder dat hij hoeft te verzoeken of af te wachten dat deze bepalingen eerst door de wetgever of door enige andere constitutionele procedure worden ingetrokken. Het Hof heeft niettemin verduidelijkt dat de nationale rechter er in dat laatste geval op zal moeten toezien dat de grondrechten van de betrokkenen worden geëerbiedigd. In dat verband zal een dergelijke niet-toepassing van het nationale recht evenwel geen schending opleveren van de rechten van de verdachten zoals gewaarborgd door artikel 49 van het Handvest van de grondrechten, waarin de beginselen van de legaliteit en evenredigheid van de straffen en sancties zijn neergelegd.

Op 17 december 2015 heeft het Hof in het arrest ***WebMindLicenses*** (C-419/14, EU:C:2015:832)[76] *de uitlegging van verordening nr. 904/2010 betreffende de administratieve samenwerking en de bestrijding van fraude op het gebied van de btw*[77] verduidelijkt in het kader van een zaak waarin de overdracht van knowhow van een in Hongarije gevestigde onderneming aan een in Portugal gevestigde onderneming was aangemerkt als een handeling die niet beantwoordde aan een werkelijke economische handeling, zodat de exploitatie van deze knowhow moest worden geacht op het Hongaarse grondgebied te hebben plaatsgevonden.

Het Hof heeft voor recht verklaard dat het Unierecht aldus moet worden uitgelegd dat, ingeval misbruik is vastgesteld doordat de plaats van een dienst is bepaald in een andere lidstaat dan de lidstaat waar de plaats van deze dienst zou zijn gelegen indien geen sprake was van dat misbruik, het feit dat btw in die andere lidstaat is voldaan overeenkomstig zijn wettelijke regeling, zich niet ertegen verzet dat deze belasting wordt nagevorderd in de lidstaat van de plaats van werkelijke verrichting van deze dienst.

Het Hof heeft ook verduidelijkt dat verordening nr. 904/2010 aldus moet worden uitgelegd dat de belastingdienst van een lidstaat die onderzoekt of btw verschuldigd is over reeds in andere lidstaten aan deze belasting onderworpen diensten, verplicht is een verzoek om inlichtingen te richten tot de belastingdiensten van deze andere lidstaten wanneer een dergelijk verzoek nuttig of zelfs onontbeerlijk is om te bepalen of de btw in eerstbedoelde lidstaat verschuldigd is.

XIV. ONDERLINGE AANPASSING VAN DE WETGEVING

1. INTELLECTUELE EIGENDOM

Op het gebied van de intellectuele eigendom zijn vier arresten vermeldenswaard. De eerste twee hebben betrekking op de geldigheid van verordeningen die zijn vastgesteld in het kader van het Verdrag inzake de verlening van Europese octrooien, het derde betreft richtlijn 2001/29 over het auteursrecht en het vierde de weigering om inlichtingen te verstrekken over de houder van een bankrekening die in inbreukmakende goederen handelt.

76 | Zie voor de bespreking van het deel van dit arrest over de grondrechten, onderdeel I „Grondrechten".

77 | Verordening (EU) nr. 904/2010 van de Raad van 7 oktober 2010 betreffende de administratieve samenwerking en de bestrijding van fraude op het gebied van de belasting over de toegevoegde waarde (PB L 268, blz. 1).

Op 5 mei 2015 heeft het Hof zich in twee arresten ***Spanje/Raad*** (C-146/13, EU:C:2015:298, en C-147/13, EU:C:2015:299), in de formatie Grote kamer uitgesproken over de twee verordeningen die deel uitmaken van het „pakket eenheidsoctrooi" over de toekenning aan het octrooi dat bij het Verdrag inzake de verlening van Europese octrooien (hierna: „EOV")[78] is ingevoerd, van eenheidsbescherming voor het gehele grondgebied van de lidstaten die partij bij dat verdrag zijn en daarmee deelnemen aan de nauwere samenwerking op het gebied van het Europees octrooi dat overeenkomstig dit verdrag wordt verleend door het Europees Octrooibureau (hierna: „EOB").

Het Koninkrijk Spanje had twee beroepen ingesteld die respectievelijk verordening nr. 1257/2012 tot invoering van de eenheidsbescherming[79] en verordening nr. 1260/2012 met daarin uitvoeringsbepalingen op het gebied van vertaling[80] tot voorwerp hadden.

In zaak C-146/13 had het Koninkrijk Spanje te kennen gegeven dat de administratieve procedure die voorafgaat aan de afgifte van een dergelijk octrooi ontsnapt aan de rechterlijke toetsing waarmee de juiste en uniforme toepassing van het Unierecht en de bescherming van de grondrechten kan worden gewaarborgd. Het Hof heeft dit betoog van de hand gewezen met de opmerking dat verordening nr. 1257/2012 geenszins tot doel heeft een kader te scheppen, ook niet gedeeltelijk, voor de voorwaarden voor de verlening van Europese octrooien, welke voorwaarden uitsluitend door het EOV worden geregeld. Evenmin is het zo dat de verordening de in het EOV vervatte procedure voor de verlening van Europese octrooien in het Unierecht integreert. Bij de verordening wordt immers slechts vastgesteld onder welke voorwaarden een reeds door het EOB overeenkomstig het EOV afgegeven Europees octrooi op verzoek van de octrooihouder eenheidswerking kan krijgen en wat die eenheidswerking inhoudt.

Het Koninkrijk Spanje had ook betoogd dat artikel 118, eerste alinea, VWEU niet de juiste rechtsgrondslag was voor de vaststelling van verordening nr. 1257/2012, op grond dat die laatste geen uniforme bescherming van de intellectuele-eigendomsrechten in de Unie waarborgt en ook geen onderlinge aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten voor dit doel tot stand brengt. In dat verband heeft het Hof vastgesteld dat artikel 118 VWEU niet noodzakelijkerwijze vereist dat de Uniewetgever alle aspecten van het intellectuele-eigendomsrecht volledig en uitputtend harmoniseert. In de onderhavige zaak is de eenheidsoctrooibescherming geschikt om te voorkomen dat in de deelnemende lidstaten verschillen ontstaan bij de octrooibescherming, en derhalve gericht op een eenvormige bescherming in de zin van artikel 118, eerste alinea, VWEU. Die eenvormigheid is het resultaat van de aanwijzing van één enkel op het grondgebied van alle deelnemende lidstaten toepasselijk nationaal recht, waarvan de materieelrechtelijke bepalingen vaststellen tegen welke handelingen een eenheidsoctrooi bescherming biedt en welke kenmerken het eenheidsoctrooi als deel van het vermogen heeft.

In zaak C-147/13 had het Koninkrijk Spanje aangevoerd dat bij verordening nr. 1260/2012 een talenregeling is ingesteld die nadelig is voor personen met een andere taal dan een van de officiële talen van het EOB, zijnde het Duits, het Engels en het Frans. Het Hof heeft er in dat verband op gewezen dat de verwijzingen in de Verdragen naar het gebruik van de talen in de Unie niet kunnen worden beschouwd als de uitdrukking van een algemeen beginsel van Unierecht volgens hetwelk elke burger van de Unie kan eisen dat alles wat zijn belangen kan raken, onder alle omstandigheden in zijn eigen taal wordt gesteld. In het kader van de vaststelling van de vertaalregelingen voor eenheidsoctrooien is de gedifferentieerde behandeling van de officiële talen van de Unie geschikt voor en evenredig aan het met verordening nr. 1260/2012 nagestreefde legitieme doel een eenvormige en eenvoudige vertaalregeling voor eenheidsoctrooien in te voeren, zodat daarmee het

78 | Verdrag inzake de verlening van Europese octrooien, op 5 oktober 1973 te München ondertekend en op 7 oktober 1977 in werking getreden.

79 | Verordening (EU) nr. 1257/2012 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2012 tot het uitvoering geven aan nauwere samenwerking op het gebied van de instelling van eenheidsoctrooibescherming (PB L 361, blz. 1).

80 | Verordening (EU) nr. 1260/2012 van de Raad van 17 december 2012 tot het uitvoering geven aan nauwere samenwerking op het gebied van de instelling van eenheidsoctrooibescherming met betrekking tot de toepasselijke vertaalregelingen (PB L 361, blz. 89).

legitieme doel om de toegang tot octrooibescherming voor met name kleine en middelgrote ondernemingen daadwerkelijk te vergemakkelijken, kan worden bereikt door de kosten die voortvloeien uit de eisen op het gebied van vertaling te drukken.

Daarnaast heeft het Hof verklaard dat artikel 118, tweede alinea, VWEU, anders dan het Koninkrijk Spanje had gesteld, de juiste grondslag voor verordening nr. 1260/2012 vormde, met name voor artikel 4 daarvan over vertaling in geval van geschil, aangezien deze verordening een eenvoudige en eenvormige vertaalregeling voor het eenheidsoctrooi beoogt in te voeren en de talenregeling uit alle bepalingen van de genoemde verordening bestaat. Meer bepaald valt artikel 4 van deze verordening rechtstreeks onder de talenregeling, zodat het wat de rechtsgrondslag betreft niet los kan worden gezien van de overige bepalingen van deze verordening.

Op 5 maart 2015 heeft het Hof zich in het arrest ***Copydan Båndkopi*** (C-463/12, EU:C:2015:144) uitgesproken over *de verplichting om een vergoeding voor het kopiëren voor privégebruik te betalen ter financiering van de billijke compensatie bedoeld in artikel 5, lid 2, onder b), van richtlijn 2001/29*[81]. Het hoofdgeding betrof een onderneming die mobiele telefoons op de markt brengt, die betwistte dat zij aan een beheersorganisatie voor auteursrechten een dergelijke vergoeding moest betalen voor ingevoerde geheugenkaarten voor mobiele telefoons.

Volgens het Hof verzet artikel 5, lid 2, onder b), van richtlijn 2001/29 zich niet tegen een nationale regeling die voorziet in een dergelijke billijke compensatie uit hoofde van de uitzondering op het reproductierecht voor kopieën voor privégebruik voor multifunctionele dragers zoals geheugenkaarten voor mobiele telefoons, ongeacht of het vervaardigen van deze kopieën de voornaamste functie van deze dragers is, mits een van de functies van deze dragers, eventueel secundair, de houders ervan in staat stelt deze dragers voor dit doel te gebruiken. Het Hof heeft evenwel gepreciseerd dat de vraag of deze functie de voornaamste of een secundaire functie ervan is en het relatieve belang ervan, van invloed kunnen zijn op het bedrag van de verschuldigde billijke compensatie en dat het in situaties waarin de schade voor de rechthebbenden als minimaal wordt beschouwd, mogelijk is dat door de terbeschikkingstelling van deze functie geen verplichting ontstaat om deze compensatie te betalen.

Daarnaast was het Hof van oordeel dat artikel 5, lid 2, onder b), van richtlijn 2001/29 zich onder bepaalde voorwaarden niet verzet tegen een nationale regeling die producenten en importeurs die geheugenkaarten voor mobiele telefoons aan handelaren verkopen en ervan op de hoogte zijn dat deze kaarten bestemd zijn om te worden doorverkocht, maar niet weten of de eindafnemers particulieren of handelaren zijn, verplicht een dergelijke vergoeding te betalen.[82] Het Hof heeft tevens geoordeeld dat dit artikel de lidstaten de mogelijkheid biedt om in bepaalde gevallen te voorzien in een vrijstelling van de betaling van de billijke compensatie wanneer de schade voor de rechthebbenden minimaal is.

Tot slot heeft het Hof geoordeeld dat richtlijn 2001/29 zich weliswaar niet verzet tegen een nationale regeling die voorziet in een billijke compensatie uit hoofde van de uitzondering op het reproductierecht voor reproducties van beschermde werken vervaardigd door een natuurlijke persoon vanaf of met behulp van een inrichting die aan een derde toebehoort, maar dat zij zich wel verzet tegen een regeling die voorziet in een dergelijke billijke compensatie voor reproducties vervaardigd vanaf onrechtmatige bronnen.

81 | Richtlijn 2001/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2001 betreffende de harmonisatie van bepaalde aspecten van het auteursrecht en de naburige rechten in de informatiemaatschappij (PB L 167, blz. 10).

82 | De door het Hof genoemde voorwaarden zijn de volgende: een dergelijk stelsel moet gerechtvaardigd zijn door praktische moeilijkheden; de betalingsplichtigen moeten zijn vrijgesteld van betaling van deze vergoeding indien zij aantonen dat zij de geheugenkaarten voor mobiele telefoons hebben geleverd aan andere dan natuurlijke personen die deze installaties, apparaten en dragers duidelijk voor andere doelen dan het kopiëren voor privégebruik aanschaffen, met dien verstande dat deze vrijstelling niet kan worden beperkt tot de levering aan enkel handelaren die zijn geregistreerd bij de organisatie die de vergoedingen beheert; en dit stelsel moet voorzien in een recht op terugbetaling van de vergoeding dat doeltreffend is en de teruggave van de betaalde vergoeding niet uiterst moeilijk maakt, waarbij de vergoeding alleen kan worden terugbetaald aan de eindverwerver van een geheugenkaart die daartoe een verzoek bij de organisatie indient.

In het arrest ***Coty Germany*** (C-580/13, EU:C:2015:485), gewezen op 16 juli 2015, heeft het Hof zich uitgesproken over *de vraag of artikel 8, lid 3, onder e), van richtlijn 2004/48*[83] *in de weg staat aan een regeling op grond waarvan een bankinstelling zich op het bankgeheim mag beroepen* om te weigeren informatie te verstrekken over de naam en het adres van een rekeninghouder die in inbreukmakende goederen handelt. In het hoofgeding stond een Duitse onderneming die houdster van intellectuele-eigendomsrechten was tegenover een Duitse bank. In geding was de weigering van laatstgenoemde om aan haar informatie te verstrekken over de houder van een bankrekening van een website voor internetveilingen waarop inbreukmakende producten waren verkocht.

Zoals het Hof heeft opgemerkt, betreft deze zaak de vraag hoe de eisen in verband met de bescherming van verschillende grondrechten, namelijk enerzijds het recht op een doeltreffende voorziening in rechte en het intellectuele-eigendomsrecht en anderzijds het recht op bescherming van persoonsgegevens, met elkaar in overeenstemming moeten worden gebracht. In dat verband heeft het Hof geoordeeld dat artikel 8, lid 3, onder e), van richtlijn 2004/48 zich verzet tegen een nationale bepaling op grond waarvan een bankinstelling zich onbeperkt en onvoorwaardelijk mag beroepen op het bankgeheim om te weigeren op grond van artikel 8, lid 1, onder c), van die richtlijn informatie over de naam en het adres van een rekeninghouder te verstrekken.

Een dergelijk onbeperkt en onvoorwaardelijk beroep kan beletten dat bij de procedures van richtlijn 2004/48 en de maatregelen van de bevoegde nationale autoriteiten, met name wanneer deze autoriteiten het verstrekken van de vereiste informatie op grond van artikel 8, lid 1, van de richtlijn willen gelasten, naar behoren rekening wordt gehouden met de specifieke kenmerken van elk intellectuele-eigendomsrecht en in voorkomend geval de opzettelijke of onopzettelijke aard van de inbreuk. In het kader van artikel 8 van richtlijn 2004/48 waarborgt een dergelijke verplichting het bankgeheim in acht te nemen weliswaar het recht van personen op bescherming van hun persoonsgegevens, maar zij kan ook leiden tot een ernstige aantasting van het grondrecht op een doeltreffende voorziening in rechte en uiteindelijk ook van het grondrecht op intellectuele eigendom, waarop houders van intellectuele-eigendomsrechten aanspraak hebben. Het Hof heeft dan ook geoordeeld dat een dergelijke regeling niet voldoet aan het vereiste dat een juist evenwicht wordt verzekerd tussen de verschillende in artikel 8 van richtlijn 2004/48 tegen elkaar afgewogen grondrechten.

Het heeft evenwel gepreciseerd dat het aan de nationale rechter staat om na te gaan of er in het betrokken nationale recht eventueel andere voorzieningen of beroepsgangen zijn op grond waarvan de bevoegde rechterlijke instanties, met inachtneming van de specifieke kenmerken van elk geval, kunnen gelasten dat de vereiste informatie over de identiteit van onder artikel 8, lid 1, van richtlijn 2004/48 vallende personen wordt verstrekt.

2. BESCHERMING VAN PERSOONSGEGEVENS

In de zaak die heeft geleid tot het arrest ***Schrems*** (C-362/14, EU:C:2015:650), uitgesproken op 6 oktober 2015 in de Grote kamer, richtte het onderzoek van het Hof zich op *de bevoegdheden van de Commissie en de nationale toezichthoudende autoriteiten ten aanzien van de doorgifte van persoonsgegevens door de voor de verwerking van die gegevens verantwoordelijke aan derde landen*. Het Hof werd verzocht om uitlegging te geven aan artikel 25, lid 6, van richtlijn 95/46[84], op grond waarvan de Commissie kan constateren dat een derde land waarborgen voor een passend beschermingsniveau biedt, en in essentie ook om na te gaan of beschikking 2000/520[85],

83 | Richtlijn 2004/48/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de handhaving van intellectuele-eigendomsrechten (PB L 157, blz. 45, met rectificatie in PB L 195, blz. 16).

84 | Richtlijn 95/46/EG van het Europees Parlement en de Raad van 24 oktober 1995 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (PB L 281, blz. 31).

85 | Beschikking 2000/520/EG van de Commissie van 26 juli 2000 overeenkomstig richtlijn 95/46/EG van het Europees Parlement en de Raad betreffende de gepastheid van de bescherming geboden door de Veiligehavenbeginselen voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer en de daarmee verband houdende Vaak gestelde vragen, die door het ministerie van Handel van de Verenigde Staten zijn gepubliceerd (PB L 215, blz. 7).

die door de Commissie op basis van genoemd artikel 25, lid 6, van richtlijn 95/46 was vastgesteld, geldig was. In het hoofdgeding stond Maximillian Schrems, gebruiker van een sociaal netwerk, tegenover de Ierse toezichthouder. In geding was de weigering van laatstgenoemde om een door Schrems ingediende klacht te onderzoeken betreffende de doorgifte van persoonsgegevens van de gebruikers van dat sociale netwerk door de Ierse dochteronderneming van dat netwerk aan de Verenigde Staten van Amerika. Volgens Schrems bood de praktijk in dat land onvoldoende bescherming tegen surveillance van de naar dat land doorgegeven gegevens door overheidsinstanties. De Ierse toezichthouder had de klacht afgewezen, met name op grond dat de Commissie in genoemde beschikking tot het oordeel was gekomen dat de Verenigde Staten in het kader van de zogenoemde regeling van de „veilige havens"[86] waarborgen voor een passend niveau van bescherming van de doorgegeven gegevens boden.

Het Hof heeft geoordeeld dat de bewerking die bestaat in het doen doorgeven van persoonsgegevens vanuit een lidstaat naar een derde land een verwerking van persoonsgegevens in de zin van artikel 2, onder b), van richtlijn 95/46 vormt die op het grondgebied van een lidstaat wordt verricht. Bijgevolg is elke nationale toezichthoudende autoriteit bevoegd om in volledige onafhankelijkheid na te gaan of bij een doorgifte van persoonsgegevens naar een derde land vanuit de lidstaat waaronder zij valt, de vereisten van die richtlijn worden nageleefd. Wanneer er een beschikking van de Commissie is, zoals beschikking 2000/520, waarbij wordt geconstateerd dat een derde land waarborgen voor een passend beschermingsniveau biedt, kan een dergelijke beschikking de personen van wie de persoonsgegevens zijn of zouden kunnen worden doorgegeven naar een derde land, niet het door artikel 8, leden 1 en 3, van het Handvest van de grondrechten gewaarborgde recht worden ontzegd om zich tot de nationale toezichthoudende autoriteiten te wenden met een verzoek met betrekking tot de bescherming van hun rechten en vrijheden in verband met de verwerking van deze gegevens. Een dergelijk verzoek moet daarom zo worden opgevat dat daarmee de verenigbaarheid van de beschikking van de Commissie met het recht op een privéleven en de grondrechten en fundamentele vrijheden van personen aan de orde wordt gesteld en het staat aan de aangezochte autoriteit om dit onderzoek met de nodige voortvarendheid en zorgvuldigheid te verrichten. In dat verband is verduidelijkt dat wanneer de autoriteit meent dat het verzoek grondslag mist, de indiener van het verzoek dit besluit moet kunnen aanvechten voor de nationale rechters. In het tegenovergestelde geval, wanneer bedoelde autoriteit van mening is dat de aangevoerde grieven gegrond zijn, moet deze autoriteit in rechte kunnen optreden. Bijgevolg moet de nationale wetgever in beroepsgangen voorzien waarmee de nationale autoriteit de grieven die zij gegrond acht aan de nationale rechter kan voorleggen, zodat die laatste, wanneer hij de twijfel ten aanzien van de geldigheid van de beschikking van de Commissie deelt, de vraag naar de geldigheid van die beschikking prejudicieel naar het Hof kan verwijzen.

Na eraan te hebben herinnerd dat het Hof als enige bevoegd is om de ongeldigheid van een handeling van de Unie vast te stellen, heeft het Hof de geldigheid van beschikking 2000/520 van de Commissie onderzocht. In dat kader heeft het aangegeven dat de passendheid van het door een derde land geboden beschermingsniveau in de zin van artikel 25 van richtlijn 95/46 veronderstelt dat dit derde land, op grond van zijn nationale wetgeving of zijn internationale verbintenissen, daadwerkelijk een niveau van bescherming van de grondrechten en de fundamentele vrijheden biedt dat in grote lijnen overeenkomt met het niveau dat binnen de Unie wordt gewaarborgd op grond van richtlijn 95/46, gelezen in samenhang met het Handvest van de grondrechten. Bijgevolg staat het aan de Commissie om de inhoud van de in dat land toepasselijke regelgeving te beoordelen en om, met het oog op het feit dat die aan ontwikkelingen onderhevig kan zijn, het niveau van bescherming in het derde land na de vaststelling van een beschikking krachtens artikel 25, lid 6, van richtlijn 95/46 periodiek te evalueren, om zich ervan te vergewissen dat dit nog steeds passend is. In dat verband heeft het Hof benadrukt dat de beoordelingsbevoegdheid van de Commissie beperkt is, zodat het strikt toezicht moet uitoefenen op de vereisten die uit artikel 25 van richtlijn 95/46 voortvloeien. Het Hof heeft erop gewezen dat de Commissie

86 | De regeling van de veilige havens omvat een reeks beginselen op het gebied van de bescherming van persoonsgegevens waarop de Amerikaanse ondernemingen vrijwillig kunnen intekenen.

in beschikking 2000/520 niet heeft vermeld dat de Verenigde Staten van Amerika daadwerkelijk op grond van hun nationale wetgeving of hun internationale verbintenissen „waarborgen bieden" voor een passend beschermingsniveau. De Commissie heeft namelijk niet vastgesteld dat de Amerikaanse overheidsinstanties de vereisten in artikel 25 van de richtlijn in acht nemen, zodat de beschikking inmengingen mogelijk maakt in de grondrechten van de personen van wie de gegevens naar dat land zijn of zullen worden doorgegeven. Bedoelde beschikking is derhalve ongeldig verklaard.

Daar waar beschikking 2000/520 aan de nationale toezichthoudende autoriteiten de bevoegdheden ontneemt die zij aan richtlijn 95/46 ontlenen wanneer een persoon gegevens aanvoert die twijfel kunnen doen ontstaan over de geldigheid van een beschikking van de Commissie, heeft het Hof bovendien vastgesteld dat laatstgenoemde de grenzen van de haar door de Uniewetgever toegekende bevoegdheden heeft overschreden en deze beschikking dus ongeldig verklaard.

In het arrest ***Weltimmo*** (C-230/14, EU:C:2015:639), gewezen op 1 oktober 2015, heeft het Hof mede uitspraak gedaan *over de bepaling van het op de verwerking van persoonsgegevens toepasselijke recht overeenkomstig artikel 4, lid 1, onder a), van richtlijn 95/46, alsook de bepaling van de bevoegde toezichthoudende autoriteit en de omvang van haar bevoegdheden*. In de onderhavige zaak had de voor de verwerking verantwoordelijke, een in Slowakije geregistreerde vennootschap die een vastgoedwebsite voor in Hongarije gelegen onroerend goed beheert, de persoonsgegevens van de adverteerders op die website niet verwijderd, hoewel die daarom hadden verzocht, en die gegevens aan incassobureaus verstrekt om betaling van de onbetaalde facturen te verkrijgen. Nadat de adverteerders klachten hadden ingediend bij de Hongaarse toezichthoudende autoriteit, heeft laatstgenoemde zich bevoegd verklaard en aan de Slowaakse vennootschap een geldboete opgelegd wegens schending van de wet die richtlijn 95/46 heeft omgezet in Hongaars recht.

In zijn arrest heeft het Hof geoordeeld dat artikel 4, lid 1, onder a), van richtlijn 95/46 de toepassing mogelijk maakt van de wetgeving inzake de bescherming van persoonsgegevens van een andere lidstaat dan die waar de voor de verwerking van die gegevens verantwoordelijke is geregistreerd, voor zover bedoelde verantwoordelijke via een duurzame vestiging op het grondgebied van die lidstaat een, zelfs geringe, reële en daadwerkelijke activiteit uitoefent in het kader waarvan die verwerking plaatsvindt. Volgens het Hof dient zowel de mate van duurzaamheid van de vestiging als het daadwerkelijk uitoefenen van de activiteiten in die andere staat te worden beoordeeld, rekening houdend met de specifieke aard van de bedrijfsuitoefening en de betrokken dienstverlening. Dit geldt in het bijzonder voor ondernemingen die hun diensten uitsluitend via internet aanbieden. In dat verband kan onder bepaalde omstandigheden reeds bij één enkele vertegenwoordiger sprake zijn van een duurzame vestiging, indien die optreedt met een voldoende mate van duurzaamheid en met behulp van de nodige middelen voor de verlening van de betrokken concrete diensten in de desbetreffende lidstaat. In de onderhavige zaak is, onder voorbehoud van verificatie door de nationale rechter, vastgesteld dat de onroerendgoedmaatschappij zich toelegt op de uitvoering van een reële en daadwerkelijke activiteit in Hongarije, aangezien de door de haar ontplooide activiteiten in ieder geval bestaan in de exploitatie van één of meerdere vastgoedsites voor in Hongarije gelegen onroerend goed die in het Hongaars zijn gesteld, zodat zij in Hongarije over een vertegenwoordiger beschikt.

Wat de competentie en bevoegdheden van de aangezochte toezichthoudende autoriteit overeenkomstig artikel 28, lid 4, van richtlijn 95/46 betreft, heeft het Hof geoordeeld dat die autoriteit haar onderzoeksbevoegdheden ongeacht het toepasselijke recht kan uitoefenen, zelfs voordat zij weet welk nationaal recht op de betrokken verwerking van toepassing is. Wanneer zij tot de conclusie komt dat het recht van een andere lidstaat van toepassing is, kan zij evenwel geen sancties opleggen buiten het grondgebied van de lidstaat waartoe zij behoort. In een dergelijke situatie dient zij, uit hoofde van de samenwerkingsverplichting van artikel 28, lid 6, van die richtlijn, aan de toezichthoudende autoriteit van die andere lidstaat te vragen om een mogelijke schending van dat recht vast te stellen en, indien dat recht dat toestaat, sancties op te leggen, waarbij die zich zo nodig kan verlaten op de informatie die zij haar zal hebben doorgegeven.

3. CHEMISCHE STOFFEN

In het arrest ***FDC en FMB*** (C-106/14, EU:C:2015:576), gewezen op 10 september 2015, heeft het Hof zich uitgesproken over *de uitlegging van de REACH-verordening*[87] *voor zover het de verplichting betreft om van de aanwezigheid van als zeer zorgwekkend beschouwde stoffen in „voorwerpen" waaruit een complex product bestaat, mededeling te doen* aan het Europees Agentschap voor chemische stoffen en om aan de afnemer en de consument voldoende informatie hierover te verstrekken, wanneer de drempel van 0,1 % in het betrokken voorwerp wordt overschreden. In het hoofdgeding stond de Franse Staat tegenover twee Franse federaties van handelsondernemingen. In geding was de omvang van genoemde verplichting in de context van de invoer van complexe producten die uit meerdere voorwerpen bestaan.

Het Hof heeft om te beginnen vastgesteld dat de verordening, die het begrip „voorwerp" in artikel 3, punt 3, definieert als een object waaraan tijdens de productie een speciale vorm, oppervlak of patroon wordt gegeven waardoor zijn functie in hogere mate wordt bepaald dan door de chemische samenstelling, geen enkele specifieke bepaling bevat ter regeling van het geval van een complex product dat uit meerdere voorwerpen bestaat. Dientengevolge blijft de kwalificatie „voorwerp" van toepassing op ieder object dat aan genoemde criteria voldoet en wordt opgenomen in de samenstelling van een complex product, tenzij dit object na het vervaardigingsproces een afvalstof wordt of de speciale vorm, het oppervlak of het patroon waardoor zijn functie in hogere mate wordt bepaald dan door de chemische samenstelling, verliest.

Vervolgens heeft het Hof verklaard dat de mededelingsplicht voor de producent geldt met betrekking tot voorwerpen die hij zelf produceert of assembleert. Deze verplichting geldt daarentegen niet voor een voorwerp dat, ofschoon het door deze producent als productiemiddel wordt gebruikt, door een derde is vervaardigd. Wanneer dit voorwerp vervolgens in een later stadium door een tweede producent als productiemiddel wordt gebruikt bij de vervaardiging van een complex product, hoeft deze tweede producent niet op zijn beurt mede te delen dat de betrokken stof in dit voorwerp aanwezig is. Een dergelijke mededeling zou de mededeling van de producent van dit voorwerp overlappen.

De mededelingsplicht rust ook op de importeur van een complex product dat uit meerdere voorwerpen bestaat. Tot slot geldt de verplichting om aan de afnemer en aan de consument informatie te verstrekken voor iedere persoon in de toeleveringsketen, zodra deze persoon een voorwerp ter beschikking van een derde stelt.

XV. ECONOMISCH EN MONETAIR BELEID

In het arrest ***Gauweiler e.a.*** (C-62/14, EU:C:2015:400), uitgesproken op 16 juni 2015, heeft het Hof, in Grote kamer bijeen, zich uitgesproken over *de geldigheid van de besluiten van de Raad van bestuur van de Europese Centrale Bank (hierna: „ECB") over het „OMT-programma"*[88]. Daarbij wordt het aan het Europees Stelsel van centrale banken (hierna: „ESCB") toegestaan om onder bepaalde voorwaarden staatsobligaties van lidstaten uit de eurozone op te kopen op de secundaire markt.

Dit opkoopprogramma, dat op de datum van instelling van het beroep in een persbericht was aangekondigd en nog niet was uitgevoerd, heeft tot doel een einde te maken aan de verstoringen van het transmissiemechanisme

87 | Verordening (EG) nr. 1907/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2006 inzake de registratie en beoordeling van en de autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH), tot oprichting van een Europees Agentschap voor chemische stoffen, houdende wijziging van richtlijn 1999/45/EG en houdende intrekking van verordening (EEG) nr. 793/93 van de Raad en verordening (EG) nr. 1488/94 van de Commissie alsmede richtlijn 76/769/EEG van de Raad en de richtlijnen 91/155/EEG, 93/67/EEG, 93/105/EG en 2000/21/EG van de Commissie (PB L 396, blz. 1), zoals gewijzigd bij verordening (EU) nr. 366/2011 van de Commissie van 14 april 2011 (PB L 101, blz. 12).

88 | Besluiten van de Raad van bestuur van de Europese Centrale Bank van 6 september 2012 betreffende een aantal technische kenmerken van de rechtstreekse monetaire transacties van het Eurosysteem in de secundaire markten voor overheidsobligaties.

van het monetair beleid, die het gevolg zijn van de specifieke situatie van de door bepaalde lidstaten uitgegeven overheidsobligaties, en te zorgen voor gemeenschappelijkheid van het monetair beleid.

In die context heeft het Bundesverfassungsgericht, om na te gaan of dit programma een ultra-vireshandeling vormde en of dit afbreuk deed aan de Duitse grondwettelijke identiteit, aan het Hof vragen gesteld over de grenzen van het mandaat van de ECB op het gebied van het monetair beleid, zoals gedefinieerd in de artikelen 119 VWEU en 127, leden 1 en 2, VWEU, alsook de artikelen 17 tot en met 24 van het Protocol betreffende het ESCB en de ECB. Daarnaast hebben de Duitse grondwettelijke rechters het Hof verzocht om na te gaan of dit programma verenigbaar was met het in artikel 123 VWEU neergelegde verbod van rechtstreekse monetaire begrotingsfinanciering.

Het Hof heeft eerst verklaard dat de Unie op grond van de artikelen 3, lid 1, onder c), VWEU en 119, lid 2, VWEU exclusief bevoegd is voor het bepalen en voeren van één monetair beleid en dat dit beleid onafhankelijk, maar onder toezicht van de Unierechter, door het ESCB wordt uitgevoerd.

Ten aanzien van de bevoegdheden van het ESCB heeft het Hof geoordeeld dat het OMT-programma, gelet op de doelstellingen ervan en de middelen waarin is voorzien om deze doelstellingen te bereiken, binnen het gebied van het monetair beleid valt. Dit programma beoogt immers een adequate transmissie van het monetair beleid en de gemeenschappelijkheid van dit beleid te verzekeren, een doelstelling die in verband kan worden gebracht met het hoofddoel van het monetair beleid van de Unie om de prijsstabiliteit te handhaven. Een verstoorde werking van het transmissiemechanisme van het monetair beleid kan de besluiten van het ESCB in een gedeelte van de eurozone onwerkzaam maken en daarmee afbreuk doen aan de gemeenschappelijkheid van het monetair beleid. Wat voorts de middelen betreft waarmee deze doelstellingen zouden moeten worden verwezenlijkt, zijn de rechtstreekse monetaire transacties op de secundaire markt voor staatsobligaties een van de instrumenten van monetair beleid als bedoeld in artikel 18, lid 1, van het Protocol betreffende het ESCB en de ECB. Noch het feit dat de stabiliteit van de eurozone onder het economisch beleid valt noch de selectiviteit van het OMT-programma noch de omstandigheid dat de uitvoering van een dergelijk programma afhankelijk is van de onverkorte naleving van de macro-economische aanpassingsprogramma's van de Europese Faciliteit voor financiële stabiliteit (hierna: „EFSF") of het Europees Stabiliteitsmechanisme (hierna: „ESM") kunnen, op zich genomen, aan die vaststelling afdoen. Ten aanzien van die laatste omstandigheid heeft het Hof benadrukt dat de aankoop van staatsobligaties op de secundaire markten anders van aard is wanneer zij door het ESM dan wel het ESCB wordt gedaan, wegens het verschil tussen de doelstellingen van het een en het ander.

Het Hof is vervolgens tot de conclusie gekomen dat het betrokken programma het evenredigheidsbeginsel niet schendt. In dat verband heeft het Hof om te beginnen erkend dat het ESCB bij de uitvoering van een dergelijk programma over een ruime beoordelingsbevoegdheid beschikt, gezien de technische keuzes en complexe prognoses en afwegingen die het ESCB moet maken. Wat de vraag betreft of het OMT-programma geschikt is om de door het ESCB nagestreefde doelstellingen te bereiken, heeft het Hof dan ook opgemerkt dat het opkopen, op de secundaire markten, van staatsobligaties van de lidstaten van de eurozone die te kampen hebben met door de ECB als buitensporig beschouwde rentevoeten, bijdragen tot een verlaging van die rentevoeten door de ongerechtvaardigde vrees voor het uiteenvallen van de eurozone weg te nemen. Het ESCB mocht zich dus op het standpunt stellen dat een dergelijke ontwikkeling van de rentevoeten de transmissie van het monetair beleid van het ESCB kan bevorderen en de eenheid van dat beleid kan waarborgen. Wat de noodzaak van het betrokken programma betreft, heeft het Hof geoordeeld dat, aangezien enerzijds de verbintenissen die de ECB zou kunnen aangaan in het kader van de uitvoering van een dergelijk programma daadwerkelijk afgebakend en beperkt zijn en anderzijds het programma alleen kan worden toegepast wanneer de situatie van bepaalde van die staten reeds grond opleverde voor een interventie van het ESM die nog steeds gaande is, dit programma door het ESCB rechtsgeldig kon worden vastgesteld zonder voorafgaand aan de uitvoering ervan een kwantitatieve beperking vast te stellen, welke beperking overigens zou kunnen afdoen aan de doeltreffendheid van dit programma. Tot slot heeft het ESCB de verschillende betrokken belangen onderling

afgewogen teneinde te voorkomen dat zich bij de uitvoering van het betrokken programma nadelen kunnen voordoen die kennelijk buiten verhouding staan tot de doelstellingen ervan.

Ten aanzien van het verbod van monetaire financiering van de lidstaten in artikel 123 VWEU heeft het Hof gepreciseerd dat het ESCB geen staatsobligaties op de secundaire markt mag verkrijgen onder voorwaarden die aan zijn optreden in de praktijk een gelijkaardig effect zouden geven als een rechtstreekse aankoop van staatsobligaties van overheidsinstanties en publiekrechtelijke lichamen van de lidstaten, en daarmee afbreuk zou doen aan de werking van het verbod van artikel 123, lid 1, VWEU. Aangezien die bepaling beoogt de lidstaten ertoe aan te zetten een gezond begrotingsbeleid te voeren door te voorkomen dat een monetaire financiering van overheidstekorten of een bevoorrechte toegang van overheden tot de kapitaalmarkten leidt tot een bovenmatige schuldenlast of buitensporige begrotingstekorten van de lidstaten, moet de ECB de aankoop van staatsobligaties op de secundaire markten met voldoende waarborgen omkleden om die met deze vereisten in overeenstemming te doen zijn. Bij een programma als dat wat in het persbericht is aangekondigd, zou het optreden van het ESCB in de praktijk een dergelijk gelijkaardig effect kunnen hebben wanneer de marktdeelnemers die op de primaire markt staatsobligaties zouden kunnen kopen, de zekerheid zouden hebben dat het ESCB die obligaties zal aankopen binnen een termijn en tegen voorwaarden die het die marktdeelnemers mogelijk maakt de facto te handelen als tussenpersonen van het ESCB voor de rechtstreekse verwerving van die obligaties bij overheidsinstanties en publiekrechtelijke lichamen van de betrokken lidstaat. Daar waar het ESCB enerzijds voornemens is om een minimumtermijn in acht te nemen tussen de uitgifte van een schuldbewijs op de primaire markt en de aankoop ervan op de secundaire markt, en anderzijds om zijn besluit om tot dergelijke aankopen over te gaan of de omvang van de voorgenomen aankopen niet op voorhand bekend te maken, kan met die garanties worden voorkomen dat de emissievoorwaarden voor staatsobligaties worden gewijzigd omdat zeker is dat de obligaties na de emissie ervan door het ESCB zullen worden gekocht.

XVI. SOCIALE POLITIEK

1. UITZENDKRACHTEN

Op 17 maart 2015 heeft het Hof, in Grote kamer bijeen, in het arrest ***AKT*** (C-533/13, EU:C:2015:173) uitspraak gedaan over *de verplichting tot heroverweging van de beperkingen van en het verbod op de inzet van uitzendkrachten dat in artikel 4, lid 1, van richtlijn 2008/104*[89] *is neergelegd*. Het hoofdgeding betrof een nationale collectieve arbeidsovereenkomst die een beperking op de inzet van uitzendkrachten bevatte. Het Hof werd gevraagd of genoemde bepaling van Unierecht de autoriteiten van de lidstaten – de nationale rechterlijke instanties daaronder begrepen – de verplichting oplegt iedere bepaling van nationaal recht waarin verboden of beperkingen voor de inzet van uitzendkrachten zijn opgenomen die niet gerechtvaardigd zijn om redenen van algemeen belang in de zin van voormeld artikel 4, lid 1, buiten toepassing te laten.

Het Hof heeft geoordeeld dat artikel 4, lid 1, van richtlijn 2008/104[90], in de context ervan beschouwd, aldus moet worden begrepen dat dit het kader afbakent waarbinnen de regelgeving van de lidstaten op het gebied van verboden en beperkingen ter zake van de inzet van uitzendkrachten tot stand moet komen, en niet in die zin dat het tot de vaststelling van een bepaalde regeling ter zake verplicht, waarbij het de lidstaten nog steeds vrijstaat om die af te schaffen dan wel aan te passen opdat zij krachtens die bepaling kunnen worden gerechtvaardigd. Bijgevolg is artikel 4, lid 1, enkel gericht tot de bevoegde autoriteiten van de lidstaten, die

89 | Richtlijn 2008/104/EG van het Europees Parlement en de Raad van 19 november 2008 betreffende uitzendarbeid (PB L 327, blz. 9).

90 | Deze bepaling luidt: „Beperkingen van en een verbod op de inzet van uitzendkrachten kunnen uitsluitend worden gerechtvaardigd met redenen van algemeen belang, die met name verband houden met de bescherming van de uitzendkrachten, de eisen ten aanzien van de gezondheid en veiligheid op het werk of de noodzaak de goede werking van de arbeidsmarkt te garanderen, en misbruik te voorkomen".

hun nationale regelgeving in heroverweging dienen te nemen om na te gaan of de eventuele verboden en beperkingen ter zake van de inzet van uitzendkrachten gerechtvaardigd zijn. Zij verplicht de nationale rechterlijke instanties niet, iedere bepaling van nationaal recht waarin verboden of beperkingen voor de inzet van uitzendkrachten zijn opgenomen die niet gerechtvaardigd zijn om redenen van algemeen belang in de zin van die bepaling, buiten toepassing te laten.

2. ORGANISATIE VAN DE ARBEIDSTIJD

Op 10 september 2015 heeft het Hof in het arrest ***Federación de Servicios Privados del sindicato Comisiones obreras*** (C-266/14, EU:C:2015:578) verduidelijkingen aangebracht ten aanzien van *het begrip „arbeidstijd" in de zin van artikel 2, punt 1, van richtlijn 2003/88 betreffende een aantal aspecten van de organisatie van de arbeidstijd*[91], *binnen de context van werknemers die geen vaste of gebruikelijke werkplek hadden*. Het hoofdgeding had betrekking op werknemers die tewerk waren gesteld bij een onderneming die actief was op het gebied van de installatie en het onderhoud van beveiligingssystemen en die na de sluiting van de regionale kantoren van de onderneming die hen tewerkstelde, geen vaste werkplek hadden. Deze werknemers hadden elk een bedrijfsvoertuig tot hun beschikking waarmee zij zich dagelijks van hun woonplaats naar de locaties van de klanten van de onderneming verplaatsten, met dien verstande dat de tijd die gemoeid was met de dagelijkse verplaatsing van de woonplaats van de werknemer naar de locatie van eerste en de laatste klant niet tot de arbeidstijd werd gerekend. De verwijzende rechter heeft het Hof dan ook gevraagd of de reistijd woonplaats-klanten van die werknemers „arbeidstijd" was.

In zijn arrest heeft het Hof geoordeeld dat wanneer werknemers als die waarvan de situatie aan de orde is in het hoofdgeding, geen vaste of gebruikelijke werkplek hebben, de tijd die deze werknemers dagelijks besteden aan de reis tussen hun woonplaats en de locatie van de door hun werkgever aangeduide eerste en laatste klant, „arbeidstijd" in de zin van richtlijn 2003/88 is. Tot deze conclusie is het Hof gekomen nadat het de drie bestanddelen van het begrip „arbeidstijd" in artikel 2, punt 1, van die richtlijn had toegepast.

In de eerste plaats heeft het Hof overwogen dat, gelet op het feit dat de reizen die werknemers maken om de door hun werkgever aangeduide klanten te bezoeken het noodzakelijke instrument zijn om technische werkzaamheden bij die klanten te kunnen uitvoeren, de werknemers zonder vaste of gebruikelijke werkplek hun functie en werkzaamheden gedurende de hele duur van deze reizen uitoefenden. Anders zou de werkgever kunnen claimen dat enkel de tijd die zijn werknemers besteden aan de installatie en het onderhoud van de beveiligingssystemen onder het begrip „arbeidstijd" valt, wat tot gevolg zou hebben dat dit begrip wordt verdraaid en het doel de veiligheid en de gezondheid van de werknemers te beschermen wordt ondermijnd.

In de tweede plaats kunnen de werknemers tijdens de reis woonplaats-klant niet vrij over hun tijd beschikken of zich met hun eigen zaken bezighouden, aangezien zij onderworpen zijn aan de instructies van hun werkgever, die de volgorde van de klanten kan wijzigen of een afspraak kan schrappen of toevoegen. Bijgevolg staan zij gedurende deze reizen ter beschikking van de werkgever.

In de derde plaats heeft het Hof geoordeeld dat wanneer een werknemer die niet langer een vaste werkplek heeft, zijn functie uitoefent tijdens de rit naar of van een klant, er ook van moet worden uitgegaan dat die werknemer tijdens die reis op het werk aanwezig is. Aangezien het reizen wezenlijk verbonden is met de hoedanigheid van werknemer zonder vaste of gebruikelijke werkplek, kan de werkplek van dergelijke werknemers niet worden beperkt tot de plaatsen, op de locaties van de klanten van hun werkgever, waar zij hun werkzaamheden concreet uitvoeren.

91 | Richtlijn 2003/88/EG van het Europees Parlement en de Raad van 4 november 2003 betreffende een aantal aspecten van de organisatie van de arbeidstijd (PB L 299, blz. 9).

3. COLLECTIEF ONTSLAG

In de arresten ***USDAW en Wilson*** (C-80/14, EU:C:2015:291), ***Lyttle e.a.*** (C-182/13, EU:C:2015:317) en ***Rabal Cañas*** (C-392/13, EU:C:2015:318), waarvan het eerste is gewezen op 30 april 2015 en de beide andere op 13 mei 2015, heeft het Hof verduidelijking gegeven van *het begrip „plaatselijke eenheid" en de wijze waarop het aantal ontslagen werknemers volgens artikel 1, lid 1, eerste alinea, onder a), van richtlijn 98/59*[92] *moeten worden berekend*. In deze zaken hadden werknemers die binnen de context van sociale plannen bij meerdere plaatselijke eenheden van één en dezelfde onderneming waren ontslagen, beroepen tegen hun respectieve werknemers ingesteld omdat zij meenden dat zij collectief waren ontslagen. Aan hun beroepen legden zij ten grondslag dat het ontslagproces niet was voorafgegaan van de raadplegingsprocedure in artikel 2 van genoemde richtlijn.

In deze drie arresten heeft het Hof verduidelijkt dat het begrip „plaatselijke eenheid", aan de hand waarvan kan worden bepaald of sprake is van een collectief ontslag en daarmee ook of de richtlijn van toepassing is, een Unierechtelijk begrip is dat niet onder verwijzing naar de wettelijke regelingen van de lidstaten kan worden gedefinieerd. In dat verband heeft het Hof erop gewezen dat wanneer een „onderneming" verschillende eenheden omvat, de eenheid waar de betrokken werknemers voor de uitoefening van hun taak zijn tewerkgesteld de „plaatselijke eenheid" in de zin van artikel 1, lid 1, eerste alinea, onder a), van richtlijn 98/59 vormt. Deze bepaling vereist dus dat de ontslagen in elke plaatselijke eenheid, afzonderlijk beschouwd, in aanmerking worden genomen om te bepalen of sprake is van een collectief ontslag. De uitlegging dat het totale aantal ontslagen in alle plaatselijke eenheden van een onderneming samen in aanmerking dient te worden genomen, waardoor het aantal werknemers dat aanspraak kan maken op de bescherming van richtlijn 98/59 zeker aanzienlijk zou stijgen, zou immers in strijd zijn met de andere doelstellingen van de richtlijn, namelijk de doelstelling om een vergelijkbare bescherming van de rechten van de werknemers in alle lidstaten te verzekeren en de doelstelling om de lasten die deze beschermingsregels voor de ondernemingen van de Unie meebrengen, onderling minder sterk te laten verschillen.

Derhalve heeft het Hof in de arresten *USDAW en Wilson* en *Lyttle e.a.* geoordeeld dat artikel 1, lid 1, eerste alinea, onder a), ii), van richtlijn 98/59 aldus moet worden uitgelegd dat het niet in de weg staat aan een nationale wettelijke regeling die voorschrijft dat de werknemers moeten worden ingelicht en geraadpleegd wanneer binnen een periode van 90 dagen ten minste 20 werknemers in een specifieke plaatselijke eenheid van een onderneming worden ontslagen, maar die deze verplichting niet oplegt wanneer het totale aantal ontslagen in alle plaatselijke eenheden of bepaalde plaatselijke eenheden van een onderneming samen binnen dezelfde periode de drempel van 20 werknemers bereikt of overschrijdt. Daarentegen heeft het Hof in het arrest *Rabal Cañas* bepaald dat artikel 1, lid 1, eerste alinea, onder a), van richtlijn 98/59 in de weg staat aan een nationale wettelijke regeling die enkel de onderneming en niet de plaatselijke eenheid als referentie-eenheid gebruikt, wanneer de toepassing van dit criterium een belemmering vormt voor de toepassing van de in de artikelen 2 tot en met 4 van deze richtlijn vastgestelde informatie- en raadplegingsprocedure, ook al zouden de betrokken ontslagen moeten worden aangemerkt als „collectief ontslag" zoals omschreven in artikel 1, lid 1, eerste alinea, onder a), van deze richtlijn indien de plaatselijke eenheid als referentie-eenheid werd gebruikt.

In het arrest *Rabal Cañas*, over de vraag *of overeenkomsten die zijn gesloten voor een bepaalde tijd of voor een bepaald werk mogen worden meegeteld*, heeft het Hof erop gewezen dat de uitsluiting van dergelijke overeenkomsten van de werkingssfeer van richtlijn 98/59 duidelijk blijkt uit de bewoordingen en de opzet van deze richtlijn. Dergelijke overeenkomsten eindigen immers niet op initiatief van de werkgever, maar op grond van de bepalingen die zij bevatten of van de toepasselijke wet, dit op het ogenblik waarop zij verstrijken of waarop het werk waarvoor zij zijn gesloten, is verricht, zodat de individuele beëindigingen van dergelijke overeenkomsten niet mogen worden meegeteld voor de vaststelling of sprake is van „collectief ontslag" in de zin van de richtlijn.

92 | Richtlijn 98/59/EG van de Raad van 20 juli 1998 betreffende de aanpassing van de wetgevingen van de lidstaten inzake collectief ontslag (PB L 225, blz. 16).

Wat daarnaast de vraag naar de grond voor het collectief ontslag betreft, heeft het Hof opgemerkt dat in de richtlijn enkel van een kwalitatief criterium wordt uitgegaan, namelijk dat de reden van het ontslag „geen betrekking [mag] hebben op de persoon van de werknemer". Indien andere vereisten zouden worden geïntroduceerd, zou dit de werkingssfeer van deze richtlijn beperken en dus afbreuk kunnen doen aan het doel van deze richtlijn om werknemers te beschermen in geval van collectief ontslag. Derhalve heeft het Hof verklaard dat de grond van het collectief ontslag niet in verband hoeft te staan met hetzelfde collectieve kader van arbeidsovereenkomsten voor dezelfde duur of hetzelfde werk om te kunnen vaststellen dat sprake is van een collectief ontslag in het kader van arbeidsovereenkomsten gesloten voor een bepaalde tijd of voor een bepaald werk.[93]

XVII. VOLKSGEZONDHEID

Op het gebied van de volksgezondheid heeft het Hof op 29 april 2015 een arrest gewezen dat bijzondere aandacht verdient. In het arrest ***Léger*** (C-528/13, EU:C:2015:288) heeft het preciseringen gegeven ten aanzien van *het voorschrift inzake permanente uitsluiting van bloeddonatie na seksueel gedrag dat blootstelt aan het risico op het oplopen van ernstige bloedoverdraagbare infectieziekten*. In het hoofdgeding had een Franse onderdaan geen bloed mogen geven op grond dat hij seksuele betrekkingen met een man had en het Franse recht voorzag in een permanente contra-indicatie voor bloeddonatie voor de mannen die dergelijke betrekkingen hadden.

In de eerste plaats heeft het Hof verklaard dat het aan de nationale rechter staat om te bepalen of er een groot risico bestaat op het oplopen van ernstige bloedoverdraagbare infectieziekten, in de zin van punt 2.1 van bijlage III bij richtlijn 2004/33[94], in het geval van een man die seksuele betrekkingen heeft met andere mannen. Met het oog op die analyse zal de nationale rechter rekening moeten houden met de epidemiologische situatie in de betrokken lidstaat en na moeten gaan of die gegevens, in het licht van de huidige medische, wetenschappelijke en epidemiologische kennis, nog steeds betrouwbaar en relevant zijn.

In de tweede plaats heeft het Hof benadrukt dat ook wanneer de nationale rechter tot het oordeel zou komen dat mannen die seksuele betrekkingen met andere mannen hebben een hoog risico lopen om ziekten als hiv (humaan immunodeficiëntievirus) op te lopen, de vraag rijst of de permanente contra-indicatie voor bloeddonatie in overeenstemming is met de grondrechten van de Unie en met name het door artikel 21, lid 1, van het Handvest van de grondrechten gewaarborgde beginsel dat discriminatie op grond van seksuele gerichtheid verboden is.

Een dergelijke contra-indicatie voor bloeddonatie, die ten aanzien van homoseksuele personen discriminatie op grond van seksuele gerichtheid met zich mee kan brengen, moet aan de voorwaarden van artikel 52, lid 1, van het Handvest van de grondrechten voldoen, wil zij gerechtvaardigd zijn. Wat in dat verband de doelstelling van algemeen belang in de zin van genoemd artikel 52, lid 1, betreft, heeft het erop gewezen dat de permanente uitsluiting van bloeddonatie het risico op de overdracht van een infectieziekte op de ontvangers tot een minimum beoogt te beperken. Deze uitsluiting draagt dientengevolge bij tot de algemene doelstelling een hoog niveau van bescherming van de menselijke gezondheid te waarborgen, hetgeen een doelstelling vormt die door de Unie is erkend in artikel 152 EG, en met name in de leden 4, onder a), en 5, van dit artikel, alsook in artikel 35, tweede volzin, van het Handvest van de grondrechten, die verlangen dat bij de bepaling en de uitvoering van het beleid en het optreden van de Unie een hoog niveau van bescherming van de menselijke gezondheid wordt verzekerd. Wat de inachtneming van het evenredigheidsbeginsel betreft, heeft het Hof aangegeven dat

93 | In dit verslag is nog een arrest vermeld dat betrekking heeft op de sociale politiek: arrest van 9 september 2015, *Ferreira da Silva e Brito e.a.* (C-160/14, EU:C:2015:565), dat wordt besproken in de onderdelen IV „Unierecht en nationaal recht" en V.1 „Prejudiciële verwijzingen".

94 | Richtlijn 2004/33/EG van de Commissie van 22 maart 2004 tot uitvoering van richtlijn 2002/98/EG van het Europees Parlement en de Raad met betrekking tot bepaalde technische voorschriften voor bloed en bloedbestanddelen (PB L 91, blz. 25).

dit beginsel in een zaak als die in het hoofdgeding alleen wordt nageleefd indien er geen efficiënte technieken voor de detectie van hiv bestaan, of methoden die minder belastend zijn dan een permanent verbod van bloeddonatie voor de totale groep van mannen die seksuele betrekkingen hebben gehad met mannen, om een hoog niveau van bescherming van de gezondheid van de ontvangers te waarborgen. In dat verband staat het aan de nationale rechter om na te gaan of er efficiënte technieken bestaan voor de detectie van hiv om te voorkomen dat een dergelijk virus op de ontvangers wordt overgedragen. Indien dergelijke technieken niet zouden bestaan, dient de nationale rechter na te gaan of er geen minder belastende methoden bestaan dan de permanente uitsluiting van bloeddonatie, met name of met behulp van de vragenlijst en het persoonlijke gesprek met een bevoegde gezondheidswerker nauwkeuriger de gedragingen kunnen worden geïdentificeerd die een risico vormen voor de gezondheid van de ontvangers.

XVIII. CONSUMENTENBESCHERMING

In de gevoegde zaken die hebben geleid tot het arrest ***Unicaja Banco en Caixabank*** (C-482/13, C-484/13, C-485/13 en C-487/13, EU:C:2015:21), uitgesproken op 21 januari 2015, heeft het Hof uitlegging gegeven aan *artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 over oneerlijke bedingen*[95]*, in de context van procedures waarbij hypothecair beslag was gelegd met oog op de executie van meerdere hypotheken.* In die zaken was een Spaanse regeling aan de orde, op grond waarvan de nationale rechter waarbij een procedure met het oog op hypothecaire executie aanhangig was, een herberekening moest laten maken van de bedragen die op grond van een bepaling in een hypothecaire leenovereenkomst verschuldigd waren, wanneer die overeenkomsten voorzagen in vertragingsrente die meer dan driemaal zo hoog was als de wettelijke rente, door toepassing van een rentetarief dat deze limiet niet overschreed.

In dat verband heeft het Hof geoordeeld dat artikel 6, lid 1, van richtlijn 93/13 zich niet tegen een dergelijke regeling verzet, mits de toepassing ervan de beoordeling door de nationale rechter van de oneerlijkheid van een dergelijk beding onverlet laat en niet belet dat de rechter dat beding buiten toepassing laat indien hij tot het oordeel komt dat het „oneerlijk" is. Wanneer aan de nationale rechter een contractueel vertragingsrentebeding wordt voorgelegd met daarin een tarief voor de vertragingsrente dat lager is dan het tarief dat in het nationale recht is bepaald, belet de vaststelling van dat wettelijk drempelbedrag deze rechter niet om te toetsen of dat beding mogelijk oneerlijk is. Wanneer het tarief voor de vertragingsrente in een hypothecaire leningsovereenkomst daarentegen hoger is dan dat in het nationale recht en op grond van dat recht gematigd moet worden, mag dat voorts niet beletten dat de nationale rechter, behalve tot matiging over te gaan, ook alle gevolgen verbindt aan de mogelijke oneerlijkheid van het vertragingsrentebeding in het licht van richtlijn 93/13, en het beding indien nodig vernietigt.

In het arrest ***ERSTE Bank Hungary*** (C-32/14, EU:C:2015:637), gewezen op 1 oktober 2015, heeft het Hof de uitlegging van *de artikelen 6, lid 1, en 7, lid 1, van richtlijn 93/13* verduidelijkt in het kader van een zaak over een nationale regeling op grond waarvan een notaris de formule van tenuitvoerlegging op een consumentenovereenkomst mocht aanbrengen of kon weigeren die formule door te halen, zonder dat rechterlijke toetsing had plaatsgevonden. Het hoofdgeding betrof een verzoek om vernietiging van de weigering van een notaris om een dergelijke formule van tenuitvoerlegging door te halen die bij notariële akte was aangebracht op een door een Hongaarse consument ondertekende schuldverklaring in het kader van een met een bank gesloten leenovereenkomst en een overeenkomst ter zake van een hypothecaire waarborg.

Het Hof heeft erop gewezen dat richtlijn 93/13 niet regelt of het recht op uitoefening van bevoegdheden die rechtstreeks behoren tot de rechterlijke taak moet worden uitgebreid tot de notaris, onder omstandigheden waarin een nationale wettelijke regeling hem de bevoegdheid toebedeelt om de formule van tenuitvoerlegging

95 | Richtlijn 93/13/EEG van de Raad van 5 april 1993 betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten (PB L 95, blz. 29).

aan te brengen op een authentieke akte waarin een overeenkomst besloten ligt, en die vervolgens door te halen. Bij gebreke van harmonisatie van de nationale regelingen inzake executie en de rol van de notaris daarin in het Unierecht, is het krachtens het beginsel van procedurele autonomie van de lidstaten dus een zaak van de interne rechtsorde van elke lidstaat om dergelijke regels vast te stellen, op voorwaarde evenwel dat het gelijkwaardigheidsbeginsel en het doeltreffendheidsbeginsel in acht worden genomen. Vanuit de invalshoek van het doeltreffendheidsbeginsel heeft het Hof geoordeeld dat richtlijn 93/13 bij geschillen tussen een verkoper en een consument verlangt dat de nationale rechter die van dergelijke geschillen kennisneemt, positief en buiten de partijen bij de overeenkomst om ingrijpt. De inachtneming van het doeltreffendheidsbeginsel kan echter niet zodanig ver worden doorgetrokken dat de totale passiviteit van de betrokken consument wordt verholpen. Bijgevolg kan het feit dat de consument zich slechts kan beroepen op de bescherming van de wettelijke bepalingen inzake oneerlijke bedingen wanneer hij een gerechtelijke procedure aanspant tegen met name de notariële akte, op zich niet in strijd worden geacht met het doeltreffendheidsbeginsel. De daadwerkelijke rechterlijke bescherming die door richtlijn 93/13 wordt geboden, berust namelijk op de premisse dat een van de contractpartijen zich tot de nationale rechter wendt.

XIX. ECONOMISCHE EN SOCIALE SAMENHANG

Op het gebied van de economische en sociale samenhang heeft het Hof bij het arrest ***Spanje/Commissie*** (C-263/13 P, EU:C:2015:415), gewezen op 24 juni 2015, de hogere voorziening toegewezen die het Koninkrijk Spanje had ingesteld tegen een arrest van het Gerecht[96] houdende verwerping van de beroepen tot *nietigverklaring van de door de Commissie vastgestelde besluiten C(2009) 9270, C(2009) 10678 en C(2010) 337 tot vermindering van de bijstand die uit het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO) is verleend in het kader van meerdere operationele programma's*[97].

In zijn arrest heeft het Hof eraan herinnerd dat de Commissie zich bij het nemen van een besluit tot het toepassen van een financiële correctie, om de redenen genoemd in de arresten *Spanje/Commissie* (C-192/13 P, EU:C:2014:2156) en *Spanje/Commissie* (C-197/13 P, EU:C:2014:2157), sinds het jaar 2000 dient te houden aan een wettelijke termijn, waarvan de duur verschilt naargelang van de toepasselijke regeling.

In de onderhavige zaak heeft het erop gewezen dat de Commissie overeenkomstig artikel 100, lid 5, van verordening nr. 1083/2006[98] uiterlijk zes maanden na de datum van de hoorzitting een besluit over de financiële correctie neemt. Als er geen hoorzitting heeft plaatsgevonden, begint de periode van zes maanden twee maanden na de datum van de door de Commissie gezonden uitnodiging daartoe. Voorts heeft het in herinnering gebracht dat dit artikel sinds 1 januari 2007 van toepassing is, ook op programma's die dateren van vóór de periode 2007-2013. Het Hof heeft evenwel vastgesteld dat de litigieuze besluiten met voorbijgaan aan de wettelijke termijn zijn vastgesteld. Het Hof heeft er eerst aan herinnerd dat de niet-inachtneming van de door de Uniewetgever bepaalde termijn voor de vaststelling van een bezwarende handeling schending van wezenlijke vormvoorschriften oplevert en dat het daaraan de consequenties moet verbinden, zodat het de door een dergelijk gebrek aangetaste handeling nietig moet verklaren. Vervolgens heeft het Hof geoordeeld

96 | Arrest van het Gerecht van 26 februari 2013, *Spanje/Commissie* (T-65/10, T-113/10 en T-138/10, EU:T:2013:93).

97 | Besluiten van de Commissie C(2009) 9270 van 30 november 2009, C(2009) 10678 van 23 december 2009 en C(2010) 337 van 28 januari 2010 tot vermindering van de bijstand die uit het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO) is verleend in het kader van respectievelijk het onder doelstelling nr. 1 (1994-1999) vallende operationele programma voor Andalusië op grond van beschikking C(94) 3456 van de Commissie van 9 december 1994, het onder doelstelling nr. 2 (1997-1999) vallende operationele programma voor het Baskenland op grond van beschikking C(1998) 121 van de Commissie van 5 februari 1998 en het onder doelstelling nr. 1 (1994-1999) vallende operationele programma voor de Valenciaanse regio op grond van beschikking C(1994) 3043/6 van de Commissie van 25 november 1994.

98 | Verordening (EG) nr. 1083/2006 van de Raad van 11 juli 2006 houdende algemene bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds en het Cohesiefonds en tot intrekking van verordening (EG) nr. 1260/1999 (PB L 210, blz. 25).

dat het Gerecht dus blijk heeft gegeven van een onjuiste rechtsopvatting voor zover het de beroepen van het Koninkrijk Spanje heeft verworpen, in plaats van een sanctie te verbinden aan de schending van de wezenlijke vormvoorschriften waardoor de litigieuze besluiten zijn aangetast. Bijgevolg heeft het Hof de litigieuze besluiten op grond van artikel 61, eerste alinea, van het Statuut van het Hof nietig verklaard.

Deze besluiten zijn nietig verklaard in het kader van een door het Hof ambtshalve opgeworpen middel ten aanzien waarvan het de partijen niet heeft verzocht om hun opmerkingen kenbaar te maken. In dat verband heeft het Hof eraan herinnerd dat de rechter van de Unie, afgezien van bijzondere gevallen, zoals met name die welke in de Reglementen voor de procesvoering van de rechterlijke instanties van de Unie zijn vermeld, zijn beslissing niet kan baseren op een ambtshalve opgeworpen middel, ook al is het van openbare orde, zonder partijen eerst te hebben verzocht om hun opmerkingen over dat middel kenbaar te maken. In de onderhavige zaak was het van oordeel dat van zo een specifiek geval sprake was, zodat de partijen niet hoefden te worden verzocht hun opmerkingen over dit ambtshalve opgeworpen middel inzake schending van wezenlijke vormvoorschriften kenbaar te maken. Het Hof heeft erop gewezen dat het Koninkrijk Spanje en de Commissie in de zaken die hebben geleid tot de reeds aangehaalde arresten *Spanje/Commissie*, die inhoudelijk betrekking hadden op dezelfde feitelijke en rechtsvragen, reeds de gelegenheid hadden gehad om in het kader van een debat op tegenspraak in te gaan op de kwestie van de termijn waarbinnen een besluit tot het toepassen van een financiële correctie moet worden vastgesteld.

XX. MILIEU

In zijn arrest ***Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland*** (C-461/13, EU:C:2015:433), van 1 juli 2015, heeft het Hof zich in de formatie Grote kamer uitgesproken over *de verplichtingen op het gebied van de verbetering en de voorkoming van achteruitgang van de toestand van oppervlaktewateren in artikel 4, lid 1, onder a), van richtlijn 2000/60 tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid*[99].

In het hoofdgeding stonden de Duitse bond voor milieu en natuurbescherming en Duitsland tegenover elkaar. In geding was de goedkeuring door laatstgenoemde van drie projecten om verschillende delen van de rivier de Weser uit te diepen zodat grotere containerschepen die zouden kunnen bevaren. De bevoegde nationale autoriteit meende dat deze projecten hydrologische en morfologische consequenties hadden waardoor de toestand van bepaalde waterlichamen zou veranderen, zonder dat dit leidde tot een wijziging van de toestandsklasse als bedoeld in bijlage V bij richtlijn 2000/60. In die omstandigheden was deze autoriteit tot de conclusie gekomen dat geen sprake was van achteruitgang van het ecologische potentieel of de toestand van het betrokken waterlichaam.

Het Hof heeft er meteen al op gewezen dat de tekst van artikel 4, lid 1, onder a), iii), van richtlijn 2000/60 ervoor pleit om die bepaling als een voor de lidstaten dwingende bepaling te beschouwen. Deze bepaling bevat immers verplichtingen om de toestand van waterlichamen te verbeteren en om de achteruitgang daarvan te voorkomen, die strekken tot verwezenlijking van de door de Uniewetgever nagestreefde kwaliteitsdoelstellingen door middel van een ingewikkelde procedure die uit meerdere in detail geregelde fasen bestaat. Zij formuleert dus niet slechts eenvoudige doelstellingen van beheersplanning, maar sorteert dwingende rechtgevolgen. Het Hof heeft dan ook beslist dat de lidstaten, behoudens wanneer een afwijking wordt toegestaan, hun goedkeuring voor een specifiek project moeten weigeren wanneer dat project de toestand van het betreffende waterlichaam kan verslechteren of het bereiken van een goede toestand van oppervlaktewaterlichamen dan wel een goed ecologisch potentieel of goede chemische toestand van die wateren in gevaar kan brengen.

99 | Richtlijn 2000/60/EG van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2000 tot vaststelling van een kader voor communautaire maatregelen betreffende het waterbeleid (PB L 327, blz. 1).

Op de vraag of het begrip „achteruitgang van de toestand" van een oppervlaktewaterlichaam, dat in artikel 4, lid 1, onder a), i), van richtlijn 2000/60 voorkomt, alleen ziet op indeling in een lagere klasse overeenkomstig bijlage V bij de richtlijn, heeft het Hof ontkennend geantwoord omdat het van oordeel was dat de klassen slechts een instrument zijn ter beperking van de beoordelingsruimte van de lidstaten bij de vaststelling van de kwaliteitselementen die de werkelijke toestand van een waterlichaam weergeven. Aangezien achteruitgang van de toestand van een waterlichaam, ook al is die tijdelijk, slechts onder strenge voorwaarden is toegestaan, moet de drempel waarboven sprake is van niet-nakoming van de verplichting om een dergelijke achteruitgang te voorkomen, laag zijn. Van achteruitgang van de toestand is dus sprake zodra de toestand van ten minste één van de kwaliteitselementen als bedoeld in bijlage V bij die richtlijn één klasse achteruitgaat, zelfs wanneer die achteruitgang niet tot gevolg heeft dat het oppervlaktewaterlichaam als geheel wordt ingedeeld in een lagere klasse. Indien het betreffende kwaliteitselement als bedoeld in deze bijlage zich echter reeds in de laagste klasse bevindt, vormt iedere achteruitgang van dat element evenwel een „achteruitgang van de toestand" van een oppervlaktewaterlichaam.

In het arrest ***East Sussex County Council*** (C-71/14, EU:C:2015:656), van 6 oktober 2015, heeft het Hof uitspraak gedaan over de uitlegging van de artikelen 5, lid 2, en 6 van *richtlijn 2003/4 inzake de toegang van het publiek tot milieu-informatie*[100]. In het hoofdgeding stond het bestuur van het graafschap East Sussex tegenover de commissaris voor Informatie. In geding was een besluit van laatstgenoemde waarbij een vergoeding die door genoemd bestuur was opgelegd voor het verstrekken van milieu-informatie, onrechtmatig verklaard. De nationale rechter heeft het Hof in de eerste plaats verzocht om verduidelijking van de voorwaarden die volgens artikel 5, lid 2, van richtlijn 2003/4 gelden voor het in rekening brengen van een dergelijke vergoeding, namelijk dat al de gegevens op basis waarvan het bedrag van de vergoeding wordt berekend, betrekking moeten hebben op de beschikbaarstelling van de gevraagde milieu-informatie en dat het totaalbedrag van die vergoeding niet hoger mag zijn dan een „redelijk bedrag". In de tweede plaats heeft die rechter het Hof gevraagd naar de vereiste omvang van de rechterlijke en bestuursrechtelijke toetsing van de redelijkheid van een dergelijke vergoeding.

Wat de eerste vraag betreft, heeft het Hof om te beginnen benadrukt dat richtlijn 2003/4 een onderscheid maakt tussen enerzijds het „verstrekken" van milieu-informatie, waarvoor de overheidsinstanties een vergoeding in rekening mogen brengen, en anderzijds de „toegang" tot de openbare registers of lijsten en tot de voorzieningen om de milieu-informatie in te zien, die gratis is. Vervolgens heeft het Hof verduidelijkt dat in beginsel alleen de kosten die niet het gevolg zijn van het opstellen en bijhouden van die registers of lijsten en van die voorzieningen aan „verstrekken" van milieu-informatie toe te rekenen zijn. Bijgevolg kunnen de kosten van het beheer van een databank niet in aanmerking worden genomen voor de berekening van een vergoeding die wordt opgelegd voor het „verstrekken" van milieu-informatie. Daarentegen omvatten de kosten die krachtens artikel 5, lid 2, van die richtlijn in rekening kunnen worden gebracht met name de kosten voor het frankeren en fotokopiëren en de kosten die kunnen worden toegerekend aan de arbeidstijd die het personeel van de betrokken overheidsinstantie heeft besteed aan het beantwoorden van een concreet informatieverzoek. Wat daarnaast de voorwaarde inzake de redelijkheid van het bedrag van die vergoeding betreft, heeft het Hof verduidelijkt dat die vergoeding geen afschrikkend effect mag hebben en dat bij de beoordeling aan de hand van dit criterium rekening moet worden gehouden met de financiële situatie van de persoon die om toegang verzoekt en met het algemene belang dat met milieubescherming is gediend.

Wat de tweede vraag betreft, heeft het Hof vastgesteld dat de richtlijn niet bepaalt welke omvang het door haar verlangde bestuursrechtelijk en rechterlijk toezicht dient te hebben, zodat de bepaling daarvan een aangelegenheid van het recht van de lidstaten is, met inachtneming van het gelijkwaardigheids- en het doeltreffendheidsbeginsel. Het bestaan van bestuursrechtelijk en rechterlijk toezicht houdt intrinsiek verband

100 | Richtlijn 2003/4/EG van het Europees Parlement en de Raad van 28 januari 2003 inzake de toegang van het publiek tot milieu-informatie en tot intrekking van richtlijn 90/313/EEG van de Raad (PB L 41, blz. 26).

met de verwezenlijking van de doelstelling om het Unierecht met het Verdrag van Aarhus[101] in overeenstemming te doen zijn. Daar waar in casu de toetsing van de door de betrokken instantie getroffen beslissing door het nationale recht beperkt is tot de vraag of die beslissing „onredelijk, onrechtmatig of onbillijk" is, heeft het Hof er daarnaast op gewezen dat de voorwaarden in artikel 5, lid 2, van richtlijn 2003/4 voorwerp dienen te zijn van bestuursrechtelijk en rechterlijk toezicht dat wordt verricht aan de hand van objectieve gegevens waarmee kan worden gewaarborgd dat die voorwaarden volledig in acht worden genomen. Het Hof heeft het aan de nationale rechter overgelaten om na te gaan of aan die vereisten is voldaan.

XXI. INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

In de zaak die heeft geleid tot het arrest ***Commissie/Raad*** (C-28/12, EU:C:2015:282)[102], gewezen op 28 april 2015, heeft het Hof *het besluit van de Raad en de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten van de Unie, in het kader van de Raad bijeen, inzake de ondertekening, namens de Unie, en voorlopige toepassing door de Unie en de lidstaten van gemengde overeenkomsten inzake luchtvervoer die met derde landen zijn gesloten*[103], nietig verklaard. De Commissie had in het kader van haar beroep aangevoerd dat dit besluit niet in overeenstemming was met artikel 13, lid 2, VEU, over het beginsel van de bevoegdheidstoedeling, gelezen in samenhang met artikel 218, leden 2, 5 en 8, VWEU, over de procedure tot sluiting van internationale overeenkomsten, op grond dat het niet door alleen de Raad was vastgesteld en ook de procedure of de stemvoorschriften als voorzien in artikel 218 VWEU niet in acht waren genomen.

Het Hof heeft geoordeeld dat dit betoog gegrond was. In de eerste plaats heeft het erop gewezen dat dit besluit in werkelijkheid twee verschillende handelingen samenvoegt, te weten een handeling betreffende de ondertekening van de betrokken overeenkomsten namens de Unie en de voorlopige toepassing van die overeenkomsten door deze laatste, en een handeling betreffende de voorlopige toepassing van die overeenkomsten door de lidstaten, zonder dat kan worden onderscheiden welke handeling de wil van de Raad weergeeft en welke handeling de wil van de lidstaten. De lidstaten hebben bij dit besluit dus deelgenomen aan de vaststelling van de eerste handeling, ofschoon een dergelijke handeling volgens artikel 218, lid 5, VWEU afkomstig moet zijn van de Raad alleen en de lidstaten in dat verband geen bevoegdheid hebben. Omgekeerd is de Raad als instelling van de Unie betrokken geweest bij de totstandkoming van de tweede handeling, terwijl een dergelijke handeling allereerst onder het interne recht van elk van die staten valt en vervolgens onder het internationale recht.

In de tweede plaats konden deze twee onderscheiden handelingen, die in het bestreden besluit waren samengevoegd, niet rechtsgeldig worden vastgesteld in één enkele procedure die zonder onderscheid onderdelen van het eigen besluitvormingsproces van de Raad en intergouvernementele onderdelen omvatte. De handeling betreffende de voorlopige toepassing van de betrokken overeenkomsten door de lidstaten

101 | Verdrag betreffende toegang tot informatie, inspraak bij besluitvorming en toegang tot de rechter inzake milieuaangelegenheden, op 25 juni 1998 te Aarhus ondertekend en namens de Europese Gemeenschap goedgekeurd bij besluit 2005/370/EG van de Raad van 17 februari 2005 (PB L 124, blz. 1).

102 | Ten aanzien van de ontvankelijkheid van het beroep heeft het Hof in dit arrest geoordeeld dat een besluit van de Raad en de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten dat betrekking heeft op de ondertekening van de toetredingsovereenkomst van een derde land bij een door de Unie gesloten internationale overeenkomst en een aanvullende overeenkomst in naam van de Unie alsook op de voorlopige toepassing van die overeenkomsten door de Unie enerzijds en door de lidstaten anderzijds, moet worden beschouwd als handeling van de Raad die vatbaar is voor beroep tot nietigverklaring, aangezien de Raad op al die punten aan de totstandkoming van de vastgestelde besluiten heeft deelgenomen.

103 | Besluit 2011/708/EU van de Raad en de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten van de Europese Unie, in het kader van de Raad bijeen, van 16 juni 2011 inzake de ondertekening, namens de Unie, en voorlopige toepassing van de overeenkomst inzake luchtvervoer tussen ten eerste, de Verenigde Staten van Amerika, ten tweede, de Europese Unie en haar lidstaten, ten derde, IJsland en ten vierde, het Koninkrijk Noorwegen; en inzake de ondertekening, namens de Unie, en voorlopige toepassing van de aanvullende overeenkomst tussen ten eerste, de Europese Unie en haar lidstaten, ten tweede, IJsland en ten derde, het Koninkrijk Noorwegen betreffende de toepassing van de overeenkomst inzake luchtvervoer tussen ten eerste, de Verenigde Staten van Amerika, ten tweede, de Europese Unie en haar lidstaten, ten derde, IJsland en ten vierde, het Koninkrijk Noorwegen (PB L 283, blz. 1).

impliceert namelijk de instemming van de vertegenwoordigers van die staten, en dus eenstemmigheid, terwijl op grond van artikel 218, lid 8, VWEU de Raad namens de Unie met gekwalificeerde meerderheid van stemmen dient te besluiten.

In die omstandigheden heeft het Hof geoordeeld dat het besluit nietig moest worden verklaard omdat het niet in overeenstemming was met de artikelen 218, leden 2, 5 en 8, VWEU en derhalve met artikel 13, lid 2, VEU. Met het oog op zwaarwegende gronden in verband met de rechtszekerheid heeft het Hof evenwel beslist om de gevolgen van het bestreden besluit in stand te laten tot aan de inwerkingtreding, binnen een redelijke termijn na de uitspraak van het arrest, van een door de Raad krachtens artikel 218, leden 5 en 8, VWEU vast te stellen nieuw besluit.

XXII. GEMEENSCHAPPELIJK BUITENLANDS EN VEILIGHEIDSBELEID

Vermeldenswaard op het gebied van de beperkende maatregelen binnen de sfeer van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid zijn twee arresten van 21 april 2015, ***Anbouba/Raad*** (C-605/13 P, EU:C:2015:248) en ***Anbouba/Raad*** (C-630/13 P, EU:C:2015:247), waarmee het Hof, in de formatie Grote kamer, in hogere voorziening twee arresten van het Gerecht[104] heeft bevestigd waarbij dit de beroepen tot nietigverklaring van een Syrische ondernemer tegen *meerdere* op hem betrekking hebbende *besluiten tot bevriezing van tegoeden* had verworpen. Deze beperkende maatregelen waren op de verzoeker toegepast omdat hij de voorzitter van de raad van bestuur van een grote onderneming in de voedingsmiddelenindustrie in Syrië was en het Syrische regime economisch ondersteunde. Met zijn hogere voorzieningen had de verzoeker te kennen gegeven dat het Gerecht de regels inzake de bewijslast op het gebied van beperkende maatregelen had geschonden door te erkennen dat er een vermoeden was dat hij het Syrische regime ondersteunde en van de Raad niet te vereisen dat hij aanvullend bewijs verschafte ter onderbouwing van zijn plaatsing op de lijsten van personen op wie dergelijke maatregelen van toepassing waren.

Het Hof heeft vastgesteld dat noch bij het litigieuze besluit[105] noch bij de handeling op basis waarvan dit is vastgesteld[106] een vermoeden is ingevoerd dat de bestuurders van de belangrijkste ondernemingen van Syrië het Syrische regime ondersteunen. Het heeft erop gewezen dat de Raad, gelet op de situatie in Syrië, voldoet aan de op hem rustende bewijslast op het punt van de gegrondheid van de plaatsing van de verzoeker op de lijst van personen op wie dergelijke maatregelen van toepassing zijn, wanneer hij voor de Unierechter een geheel van voldoende concrete, nauwkeurige en onderling samenhangende aanwijzingen vermeldt, op grond waarvan het bestaan van een toereikend verband tussen de persoon op wie een bevriezingsmaatregel van toepassing is en het bestreden regime kan worden vastgesteld. In de onderhavige zaak vormden de positie van de verzoeker in het Syrische economische leven, zijn positie als voorzitter van de raad van bestuur van een grote onderneming in de voedingsmiddelenindustrie in Syrië, zijn belangrijke functies binnen een andere onderneming en binnen de kamer van koophandel en industrie van de stad Homs alsmede zijn banden met een familielid van president Bachar Al-Assad een reeks aanwijzingen die voldoende concreet, nauwkeurig en onderling samenhangend waren om aan te tonen dat hij het Syrische regime economisch steunde. Aangezien het Gerecht de gegrondheid van de plaatsing van de verzoeker op genoemde lijsten had getoetst op basis van een reeks aanwijzingen betreffende diens positie, functies en betrekkingen in de context van het Syrische regime, die door de betrokkene niet zijn weerlegd, is het Hof tot de conclusie gekomen dat de verwijzing in de bestreden arresten naar een vermoeden van steun aan dat regime niet kan afdoen aan de rechtmatigheid van die arresten.

104 | Arresten van het Gerecht van 13 september 2013, *Anbouba/Raad* (T-563/11, EU:T:2013:429), en *Anbouba/Raad* (T-592/11, EU:T:2013:427).

105 | Besluit 2011/273/GBVB van de Raad van 9 mei 2011 betreffende beperkende maatregelen tegen Syrië (PB L 121, blz. 11), zoals gewijzigd bij besluit 2011/522/GBVB van de Raad van 2 september 2011 (PB L 228, blz. 16).

106 | Verordening (EU) nr. 442/2011 van de Raad van 9 mei 2011 betreffende beperkende maatregelen tegen Syrië (PB L 121, blz. 1), zoals gewijzigd bij verordening (EU) nr. 878/2011 van de Raad van 2 september 2011 (PB L 228, blz. 1).

XXIII. EUROPESE AMBTENAREN

In het arrest ***Missir Mamachi di Lusignano*** (C-417/14 RX II, EU:C:2015:588), gewezen op 10 september 2015, heeft het Hof de gelegenheid gehad om verduidelijkingen aan te brengen ten aanzien van *de bevoegdheid van het Gerecht voor ambtenarenzaken op het gebied van vorderingen wegens aansprakelijkheid die zijn ingediend door de familieleden van een overleden ambtenaar*. In het kader van de heroverweging van een arrest van het Gerecht[107] heeft het Hof met name uitspraak gedaan over de conclusie van het Gerecht dat het Gerecht voor ambtenarenzaken ratione personae in beginsel onbevoegd is om kennis te nemen van een beroep dat door een derde is ingesteld met het oog op de vergoeding van de door hem persoonlijk geleden schade, zelfs aangenomen dat aan een dergelijk geschil een arbeidsrelatie tussen een ambtenaar en de instelling ten grondslag ligt. Het Gerecht had het arrest van het Gerecht voor ambtenarenzaken[108] vernietigd, waarbij dit laatste zich bevoegd had verklaard om kennis te nemen van een beroep strekkende tot onder meer veroordeling van de Commissie tot betaling van verschillende bedragen aan de verzoeker en aan de rechthebbenden van zijn zoon ter vergoeding van de materiële en immateriële schade als gevolg van de moord op zijn zoon, ambtenaar van de Unie.

In die context heeft het Hof geoordeeld dat het arrest van het Gerecht de eenheid en de samenhang van het recht van de Unie aantastte. Door het onderhavige beroep naar hem te verwijzen om daarvan kennis te nemen als rechter in eerste aanleg, heeft het Gerecht volgens het Hof het Gerecht voor ambtenarenzaken zijn oorspronkelijke bevoegdheid ontnomen en een bevoegdheidsregel ten voordele van hemzelf ingevoerd. Daardoor is de structuur van de instanties binnen het Hof van Justitie aangetast. In dat verband heeft het Hof eraan herinnerd dat het gerechtelijke stelsel van de Unie een nauwkeurige afbakening van de respectieve bevoegdheden van de drie rechterlijke instanties daarbinnen omvat, zodat de bevoegdheid van één van die rechterlijke instanties om uitspraak te doen over een beroep noodzakelijkerwijs de bevoegdheid van de andere uitsluit. De bevoegdheidsregels van de rechterlijke instanties van de Unie maken deel uit van het primaire recht en nemen in de rechtsorde van de Unie een centrale plaats in.

In de onderhavige zaak heeft het Hof geoordeeld dat het Gerecht voor ambtenarenzaken ratione personae niet alleen bevoegd was om kennis te nemen van door ambtenaren ingestelde beroepen, maar eveneens van beroepen die zijn ingesteld door iedere andere in het Ambtenarenstatuut bedoelde persoon. In dat verband heeft het verklaard dat de vraag of de verzoeker en zijn rechthebbenden in het onderhavige geval daadwerkelijk recht hebben op de door het Ambtenarenstatuut gewaarborgde uitkeringen, met name die bedoeld in artikel 73, lid 2, onder a), van het Ambtenarenstatuut, anders dan het Gerecht had vastgesteld, een inhoudelijke regel is die van geen belang is voor de bepaling van de bevoegdheid van het Gerecht voor ambtenarenzaken.

Ten aanzien van de bevoegdheid ratione materiae van het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft het Hof opgemerkt dat, aangezien noch artikel 270 VWEU noch artikel 91 van het Ambtenarenstatuut een definitie geeft van de aard van het beroep dat openstaat in geval van afwijzing van een administratieve klacht wanneer een geschil betrekking heeft op de rechtmatigheid van een voor een verzoeker bezwarend besluit, het Gerecht voor ambtenarenzaken bevoegd is om daarvan kennis te nemen, ongeacht de aard van het betrokken beroep. Dat Gerecht is dus bevoegd om kennis te nemen van een beroep tot schadevergoeding dat door een ambtenaar wordt ingesteld tegen de instelling waarbij hij werkzaam is, wanneer het geschil zijn oorsprong vindt in de arbeidsverhouding tussen de betrokkene en de instelling. Datzelfde geldt volgens het Hof voor een beroep tot schadevergoeding ingesteld door eenieder die in dat Ambtenarenstatuut wordt bedoeld wegens familiebanden die hij met een ambtenaar onderhoudt, wanneer het geschil zijn oorsprong vindt in de arbeidsverhouding tussen die ambtenaar en de betrokken instelling.

107 | Arrest van het Gerecht van 10 juli 2014, *Missir Mamachi di Lusignano/Commissie* (T-401/11 P, EU:T:2014:625).

108 | Arrest van het Gerecht voor ambtenarenzaken van 12 mei 2011, *Missir Mamachi di Lusignano/Commissie* (F-50/09, EU:F:2012:55).

C | SAMENSTELLING VAN HET HOF VAN JUSTITIE

(Protocollaire rangorde op 31 december 2015)

Eerste rij, van links naar rechts:

Eerste advocaat-generaal M. Wathelet; kamerpresidenten T. von Danwitz en M. Ilešič; vicepresident van het Hof A. Tizzano; president van het Hof K. Lenaerts; kamerpresidenten R. Silva de Lapuerta, L. Bay Larsen en J.L. da Cruz Vilaça

Tweede rij, van links naar rechts:

Rechters E. Juhász en A. Rosas; kamerpresidenten F. Biltgen, C. Toader, A. Arabadjiev, D. Šváby en C. Lycourgos; advocaat-generaal J. Kokott

Derde rij, van links naar rechts:

Rechter M. Safjan; advocaten-generaal Y. Bot en E. Sharpston; rechters J. Malenovský, A. Borg Barthet en E. Levits; advocaat-generaal P. Mengozzi; rechter J. C. Bonichot

Vierde rij, van links naar rechts:

Advocaat-generaal N. Wahl; rechters C. G. Fernlund, A. Prechal, M. Berger, E. Jarašiūnas, C. Vajda en S. Rodin

Vijfde rij, van links naar rechts:

Advocaat-generaal H. Saugmandsgaard Øe; rechter M. Vilaras; advocaat-generaal M. Szpunar; rechter K. Jürimäe; advocaat-generaal M. Campos Sánchez-Bordona; rechter E. Regan; advocaat-generaal M. Bobek; griffier A. Calot Escobar

1. WIJZIGINGEN IN DE SAMENSTELLING VAN HET HOF VAN JUSTITIE IN 2015

Plechtige zitting van 7 oktober 2015

Op 7 oktober 2015 is bij het Hof van Justitie een plechtige zitting gehouden ter gelegenheid van de gedeeltelijk vervanging van de leden en de eedaflegging en aanvaarding van hun ambt door nieuwe leden van de instelling.

De vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten hebben bij besluiten van 24 september 2014, 1 april 2015 en 16 september 2015, twaalf rechters in het Hof van Justitie, namelijk de heren Bay Larsen, Biltgen, Ilešič en Juhász, mevrouw Jürimäe, de heren Lenaerts, Rodin, Rosas en Safjan, mevrouw Silva de Lapuerta, de heer Šváby en mevrouw Toader, voor de periode van 7 oktober 2015 tot en met 6 oktober 2021 herbenoemd.

Wegens het einde van het mandaat van de heren Ó Caoimh en Skouris zijn de heren Regan en Vilaras voor de periode van 7 oktober 2015 tot en met 6 oktober 2021 benoemd tot rechter in het Hof van Justitie.

Het aantal advocaten in het Hof van Justitie is met ingang van 7 oktober 2015 verhoogd van negen naar elf bij besluit 2013/336/EU van de Raad[1] van 25 juni 2013. De heren Bobek en Saugmandsgaard Øe zijn bij besluiten van 1 april en 15 juni voor de periode van 7 oktober 2015 tot en met 6 oktober 2021 benoemd tot advocaat-generaal.

Daarnaast is de heer Campos Sánchez-Bordona bij besluit van 16 september 2015 benoemd, ter vervanging van advocaat-generaal Cruz Villalón.[2]

1| Besluit 2013/336/EU van de Raad van 25 juni 2013 houdende verhoging van het aantal advocaten-generaal bij het Hof van Justitie van de Europese Unie (PB L 179, blz. 92).

2| De advocaat-generaal die de heer Jääskinen zal opvolgen, zal zijn ambt later aanvangen. Conform het rotatiesysteem zal hij de Bulgaarse nationaliteit hebben.

2. PROTOCOLLAIRE RANGORDE

VAN 1 JANUARI 2015 TOT EN MET 7 OKTOBER 2015

V. SKOURIS, president
K. LENAERTS, vicepresident
A. TIZZANO, president van de Eerste kamer
R. SILVA DE LAPUERTA, president van de Tweede kamer
M. ILEŠIČ, president van de Derde kamer
L. BAY LARSEN, president van de Vierde kamer
T. VON DANWITZ, president van de Vijfde kamer
M. WATHELET, eerste advocaat-generaal
A. Ó CAOIMH, president van de Achtste kamer
J.-C. BONICHOT, president van de Zevende kamer
C. VAJDA, president van de Tiende kamer
S. RODIN, president van de Zesde kamer
K. JÜRIMÄE, president van de Negende kamer
A. ROSAS, rechter
J. KOKOTT, advocaat-generaal
E. JUHÁSZ, rechter
A. BORG BARTHET, rechter
J. MALENOVSKÝ, rechter
E. LEVITS, rechter
E. SHARPSTON, advocaat-generaal
P. MENGOZZI, advocaat-generaal
Y. BOT, advocaat-generaal
A. ARABADJIEV, rechter
C. TOADER, rechter
M. SAFJAN, rechter
D. ŠVÁBY, rechter
M. BERGER, rechter
N. JÄÄSKINEN, advocaat-generaal
P. CRUZ VILLALÓN, advocaat-generaal
A. PRECHAL, rechter
E. JARAŠIŪNAS, rechter
C.G. FERNLUND, rechter
J. L. DA CRUZ VILAÇA, rechter
N. WAHL, advocaat-generaal
F. BILTGEN, rechter
M. SZPUNAR, advocaat-generaal
C. LYCOURGOS, rechter

M. A. CALOT ESCOBAR, griffier

VAN 8 OKTOBER 2015 TOT EN MET 11 OKTOBER 2015

K. LENAERTS, president
A. TIZZANO, vicepresident
R. SILVA DE LAPUERTA, president van de Eerste kamer
M. ILEŠIČ, president van de Tweede kamer
L. BAY LARSEN, president van de Derde kamer
T. VON DANWITZ, president van de Vierde kamer
J. L. DA CRUZ VILAÇA, president van de Vijfde kamer
A. ROSAS, rechter
J. KOKOTT, advocaat-generaal
E. JUHÁSZ, rechter
A. BORG BARTHET, rechter
J. MALENOVSKÝ, rechter
E. LEVITS, rechter
E. SHARPSTON, advocaat-generaal
P. MENGOZZI, advocaat-generaal
Y. BOT, advocaat-generaal
J.-C. BONICHOT, rechter
A. ARABADJIEV, rechter
C. TOADER, rechter
M. SAFJAN, rechter
D. ŠVÁBY, rechter
M. BERGER, rechter
A. PRECHAL, rechter
E. JARAŠIŪNAS, rechter
C.G. FERNLUND, rechter
M. WATHELET, advocaat-generaal
C. VAJDA, rechter
N. WAHL, advocaat-generaal
S. RODIN, rechter
F. BILTGEN, rechter
K. JÜRIMÄE, rechter
M. SZPUNAR, advocaat-generaal
C. LYCOURGOS, rechter
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, advocaat-generaal
M. VILARAS, rechter
E. REGAN, rechter
H. SAUGMANDSGAARD ØE, advocaat-generaal
M. BOBEK, advocaat-generaal

A. CALOT ESCOBAR, griffier

VAN 12 OKTOBER 2015 TOT EN MET 31 DECEMBER 2015

K. LENAERTS, president
A. TIZZANO, vicepresident
R. SILVA DE LAPUERTA, president van de Eerste kamer
M. ILEŠIČ, president van de Tweede kamer
L. BAY LARSEN, president van de Derde kamer
T. VON DANWITZ, president van de Vierde kamer
J. L. DA CRUZ VILAÇA, president van de Vijfde kamer
M. WATHELET, eerste advocaat-generaal
A. ARABADJIEV, president van de Zesde kamer
C. TOADER, president van de Zevende kamer
D. ŠVÁBY, president van de Achtste kamer
F. BILTGEN, president van de Tiende kamer
C. LYCOURGOS, president van de Negende kamer
A. ROSAS, rechter
J. KOKOTT, advocaat-generaal
E. JUHÁSZ, rechter
A. BORG BARTHET, rechter
J. MALENOVSKÝ, rechter
E. LEVITS, rechter
E. SHARPSTON, advocaat-generaal
P. MENGOZZI, advocaat-generaal
Y. BOT, advocaat-generaal
J.-C. BONICHOT, rechter
M. SAFJAN, rechter
M. BERGER, rechter
A. PRECHAL, rechter
E. JARAŠIŪNAS, rechter
C.G. FERNLUND, rechter
C. VAJDA, rechter
N. WAHL, advocaat-generaal
S. RODIN, rechter
K. JÜRIMÄE, rechter
M. SZPUNAR, advocaat-generaal
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, advocaat-generaal
M. VILARAS, rechter
E. REGAN, rechter
H. SAUGMANDSGAARD ØE, advocaat-generaal
M. BOBEK, advocaat-generaal

A. CALOT ESCOBAR, griffier

3. VOORMALIGE LEDEN VAN HET HOF VAN JUSTITIE

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Pilotti Massimo, rechter (1952-1958), president van 1952 tot 1958
Serrarens Petrus, rechter (1952-1958)
Van Kleffens Adrianus, rechter (1952-1958)
Rueff Jacques, rechter (1952-1959 en 1960-1962)
Riese Otto, rechter (1952-1963)
Lagrange Maurice, advocaat-generaal (1952-1964)
Delvaux Louis, rechter (1952-1967)
Hammes Charles Léon, rechter (1952-1967), president van 1964 tot 1967
Roemer Karl, advocaat-generaal (1953-1973)
Catalano Nicola, rechter (1958-1962)
Rossi Rino, rechter (1958-1964)
Donner Andreas Matthias, rechter (1958-1979), president van 1958 tot 1964
Trabucchi Alberto, rechter (1962-1972), vervolgens advocaat-generaal (1973-1976)
Lecourt Robert, rechter (1962-1976), president van 1967 tot 1976
Strauss Walter, rechter (1963-1970)
Gand Joseph, advocaat-generaal (1964-1970)
Monaco Riccardo, rechter (1964-1976)
Mertens de Wilmars Josse J., rechter (1967-1984), president van 1980 tot 1984
Pescatore Pierre, rechter (1967-1985)
Dutheillet de Lamothe Alain Louis, advocaat-generaal (1970-1972)
Kutscher Hans, rechter (1970-1980), president van 1976 tot 1980
Mayras Henri, advocaat-generaal (1972-1981)
O'Dalaigh Cearbhall, rechter (1973-1974)
Sørensen Max, rechter (1973-1979)
Reischl Gerhard, advocaat-generaal (1973-1981)
Warner Jean-Pierre, advocaat-generaal (1973-1981)
Mackenzie Stuart Alexander J., rechter (1973-1988), president van 1984 tot 1988
O'Keeffe Aindrias, rechter (1974-1985)
Touffait Adolphe, rechter (1976-1982)
Capotorti Francesco, rechter (1976), vervolgens advocaat-generaal (1976-1982)
Bosco Giacinto, rechter (1976-1988)
Koopmans Thymen, rechter (1979-1990)
Due Ole, rechter (1979-1994), president van 1988 tot 1994
Everling Ulrich, rechter (1980-1988)
Chloros Alexandros, rechter (1981-1982)
Rozès Simone, advocaat-generaal (1981-1984)
Verloren van Themaat Pieter, advocaat-generaal (1981-1986)
Slynn Sir Gordon, advocaat-generaal (1981-1988), vervolgens rechter (1988-1992)
Grévisse Fernand, rechter (1981-1982 en 1988-1994)
Bahlmann Kai, rechter (1982-1988)
Galmot Yves, rechter (1982-1988)
Mancini G. Federico, advocaat-generaal (1982-1988), vervolgens rechter (1988-1999)
Kakouris Constantinos, rechter (1983-1997)
Darmon Marco, advocaat-generaal (1984-1994)
Joliet René, rechter (1984-1995)

Lenz Carl Otto, advocaat-generaal (1984-1997)
O'Higgins Thomas Francis, rechter (1985-1991)
Schockweiler Fernand, rechter (1985-1996)
Da Cruz Vilaça José Luís, advocaat-generaal (1986-1988)
De Carvalho Moitinho de Almeida José Carlos, rechter (1986-2000)
Mischo Jean, advocaat-generaal (1986-1991 en 1997-2003)
Rodríguez Iglesias Gil Carlos, rechter (1986-2003), president van 1994 tot 2003
Diez de Velasco Manuel, rechter (1988-1994)
Zuleeg Manfred, rechter (1988-1994)
Van Gerven Walter, advocaat-generaal (1988-1994)
Tesauro Giuseppe, advocaat-generaal (1988-1998)
Jacobs Francis Geoffrey, advocaat-generaal (1988-2006)
Kapteyn Paul Joan George, rechter (1990-2000)
Murray John L., rechter (1991-1999)
Gulmann Claus Christian, advocaat-generaal (1991-1994), vervolgens rechter (1994-2006)
Edward David Alexander Ogilvy, rechter (1992-2004)
Elmer Michael Bendik, advocaat-generaal (1994-1997)
Hirsch Günter, rechter (1994-2000)
Cosmas Georges, advocaat-generaal (1994-2000)
La Pergola Antonio Mario, rechter (1994 en 1999-2006), advocaat-generaal (1995-1999)
Puissochet Jean-Pierre, rechter (1994-2006)
Léger Philippe, advocaat-generaal (1994-2006)
Ragnemalm Hans, rechter (1995-2000)
Fennelly Nial, advocaat-generaal (1995-2000)
Sevón Leif, rechter (1995-2002)
Wathelet Melchior, rechter (1995-2003)
Jann Peter, rechter (1995-2009)
Ruiz-Jarabo Colomer Dámaso, advocaat-generaal (1995-2009)
Schintgen Romain, rechter (1996-2008)
Ioannou Krateros, rechter (1997-1999)
Alber Siegbert, advocaat-generaal (1997-2003)
Saggio Antonio, advocaat-generaal (1998-2000)
Skouris Vassilios, rechter (1999-2015), president van 2003 tot 2015
O'Kelly Macken Fidelma, rechter (1999-2004)
Von Bahr Stig, rechter (2000-2006)
Colneric Ninon, rechter (2000-2006)
Geelhoed Leendert A., advocaat-generaal (2000-2006)
Stix-Hackl Christine, advocaat-generaal (2000-2006)
Timmermans Christiaan Willem Anton, rechter (2000-2010)
Da Cunha Rodrigues José Narciso, rechter (2000-2012)
Poiares Pessoa Maduro Luís Miguel, advocaat-generaal (2003-2009)
Makarczyk Jerzy, rechter (2004-2009)
Arestis Georges, rechter (2004-2014)
Klučka Ján, rechter (2004-2009)
Kūris Pranas, rechter (2004-2010)
Schiemann Konrad Hermann Theodor, rechter (2004-2012)
Lõhmus Uno, rechter (2004-2013)
Lindh Pernilla, rechter (2006-2011)

Mazák Ján, advocaat-generaal (2006-2012)
Trstenjak Verica, advocaat-generaal (2006-2012)
Kasel Jean-Jacques, rechter (2008-2013)
Jääskinen Niilo, advocaat-generaal (2009-2015)
Cruz Villalón Pedro, advocaat-generaal (2009-2015)

PRESIDENTEN

Pilotti Massimo (1952-1958)
Donner Andreas Matthias (1958-1964)
Hammes Charles Léon (1964-1967)
Lecourt Robert (1967-1976)
Kutscher Hans (1976-1980)
Mertens de Wilmars Josse J. (1980-1984)
Mackenzie Stuart Alexander John (1984-1988)
Due Ole (1988-1994)
Rodríguez Iglésias Gil Carlos (1994-2003)
Skouris Vassilios (2003-2015)

GRIFFIERS

Van Houtte Albert (1953-1982)
Heim Paul (1982-1988)
Giraud Jean-Guy (1988-1994)
Grass Roger (1994-2010)

D | GERECHTELIJKE STATISTIEKEN VAN HET HOF VAN JUSTITIE

WERKZAAMHEDEN VAN HET HOF VAN JUSTITIE IN HET ALGEMEEN

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2011-2015)

AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN

2. Aard van de procedures (2011-2015)

3. Onderwerp van het beroep (2015)

4. Beroepen wegens niet-nakoming (2011-2015)

AFGEDANE ZAKEN

5. Aard van de procedures (2011-2015)

6. Arresten, beschikkingen, adviezen (2015)

7. Rechtsprekende formatie (2011-2015)

8. Bij arrest, advies of beschikking van gerechtelijke aard afgedane zaken (2011-2015)

9. Onderwerp van het beroep (2011-2015)

10. Onderwerp van het beroep (2015)

11. Beroepen wegens niet-nakoming: uitspraak (2011-2015)

12. Afgedane zaken — Procesduur in maanden (2011-2015)

OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN

13. Aard van de procedures (2011-2015)

14. Rechtsprekende formatie (2011-2015)

DIVERSEN

15. Versnelde procedures (2011-2015)

16. Prejudiciële spoedprocedures (2011-2015)

17. Kort gedingen (2015)

ALGEMENE ONTWIKKELING VAN DE GERECHTELIJKE WERKZAAMHEDEN (1952-2015)

18. Aanhangig gemaakte zaken en arresten

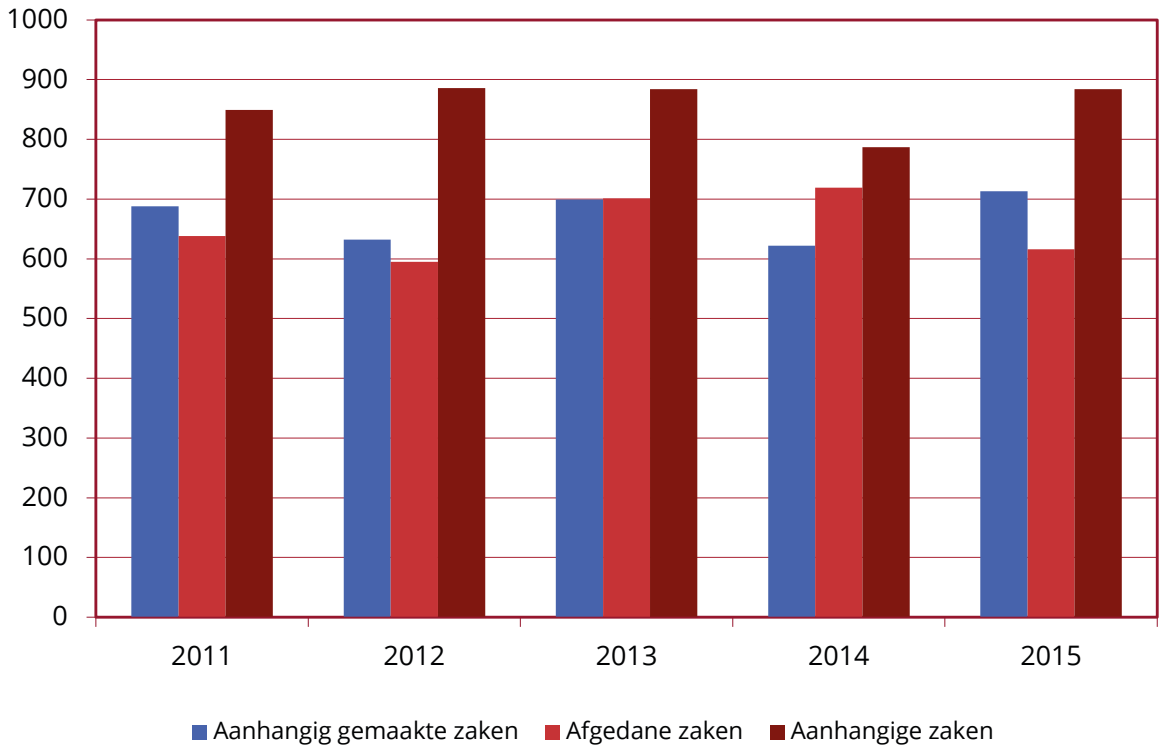
19. Aanhangig gemaakte prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per jaar)

20. Aanhangig gemaakte prejudiciële verwijzingen (per lidstaat en per rechterlijke instantie)

21. Beroepen wegens niet-nakoming ingesteld tegen de lidstaten

WERKZAAMHEDEN VAN HET HOF VAN JUSTITIE

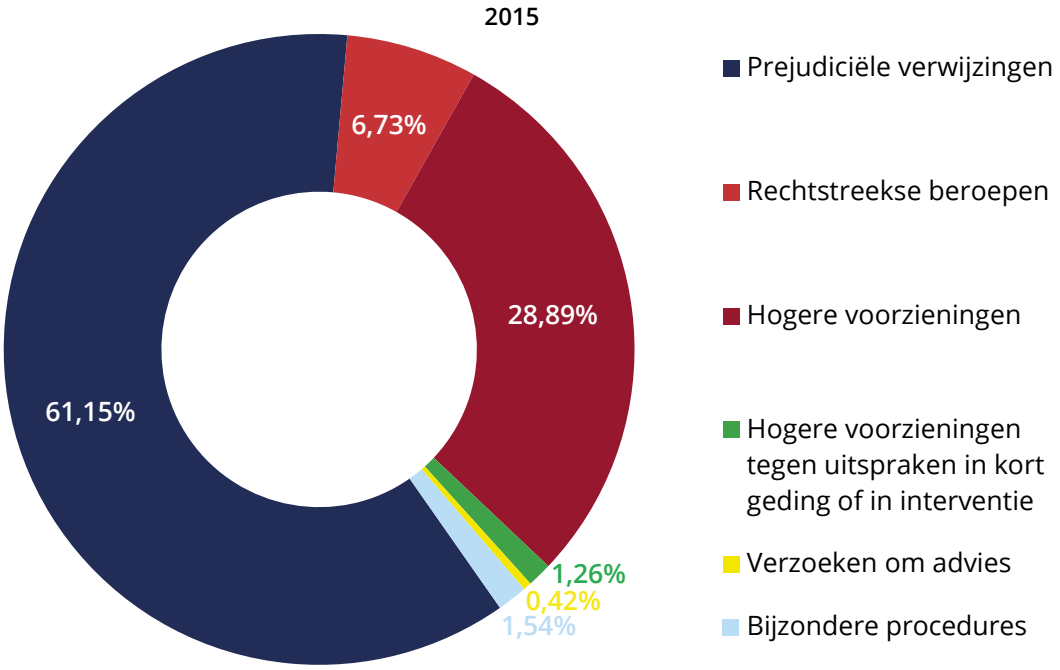
1. AANHANGIG GEMAAKTE, AFGEDANE, AANHANGIGE ZAKEN (2011-2015)[1]

	2011	2012	2013	2014	2015
Aanhangig gemaakte zaken	688	632	699	622	713
Afgedane zaken	638	595	701	719	616
Aanhangige zaken	849	886	884	787	884

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — AARD VAN DE PROCEDURES (2011-2015)[1]

	2011	2012	2013	2014	2015
Prejudiciële verwijzingen	423	404	450	428	436
Rechtstreekse beroepen	81	73	72	74	48
Hogere voorzieningen	162	136	161	111	206
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	13	3	5		9
Verzoeken om advies		1	2	1	3
Bijzondere procedures[2]	9	15	9	8	11
Totaal	**688**	**632**	**699**	**622**	**713**
Verzoeken in kort geding	3		1	3	2

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

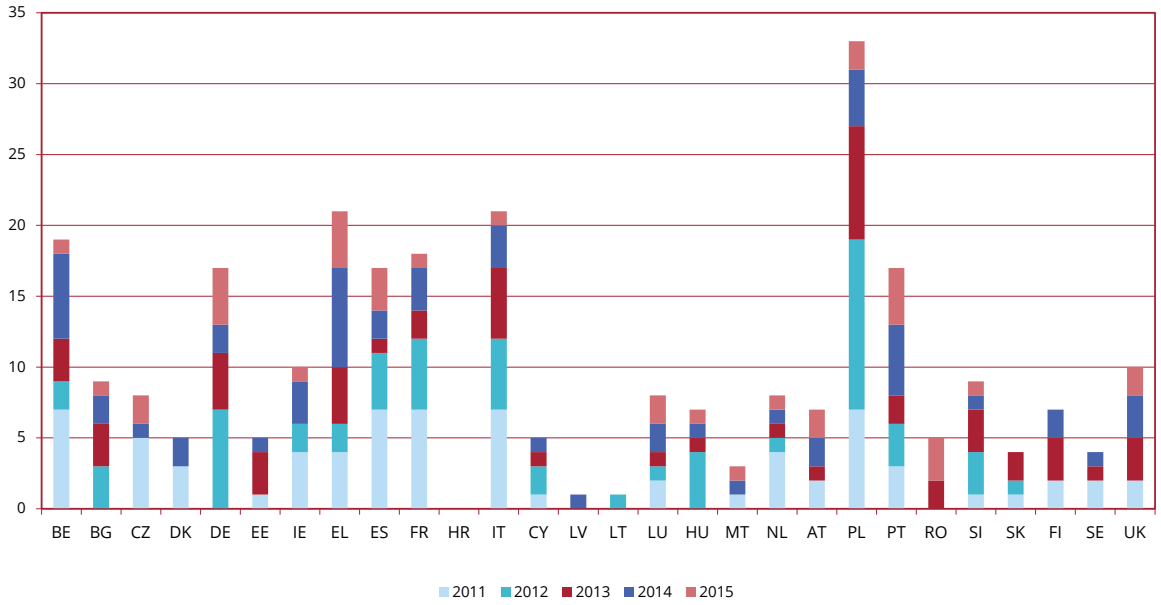
2| Als „bijzondere procedures" worden beschouwd: rechtsbijstand, begroting van kosten, rectificatie, verzet tegen een bij verstek gewezen arrest, derdenverzet, uitlegging, herziening, onderzoek van een voorstel van de eerste advocaat-generaal om een beslissing van het Gerecht te heroverwegen, derdenbeslag, zaken over immuniteit.

3. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — ONDERWERP VAN HET BEROEP (2015)[1]

	Prejudiciële verwijzingen	Rechtstreekse beroepen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Bijzondere procedures
Associatie van landen en gebieden overzee		1				1	
Beginselen van het recht van de Unie	12		1			13	
Burgerschap van de Unie	6					6	
Consumentenbescherming	39					39	
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	27		2			29	
Economisch en monetair beleid	1	1	9			11	
Economische, sociale en territoriale samenhang			3			3	
Energie		1				1	
Extern optreden van de Europese Unie	3					3	
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude, ...)	3		3			6	
Fiscale bepalingen	43	6				49	
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid	2		10			12	
Gemeenschappelijk visserijbeleid		1				1	
Handelspolitiek	1		14			15	
Harmonisatie van wetgevingen	20	2				22	
Industriebeleid	12					12	
Institutioneel recht	2	6	13		3	24	
Intellectuele en industriële eigendom	22		66			88	
Justitiële samenwerking in burgerlijke zaken	1					1	
Landbouw	11	1	5			17	
Mededinging	6		32	2		40	
Milieu	29	14	4			47	
Ondernemingsrecht	1					1	
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte			1			1	
Overheidsopdrachten	22		2	2		26	
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	1		4			5	
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	50	2				52	
Sociale politiek	32					32	
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	6	1				7	
Steunmaatregelen van de staten	4		21	4		29	
Toegang tot documenten			6	1		7	
Vervoer	19	6	2			27	
Volksgezondheid	2		8			10	
Vrij verkeer van goederen	7	1				8	
Vrij verkeer van kapitaal	5	1				6	
Vrij verkeer van personen	14	1				15	
Vrij verrichten van diensten	21	3				24	
Vrijheid van vestiging	12					12	
VWEU	**436**	**48**	**206**	**9**	**3**	**702**	
Voorrechten en immuniteiten							2
Procedure							9
Diversen							**11**
TOTAAL-GENERAAL	**436**	**48**	**206**	**9**	**3**	**702**	**11**

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

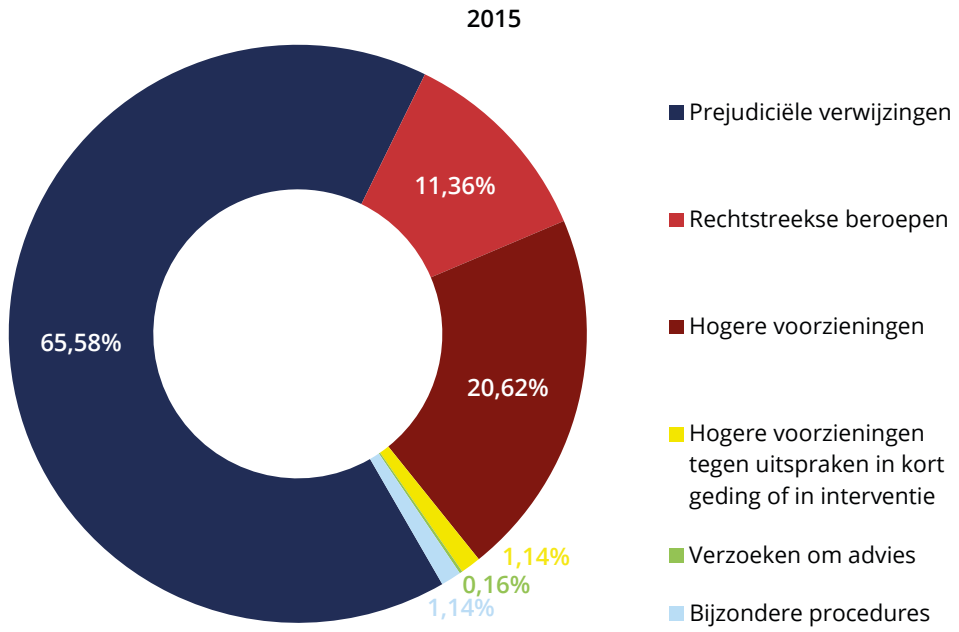
4. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — BEROEPEN WEGENS NIET-NAKOMING (2011-2015)[1]

	2011	2012	2013	2014	2015
België	7	2	3	6	1
Bulgarije		3	3	2	1
Tsjechië	5			1	2
Denemarken	3			2	
Duitsland		7	4	2	4
Estland	1		3	1	
Ierland	4	2		3	1
Griekenland	4	2	4	7	4
Spanje	7	4	1	2	3
Frankrijk	7	5	2	3	1
Kroatië					
Italië	7	5	5	3	1
Cyprus	1	2	1	1	
Letland				1	
Litouwen		1			
Luxemburg	2	1	1	2	2
Hongarije		4	1	1	1
Malta	1			1	1
Nederland	4	1	1	1	1
Oostenrijk	2		1	2	2
Polen	7	12	8	4	2
Portugal	3	3	2	5	4
Roemenië			2		3
Slovenië	1	3	3	1	1
Slowakije	1	1	2		
Finland	2		3	2	
Zweden	2		1	1	
Verenigd Koninkrijk	2		3	3	2
Totaal	**73**	**58**	**54**	**57**	**37**

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

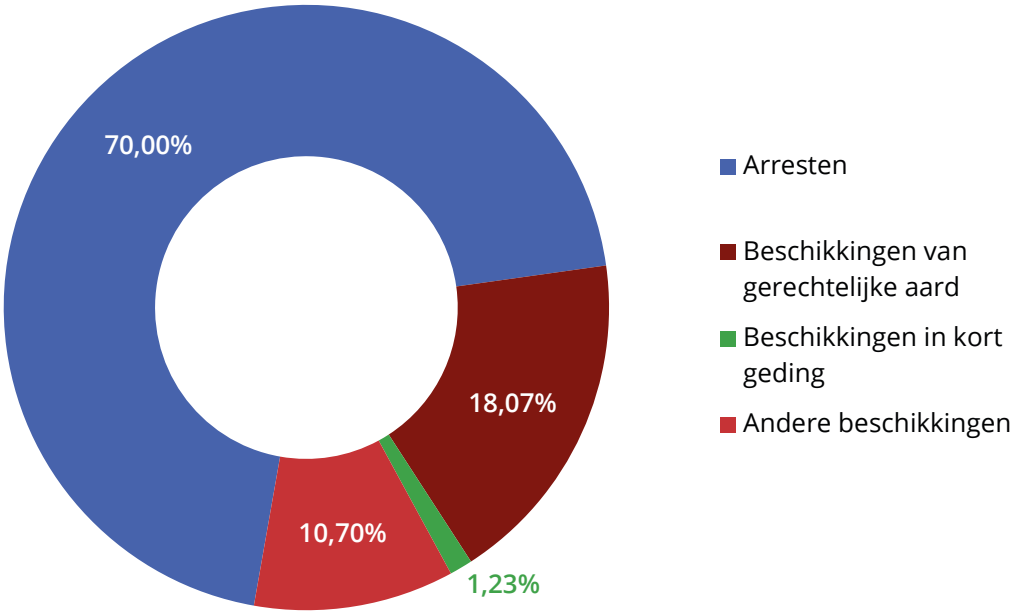
5. AFGEDANE ZAKEN — AARD VAN DE PROCEDURES (2011-2015)[1]

	2011	2012	2013	2014	2015
Prejudiciële verwijzingen	388	386	413	476	404
Rechtstreekse beroepen	117	70	110	76	70
Hogere voorzieningen	117	117	155	157	127
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	7	12	5	1	7
Verzoeken om advies	1		1	2	1
Bijzondere procedures	8	10	17	7	7
Totaal	**638**	**595**	**701**	**719**	**616**

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

6. AFGEDANE ZAKEN — ARRESTEN, BESCHIKKINGEN, ADVIEZEN (2015)[1]

	Arresten	Beschikkingen van gerechtelijke aard[2]	Beschikkingen in kort geding[3]	Andere beschikkingen[4]	Verzoeken om advies	Totaal
Prejudiciële verwijzingen	296	47		34		377
Rechtstreekse beroepen	48			16		64
Hogere voorzieningen	54	51		9		114
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie			7			7
Verzoeken om advies				1		1
Bijzondere procedures	1	5		1		7
Totaal	**399**	**103**	**7**	**61**		**570**

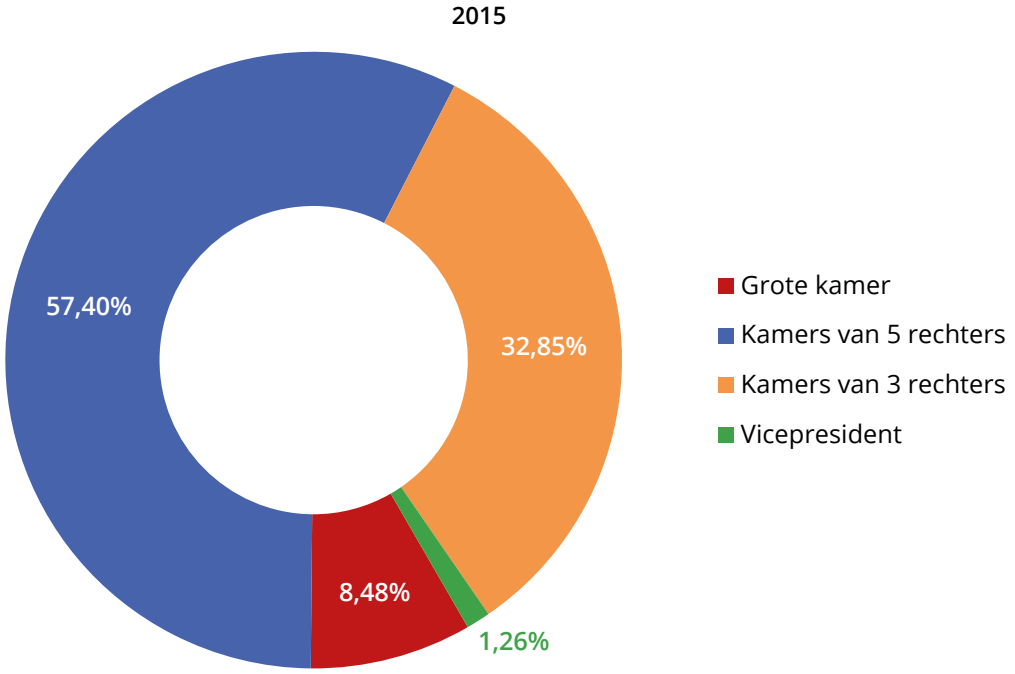
1| Beschikkingen waardoor een procedure wordt beëindigd door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

2| Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

3| Beschikkingen op verzoeken op grond van de artikelen 278 VWEU en 279 VWEU (voorheen artikelen 242 EG en 243 EG), artikel 280 VWEU (voorheen artikel 244 EG) of de overeenkomstige bepalingen van het EGA-Verdrag, of beschikkingen op hogere voorziening tegen een beschikking in kort geding of in interventie.

4| Beschikkingen waardoor een procedure wordt beëindigd door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

7. AFGEDANE ZAKEN — RECHTSPREKENDE FORMATIE (2011-2015)[1]

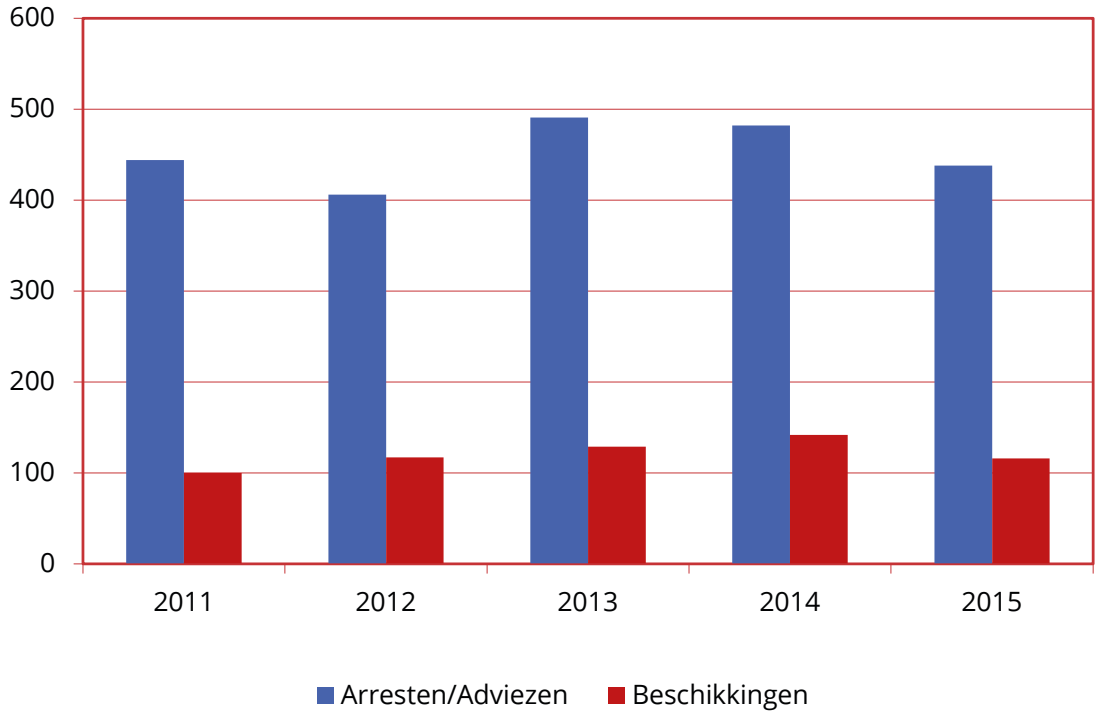

	2011			2012			2013			2014			2015		
	Arresten/Adviezen	Beschikkingen[2]	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen[2]	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen[2]	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen[2]	Totaal	Arresten/Adviezen	Beschikkingen[2]	Totaal
Voltallige zitting	1		1	1		1				1		1			
Grote kamer	62		62	47		47	52		52	51	3	54	47		47
Kamers van 5 rechters	290	10	300	275	8	283	348	18	366	320	20	340	298	20	318
Kamers van 3 rechters	91	86	177	83	97	180	91	106	197	110	118	228	93	89	182
President		4	4		12	12									
Vicepresident								5	5		1	1		7	7
Totaal	**444**	**100**	**544**	**406**	**117**	**523**	**491**	**129**	**620**	**482**	**142**	**624**	**438**	**116**	**554**

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2| Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

8. BIJ ARREST, ADVIES OF BESCHIKKING VAN GERECHTELIJKE AARD AFGEDANE ZAKEN (2011-2015)[1] [2]

	2011	2012	2013	2014	2015
Arresten/Adviezen	444	406	491	482	438
Beschikkingen	100	117	129	142	116
Totaal	**544**	**523**	**620**	**624**	**554**

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2| Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

9. BIJ ARREST, ADVIES OF BESCHIKKING VAN GERECHTELIJKE AARD AFGEDANE ZAKEN — ONDERWERP VAN HET BEROEP (2011-2015)[1]

	2011	2012	2013	2014	2015
Beginselen van het recht van de Unie	15	7	17	23	12
Burgerschap van de Unie	7	8	12	9	4
Consumentenbescherming[3]	4	9	19	20	29
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief[4]	19	19	11	21	20
Economisch en monetair beleid		3		1	3
Economische, sociale en territoriale samenhang		3	6	8	4
Eigen middelen van de Gemeenschappen[2]	2				
Energie	2		1	3	2
Extern optreden van de Europese Unie	8	5	4	6	1
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude, ...)[2]	4	3	2	5	1
Fiscale bepalingen	49	64	74	52	55
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid	3	9	12	3	6
Gemeenschappelijk douanetarief[4]	2				
Gemeenschappelijk visserijbeleid	1			5	3
Handelspolitiek	2	8	6	7	4
Harmonisatie van wetgevingen	15	12	24	25	24
Industriebeleid	9	8	15	3	9
Institutioneel recht	20	27	31	18	27
Intellectuele en industriële eigendom	47	46	43	69	51
Landbouw	23	22	33	29	20
Mededinging	19	30	42	28	23
Milieu[3]	35	27	35	30	27
Milieu en consumenten[3]	25	1			
Ondernemingsrecht	8	1	4	3	1
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport		1		1	1
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte		1	1		1

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2| De rubrieken „Begroting van de Gemeenschappen" en „Eigen middelen van de Gemeenschappen" zijn voor de zaken die na 1 december 2009 aanhangig zijn gemaakt, samengebracht in de rubriek „Financiële bepalingen".

3| De rubriek „Milieu en consumenten" is voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in twee afzonderlijke rubrieken gesplitst.

4| De rubrieken „Gemeenschappelijk douanetarief" en „Douane-unie" zijn voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in één rubriek samengebracht.

Overheidsopdrachten	7	12	12	13	14
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	1			5	1
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	24	37	46	51	49
Sociale politiek	36	28	27	51	30
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	8	8	12	6	14
Steunmaatregelen van de staten	48	10	34	41	26
Toegang tot documenten	2	5	6	4	3
Toerisme		1			
Toetreding van nieuwe staten	1	2			
Vervoer	7	14	17	18	9
Volksgezondheid	3	1	2	3	5
Vrij verkeer van goederen	8	7	1	10	9
Vrij verkeer van kapitaal	14	21	8	6	8
Vrij verkeer van personen	9	18	15	20	13
Vrij verrichten van diensten	27	29	16	11	17
Vrijheid van vestiging	21	6	13	9	17
Werkgelegenheid					1
EG-Verdrag/VWEU	**535**	**513**	**601**	**617**	**544**
EU-Verdrag	1				
EGKS-Verdrag	1				
EGA-Verdrag					1
Voorrechten en immuniteiten	2	3			2
Procedure	5	7	14	6	4
Ambtenarenstatuut			5	1	3
Diversen	7	10	19	7	9
TOTAAL-GENERAAL	**544**	**523**	**620**	**624**	**554**

10. BIJ ARREST, ADVIES OF BESCHIKKING VAN GERECHTELIJKE AARD AFGEDANE ZAKEN — ONDERWERP VAN HET BEROEP (2015)[1]

	Arresten/ Adviezen	Beschikkingen[2]	Totaal
Beginselen van het recht van de Unie	4	8	12
Burgerschap van de Unie	3	1	4
Consumentenbescherming[4]	24	5	29
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief[5]	18	2	20
Economisch en monetair beleid	2	1	3
Economische, sociale en territoriale samenhang	4		4
Energie	2		2
Extern optreden van de Europese Unie	1		1
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude, ...)[3]	1		1
Fiscale bepalingen	48	7	55
Gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid	5	1	6
Gemeenschappelijk visserijbeleid	2	1	3
Handelspolitiek	4		4
Harmonisatie van wetgevingen	23	1	24
Industriebeleid	9		9
Institutioneel recht	21	6	27
Intellectuele en industriële eigendom	21	30	51
Landbouw	16	4	20
Mededinging	15	8	23
Milieu[4]	24	3	27
Ondernemingsrecht	1		1
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport	1		1
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	1		1
Overheidsopdrachten	12	2	14

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

2| Beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht.

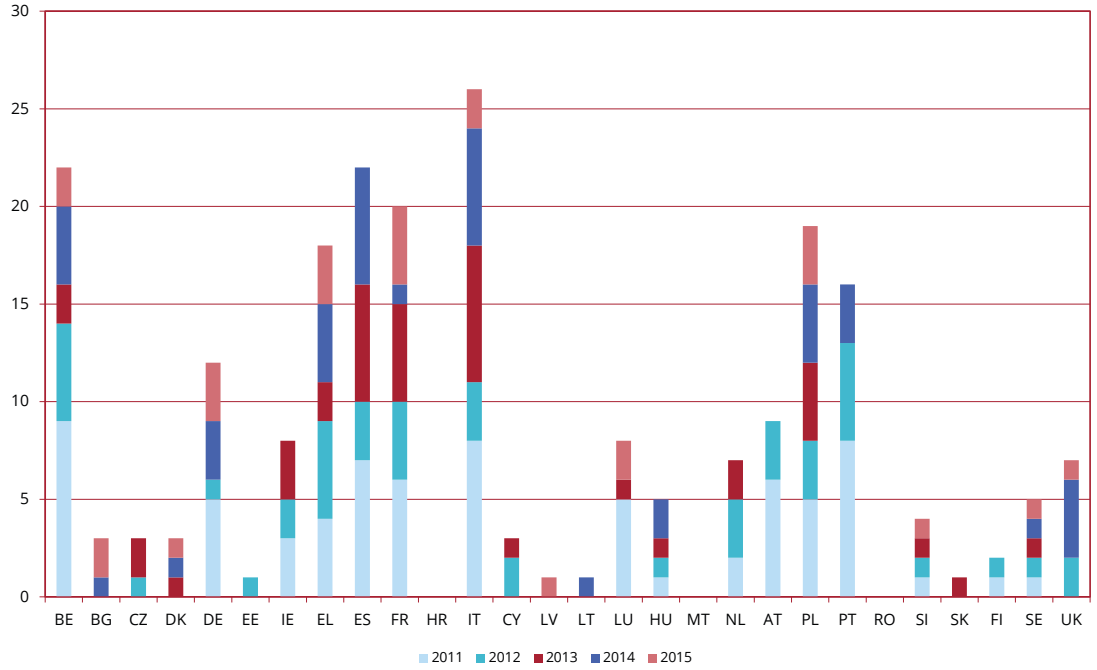
3| De rubrieken „Begroting van de Gemeenschappen" en „Eigen middelen van de Gemeenschappen" zijn voor de zaken die na 1 december 2009 aanhangig zijn gemaakt, samengebracht in de rubriek „Financiële bepalingen".

4| De rubriek „Milieu en consumenten" is voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in twee afzonderlijke rubrieken gesplitst.

5| De rubrieken „Gemeenschappelijk douanetarief" en „Douane-unie" zijn voor de vanaf 1 december 2009 aanhangig gemaakte zaken in één rubriek samengebracht.

Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	1		1
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	46	3	49
Sociale politiek	27	3	30
Sociale zekerheid van migrerende werknemers	11	3	14
Steunmaatregelen van de staten	16	10	26
Toegang tot documenten	3		3
Vervoer	9		9
Volksgezondheid	5		5
Vrij verkeer van goederen	6	3	9
Vrij verkeer van kapitaal	8		8
Vrij verkeer van personen	13		13
Vrij verrichten van diensten	14	3	17
Vrijheid van vestiging	12	5	17
Werkgelegenheid		1	1
EG-Verdrag/VWEU	**433**	**111**	**544**
EGA-Verdrag	**1**		**1**
Voorrechten en immuniteiten	1	1	2
Procedure		4	4
Ambtenarenstatuut	3		3
Diversen	**4**	**5**	**9**
TOTAAL-GENERAAL	**438**	**116**	**554**

11. AFGEDANE ZAKEN — BEROEPEN WEGENS NIET-NAKOMING: UITSPRAAK (2011-2015)[1]

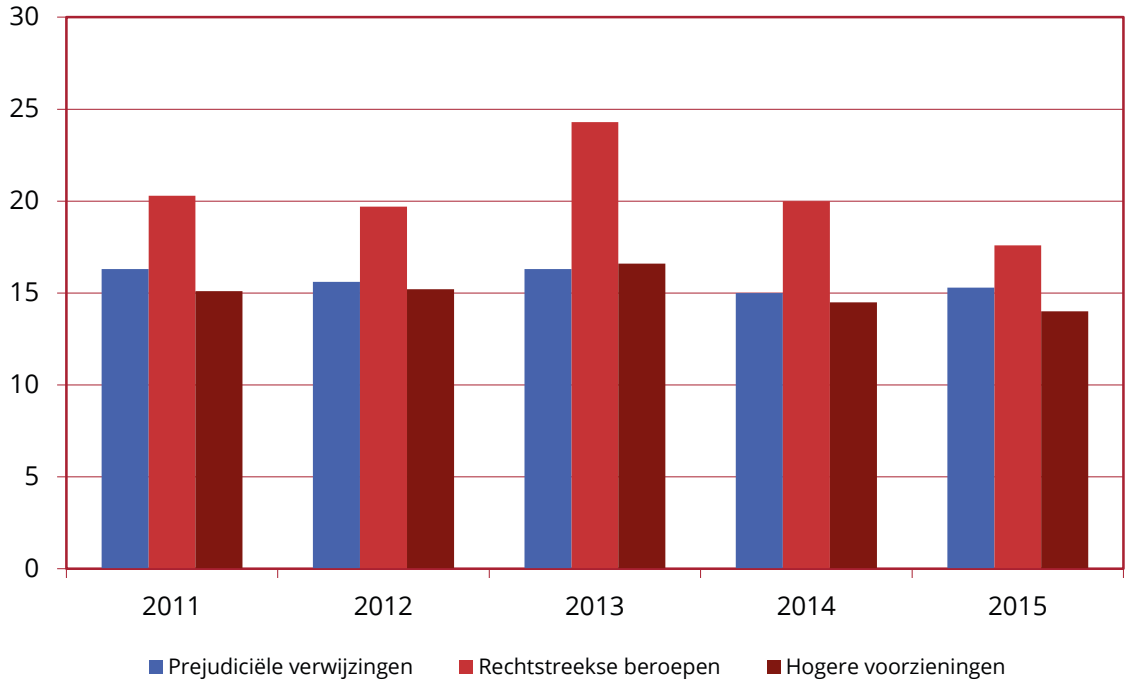

	2011		2012		2013		2014		2015	
	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping
België	9	**1**	5	**1**	2	**1**	4		2	
Bulgarije							1	**1**	2	
Tsjechië			1		2	**2**				
Denemarken					1	**1**	1		1	
Duitsland	5		1	**2**		**2**	3	**1**	3	
Estland			1							
Ierland	3		2		3	**1**				**1**
Griekenland	4		5		2	**1**	4		3	
Spanje	7	**1**	3		6		6			
Frankrijk	6		4		5	**3**	1		4	
Kroatië										
Italië	8	**1**	3		7	**1**	6		2	
Cyprus		**1**	2		1					
Letland									1	
Litouwen							1			
Luxemburg	5				1	**1**			2	
Hongarije	1	**1**	1		1		2			
Malta		**1**								
Nederland	2		3	**1**	2	**2**		**1**		
Oostenrijk	6		3			**1**				
Polen	5		3		4	**2**	4		3	**1**
Portugal	8	**1**	5			**1**	3			
Roemenië		**1**								
Slovenië	1		1		1				1	
Slowakije		**1**		**1**	1					**2**
Finland	1		1			**2**				
Zweden	1		1		1	**1**	1		1	
Verenigd Koninkrijk			2			**1**	4		1	**1**
Totaal	**72**	**9**	**47**	**5**	**40**	**23**	**41**	**3**	**26**	**5**

1| De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

12. AFGEDANE ZAKEN — PROCESDUUR IN MAANDEN (2011-2015) [1]

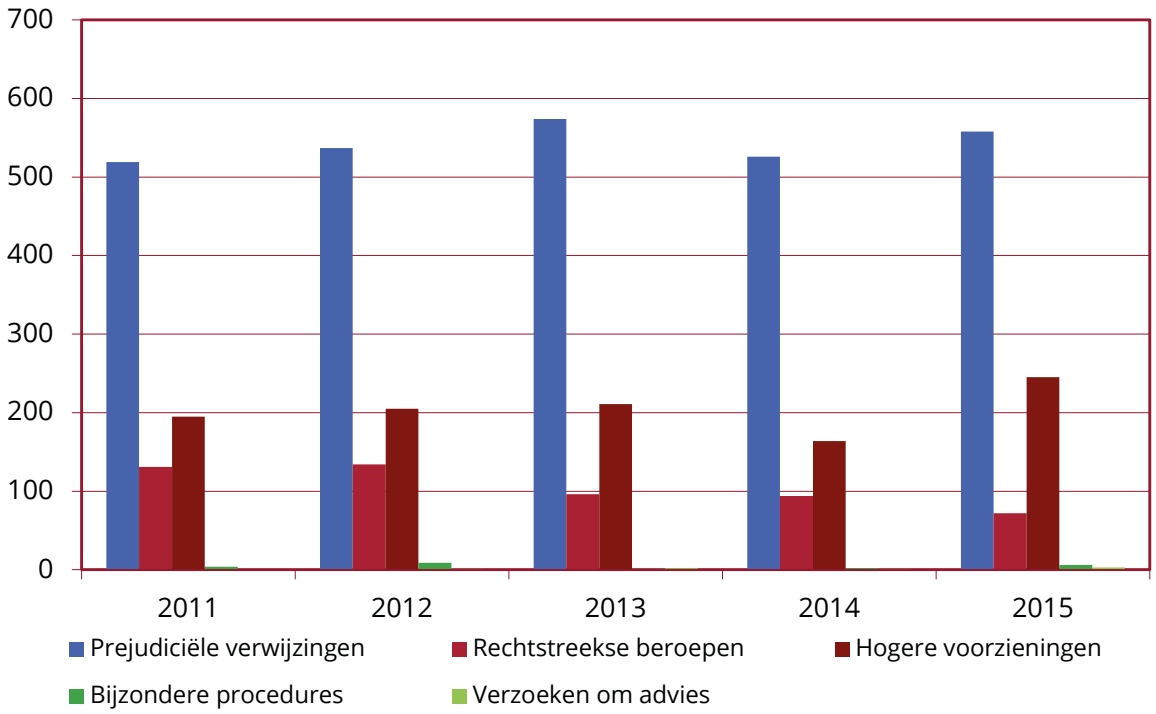
(ARRESTEN EN BESCHIKKINGEN VAN GERECHTELIJKE AARD)

	2011	2012	2013	2014	2015
Prejudiciële verwijzingen	16,3	15,6	16,3	15,0	15,3
Prejudiciële spoedprocedures	2,5	1,9	2,2	2,2	1,9
Rechtstreekse beroepen	20,3	19,7	24,3	20,0	17,6
Hogere voorzieningen	15,1	15,2	16,6	14,5	14,0

1| Van de berekening van de procesduur zijn uitgesloten: zaken waarin een tussenarrest is gewezen of een maatregel van instructie is gelast; adviezen; bijzondere procedures (te weten: rechtsbijstand, begroting van kosten, rectificatie, verzet tegen een bij verstek gewezen arrest, derdenverzet, uitlegging, herziening, het onderzoek van een voorstel van de eerste advocaat-generaal om een beslissing van het Gerecht te heroverwegen, derdenbeslag en zaken over immuniteit); zaken die eindigen met een beschikking tot doorhaling, afdoening zonder beslissing of verwijzing naar het Gerecht; kortgedingprocedures en hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie.

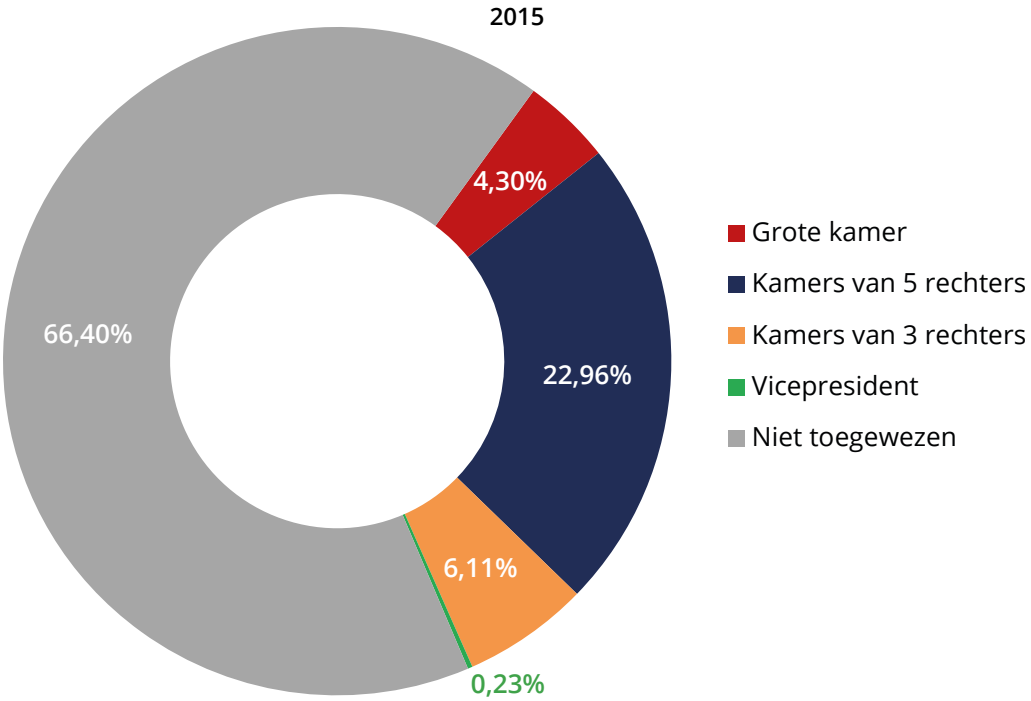
13. OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN — AARD VAN DE PROCEDURES (2011-2015)[1]

	2011	2012	2013	2014	2015
Prejudiciële verwijzingen	519	537	574	526	558
Rechtstreekse beroepen	131	134	96	94	72
Hogere voorzieningen	195	205	211	164	245
Bijzondere procedures	4	9	1	2	6
Verzoeken om advies		1	2	1	3
Totaal	**849**	**886**	**884**	**787**	**884**

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

14. OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN — RECHTSPREKENDE FORMATIE (2011-2015)[1]

	2011	2012	2013	2014	2015
Grote kamer	42	44	37	33	38
Kamers van 5 rechters	157	239	190	176	203
Kamers van 3 rechters	23	42	51	44	54
President	10				
Vicepresident		1	1		2
Niet toegewezen	617	560	605	534	587
Totaal	**849**	**886**	**884**	**787**	**884**

1| De cijfers (brutocijfers) hebben betrekking op het totale aantal zaken ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

15. DIVERSEN — VERSNELDE PROCEDURES (2011-2015)[1]

	2011		2012		2013		2014		2015	
	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping
Rechtstreekse beroepen			1			1				
Prejudiciële verwijzingen	2	7	1	5		16	2	10	1	14
Hogere voorzieningen		5		1						
Totaal	**2**	**12**	**2**	**6**		**17**	**2**	**10**	**1**	**14**

1| Zaken waarin in de loop van het betrokken jaar een beslissing is genomen of een beschikking is gegeven waarbij het verzoek om toepassing van de versnelde procedure is toe- dan wel afgewezen.

16. DIVERSEN — PREJUDICIËLE SPOEDPROCEDURES (2011-2015)[1]

	2011		2012		2013		2014		2015	
	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping	Toewijzing	Verwerping
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	2	5	4	1	2	3	4	1	5	5
Harmonisatie van wetgevingen										
Totaal	**2**	**5**	**4**	**1**	**2**	**3**	**4**	**2**	**5**	**5**

1| Zaken waarin in de loop van het afgelopen jaar een beslissing is genomen waarbij het verzoek om toepassing van de spoedprocedure is toe- dan wel afgewezen.

17. DIVERSEN — KORT GEDINGEN (2015)[1]

	Aanhangig gemaakte kort gedingen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Uitspraak	
			Verwerping	Toewijzing
Toegang tot documenten		1		
Steunmaatregelen van de staten		4	4	
Mededinging	2	2	1	
Overheidsopdrachten		2	2	
TOTAAL-GENERAAL	**2**	**9**	**7**	

1| De cijfers (nettocijfers) hebben betrekking op het aantal zaken na de voegingen wegens verknochtheid (een aantal gevoegde zaken = één zaak).

18. ALGEMENE ONTWIKKELING VAN DE GERECHTELIJKE WERKZAAMHEDEN (1952-2015) — AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN EN ARRESTEN

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken[1]							Arresten/Adviezen[2]
	Prejudiciële verwijzingen	Rechtstreekse beroepen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1953		4				4		
1954		10				10		2
1955		9				9	2	4
1956		11				11	2	6
1957		19				19	2	4
1958		43				43		10
1959		46			1	47	5	13
1960		22			1	23	2	18
1961	1	24			1	26	1	11
1962	5	30				35	2	20
1963	6	99				105	7	17
1964	6	49				55	4	31
1965	7	55				62	4	52
1966	1	30				31	2	24
1967	23	14				37		24
1968	9	24				33	1	27
1969	17	60				77	2	30
1970	32	47				79		64
1971	37	59				96	1	60
1972	40	42				82	2	61
1973	61	131				192	6	80
1974	39	63				102	8	63
1975	69	61			1	131	5	78
1976	75	51			1	127	6	88
1977	84	74				158	6	100
1978	123	146			1	270	7	97
1979	106	1 218				1 324	6	138
1980	99	180				279	14	132
1981	108	214				322	17	128
1982	129	217				346	16	185
1983	98	199				297	11	151
1984	129	183				312	17	165
1985	139	294				433	23	211
1986	91	238				329	23	174

1| Brutocijfers; exclusief bijzondere procedures.

2| Nettocijfers.

Jaar	Aanhangig gemaakte zaken[1]							Arresten/Adviezen[2]
	Prejudiciële verwijzingen	Rechtstreekse beroepen	Hogere voorzieningen	Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	Verzoeken om advies	Totaal	Verzoeken in kort geding	
1987	144	251				395	21	208
1988	179	193				372	17	238
1989	139	244				383	19	188
1990	141	221	15	1		378	12	193
1991	186	140	13	1	2	342	9	204
1992	162	251	24	1	2	440	5	210
1993	204	265	17			486	13	203
1994	203	125	12	1	3	344	4	188
1995	251	109	46	2		408	3	172
1996	256	132	25	3		416	4	193
1997	239	169	30	5		443	1	242
1998	264	147	66	4		481	2	254
1999	255	214	68	4		541	4	235
2000	224	197	66	13	2	502	4	273
2001	237	187	72	7		503	6	244
2002	216	204	46	4		470	1	269
2003	210	277	63	5	1	556	7	308
2004	249	219	52	6	1	527	3	375
2005	221	179	66	1		467	2	362
2006	251	201	80	3		535	1	351
2007	265	221	79	8		573	3	379
2008	288	210	77	8	1	584	3	333
2009	302	143	105	2	1	553	1	376
2010	385	136	97	6		624	3	370
2011	423	81	162	13		679	3	370
2012	404	73	136	3	1	617		357
2013	450	72	161	5	2	690	1	434
2014	428	74	111		1	614	3	416
2015	436	48	206	9	3	702	2	399
Totaal	**9146**	**8949**	**1895**	**115**	**26**	**20131**	**361**	**10612**

1| Brutocijfers; exclusief bijzondere procedures.

2| Nettocijfers.

19. ALGEMENE ONTWIKKELING VAN DE GERECHTELIJKE WERKZAAMHEDEN (1952-2015) — AANHANGIG GEMAAKTE PREJUDICIËLE VERWIJZINGEN (PER LIDSTAAT EN PER JAAR)

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andere[1]	Totaal
1961																			1											1
1962																			5											5
1963																1			5											6
1964												2							4											6
1965					4					2									1									1		7
1966																			1											1
1967	5				11					3						1			3											23
1968	1				4					1		1							2											9
1969	4				11					1						1														17
1970	4				21					2		2							3											32
1971	1				18					6		5				1			6											37
1972	5				20					1		4							10											40
1973	8				37					4		5				1			6											61
1974	5				15					6		5							7									1		39
1975	7			1	26					15		14				1			4									1		69
1976	11				28		1			8		12							14									1		75
1977	16			1	30		2			14		7							9									5		84
1978	7			3	46		1			12		11							38									5		123
1979	13			1	33		2			18		19				1			11									8		106
1980	14			2	24		3			14		19							17									6		99
1981	12			1	41					17		11				4			17									5		108
1982	10			1	36					39		18							21									4		129
1983	9			4	36		2			15		7							19									6		98
1984	13			2	38		1			34		10							22									9		129
1985	13				40		2			45		11				6			14									8		139
1986	13			4	18		4	2	1	19		5				1			16									8		91

>>>

1| Zaak C-265/00, *Campina Melkunie* (Benelux-Gerechtshof).
Zaak C-196/09, *Miles e.a.* (Kamer van Beroep van de Europese scholen).
Zaak C-169/15, *Montis Design* (Benelux-Gerechtshof).

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andere[1]	Totaal
1987	15			5	32		2	17	1	36		5				3			19									9		144
1988	30			4	34				1	38		28				2			26									16		179
1989	13			2	47		1	2	2	28		10				1			18			1						14		139
1990	17			5	34		4	2	6	21		25				4			9			2						12		141
1991	19			2	54		2	3	5	29		36				2			17			3						14		186
1992	16			3	62			1	5	15		22				1			18			1						18		162
1993	22			7	57		1	5	7	22		24				1			43			3						12		204
1994	19			4	44		2		13	36		46				1			13			1						24		203
1995	14			8	51		3	10	10	43		58				2			19	2		5					6	20		251
1996	30			4	66			4	6	24		70				2			10	6		6				3	4	21		256
1997	19			7	46		1	2	9	10		50				3			24	35		2				6	7	18		239
1998	12			7	49		3	5	55	16		39				2			21	16		7				2	6	24		264
1999	13			3	49		2	3	4	17		43				4			23	56		7				4	5	22		255
2000	15			3	47		2	3	5	12		50							12	31		8				5	4	26	1	224
2001	10			5	53		1	4	4	15		40				2			14	57		4				3	4	21		237
2002	18			8	59			7	3	8		37				4			12	31		3				7	5	14		216
2003	18			3	43		2	4	8	9		45				4			28	15		1				4	4	22		210
2004	24			4	50		1	18	8	21		48				1	2		28	12		1				4	5	22		249
2005	21		1	4	51		2	11	10	17		18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221
2006	17		3	3	77		1	14	17	24		34			1	1	4		20	12	2	3			1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	2	8	14	26		43			1		2		19	20	7	3	1		1	5	6	16		265
2008	24		1	6	71	2	1	9	17	12		39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288
2009	35	8	5	3	59	2		11	11	28		29	1	4	3		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302
2010	37	9	3	10	71		4	6	22	33		49		3	2	9	6		24	15	8	10	17	1	5	6	6	29		385
2011	34	22	5	6	83	1	7	9	27	31		44		10	1	2	13		22	24	11	11	14	1	3	12	4	26		423
2012	28	15	7	8	68	5	6	1	16	15		65		5	2	8	18	1	44	23	6	14	13		9	3	8	16		404
2013	26	10	7	6	97	3	4	5	26	24		62	3	5	10		20		46	19	11	14	17	1	4	4	12	14		450
2014	23	13	6	10	87		5	4	41	20	1	52	2	7	6		23		30	18	14	8	28	4	3	8	3	12		428
2015	32	5	8	7	79	2	8	2	36	25	5	47		9	8	7	14		40	23	15	8	18	5	5	4	7	16	1	436
Totaal	**794**	**83**	**48**	**172**	**2216**	**17**	**85**	**172**	**390**	**931**	**6**	**1326**	**7**	**46**	**37**	**90**	**121**	**2**	**949**	**470**	**89**	**132**	**109**	**14**	**32**	**95**	**121**	**589**	**3**	**9146**

1| Zaak C-265/00, *Campina Melkunie* (Benelux-Gerechtshof).
Zaak C-196/09, *Miles e.a.* (Kamer van Beroep van de Europese scholen).
Zaak C-169/15, *Montis Design* (Benelux-Gerechtshof).

20. ALGEMENE ONTWIKKELING VAN DE GERECHTELIJKE WERKZAAMHEDEN (1952-2015) — AANHANGIG GEMAAKTE PREJUDICIËLE VERWIJZINGEN (PER LIDSTAAT EN PER RECHTERLIJKE INSTANTIE)

			Totaal
België	Grondwettelijk Hof	32	
	Hof van Cassatie	93	
	Raad van State	76	
	Andere rechters	593	794
Bulgarije	Върховен касационен съд	2	
	Върховен административен съд	14	
	Andere rechters	67	83
Tsjechië	Ústavní soud		
	Nejvyšší soud	5	
	Nejvyšší správní soud	24	
	Andere rechters	19	48
Denemarken	Højesteret	35	
	Andere rechters	137	172
Duitsland	Bundesverfassungsgericht	1	
	Bundesgerichtshof	202	
	Bundesverwaltungsgericht	117	
	Bundesfinanzhof	307	
	Bundesarbeitsgericht	32	
	Bundessozialgericht	76	
	Andere rechters	1481	2216
Estland	Riigikohus	6	
	Andere rechters	11	17
Ierland	Supreme Court	28	
	High Court	27	
	Andere rechters	30	85
Griekenland	Άρειος Πάγος	10	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	56	
	Andere rechters	106	172
Spanje	Tribunal Constitucional	1	
	Tribunal Supremo	61	
	Andere rechters	328	390
Frankrijk	Conseil constitutionnel	1	
	Cour de cassation	118	
	Conseil d'État	99	
	Andere rechters	713	931

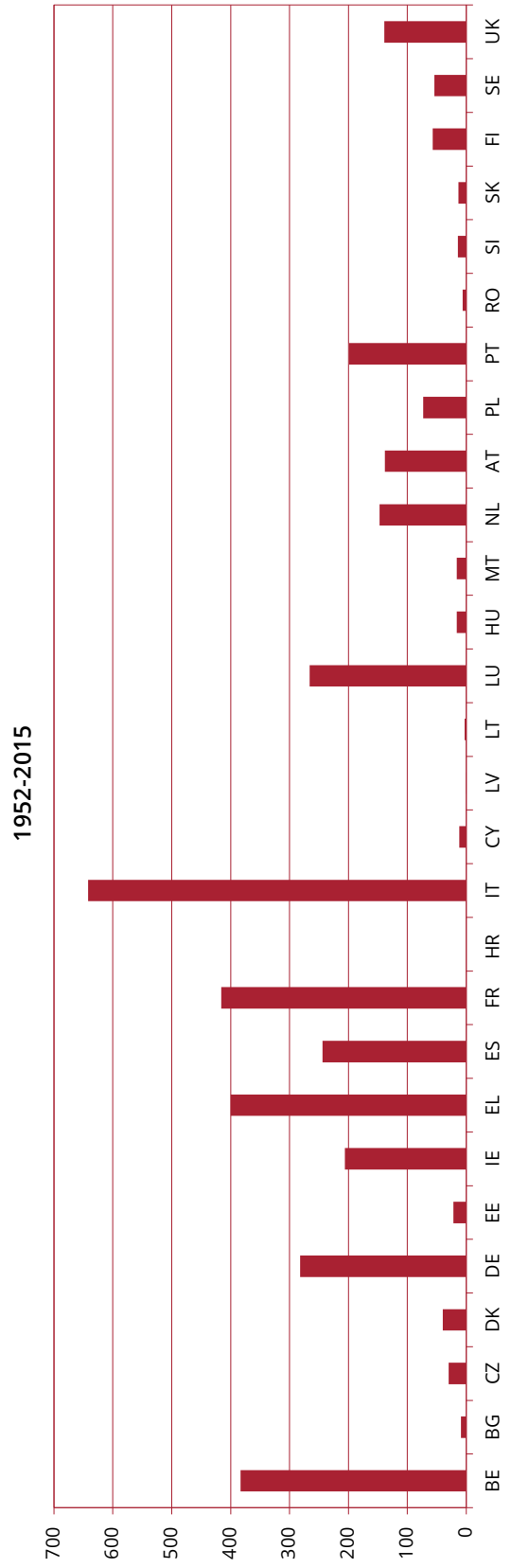
Kroatië	Ustavni sud		
	Vrhovni sud		
	Visoki upravni sud		
	Visoki prekršajni sud		
	Andere rechters	6	6
Italië	Corte Costituzionale	2	
	Corte suprema di Cassazione	132	
	Consiglio di Stato	126	
	Andere rechters	1066	1326
Cyprus	Ανώτατο Δικαστήριο	4	
	Andere rechters	3	7
Letland	Augstākā tiesa	21	
	Satversmes tiesa		
	Andere rechters	25	46
Litouwen	Konstitucinis Teismas	1	
	Aukščiausiasis Teismas	14	
	Vyriausiasis administracinis teismas	11	
	Andere rechters	11	37
Luxemburg	Grondwettelijk Hof	1	
	Cour de cassation	27	
	Cour administrative	27	
	Andere rechters	35	90
Hongarije	Kúria	20	
	Fővárosi Ítélőtábla	6	
	Szegedi Ítélőtábla	2	
	Andere rechters	93	121
Malta	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l- Appel		
	Andere rechters	2	2
Nederland	Hoge Raad der Nederlanden	271	
	Raad van State	107	
	Centrale Raad van Beroep	62	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	154	
	Tariefcommissie	35	
	Andere rechters	320	949

Oostenrijk	Verfassungsgerichtshof	5	
	Oberster Gerichtshof	109	
	Verwaltungsgerichtshof	90	
	Andere rechters	266	470
Polen	Trybunał Konstytucyjny	1	
	Sąd Najwyższy	13	
	Naczelny Sąd Administracyjny	32	
	Andere rechters	43	89
Portugal	Supremo Tribunal de Justiça	4	
	Supremo Tribunal Administrativo	55	
	Andere rechters	73	132
Roemenië	Înalta Curte de Casație și Justiție	9	
	Curtea de Apel	55	
	Andere rechters	45	109
Slovenië	Ustavno sodišče	1	
	Vrhovno sodišče	8	
	Andere rechters	5	14
Slowakije	Ústavný Súd		
	Najvyšší súd	10	
	Andere rechters	22	32
Finland	Korkein oikeus	17	
	Korkein hallinto-oikeus	47	
	Työtuomioistuin	3	
	Andere rechters	28	95
Zweden	Högsta Domstolen	19	
	Högsta förvaltningsdomstolen	7	
	Marknadsdomstolen	5	
	Arbetsdomstolen	4	
	Andere rechters	86	121
Verenigd Koninkrijk	House of Lords	40	
	Supreme Court	7	
	Court of Appeal	81	
	Andere rechters	461	589
Andere	Benelux-Gerechtshof[1]	2	
	Kamer van Beroep van de Europese scholen[2]	1	3
Totaal			**9146**

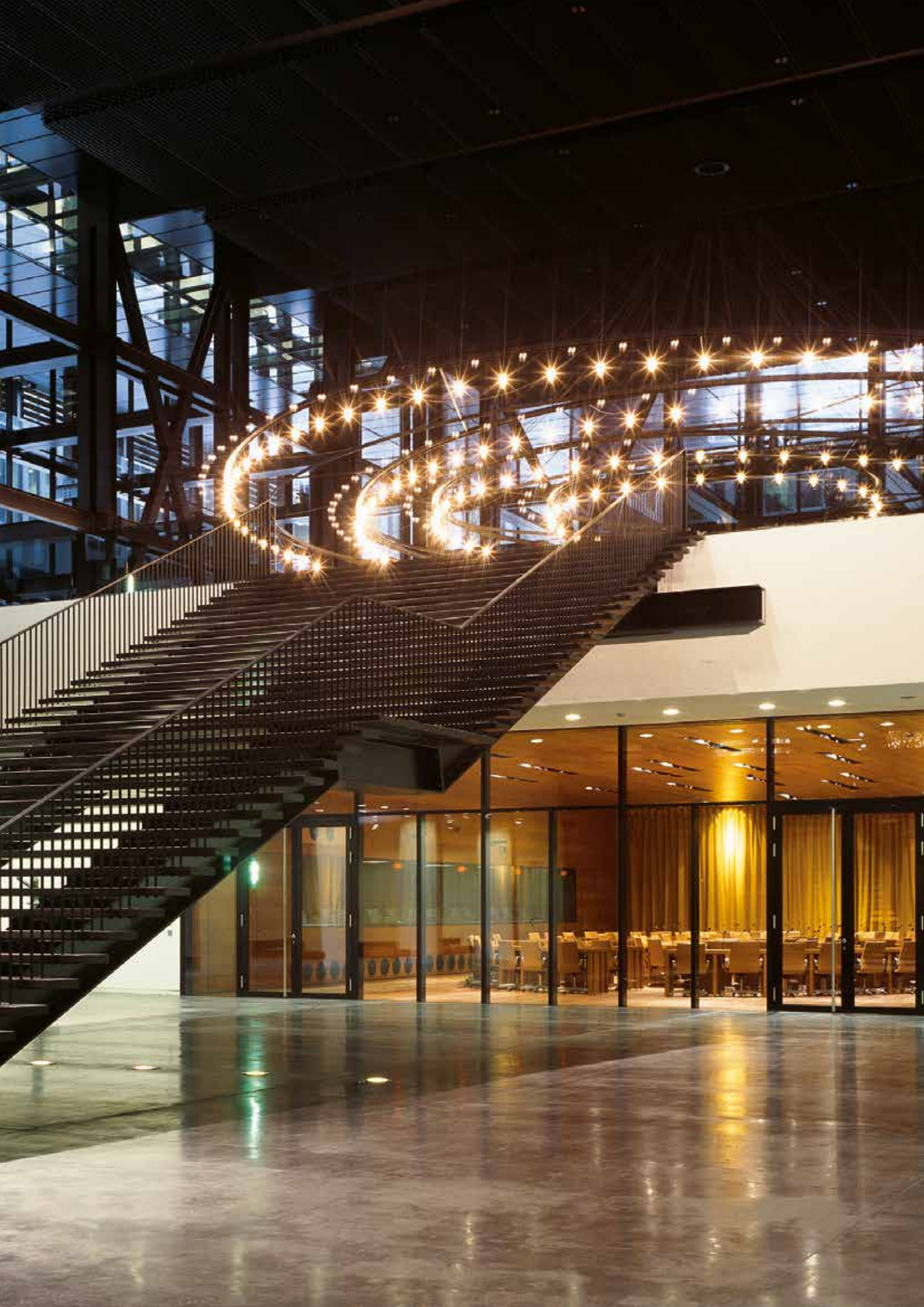
1| Zaak C-265/00, *Campina Melkunie*.
Zaak C-169/15, *Montis Design*.

2| Zaak C-196/09, *Miles e.a.*

21. ALGEMENE ONTWIKKELING VAN DE GERECHTELIJKE WERKZAAMHEDEN (1952-2015) — BEROEPEN WEGENS NIET-NAKOMING INGESTELD TEGEN DE LIDSTATEN

BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Totaal
383	9	30	40	282	22	206	400	244	416		642	12	1	3	266	16	16	147	138	73	199	6	14	13	57	54	139	**3828**

HOOFDSTUK II
HET GERECHT

A | WERKZAAMHEDEN VAN HET GERECHT IN 2015

Door president **Marc JAEGER**

Ook wanneer in de toekomst blikken altijd met enige onzekerheid is omgeven, kan zonder veel risico worden gesteld dat 2015 hoogstwaarschijnlijk in herinnering zal blijven als een van de belangrijkste jaren in de geschiedenis van het Gerecht. Daartoe hebben drie grote gebeurtenissen bijgedragen.

In de eerste plaats heeft de rechterlijke instantie, die daarmee de vruchten plukt van de hervormingen die reeds meerdere jaren gaande zijn en van de niet-aflatende investeringen in haar arbeidskrachten, een uitzonderlijk hoge productiviteit bij gelijke middelen behaald. Weinigen hadden vijf jaar geleden kunnen voorspellen dat het Gerecht 987 zaken zou afdoen in 2015, wat een stijging van het aantal afgedane zaken met bijna 90 % is sinds 2010 (527 afgedane zaken), en een verbetering van 20 % ten opzichte van het laatste gedenkwaardige resultaat dat in 2014 was te zien (814 afgedane zaken).

Wat het aantal aanhangig gemaakte zaken betreft, is sprake van een bevestiging van de algemene stijgende tendens die vanaf de oprichting van het Gerecht kon worden waargenomen. In 2015 zijn 831 zaken aanhangig gemaakt, dus een toestroom van rechtszaken die het in 2014 behaalde record (912 zaken) benadert. Het gemiddelde van het aantal in een jaar aanhangig gemaakte zaken is in de periode 2013-2015 daarmee 40 % hoger dan dat gemiddelde in de periode 2008-2010.

De productiviteitswinst is niettemin dusdanig geweest dat de rechterlijke instantie erin is geslaagd om het aantal bij haar aanhangige zaken met gevoelige proporties terug te brengen (van 1 423 in 2014 naar 1 267 in 2015, dus een daling van meer dan 10 %). Tot slot moeten in het kader van de belangrijkste indicatoren voor de werkzaamheden van de instantie ook de aanhoudende inspanningen sinds 2013 om de gemiddelde duur in deze instantie merkbaar te verkorten (van 23,4 maanden in 2014 naar 20,6 maanden in 2015, dus een daling van meer dan 10 %) worden benadrukt.

In de tweede plaats heeft het Gerecht zijn nieuwe Reglement voor de procesvoering op 1 juli 2015 in werking zien treden, ter vervanging van zijn aanvankelijke Reglement voor de procesvoering dat op 2 mei 1991 was vastgesteld en vele malen was gewijzigd. In dit nieuwe instrument zijn bepaalde procedurele voorschriften verduidelijkt en vereenvoudigd, en is ook de presentatie van een geheel nieuwe structuur voorzien. Ook zijn daarbij nieuwe bepalingen ingevoerd, die ervoor moeten zorgen dat de procedure efficiënter kan worden gevoerd, ten dienste van een voortvarende en moderne rechtsbedeling die de procedurele rechten van de partijen in het geding eerbiedigt.

En ten slotte is 2015 het jaar geweest waarin een structurele hervorming van het Gerecht is aangenomen. In verordening (EU, Euratom) 2015/2422 van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2015 tot wijziging van Protocol nr. 3 betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de Europese Unie[1], is er immers in voorzien dat het aantal rechters in het Gerecht in drie stappen zal worden verhoogd, met het oog op de verdubbeling van het aantal rechters in september 2019. Bovendien zal de bevoegdheid om in eerste aanleg kennis te nemen van de geschillen tussen de Europese Unie en haar personeelsleden aan het Gerecht worden overgedragen, evenals de zeven posten van de rechters die thans zitting hebben in het Gerecht voor ambtenarenzaken van de Europese Unie. Deze overdracht zal plaatsvinden op grond van een nakend verzoek om een wetgevingshandeling van het Hof van Justitie.[2]

De tenuitvoerlegging van deze hervorming van nog niet geziene omvang gebiedt tot diepgaand overleg in 2016 over de structuur, de organisatie en de werking van de rechterlijke instantie, om de bestuursrechtspraak in eerste aanleg van de Europese Unie van nieuwe grondslagen te voorzien. De rechterlijke instantie zal in het

1| PB L 341, blz. 14.

2| Overeenkomstig overweging 9 van de verordening.

kader daarvan – in een context waarin de rechtszaken talrijker, diverser en complexer worden – nog intensiever op zoek kunnen gaan naar mogelijkheden voor het bereiken van de doelstellingen van snelheid, coherentie en kwaliteit in de uitvoering van de haar toebedeelde kerntaak: zorgen voor het toezicht op de wettigheid van de handelingen van de Europese Unie, waarvan het recht van de justitiabele op een doeltreffende voorziening in rechte afhangt en dat een uitvloeisel is van de rechtsstaatgedachte van de Unie.

I. WETTIGHEIDSTOETSING

ONTVANKELIJKHEID VAN BEROEPEN KRACHTENS ARTIKEL 263 VWEU

1. BEGRIP HANDELING WAARTEGEN BEROEP KAN WORDEN INGESTELD

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 29 april 2015, ***Total en Elf Aquitaine/Commissie*** (T-470/11, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:241), herinnert het Gerecht eraan dat alleen maatregelen die bindende rechtsgevolgen in het leven roepen welke de belangen van de verzoekende partij kunnen aantasten doordat zij haar rechtspositie aanmerkelijk wijzigen, handelingen zijn die vatbaar zijn voor beroep tot nietigverklaring in de zin van artikel 263 VWEU. In dit verband heeft het Gerecht gepreciseerd dat brieven van de Europese Commissie waarbij moedermaatschappijen worden verzocht om betaling van de geldboeten die hun hoofdelijk met hun dochteronderneming zijn opgelegd wegens schending van de mededingingsregels, na verlaging en gedeeltelijke terugbetaling van die geldboeten aan de dochteronderneming die deze aanvankelijk had betaald, bindende rechtsgevolgen in het leven roepen doordat zij het standpunt van de Commissie definitief vastleggen en vatbaar zijn voor gedwongen tenuitvoerlegging.

Met betrekking tot de vraag of de bestreden brieven de belangen van verzoeksters hebben kunnen aantasten doordat zij hun rechtspositie aanmerkelijk hebben gewijzigd in de zin van artikel 263 VWEU, was het Gerecht van oordeel dat dit niet het geval was wat het in die brieven van verzoeksters geëiste hoofdbedrag betrof, daar die brieven dat bedrag onverlet hadden gelaten. Bijgevolg diende het beroep niet-ontvankelijk te worden verklaard voor zover het strekte tot nietigverklaring van de bestreden brieven wat dat hoofdbedrag betreft. Voor zover in die brieven ook de betaling van vertragingsrente werd geëist, heeft het Gerecht evenwel geoordeeld dat die brieven de rechtspositie wijzigden van de moedermaatschappijen, die voordien geenszins verplicht waren om die rente te betalen, daar hun dochteronderneming de hoofdelijk opgelegde aanvankelijke geldboete onmiddellijk had betaald. Het beroep diende dus ontvankelijk te worden geacht voor zover het was gericht tegen de vertragingsrente die in de bestreden brieven van verzoeksters werd geëist.

In het arrest van 4 maart 2015, ***Verenigd Koninkrijk/ECB*** (T-496/11, Jurispr., EU:T:2015:133)[3], diende het Gerecht uitspraak te doen over de ontvankelijkheid van een beroep tot nietigverklaring van het door de Europese Centrale Bank (ECB) bekendgemaakte toezichtkader van het Eurosysteem.

Dienaangaande merkt het Gerecht om te beginnen op dat ter beoordeling van de vraag of een handeling rechtsgevolgen kan sorteren en of daartegen dus op grond van artikel 263 VWEU beroep tot nietigverklaring kan worden ingesteld, moet worden gekeken naar de bewoordingen ervan, de context waarin zij is vastgesteld, de inhoud ervan en de bedoeling van degene die de handeling heeft vastgesteld. Wat de bewoordingen van de bestreden handeling betreft en de context waarin zij is vastgesteld, wijst het Gerecht erop dat aan de hand van dit onderzoek kan worden beoordeeld hoe de belanghebbenden deze handeling redelijkerwijs konden opvatten. Indien deze handeling wordt opgevat als een louter voorstel om een bepaalde gedragslijn te volgen, zou de conclusie moeten luiden dat de handeling geen rechtsgevolgen tot stand brengt op basis waarvan een beroep tot nietigverklaring ervan ontvankelijk zou moeten worden verklaard. Uit dat onderzoek kan daarentegen ook blijken dat de bestreden handeling door de belanghebbenden zal worden opgevat als een handeling die door hen in acht dient te worden genomen, ongeacht de vorm of de benaming die is gekozen door degene die deze handeling heeft vastgesteld. Om te kunnen beoordelen hoe de belanghebbenden de bewoordingen en de context van de bestreden handeling opvatten, moet volgens het Gerecht ten eerste

3| Zie met betrekking tot dit arrest ook de uiteenzetting onder „Toezichtkader van het Eurosysteem – Bevoegdheid van de ECB".

worden onderzocht of deze handeling naar buiten toe is bekendgemaakt. Ten tweede is de formulering van de handeling voor de belanghebbenden ook relevant. Ten derde kunnen de bewoordingen van de bestreden handeling en de context waarin deze is vastgesteld verschillend worden opgevat naargelang van de aard van de belanghebbenden.

In casu heeft het Gerecht opgemerkt dat het toezichtkader van het Eurosysteem buiten de interne sfeer van de ECB is bekendgemaakt door de publicatie ervan op de internetsite van deze laatste. Het toezichtkader is geen louter voorstel dat uitdrukkelijk indicatief is, maar vormt een beschrijving van de rol van het Eurosysteem, wat de partijen zou kunnen hebben doen concluderen dat het de bevoegdheden weergeeft die daadwerkelijk door de Verdragen aan de ECB en de nationale centrale banken van de lidstaten van de eurozone zijn verleend. Bovendien is de litigieuze passage van het toezichtkader van het Eurosysteem, die betrekking heeft op de locatie van de centrale tegenpartijen die transacties in effecten dienen te vereffenen, bijzonder precies, wat de toepassing ervan vergemakkelijkt. Wat ten slotte de wijze betreft waarop het toezichtkader van het Eurosysteem zou kunnen worden opgevat door de regelgevende instanties van de lidstaten van de eurozone, heeft het Gerecht opgemerkt dat de ECB haar stelling dat het Eurosysteem bevoegd is om toezicht uit te oefenen op effectenverrekeningssystemen, waaronder de centrale tegenpartijen vallen, en deze systemen in voorkomend geval te reguleren, op verschillende rechtsgrondslagen baseerde. Het Gerecht was van oordeel dat deze argumenten niet zo kennelijk ongegrond waren dat meteen kon worden uitgesloten dat de regelgevende instanties van de lidstaten van de eurozone tot de conclusie waren gekomen dat het Eurosysteem bevoegd was om de activiteit van de effectenverrekenings- en afwikkelingssystemen te reguleren en dat zij dus moesten toezien op de inachtneming van het in het toezichtkader van het Eurosysteem vastgestelde locatievereiste.

Gelet op een en ander heeft het Gerecht geoordeeld dat het toezichtkader van het Eurosysteem rechtsgevolgen sorteerde en dus een handeling vormde die vatbaar was voor beroep tot nietigverklaring op grond van artikel 263 VWEU.

2. BEGRIP RECHTSTREEKS GERAAKT ZIJN

In het arrest van 7 juli 2015, ***Federcoopesca e.a./Commissie*** (T-312/14, Jurispr., EU:T:2015:472), heeft het Gerecht gepreciseerd dat artikel 263, vierde alinea, derde onderdeel, VWEU, gelet op het doel van deze bepaling en het feit dat de opstellers van het VWEU aan de voorwaarde van rechtstreekse geraaktheid een extra voorwaarde inzake het ontbreken van uitvoeringsmaatregelen hebben toegevoegd, slechts van toepassing kan zijn ter betwisting van handelingen die op zich, dit wil zeggen los van enige uitvoeringsmaatregel, de rechtspositie van de verzoekende partij wijzigen. Wanneer de litigieuze handeling op zich de rechtspositie van de verzoekende partij niet wijzigt, volstaat deze vaststelling derhalve om te concluderen dat artikel 263, vierde alinea, derde onderdeel, VWEU niet van toepassing is, zonder dat in dit geval behoeft te worden nagegaan of deze handeling uitvoeringsmaatregelen ten aanzien van verzoekende partij met zich meebrengt.

Met betrekking tot dezelfde problematiek heeft het Gerecht in het arrest van 15 juli 2015, ***CSF/Commissie*** (T-337/13, Jurispr., EU:T:2015:502), geoordeeld dat een besluit waarbij de Commissie op grond van artikel 11, lid 3, van richtlijn 2006/42/EG[4] een door een lidstaat getroffen maatregel houdende verbod tot het in de handel brengen of strekkende tot het uit de handel nemen gerechtvaardigd verklaart, de fabrikant van de betroffen goederen rechtstreeks raakt, zodat deze in zoverre kan verzoeken om nietigverklaring van dat besluit bij de rechter van de Europese Unie.

Volgens het Gerecht roept een dergelijk besluit andere rechtstreekse gevolgen voor de rechtspositie van die fabrikant in het leven dan die welke voortvloeien uit de betrokken nationale maatregelen. Gelet op de

4 | Richtlijn 2006/42/EG van het Europees Parlement en de Raad van 17 mei 2006 betreffende machines en tot wijziging van richtlijn 95/16/EG (PB L 157, blz. 24).

bewoordingen van artikel 11 van richtlijn 2006/42, het doel van deze richtlijn en de algemene opzet ervan, houdt dit besluit immers in dat iedere andere lidstaat dan de lidstaat die de maatregel heeft vastgesteld die de Commissie gerechtvaardigd heeft verklaard, voor zover nodig dienstige maatregelen moet nemen voor de juiste en eenvormige toepassing van deze richtlijn. In die zin heeft het besluit van de Commissie tot rechtstreeks gevolg dat de nationale procedures in gang worden gezet die het recht aan de orde stellen dat de betrokken fabrikant tot dan toe in de gehele Unie had om goederen waarvoor het vermoeden van overeenstemming van artikel 7 van richtlijn 2006/42 gold, in de handel te brengen.

3. BEVOEGDHEID OM OP TE KOMEN TEGEN HET BESLUIT INZAKE DE SLUITING VAN EEN OVEREENKOMST

In het arrest van 10 december 2015, ***Front Polisario/Raad*** (T-512/12, Jurispr., EU:T:2015:953), heeft het Gerecht uitspraak gedaan over de procesbevoegdheid van het Front populaire pour la libération de la saguia-el-hamra et du rio de oro (Front Polisario) in het kader van een beroep tot nietigverklaring van het besluit van de Raad van de Europese Unie houdende goedkeuring van de sluiting van een overeenkomst tussen de Unie en het Koninkrijk Marokko[5]. Die overeenkomst is met name van toepassing op het grondgebied van de Westelijke Sahara, waarvan een deel wordt opgeëist door verzoeker.

Het Gerecht heeft vastgesteld dat de bepalingen van de door het bestreden besluit goedgekeurde overeenkomst gevolgen hebben voor de juridische situatie van het volledige grondgebied waarop deze overeenkomst van toepassing is, en bijgevolg voor het door het Koninkrijk Marokko gecontroleerde gebied van de Westelijke Sahara. Deze gevolgen raken niet alleen deze staat rechtstreeks, maar ook de verzoeker, aangezien de uiteindelijke internationale status van dit grondgebied nog niet vaststaat en moet worden bepaald in het kader van een onderhandelingsproces, onder auspiciën van de Verenigde Naties (VN), tussen het Koninkrijk Marokko en het Front Polisario. Om dezelfde reden moet het Front Polisario worden beschouwd als individueel geraakt door het bestreden besluit. Volgens het Gerecht vormen deze omstandigheden duidelijk een feitelijke situatie die de verzoeker ten opzichte van ieder ander karakteriseert en hem een bijzondere hoedanigheid verleent. Het Front Polisario is namelijk de enige gesprekspartner die deelneemt aan de onder de auspiciën van de VN gevoerde onderhandelingen tussen hem en het Koninkrijk Marokko ter bepaling van de definitieve internationale status van de Westelijke Sahara.

Bijgevolg heeft het Gerecht geoordeeld dat het Front Polisario door het bestreden besluit rechtstreeks en individueel werd geraakt.

4. PROCESBEKWAAMHEID

In het reeds aangehaalde arrest ***Front Polisario/Raad***[6] (EU:T:2015:953) heeft het Gerecht verklaard dat in bepaalde bijzondere gevallen een entiteit die geen rechtspersoonlijkheid naar het recht van een lidstaat of een derde staat bezit, niettemin als een „rechtspersoon" in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU kan worden beschouwd en op grond van deze bepaling een beroep tot nietigverklaring kan instellen. Dit is met name het geval wanneer, in hun handelingen en optreden, de Unie en haar instellingen de betrokken entiteit behandelen als een opzichzelfstaand subject dat eigen rechten kan bezitten, dan wel aan verplichtingen en beperkingen onderworpen kan zijn.

5| Besluit 2012/497/EU van de Raad van 8 maart 2012 inzake de sluiting van de Overeenkomst in de vorm van een briefwisseling tussen de Europese Unie en het Koninkrijk Marokko betreffende liberaliseringsmaatregelen voor het onderlinge handelsverkeer van landbouwproducten, verwerkte landbouwproducten, vis en visserijproducten, inzake de vervanging van de Protocollen nrs. 1, 2 en 3 en de bijlagen daarbij, en houdende wijziging van de Euro-mediterrane overeenkomst waarbij een associatie tot stand wordt gebracht tussen de Europese Gemeenschappen en hun lidstaten enerzijds, en het Koninkrijk Marokko, anderzijds (PB L 241, blz. 2).

6| Zie ook de aan dit arrest gewijde uiteenzetting onder „Externe betrekkingen".

In casu heeft het Gerecht om te beginnen vastgesteld dat het Front Polisario een van de partijen was bij het geschil over het lot van het grondgebied van de Westelijke Sahara en, als partij bij dit geschil, met naam werd genoemd in de betreffende documenten, daaronder begrepen verschillende resoluties van het Europees Parlement. Vervolgens heeft het Gerecht erop gewezen dat het Front Polisario op dat tijdstip niet de mogelijkheid had om formeel een rechtspersoon naar het recht van de Westelijke Sahara te worden, aangezien dit recht nog niet bestond. Het is juist dat het Koninkrijk Marokko de facto nagenoeg het gehele grondgebied van de Westelijke Sahara bestuurt, maar dit is een feitelijke situatie waartegen het Front Polisario zich verzet en die nu juist ten grondslag ligt aan zijn geschil met deze staat. Het Front Polisario zou zeker een rechtspersoon naar het recht van een derde staat kunnen oprichten, maar een verplichting om zulks te doen kan niet worden opgelegd. Ten slotte herinnert het Gerecht eraan dat de Raad en de Commissie zelf erkennen dat de internationale status en de juridische situatie van de Westelijke Sahara bijzondere kenmerken bezitten, en dat zij van mening zijn dat de definitieve status van dit gebied en, bijgevolg, het hierop toepasselijke recht moeten worden vastgelegd in het kader van een vredesproces onder auspiciën van de VN. De VN beschouwt evenwel juist het Front Polisario als een belangrijke deelnemer aan een dergelijk proces.

Gelet op deze omstandigheden heeft het Gerecht geoordeeld dat het Front Polisario als een „rechtspersoon" in de zin van artikel 263, vierde alinea, VWEU diende te worden beschouwd.

5. BEGRIP ADRESSAAT VAN EEN HANDELING

In de beschikking van 13 maart 2015, ***European Coalition to End Animal Experiments/ECHA*** (T-673/13, Jurispr., EU:T:2015:167), diende het Gerecht uitspraak te doen over de vraag of verzoekster, toegelaten als interveniënte in de procedure voor de kamer van beroep van het Europees Agentschap voor chemische stoffen (ECHA), kon worden beschouwd als adressaat van de beslissing die in het kader van deze procedure werd vastgesteld.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat in het kader van een beroep tot nietigverklaring krachtens artikel 263 VWEU de verzoekende partij slechts kan worden aangemerkt als degene tot wie de bestreden beslissing is gericht indien is voldaan hetzij aan de formele voorwaarde dat zij daarin uitdrukkelijk als adressaat wordt genoemd, hetzij aan de materiële voorwaarde dat uit de bepalingen van deze beslissing blijkt dat zij daarin als adressaat wordt beschouwd doordat deze beslissing de bedoeling van de auteur ervan tot uitdrukking brengt om bindende rechtsgevolgen in het leven te roepen welke de belangen van verzoekster kunnen aantasten doordat zij haar rechtspositie aanmerkelijk wijzigen.

MEDEDINGINGSREGELS DIE VAN TOEPASSING ZIJN OP ONDERNEMINGEN

1. ALGEMENE OPMERKINGEN

In 2015 had de rechtspraak met name betrekking op het mechanisme van afsluiting van de procedure als bedoeld in artikel 13, lid 2, van verordening (EG) nr. 1/2003[7], op de eerbiediging van de rechten van verdediging alsmede op de openbaarmaking van informatie die in het kader van de toepassing van de mededingingsregels is verkregen en het eventuele gebruik ervan in het kader van schadevorderingen.

7| Verordening (EG) nr. 1/2003 van de Raad van 16 december 2002 betreffende de uitvoering van de mededingingsregels van de artikelen [101 VWEU] en [102 VWEU] (PB 2003, L 1, blz. 1).

a) KLACHTEN – MECHANISME VAN ARTIKEL 13, LID 2, VAN VERORDENING NR. 1/2003

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 21 januari 2015, ***easyJet Airline/Commissie*** (T-355/13, Jurispr., EU:T:2015:36), was bij het Gerecht beroep ingesteld tegen het besluit waarbij de Commissie verzoeksters klacht tegen de exploitant van een luchthaven wegens anticoncurrentieel gedrag op de markt van luchthavendiensten had afgewezen. Dit besluit was vastgesteld op grond van artikel 13, lid 2, van verordening nr. 1/2003, daar een mededingingsautoriteit van een lidstaat de zaak reeds had behandeld. Ter staving van haar beroep voerde verzoekster met name aan dat de Commissie blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te oordelen dat de nationale mededingingsautoriteit haar klacht had behandeld in de zin van artikel 13, lid 2, van verordening nr. 1/2003, terwijl deze in werkelijkheid haar klacht had afgewezen om prioriteitsredenen.

Met betrekking tot het rechterlijk toezicht op een besluit van de Commissie dat op artikel 13, lid 2, van verordening nr. 1/2003 is gebaseerd, merkt het Gerecht op dat dit toezicht inhoudt dat wordt nagegaan dat het litigieuze besluit niet steunt op feitelijk onjuiste gegevens en dat de Commissie geen blijk heeft gegeven van onjuiste rechtsopvattingen, geen kennelijke beoordelingsfouten heeft gemaakt en haar macht niet heeft misbruikt door aan te nemen dat een mededingingsautoriteit van een lidstaat de klacht reeds heeft behandeld. Daarentegen komt het toezicht op de besluiten van de mededingingsautoriteiten van de lidstaten enkel toe aan de nationale rechterlijke instanties, die een essentiële rol vervullen bij de toepassing van de mededingingsregels van de Unie.

Verder heeft volgens het Gerecht de in artikel 13, lid 2, van verordening nr. 1/2003 vermelde uitdrukking „klacht [die] reeds door een andere mededingingsautoriteit is behandeld" een ruime draagwijdte en omvat deze alle gevallen waarin klachten door een andere mededingingsautoriteit zijn onderzocht, ongeacht het resultaat van dat onderzoek. Deze letterlijke uitlegging strookt met de algemene opzet van deze verordening, waaruit blijkt dat niet het resultaat van het door deze mededingingsautoriteit uitgevoerde onderzoek van belang is, maar wel het feit dat de klacht door deze autoriteit is onderzocht. De Commissie mag dus een klacht afwijzen op grond dat een mededingingsautoriteit van een lidstaat deze klacht reeds heeft afgewezen om prioriteitsredenen.

De omstandigheid dat de betrokken nationale mededingingsautoriteit het onderzoek van de bij haar ingediende klacht niet heeft afgesloten met een besluit in de zin van artikel 5 van deze verordening en zich op prioriteitsredenen heeft gebaseerd, staat er dus – gesteld al dat deze omstandigheid bewezen wordt geacht – niet aan in de weg dat de Commissie op grond van artikel 13, lid 2, van deze verordening vaststelt dat deze klacht is behandeld door een mededingingsautoriteit van een lidstaat en die klacht om die reden afwijst.

b) RECHTEN VAN VERDEDIGING

– RECHT OM TE WORDEN GEHOORD

Het arrest van 15 juli 2015, ***Akzo Nobel en Akcros Chemicals/Commissie*** [T-485/11, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:517], bood het Gerecht de gelegenheid om te beklemtonen dat de eerbiediging van de rechten van verdediging vereist dat de onderneming die het voorwerp van een onderzoek is, tijdens de administratieve procedure in staat wordt gesteld naar behoren haar standpunt kenbaar te maken met betrekking tot de juistheid en de relevantie van de gestelde feiten en met betrekking tot de stukken op basis waarvan de Commissie heeft gesteld dat een inbreuk op het VWEU is gepleegd. Een termijn van vier werkdagen voor de indiening van opmerkingen, verleend aan de onderneming die het voorwerp van een onderzoek is, kan volgens het Gerecht niet worden geacht verenigbaar te zijn met de eerbiediging van de rechten van verdediging.

Bijgevolg dient het bestreden besluit nietig te worden verklaard, voor zover verzoekende partijen genoegzaam hebben aangetoond, niet dat het bestreden besluit zonder die procedurele onregelmatigheid – te weten indien

zij over een voldoende lange termijn hadden beschikt om hun standpunt kenbaar te maken – een andere inhoud zou hebben gehad, maar dat zij zich zonder die onregelmatigheid beter hadden kunnen verdedigen. Het Gerecht preciseert dat daarvoor dient te worden uitgegaan van het tijdstip van de administratieve procedure die tot de vaststelling van het bestreden besluit heeft geleid, te weten de periode vóór de datum van vaststelling van dat besluit.

– MOTIVERINGSPLICHT

Van de 13 arresten die dezelfde dag zijn gewezen in het kader van een reeks beroepen tegen een besluit waarbij de Commissie verschillende luchtvaartmaatschappijen geldboeten had opgelegd wegens hun deelname aan een mededingingsregeling op de luchtvrachtmarkt[8] , bood het arrest van 16 december 2015, ***Martinair Holland/Commissie*** (T-67/11, Jurispr., EU:T:2015:984), het Gerecht de gelegenheid om belangrijke preciseringen te geven met betrekking tot de omvang van de motiveringsplicht.

Het Gerecht herinnert eraan dat de Commissie voor de motivering van een besluit dat is vastgesteld ter verzekering van de toepassing van de mededingingsregels van de Unie, krachtens artikel 296 VWEU gehouden is ten minste de feiten en de overwegingen te vermelden die in het bestek van haar besluit van wezenlijk belang zijn, zodat de bevoegde rechter en de betrokken partijen kunnen weten in welke omstandigheden zij het recht van de Unie heeft toegepast. Bovendien moet de motivering logisch zijn en mag zij met name geen tegenstrijdigheden bevatten die het begrip van de redenen die aan deze handeling ten grondslag liggen, belemmeren. In deze context beklemtoont het Gerecht dat het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming meebrengt dat het dispositief van een door de Commissie vastgesteld besluit waarin een inbreuk op de mededingingsregels is vastgesteld, bijzonder duidelijk en ondubbelzinnig moet zijn, en dat de aansprakelijk gestelde en gestrafte ondernemingen deze aansprakelijkheidsstelling en oplegging van de sancties, zoals zij uit dat dispositief naar voren komen, kunnen begrijpen en betwisten.

Het Gerecht wijst er voorts op dat er een tegenstrijdigheid bestaat tussen de motivering en het dispositief van een besluit van de Commissie houdende vaststelling van een inbreuk wanneer in de motivering ervan één enkele voortdurende inbreuk wordt omschreven, waaraan alle beschuldigde ondernemingen zouden hebben deelgenomen, terwijl in het dispositief, dat meerdere artikelen bevat, hetzij verschillende afzonderlijke voortdurende inbreuken worden vastgesteld, hetzij één enkele voortdurende inbreuk, waarvoor enkel de ondernemingen aansprakelijk worden gesteld die rechtstreeks hebben deelgenomen aan de inbreukmakende gedragingen die in deze artikelen worden bedoeld. Dienaangaande merkt het Gerecht op dat het loutere bestaan van een dergelijke tegenstrijdigheid tussen de motivering en het dispositief van een besluit niet volstaat om dit besluit als ontoereikend gemotiveerd te beschouwen, voor zover, ten eerste, het besluit in zijn geheel de belanghebbenden in staat stelt dit gebrek aan coherentie te ontwaren en aan te voeren, ten tweede, de tekst van het dispositief voldoende duidelijk en nauwkeurig is om hen in staat te stellen de precieze draagwijdte van het besluit te begrijpen en, ten derde, de bewijselementen die zijn gebruikt om de deelname van de ondernemingen aan de hen in het dispositief verweten inbreuken aan te tonen, in de motivering duidelijk zijn weergegeven en onderzocht. Indien de interne tegenstrijdigheden in het besluit van de Commissie daarentegen de rechten van verdediging van de bestrafte ondernemingen schenden en de Unierechter verhinderen zijn controle uit te oefenen, is het besluit ontoereikend gemotiveerd, zodat de nietigverklaring ervan gerechtvaardigd is. Dit is met name het geval wanneer het besluit het niet mogelijk maakt om enerzijds te beoordelen of de in de motivering

8| Arresten van 16 december 2015, *Air Canada/Commissie* (T-9/11, EU:T:2015:994), *Koninklijke Luchtvaart Maatschappij/Commissie* (T-28/11, EU:T:2015:995), *Japan Airlines/Commissie* (T-36/11, EU:T:2015:992), *Cathay Pacific Airways/Commissie* (T-38/11, EU:T:2015:985), *Cargolux Airlines/Commissie* (T-39/11, EU:T:2015:991), *Latam Airlines Group en Lan Cargo/Commissie* (T-40/11, EU:T:2015:986), *Singapore Airlines en Singapore Airlines Cargo PTE/Commissie* (T-43/11, EU:T:2015:989), *Deutsche Lufthansa e.a./Commissie* (T-46/11, EU:T:2015:987), *British Airways/Commissie* (T-48/11, EU:T:2015:988), *SAS Cargo Group e.a./Commissie* (T-56/11, EU:T:2015:990), *Air France-KLM/Commissie* (T-62/11, EU:T:2015:996), *Air France/Commissie* (T-63/11, EU:T:2015:993), en *Martinair Holland/Commissie* (T-67/11, Jurispr., EU:T:2015:984).

uiteengezette bewijselementen toereikend zijn, en anderzijds te begrijpen welke redenering de Commissie ertoe heeft gebracht de adressaten van het besluit aansprakelijk te stellen voor een inbreuk.

Verder stelt het Gerecht dat de nationale rechterlijke instanties, wanneer zij artikel 101 VWEU toepassen op overeenkomsten, besluiten of gedragingen die reeds het voorwerp uitmaken van een besluit van de Commissie, geen beslissingen kunnen nemen die tegen dat besluit zouden ingaan. Hieruit volgt dat de nationale rechterlijke instanties zijn gebonden door het door de Commissie gegeven besluit, voor zover dit niet nietig of ongeldig is verklaard, hetgeen vereist dat het dispositief ervan eenduidig kan worden begrepen. Meer bepaald moeten de nationale rechterlijke instanties, op basis van de duidelijke bewoordingen van het dispositief van een besluit waarin het bestaan van een inbreuk op de mededingingsregels van de Unie is vastgesteld, kunnen begrijpen wat de omvang van deze inbreuk is, alsmede de hiervoor aansprakelijke personen kunnen aanwijzen, teneinde hieraan de nodige gevolgen te kunnen verbinden met betrekking tot de vorderingen die gelaedeerden van deze inbreuk ter vergoeding van de door de inbreuk veroorzaakte schade hebben ingesteld. De bewoordingen van het dispositief van een dergelijk besluit zijn vanuit dit standpunt doorslaggevend omdat daarin de onderlinge rechten en plichten van bedoelde personen worden vastgesteld.

c) OPENBAARMAKING VAN INFORMATIE EN SCHADEVORDERINGEN

– INFORMATIE DIE IN HET KADER VAN HET CLEMENTIEPROGRAMMA IS MEEGEDEELD

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 15 juli 2015, ***AGC Glass Europe e.a./Commissie*** [T-465/12, Jurispr., (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:505], diende het Gerecht de rechtmatigheid te onderzoeken van het besluit van de Commissie houdende afwijzing van een verzoek om vertrouwelijke behandeling dat was ingediend door een reeks autoglasfabrikanten. Dat verzoek betrof bepaalde informatie die was opgenomen in de beschikking van de Commissie waarbij deze voordien had vastgesteld dat deze ondernemingen inbreuk hadden gemaakt op artikel 101 VWEU en artikel 53 van de Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte (EER)[9]. Ter staving van hun beroep voerden verzoeksters met name aan dat de mededelingen inzake medewerking van 2002[10] en 2006[11] bepaalde garanties bevatten waardoor elke onderneming die binnen de werkingssfeer ervan valt, erop mag vertrouwen dat de vrijwillig door haar verstrekte informatie zo veel mogelijk vertrouwelijk zal blijven, zelfs in de fase waarin de Commissie de beschikking publiceert.

Op dit punt merkt het Gerecht op dat uit de punten 3 tot en met 7 van de mededeling inzake medewerking van 2002 en uit de punten 3 tot en met 5 van de clementieregeling van 2006 blijkt dat deze mededeling en deze regeling er enkel toe strekken de voorwaarden vast te stellen waaronder een onderneming recht heeft op boete-immuniteit of boeteverlaging. Deze mededeling en deze regeling bepalen niet dat een onderneming ook nog recht heeft op andere voordelen in ruil voor haar medewerking. Deze uitlegging wordt uitdrukkelijk bevestigd door punt 31 van de mededeling inzake medewerking van 2002 en door punt 39 van de clementieregeling van 2006. Volgens die twee voorschriften, waarvan de tekst identiek is, beschermt de aan een onderneming toegekende boete-immuniteit of boeteverlaging haar niet tegen de civielrechtelijke gevolgen van haar deelname aan een inbreuk op artikel 101 VWEU.

Verder ligt de betekenis van punt 6 van de clementieregeling van 2006, volgens hetwelk „[k]andidaat-clementieverzoekers […] van medewerking met de Commissie [zouden] kunnen worden afgeschrikt indien

9 | Overeenkomst betreffende de Europese Economische Ruimte van 2 mei 1992 (PB 1994, L 1, blz. 3).

10 | Mededeling van de Commissie betreffende immuniteit tegen geldboeten en vermindering van geldboeten in kartelzaken (PB 2002, C 45, blz. 3).

11 | Mededeling van de Commissie betreffende immuniteit tegen geldboeten en vermindering van geldboeten in kartelzaken (PB 2006, C 298, blz. 17).

daardoor hun positie in burgerlijke zaken in het gedrang komt ten opzichte van ondernemingen die niet meewerken", daarin dat een onderneming niet mag worden benadeeld in burgerlijke zaken die tegen haar worden ingesteld om de enkele reden dat zij spontaan een schriftelijke clementieverklaring bij de Commissie heeft ingediend, die het voorwerp zou kunnen uitmaken van een besluit waarbij de overlegging van stukken wordt gelast. In het kader van die wens om specifiek in het kader van een clementieverzoek afgelegde verklaringen te beschermen, heeft de Commissie zichzelf in de punten 31 tot en met 35 van de clementieregeling van 2006 bijzondere regels opgelegd inzake de wijze waarop deze verklaringen dienen te worden geformuleerd, de toegang ertoe en het gebruik ervan. Deze regels betreffen echter alleen de documenten en de schriftelijke of opgenomen verklaringen die zijn ontvangen overeenkomstig de mededeling inzake medewerking van 2002 of de clementieregeling van 2006 en waarvan de Commissie de openbaarmaking over het algemeen in strijd acht met de bescherming van het doel van inspecties en onderzoeken in de zin van artikel 4 van verordening nr. 1049/2001[12]. Zij hebben dus niet tot doel of tot gevolg dat de Commissie wordt belet om in haar besluit waarbij de administratieve procedure wordt afgesloten, informatie in verband met de beschrijving van de inbreuk te publiceren die haar is aangereikt in het kader van het clementieprogramma, en zij scheppen in dat verband geen gewettigd vertrouwen.

Volgens het Gerecht doet een dergelijke publicatie op grond van artikel 30 van verordening nr. 1/2003, die is gebeurd met inachtneming van de geheimhoudingsplicht, dus geen afbreuk aan het gewettigd vertrouwen dat verzoeksters krachtens de mededeling inzake medewerking van 2002 en de clementieregeling van 2006 mochten koesteren en dat betrekking heeft op de berekening van het boetebedrag en de behandeling van de specifiek bedoelde documenten en verklaringen.

– OMVANG VAN DE VERPLICHTING TOT PUBLICATIE

De zaak die heeft geleid tot het arrest van 15 juli 2015, ***Pilkington Group/Commissie*** (T-462/12, Jurispr., EU:T:2015:508), betreft een ander besluit van de Commissie houdende afwijzing van een verzoek om vertrouwelijke behandeling. Zoals in de zaak AGC Glass Europe verzette een autoglasfabrikant, aan wie de beschikking van de Commissie houdende vaststelling van een mededingingsregeling in die sector was gericht, zich tegen de publicatie van bepaalde informatie die was opgenomen in laatstgenoemde beschikking. Deze fabrikant kwam op tegen de afwijzing van zijn verzoek om vertrouwelijke behandeling op grond dat een dergelijke afwijzing blijk gaf van een wijziging van het beleid van de Commissie betreffende de publicatie van vertrouwelijke informatie ten opzichte van haar eerdere praktijk inzake de behandeling van specifieke soortgelijke gevallen. Aldus zou de Commissie het gelijkheids- en het vertrouwensbeginsel hebben geschonden.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat de Commissie in het kader van haar bevoegdheden op het gebied van de tenuitvoerlegging van het mededingingsrecht in de Unie, een versie van haar besluiten mag bekendmaken die meer bevat dan het door artikel 30 van verordening nr. 1/2003 voorgeschreven minimum, mits zij daarbij de regels inzake de geheimhoudingsplicht in acht neemt. De Commissie mag haar benadering inzake de publicatie van haar besluiten dus, net als haar benadering met betrekking tot het algemene niveau van de geldboeten, aanpassen aan de behoeften van haar mededingingsbeleid. De bij de artikelen 101, lid 1, VWEU en 102 VWEU aan de Commissie opgedragen toezichthoudende taak omvat immers niet alleen de verplichting om individuele inbreuken te onderzoeken en te bestraffen, maar ook de verplichting om een algemeen beleid te voeren dat erop is gericht om op mededingingsgebied toepassing te geven aan de door het Verdrag vastgelegde beginselen en het gedrag van de ondernemingen in overeenstemming met deze beginselen te sturen.

Gesteld al dat uit het bestreden besluit blijkt dat de gepubliceerde versie van de beschikking houdende vaststelling van het bestaan van een mededingingsregeling in de autoglassector gedetailleerder is dan

12 | Verordening (EG) nr. 1049/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 30 mei 2001 inzake de toegang van het publiek tot documenten van het Europees Parlement, de Raad en de Commissie (PB L 145, blz. 43).

beschikkingen in eerdere zaken en dat de Commissie haar benadering op dit punt heeft gewijzigd, doet die vaststelling dus op zich niet af aan de rechtmatigheid van het bestreden besluit.

2. BIJDRAGEN OP HET GEBIED VAN ARTIKEL 101 VWEU

a) TOEREKENBAARHEID – AGENTUUROVEREENKOMST

In het arrest van 15 juli 2015, ***voestalpine en voestalpine Wire Rod Austria/Commissie*** (T-418/10, Jurispr., EU:T:2015:516), heeft het Gerecht in het kader van een beroep dat was ingesteld door een onderneming die haar deelname – via haar agent in Italië – aan een regionaal deel van een mededingingsregeling waarbij 18 leveranciers van spanstaal betrokken waren, betwistte[13], de criteria gepreciseerd om vast te stellen of twee vennootschappen met eigen rechtspersoonlijkheid voor de toerekening van het mededingingsverstorend gedrag van één van hen, kunnen worden geacht één economische eenheid te vormen die één en dezelfde gedragslijn volgt op de markt.

In dit verband herinnert het Gerecht om te beginnen eraan dat onder het begrip onderneming voor de toepassing van de mededingingsregels moet worden verstaan een economische eenheid, die kan bestaan uit verschillende vennootschappen met eigen rechtspersoonlijkheid. Vervolgens wijst het Gerecht erop dat, wanneer tussen vennootschappen een verticale verhouding bestaat, zoals tussen een opdrachtgever en zijn agent of tussenpersoon, ter beantwoording van de vraag of er een economische eenheid bestaat, hoofdzakelijk de twee volgende criteria gelden: draagt de tussenpersoon al dan niet een economisch risico, en hebben de door de tussenpersoon verrichte diensten al dan niet een exclusief karakter.

Wat in deze context het dragen van het economische risico betreft, preciseert het Gerecht dat moet worden onderzocht in welke mate de agent de financiële risico's in verband met de verkoop of de uitvoering van de contracten met derden draagt voor de activiteiten waarvoor hij door de opdrachtgever is aangewezen. Wat verder het exclusieve karakter van de door de tussenpersoon verrichte diensten betreft, wijst het Gerecht erop dat wanneer de agent niet één maar twee opdrachtgevers vertegenwoordigt, voor de bepaling of er tussen de agent en een van zijn opdrachtgevers een economische eenheid bestaat, moet worden nagegaan of deze agent zich wat de door deze opdrachtgever opgedragen activiteiten betreft kan gedragen als een onafhankelijke handelaar die zijn eigen commerciële strategie vrij kan bepalen. Indien de agent zich niet zodanig kan gedragen, zijn de taken die hij voor rekening van deze opdrachtgever verricht, integraal onderdeel van de activiteiten van laatstgenoemde.

b) VERJARING

– HANDELING TOT STUITING VAN DE VERJARING – BESLISSING WAARBIJ VOORWAARDELIJKE IMMUNITEIT IS VERLEEND

Het arrest van 6 oktober 2015, ***Corporación Empresarial de Materiales de Construcción/Commissie*** (T-250/12, Jurispr., EU:T:2015:749), bood het Gerecht tevens de gelegenheid om te verduidelijken of een beslissing waarbij overeenkomstig punt 15 van de mededeling inzake medewerking van 2002 voorwaardelijke immuniteit is verleend, moet worden aangemerkt als een handeling die de verjaring stuit in de zin van artikel 25, lid 3, van verordening nr. 1/2003.

13 | Voor de andere aspecten van deze mededingingsregeling, die betrekking hebben op de wijze van berekening van het bedrag van de geldboete, zie de uiteenzetting onder „c) Berekening van het bedrag van de geldboete".

Doordat een verzoeker om clementie op grond van de beslissing om hem voorwaardelijke immuniteit toe te kennen, een bijzondere procedurele status verkrijgt, is deze beslissing volgens het Gerecht van wezenlijk belang voor de Commissie om de vermoedelijke inbreuk op de mededingingsregels te kunnen instrueren en vervolgen. Om te beginnen draagt de clementieregeling immers rechtstreeks bij tot de volle werking van het vervolgingsbeleid voor inbreuken op de mededingingsregels, verder dient de beslissing om een verzoeker om clementie voorwaardelijke immuniteit toe te kennen als bevestiging dat zijn verzoek voldoet aan de vooraf gestelde voorwaarden om na afloop van de administratieve procedure in aanmerking te kunnen komen voor definitieve immuniteit, en ten slotte bestaat op grond van deze procedurele status voor de betrokkene de verplichting om zich tot de vaststelling door de Commissie van het definitieve besluit zodanig te gedragen dat wordt voldaan aan de voorwaarden in punt 11, onder a) tot en met c), van de mededeling inzake medewerking van 2002, wil hij aanspraak kunnen maken op definitieve immuniteit.

Het Gerecht leidt daaruit af dat een beslissing om voorwaardelijke immuniteit toe te kennen een procedurele handeling is die dient ter instructie of vervolging van de inbreuk in de zin van artikel 25, lid 3, eerste volzin, van verordening nr. 1/2003, zodat deze dient te worden aangemerkt als handeling tot stuiting van de verjaring, die erga omnes rechtsgevolgen teweegbrengt ten aanzien van alle ondernemingen die hebben deelgenomen aan de betrokken inbreuk.

– AANSPRAKELIJKHEID – VERHOUDING TUSSEN DOCHTERONDERNEMINGEN EN MOEDERMAATSCHAPPIJ

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 15 juli 2015, ***Akzo Nobel e.a./Commissie*** [T-47/10, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:506], was bij het Gerecht beroep ingesteld tegen de beschikking waarbij de Commissie had vastgesteld dat verzoeksters hadden deelgenomen aan een mededingingsregeling op de Europese markt van hittestabilisatoren. Ter onderbouwing van hun beroep voerden verzoeksters, een moedermaatschappij en haar op deze markt actieve dochterondernemingen, met name schending van artikel 25, lid 1, onder b), van verordening nr. 1/2003 aan, op grond dat de Commissie niet meer tegen die dochterondernemingen kon optreden en deze vennootschappen dus ook niet, hoofdelijk met hun moedermaatschappij, een geldboete kon opleggen.

Het Gerecht oordeelt dat dochterondernemingen van een vennootschap die zelf rechtstreeks hebben deelgenomen aan inbreuken op artikel 101, lid 1, VWEU, rechtmatig kunnen aanvoeren dat de in artikel 25, lid 1, onder b), van verordening nr. 1/2003 vastgestelde verjaringstermijn ten aanzien van hen is verstreken, wanneer de eerste handelingen van de Commissie ter instructie of vervolging van deze inbreuken in de zin van artikel 25, lid 3, van deze verordening zijn gesteld nadat die termijn voor deze dochterondernemingen was verstreken. Evenwel herinnert het Gerecht eraan dat de verjaring waarin artikel 25 van verordening nr. 1/2003 voorziet, niet tot gevolg heeft dat een inbreuk verdwijnt, of dat de Commissie geen beschikking meer kan geven waarin de aansprakelijkheid voor die inbreuk wordt vastgesteld, maar alleen dat degenen ten aanzien van wie de verjaring is ingetreden, aan een sanctie ontkomen.

Bovendien blijkt uit een tekstuele, teleologische en contextuele uitlegging van artikel 25 van verordening nr. 1/2003 dat het voordeel van de in lid 1 daarvan bedoelde verjaring toekomt aan en kan worden ingeroepen door elke rechtspersoon afzonderlijk, wanneer hij door de Commissie wordt vervolgd. Zo heeft het feit alleen dat voor dochterondernemingen van een moedermaatschappij de verjaringstermijn is verstreken, niet tot gevolg dat de aansprakelijkheid van die moedermaatschappij ter discussie komt te staan en dat deze niet meer kan worden vervolgd. Volgens het Gerecht is dit oordeel niet in tegenspraak met het feit dat in artikel 25, leden 3 en 4, van verordening nr. 1/2003 het begrip onderneming in de zin van artikel 101, lid 1, VWEU wordt gebruikt. Dit begrip beoogt slechts af te bakenen welke handelingen de verjaringstermijn stuiten en de draagwijdte te bepalen van de gevolgen van die handelingen voor alle ondernemingen en ondernemersverenigingen die aan de inbreuk hebben deelgenomen, daaronder begrepen de rechtspersonen waaruit deze bestaan.

c) BEREKENING VAN HET BEDRAG VAN DE GELDBOETE

– BEPALING VAN DE WAARDE VAN DE VERKOPEN

In het arrest van 9 september 2015**, *Panasonic en MT Picture Display/Commissie*** [T-82/13, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:612], diende het Gerecht zich uit te spreken over de criteria die van toepassing zijn voor de bepaling van de waarde van de verkopen van een onderneming met het oog op de vaststelling van het bedrag van de geldboete. Het Gerecht heeft erop gewezen dat in casu verzoeksters, in antwoord op een verzoek om inlichtingen van de Commissie, een alternatieve methode ter berekening van de waarde van de directe EER-verkopen via verwerkte producten hadden voorgesteld, waarbij een gewogen gemiddelde in aanmerking werd genomen van de waarde van de kleurenbeeldbuizen die het voorwerp uitmaakten van deze verkopen, afhankelijk van de werkelijke grootte ervan en de betrokken periode. Het Gerecht wijst erop dat volgens punt 15 van de richtsnoeren van 2006 voor de berekening van geldboeten[14], de Commissie de waarde van de verkopen van een onderneming moet vaststellen op grond van de meest betrouwbare gegevens die met betrekking tot deze onderneming beschikbaar zijn. Aangezien de Commissie beschikte over gegevens aan de hand waarvan de waarde van de directe EER-verkopen via verwerkte producten op exactere wijze kon worden berekend, heeft het Gerecht vastgesteld dat zij bij de berekening van het basisbedrag van de aan verzoeksters op te leggen geldboeten was afgeweken van de voornoemde richtsnoeren, zonder dit te rechtvaardigen.

Het Gerecht was van oordeel dat het in de uitoefening van zijn volledige rechtsmacht bij de vaststelling van het bedrag van de aan verzoeksters op te leggen geldboeten rekening diende te houden met de cijfers die verzoeksters tijdens de administratieve procedure hadden verstrekt. Volgens het Gerecht werden de omstandigheden juist beoordeeld wanneer het bedrag van de aan verzoeksters op te leggen geldboeten werd vastgesteld op basis van de gegevens inzake de waarde van de verkopen die zij hadden verstrekt in antwoord op het verzoek om inlichtingen van de Commissie.

– INDIVIDUALISERING VAN DE SANCTIE

In 2015 heeft een reeks beroepen tegen de besluiten waarbij de Commissie 18 leveranciers van spanstaal sancties had opgelegd wegens hun deelname aan een mededingingsregeling in deze sector, het Gerecht de gelegenheid geboden om met name nuttige preciseringen te geven over de wijze van berekening van de geldboete.

Aldus heeft het Gerecht in de arresten van 15 juli 2015, ***SLM en Ori Martin/Commissie*** [T-389/10 en T-419/10, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:513], ***Fapricela/Commissie*** [T-398/10, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:498], *voestalpine en voestalpine Wire Rod Austria/Commissie,* reeds aangehaald (EU:T:2015:516), en ***Trafilerie Meridionali/Commissie*** [T-422/10, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:512], eraan herinnerd dat in een geval als het onderhavige, waarin de betrokken mededingingsregeling verschillende onderdelen omvatte en door de Commissie was aangemerkt als één enkele complexe en voortdurende inbreuk, uit het beginsel van het persoonlijke karakter van straffen en sancties volgde dat bij de sanctie rekening moest worden gehouden met de situatie van elke overtreder in het kader van de inbreuk.

In de arresten *voestalpine en voestalpine Wire Rod Austria/Commissie*, reeds aangehaald (EU:T:2015:512), en *SLM en Ori Martin/Commissie,* reeds aangehaald (EU:T:2015:513), heeft het Gerecht erop gewezen dat in geval van één enkele inbreuk in de zin van een complexe inbreuk, die bestaat uit een geheel van overeenkomsten en onderling

14 | Richtsnoeren voor de berekening van geldboeten die uit hoofde van artikel 23, lid 2, onder a), van verordening (EG) nr. 1/2003 worden opgelegd (PB 2006, C 210, blz. 2).

afgestemde gedragingen op onderscheiden markten waarop niet alle overtreders aanwezig zijn of slechts gedeeltelijk wetenschap kunnen hebben van het totaalplan, de sancties moeten worden geïndividualiseerd in die zin dat zij moeten worden gerelateerd aan de gedragingen en eigenschappen van de betrokken ondernemingen. Zo preciseert het Gerecht dat een overtredende onderneming die niet verantwoordelijk is gehouden voor bepaalde onderdelen van één enkele inbreuk, geen rol in de uitvoering van die onderdelen kan hebben gehad. In dit verband heeft het Gerecht in het arrest ***Trafilerie Meridionali/Commissie***, reeds aangehaald (EU:T:2015:512), opgemerkt dat een onderneming waarvan de verantwoordelijkheid met betrekking tot meerdere onderdelen van een mededingingsregeling wordt vastgesteld, meer bijdraagt tot de doeltreffendheid en het ernstige karakter van deze mededingingsregeling dan een overtredende onderneming die slechts bij één onderdeel van dezelfde mededingingsregeling is betrokken. Eerstgenoemde onderneming pleegt derhalve een zwaardere inbreuk dan de tweede. Het Gerecht beklemtoont dat aan een onderneming in elk geval nooit een geldboete kan worden opgelegd waarvan het bedrag wordt berekend aan de hand van een deelneming aan een heimelijke afspraak waarvoor zij niet verantwoordelijk is gehouden.

Verder heeft het Gerecht in de arresten *voestalpine en voestalpine Wire Rod Austria/Commissie,* reeds aangehaald (EU:T:2015:512), en *SLM en Ori Martin/Commissie*, reeds aangehaald (EU:T:2015:513), erop gewezen dat de individualisering van de straf aan de hand van de inbreuk in de praktijk kan plaatsvinden tijdens de verschillende stappen die voor het bepalen van de geldboeten worden gevolgd. Aldus kan de Commissie de bijzonderheid van de deelname van een onderneming aan de inbreuk erkennen, ten eerste, in het stadium van de beoordeling van de objectieve ernst van die inbreuk als zodanig, ten tweede, in het stadium van de beoordeling van de verzachtende omstandigheden en, ten derde, in een later stadium dan dat van de beoordeling van de objectieve ernst van de inbreuk of de verzachtende omstandigheden. In dit verband is in punt 36 van de richtsnoeren van 2006 voor de berekening van geldboeten aangegeven dat de Commissie in bepaalde gevallen een symbolische boete kan opleggen en dat zij ook, zoals aangegeven in punt 37 van de richtsnoeren, van de algemene methode voor de vaststelling van het bedrag van de geldboeten kan afwijken, gelet op de bijzondere kenmerken van een gegeven situatie.

– DRAAGKRACHT VAN EEN ONDERNEMING – RECHTERLIJKE TOETSING

Nog steeds in het kader van de reeks beroepen in de sector van het spanstaal boden de arresten *Fapricela/Commissie*, reeds aangehaald (EU:T:2015:498), *Trafilerie Meridionali/Commissie,* reeds aangehaald (EU:T:2015:512), en van 15 juli 2015, ***Westfälische Drahtindustrie e.a./Commissie*** [T-393/10, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:515], het Gerecht met name de gelegenheid om op te merken dat een boetevermindering op grond van punt 35 van de richtsnoeren van 2006 voor de berekening van geldboeten, dat ziet op de draagkracht van de ondernemingen, slechts in uitzonderlijke omstandigheden en onder de daarin opgenomen voorwaarden kan worden toegekend. Zo moet worden aangetoond dat de op te leggen geldboete „de levensvatbaarheid van de betrokken onderneming onherroepelijk in gevaar zou brengen en haar activa volledig van hun waarde zou beroven". Daarnaast moet worden aangetoond dat sprake is van een „bijzondere sociale en economische context". Deze twee groepen van voorwaarden waren reeds door de Unierechter geformuleerd vóór de vaststelling van punt 35 van de richtsnoeren van 2006 voor de berekening van geldboeten, zodat met de toepassing van dat punt op de betrokken ondernemingen concreet uitvoering wordt gegeven aan het evenredigheidsbeginsel op het gebied van sancties voor inbreuken op het mededingingsrecht. Volgens het Gerecht valt de beoordeling van de draagkracht van de beboete ondernemingen onder de volledige rechtsmacht waarin is voorzien in artikel 261 VWEU en artikel 31 van verordening nr. 1/2003, aangezien de toepassing van punt 35 van de richtsnoeren van 2006 voor de berekening van geldboeten de laatste factor is die in aanmerking wordt genomen voor de vaststelling van het bedrag van de geldboeten die worden opgelegd wegens overtreding van de voor ondernemingen geldende mededingingsregels.

Voorts is het Gerecht van oordeel dat het feit dat geen ambtshalve toezicht op het gehele litigieuze besluit wordt uitgeoefend, niet in strijd is met het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming. Om dit beginsel in acht te

nemen, is het niet noodzakelijk dat het Gerecht, dat uiteraard de aangevoerde middelen moet beantwoorden en een toezicht in rechte en in feite moet uitoefenen, verplicht is het dossier ambtshalve volledig opnieuw te onderzoeken. Behoudens de middelen van openbare orde die hij moet onderzoeken en zo nodig ambtshalve moet opwerpen, dient de Unierechter het hem toevertrouwde wettigheidstoezicht uit te oefenen op basis van de gegevens die de verzoeker ter onderbouwing van de aangevoerde middelen voorlegt. Bij dat toezicht kan de rechter zich niet verlaten op de beoordelingsmarge waarover de Commissie bij de beoordeling van deze gegevens beschikt om af te zien van een grondig toezicht in rechte en in feite.

Tot slot beklemtoont het Gerecht dat de Unierechter bij de uitoefening van zijn volledige rechtsmacht in beginsel en onverminderd het onderzoek van de elementen die de partijen bij hem hebben aangevoerd, rekening moet houden met de situatie, feitelijk en rechtens, zoals die op de datum van de uitspraak is wanneer hij oordeelt dat het gerechtvaardigd is om die rechtsmacht uit te oefenen.

– VERMINDERING VAN HET BEDRAG VAN DE GELDBOETE WEGENS DE OVERDREVEN LANGE DUUR VAN DE ADMINISTRATIEVE PROCEDURE – RECHTERLIJKE TOETSING

In het arrest *Akzo Nobel e.a./Commissie,* reeds aangehaald (EU:T:2015:506), heeft het Gerecht uit het oogpunt van het gelijkheidsbeginsel een beschikking onderzocht waarbij de Commissie een vermindering van het bedrag van de opgelegde geldboeten had toegekend aan de ondernemingen die betrokken waren bij een mededingingsregeling, met uitzondering van de ondernemingen, waaronder verzoeksters, die een beroep in rechte hadden ingesteld tegen beschikkingen die ten aanzien van hen waren vastgesteld tijdens de administratieve procedure.

Volgens het Gerecht moet de stelling, volgens welke dit verschil in behandeling kan worden gerechtvaardigd door het verschil in de betrokken situaties, daar verzoeksters, anders dan de andere ondernemingen, beroepen in rechte hadden ingesteld, onverenigbaar worden geacht met het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming. Door aan alle ondernemingen die aan de betrokken inbreuken hebben deelgenomen, een vermindering van het bedrag van de opgelegde geldboeten toe te kennen wegens de overdreven lange duur van de administratieve procedure, behalve aan verzoeksters, heeft de Commissie zich in haar beschikking houdende vaststelling van inbreuken op de mededingingsregels en oplegging van geldboeten dus schuldig gemaakt aan een ongerechtvaardigde ongelijke behandeling.

d) SCHIKKING – „HYBRIDE” PROCEDURE

– GELDBOETEN – GELIJKE BEHANDELING

In het arrest van 20 mei 2015, ***Timab Industries en CFPR/Commissie*** (T-456/10, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:296), dat betrekking had op een mededingingsregeling op de Europese markt van fosfaten voor diervoeder, heeft het Gerecht de draagwijdte van het beginsel van gelijke behandeling kunnen verduidelijken in het kader van de toepassing van de schikkingsprocedure in kartelzaken, die is ingesteld bij verordening (EG) nr. 622/2008[15]. Dit arrest bood het Gerecht de gelegenheid om voor het eerst uitspraak te doen over die procedure.

Dienaangaande merkt het Gerecht op dat wanneer niet alle deelnemers aan een inbreuk zijn betrokken bij een schikkingsprocedure, bijvoorbeeld wanneer – zoals in het onderhavige geval – een onderneming die procedure

15 | Verordening (EG) nr. 622/2008 van de Commissie van 30 juni 2008 tot wijziging van verordening (EG) nr. 773/2004, wat betreft schikkingen in kartelzaken (PB L 171, blz. 3).

afbreekt, de Commissie twee verschillende besluiten moet vaststellen. Enerzijds stelt zij na een vereenvoudigde procedure (schikkingsprocedure) een besluit vast dat is gericht tot de schikkende deelnemers aan de inbreuk en dat voor elk van hen hun toezegging weergeeft. Anderzijds stelt zij na een gewone procedure een besluit vast dat is gericht tot de deelnemers aan de inbreuk die beslisten niet te schikken. Evenwel preciseert het Gerecht dat zelfs in een dergelijk hybride geval, waarin twee besluiten met verschillende adressaten worden vastgesteld na twee verschillende procedures, het gaat om deelnemers aan één enkel en zelfde kartel zodat het beginsel van gelijke behandeling in acht moet worden genomen. Dat beginsel vereist dat vergelijkbare situaties niet verschillend en verschillende situaties niet gelijk worden behandeld, tenzij een dergelijke behandeling objectief gerechtvaardigd is.

Volgens het Gerecht volgt daaruit dat de schikkingsprocedure weliswaar een alternatieve administratieve procedure voor de gewone administratieve procedure is, die ervan onderscheiden is en bepaalde bijzonderheden vertoont, zoals een voorafgaande mededeling van punten van bezwaar en de mededeling van een waarschijnlijke boetebandbreedte, maar de richtsnoeren van 2006 voor de berekening van de geldboeten in deze context volledig van toepassing blijven. Dat houdt in dat het boetebedrag moet worden vastgesteld zonder discriminatie tussen de deelnemers aan éénzelfde kartel, wat de gegevens en methoden van berekening betreft die niet worden beïnvloed door de eigen specifieke aspecten van de schikkingsprocedure zoals de toepassing van 10 % vermindering bij schikking.

– BOETEBANDBREEDTE – BINDENDE KRACHT

In het arrest *Timab Industries en CFPR/Commissie*, reeds aangehaald (EU:T:2015:296), heeft het Gerecht ook uitspraak gedaan over de gevolgen van de mededeling van een boetebandbreedte in het kader van de schikkingsprocedure voor een onderneming die deze procedure heeft afgebroken.

Het Gerecht beklemtoont om te beginnen dat de boetebandbreedte een instrument is dat uitsluitend en specifiek is gerelateerd aan de schikkingsprocedure. In deze context biedt artikel 10 bis, lid 2, van verordening (EG) nr. 773/2004[16] de diensten van de Commissie uitdrukkelijk de mogelijkheid om de bij schikkingsgesprekken betrokken partijen te informeren over een raming van het boetebedrag dat hun op basis van de aanwijzingen in de richtsnoeren van 2006 voor de berekening van geldboeten, de bepalingen van de mededeling inzake schikkingen[17] en van de mededeling van 2002 inzake medewerking, voor zover van toepassing, zal worden opgelegd.

Het Gerecht oordeelt dat ingeval een onderneming geen schikkingsvoorstel indient, en aldus de schikkingsprocedure afbreekt, de procedure die leidt tot het eindbesluit verloopt volgens de algemene bepalingen van verordening nr. 773/2004, en niet volgens de bepalingen betreffende de schikkingsprocedure. Daaruit volgt dat de in de schikkingsprocedure meegedeelde bandbreedte irrelevant wordt, daar zij een aan deze procedure eigen instrument is. De Commissie verplichten tot toepassing van of verwijzing in de mededeling van punten van bezwaar naar een boetebandbreedte uit een voortaan opgegeven andere procedure, zou in deze omstandigheden dus onlogisch en zelfs ongepast zijn. Volgens het Gerecht zou het immers in strijd zijn met de zuiver voorbereidende aard van de mededeling van punten van bezwaar om daarin al een boetebandbreedte aan te geven en dit zou de Commissie de mogelijkheid ontnemen om een geldboete op te leggen die is aangepast aan de bij de vaststelling van haar besluit bestaande nieuwe omstandigheden, terwijl zij juist rekening moet houden met nieuwe argumenten of met haar in de gewone administratieve procedure ter kennis gebracht bewijsmateriaal, die de vaststelling van het op te leggen boetebedrag kunnen beïnvloeden.

16 | Verordening (EG) nr. 773/2004 van de Commissie van 7 april 2004 betreffende procedures van de Commissie op grond van de artikelen [101 VWEU en 102 VWEU] (PB L 123, blz. 18).

17 | Mededeling van de Commissie betreffende schikkingsprocedures met het oog op de vaststelling van beschikkingen op grond van de artikelen 7 en 23 van verordening nr. 1/2003 van de Raad in kartelzaken (PB 2008, C 167, blz. 1).

3. BIJDRAGEN OP HET GEBIED VAN CONCENTRATIES

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 13 mei 2015, ***Niki Luftfahrt/Commissie*** (T-162/10, Jurispr., EU:T:2015:283), was bij het Gerecht beroep ingesteld tot nietigverklaring van de beschikking waarbij de Commissie, mits eerbiediging van de voorgestelde verbintenissen, een concentratie in de luchtvaartsector had goedgekeurd waarbij Deutsche Lufthansa AG de uitsluitende zeggenschap over Austrian Airlines wilde verwerven.

Om te beginnen herinnert het Gerecht eraan dat de afbakening van de betrokken markt in het geval van een concentratie niet noodzakelijkerwijs overeenstemt met de omschrijving van de betrokken markt bij staatssteun, daar de twee procedures zowel een ander voorwerp hebben als een andere rechtsgrondslag, te weten artikel 108, lid 2, eerste alinea, VWEU, in het ene geval en artikel 8, lid 2, van verordening (EG) nr. 139/2004[18] in het andere geval. In het kader van het toezicht op concentraties dient de Commissie overeenkomstig artikel 2, leden 2 en 3, van verordening nr. 139/2004 erop toe te zien dat de concentratie de daadwerkelijke mededinging op de interne markt of een wezenlijk deel daarvan niet op significante wijze belemmert. De aandacht gaat daarbij dus uit naar het gevolg van de concentratie op de concurrentiedruk. De verbintenissen die de aanmeldende partijen voorstellen, beogen dan ook om de concurrentieproblemen op te lossen die de concentratie veroorzaakt op de markten waarop deze partijen vóór de concentratie elkaars concurrent waren. Verder wijst het Gerecht erop dat in het kader van het onderzoek naar de verenigbaarheid van een concentratie met de interne markt de Commissie onderzoek dient te voeren naar de gevolgen van de concentratie voor de mededinging op de markten waarop er een overlapping tussen de diensten van de fuserende partijen bestaat. Daaruit volgt dat indien een van de partijen reeds vóór de concentratie over een monopolie beschikte op de relevante markt, deze situatie per definitie ontsnapt aan het onderzoek naar de gevolgen van de concentratie voor de mededinging. Dit geldt daarentegen niet wanneer het monopolie of de machtspositie voortvloeit uit de concentratie of daardoor wordt versterkt. In dat geval kan de Commissie de concentratie niet verenigbaar met de interne markt verklaren, tenzij de partijen verbintenissen aangaan die de gevolgen van de machtspositie voor de mededinging compenseren.

Het Gerecht diende tevens uitspraak te doen over verzoeksters middel inzake een kennelijke beoordelingsfout bij de vaststelling van de relevante geografische markt. Het Gerecht beklemtoont in de eerste plaats dat de Commissie weliswaar deze markt heeft afgebakend volgens de V&B-methode, volgens welke elke combinatie van een plaats van vertrek en een plaats van bestemming een afzonderlijke markt vormt, maar een dergelijke methode in overeenstemming is met de door de rechtspraak ontwikkelde beginselen. In de tweede plaats, met betrekking tot verzoeksters argument dat een beoordeling van de gevolgen van de concentratie voor de mededinging op de volgens een „globale methode" vastgestelde relevante geografische markt ontbreekt, merkt het Gerecht op dat wanneer de Commissie wordt verweten dat zij geen rekening heeft gehouden met een eventueel probleem voor de mededinging op andere markten dan de markten waarop het mededingingsonderzoek betrekking had, de verzoekende partij ernstige aanwijzingen moet aanvoeren die concreet aantonen dat er sprake is van een mededingingsprobleem dat, gelet op de gevolgen ervan, door de Commissie had moeten worden onderzocht. Aangezien verzoekster er niet is in geslaagd om de volgens haar relevante geografische markt voldoende nauwkeurig te omschrijven, was het Gerecht van oordeel dat het onmogelijk kon beoordelen of de Commissie de potentiële gevolgen van de betrokken concentratie voor de mededinging op deze markt had moeten onderzoeken.

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 9 maart 2015, ***Deutsche Börse/Commissie*** (T-175/12, EU:T:2015:148), was bij het Gerecht beroep ingesteld tegen het besluit van de Commissie waarbij een voorgenomen concentratie tussen Deutsche Börse AG en NYSE Euronext Inc. onverenigbaar met de interne markt werd verklaard. Dit

18 | Verordening (EG) nr. 139/2004 van de Raad van 20 januari 2004 betreffende de controle op concentraties van ondernemingen (PB L 24, blz. 1).

besluit was gebaseerd op de vaststelling dat de betrokken concentratie waarschijnlijk ertoe zou leiden dat de daadwerkelijke mededinging op de interne markt aanzienlijk wordt belemmerd door het ontstaan van een machtspositie of vrijwel een monopoliepositie. Volgens de Commissie zou de concentratie hebben geleid tot één enkele verticale structuur, die de handel en clearing zou verrichten van meer dan 90 % van de wereldwijde transacties van Europese derivaten op de beurs.

Het Gerecht heeft de argumenten van Deutsche Börse afgewezen die betrekking hadden op de efficiëntieverbeteringen die hadden kunnen worden behaald door de concentratie en op de verbintenissen van de betrokken vennootschappen om de aanzienlijke beperkingen van de daadwerkelijke mededinging tegen te gaan. In dit verband wijst het Gerecht erop dat, zoals blijkt uit punt 87 van de richtsnoeren van 2004 voor de beoordeling van horizontale fusies[19], het aan de fuserende partijen staat om tijdig alle relevante informatie te verstrekken die noodzakelijk is om aan te tonen dat de beweerde efficiëntieverbeteringen een specifiek resultaat van de fusie zijn en waarschijnlijk tot stand zullen worden gebracht. Evenzo staat het aan deze partijen om aan te tonen in welke mate de efficiëntieverbeteringen waarschijnlijk zullen opwegen tegen mogelijke negatieve mededingingseffecten die anders uit de fusie zouden kunnen voortvloeien, en derhalve ten goede zullen komen aan de gebruikers. Het bewijs van de gevolgen voor de mededinging, dat door de Commissie moet worden geleverd, verschilt immers van het bewijs dat de efficiëntieverbeteringen ten goede komen aan de verbruikers, specifiek uit de fusie voortvloeien en verifieerbaar zijn, hetgeen door die partijen moet worden geleverd. Hieruit volgt dat op de fuserende partijen de bewijslast rust met betrekking tot de verifieerbare aard van de beweerde efficiëntieverbeteringen. Deze verdeling van de bewijslast kan worden geacht objectief gerechtvaardigd te zijn, daar, ten eerste, die partijen beschikken over de relevante informatie ter zake en, ten tweede, het argument inzake efficiëntieverbeteringen beoogt op te wegen tegen de conclusie van de Commissie dat de voorgenomen concentratie de daadwerkelijke mededinging waarschijnlijk aanzienlijk zal beperken door het creëren van een machtspositie.

Verder preciseert het Gerecht dat, zoals blijkt uit punt 86 van de richtsnoeren van 2004 voor de beoordeling van horizontale fusies, efficiëntieverbeteringen „verifieerbaar" moeten zijn zodat de Commissie redelijk zeker kan zijn dat de efficiëntieverbeteringen zich ook daadwerkelijk zullen voordoen, en ze moeten substantieel genoeg zijn om de potentiële schade die de fusie kan meebrengen voor de verbruikers tegen te gaan. De voorwaarde inzake de verifieerbaarheid van de efficiëntieverbeteringen vereist evenwel niet dat dat de aanmeldende partij gegevens overlegt die onafhankelijk door een derde kunnen worden onderzocht of documenten die dateren van vóór de concentratie op grond waarvan de omvang van de efficiëntieverbeteringen door de fusie objectief en onafhankelijk kan worden onderzocht. In deze context kan de omstandigheid dat een klant hoopt een nettovoordeel te behalen na anderhalf of twee jaar, niet afdoen aan de afwijzing door de Commissie van een eventueel positief gevolg voor de klanten, daar de richtsnoeren van 2004 voor de beoordeling van horizontale fusies terecht bepalen dat hoe verder in de toekomst het begin van de efficiëntieverbeteringen verwacht wordt, des te minder de Commissie in het algemeen geneigd zal zijn aan te nemen dat de efficiëntieverbeteringen daadwerkelijk tot stand zullen worden gebracht.

STAATSSTEUN

1. SELECTIVITEIT

In het arrest van 17 december 2015, ***Spanje e.a./Commissie*** (T-515/13 en T-719/13, Jurispr., EU:T:2015:1004), heeft het Gerecht het begrip selectiviteit verduidelijkt, een criterium dat doorslaggevend is voor de kwalificatie als staatssteun.

19 | Richtsnoeren voor de beoordeling van horizontale fusies op grond van de verordening van de Raad inzake de controle op concentraties van ondernemingen (PB 2004, C 31, blz. 5).

In geding was het besluit van de Commissie waarbij sommige van de fiscale maatregelen waaruit de „Spaanse belasting-leaseregeling" (hierna: „SBL") bestond, gedeeltelijk onverenigbaar met de interne markt werden verklaard. De SBL werd gebruikt voor transacties inzake de bouw van zeeschepen en de aankoop ervan door rederijen. Deze regeling berustte op een belastingplanningsregeling waarbij er in het kader van de verkoop van het schip twee tussenpersonen waren, namelijk een leasemaatschappij en een economisch samenwerkingsverband (ESV), dat werd opgericht door de bank die voor de regeling zorgde. De bank verkocht aan investeerders deelnemingen in het ESV en zorgde voor een complex netwerk van contracten tussen de verschillende partijen.

Het doel van de regeling bestond erin belastingvoordelen te genereren voor investeerders en om een deel van deze voordelen over te dragen aan de rederij in de vorm van een korting op de prijs van het schip. De rest van de voordelen werd door de investeerders behouden als vergoeding voor hun investering.

Het Gerecht was van oordeel dat de Commissie ten onrechte had geconcludeerd dat sprake was van een selectief economisch voordeel en dus van staatssteun ten gunste van de ESV's en de investeerders.

Wat meer in het bijzonder de investeerders betreft, heeft het Gerecht zich op het standpunt gesteld dat het economische voordeel dat zij hadden genoten, niet selectief was. Ondanks het bestaan van een goedkeuringsregeling, stonden de betrokken voordelen nog steeds onder dezelfde voorwaarden open voor elke investeerder die besliste om deel te nemen aan SBL-operaties door de verwerving van deelnemingen in de door de banken opgerichte ESV's. Die voordelen waren dus van algemene aard voor de investeerders, die in alle sectoren van de economie actief waren.

Het arrest van 25 maart 2015, ***België/Commissie*** (T-538/11, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:188), heeft het Gerecht ertoe gebracht een besluit van de Commissie inzake de financiering door het Koninkrijk België van de verplichte tests ter opsporing van boviene spongiforme encefalopathie (BSE) te onderzoeken.

In deze context heeft het Gerecht geoordeeld dat de Commissie terecht had verklaard dat de litigieuze maatregel selectief was. De Commissie had immers vastgesteld dat het Koninkrijk België door de betrokken maatregel een voordeel had toegekend aan de marktdeelnemers uit de rundvleesbranche, bestaande in de kosteloze uitvoering van de controles die zij verplicht moesten laten verrichten alvorens hun producten in de handel te kunnen brengen of te kunnen verkopen, terwijl de ondernemingen uit andere sectoren, die tevens gehouden waren om over te gaan tot verplichte controles alvorens hun producten in de handel te brengen of te verkopen, geen soortgelijk voordeel genoten. Het Gerecht heeft met name het argument van het Koninkrijk België afgewezen dat ter beantwoording van de vraag of de betrokken maatregel selectief is, uitsluitend mag worden gekeken naar de ondernemingen die zich toeleggen op de productie, verkoop of verwerking van producten die aan de verplichte BSE-tests moeten worden onderworpen, aangezien de andere ondernemingen zich niet in een vergelijkbare feitelijke en juridische situatie bevinden. Ter beantwoording van de vraag of een maatregel selectief is, moet immers worden gekeken naar alle ondernemingen, en niet alleen naar de ondernemingen die binnen dezelfde groep begunstigde van hetzelfde voordeel zijn.

2. MAATREGELEN TER VERLICHTING VAN DE LASTEN DIE NORMALITER OP HET BUDGET VAN ONDERNEMINGEN DRUKKEN

In de zaken die hebben geleid tot de arresten van 26 februari 2015, ***Frankrijk/Commissie*** (T-135/12, EU:T:2015:116), en ***Orange/Commissie*** (T-385/12, hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:117), diende het Gerecht de rechtmatigheid te onderzoeken van het besluit waarbij de Commissie de door de Franse Republiek ten gunste van France Télécom ten uitvoer gelegde steunmaatregel betreffende de hervorming van de financieringswijze van de pensioenen van de bij France Télécom werkzame ambtenaren, onder bepaalde voorwaarden verenigbaar met de interne markt had verklaard. Verzoeksters betwistten met name de kwalificatie van de litigieuze hervorming als staatssteun.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat een maatregel niet als staatssteun kan worden gekwalificeerd wanneer deze ertoe beperkt blijft te voorkomen dat op het budget van de begunstigde ervan een last drukt die in een normale situatie niet zou hebben bestaan, in de zin van het arrest van 23 maart 2006, *Enirisorse*[20]. Evenwel heeft het Gerecht vastgesteld dat in de omstandigheden van die zaak, de litigieuze maatregel kaderde in een zeer specifieke en afwijkende regeling. Verder merkt het Gerecht op dat in latere rechtspraak werd gepreciseerd dat een maatregel niet aan de kwalificatie als steun kan ontsnappen indien de begunstigde ervan is onderworpen aan een specifieke andere last die geen verband houdt met de betrokken steun.

Het Gerecht heeft beklemtoond dat in casu de pensioenregeling van de ambtenaren voortvloeide uit een afzonderlijke juridische regeling die duidelijk losstond van de regeling die van toepassing is op werknemers met een privaatrechtelijk statuut, zoals de werknemers van concurrenten van France Télécom. Bijgevolg kon niet worden geconcludeerd dat de litigieuze maatregel beoogde te vermijden dat France Télécom een last moet dragen die in een normale situatie niet op haar budget zou drukken in de zin van het reeds aangehaalde arrest *Enirisorse* (EU:C:2006:197).

Met betrekking tot het argument dat de litigieuze maatregel France Télécom zou hebben bevrijd van een bij wet opgelegd structureel nadeel, heeft het Gerecht erop gewezen dat, zelfs indien een dergelijk nadeel zou zijn aangetoond, het vermeende compenserende karakter van de toegekende voordelen niet volstond ter weerlegging van de kwalificatie ervan als staatssteun in de zin van artikel 107 VWEU. Enkel indien een overheidsingreep moet worden aangemerkt als een compensatie, zijnde de tegenprestatie van diensten die worden verricht door met het beheer van een dienst van algemeen economisch belang belaste ondernemingen, met het oog op de uitvoering van openbaredienstverplichtingen, volgens de criteria vastgesteld in het arrest van 24 juli 2003, *Altmark Trans en Regierungspräsidium Magdeburg* [21], valt die ingreep immers niet onder artikel 107, lid 1, VWEU. Dit was in casu evenwel niet het geval.

Het arrest van 25 maart 2015, ***België/Commissie*** (T-538/11, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:188), betrof eveneens een overheidsingreep om de lasten te verlichten die normaliter op het budget van een onderneming drukken. In dit arrest heeft het Gerecht de analyse van de Commissie bevestigd, volgens welke het Koninkrijk België door de financiering van de verplichte tests ter opsporing van boviene spongiforme encefalopathie (BSE) een voordeel had toegekend aan de marktdeelnemers uit de rundvleesbranche doordat deze financiering hen had bevrijd van een last die normaliter op hun budget drukt.

In dit verband herinnert het Gerecht eraan dat het begrip lasten die normaliter drukken op het budget van een onderneming met name ook de extra kosten omvat die ondernemingen moeten dragen ten gevolge van op een economische activiteit van toepassing zijnde wettelijke of bestuursrechtelijke verplichtingen of bij overeenkomst aangegane verbintenissen. De Commissie had dus op goede gronden vastgesteld dat de kosten van bij een wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling verplicht gestelde controles met betrekking tot de productie of de verkoop van producten, zoals de verplichte BSE-tests, lasten waren die normaliter op het budget van een onderneming drukken. Het feit dat het dragen van de kosten van de tests ter opsporing van BSE geen rechtvaardiging vindt in het beginsel „de vervuiler betaalt", gesteld al dat dit inderdaad wordt aangetoond, kan niet afdoen aan deze conclusie.

3. CRITERIUM VAN DE PARTICULIERE INVESTEERDER IN EEN MARKTECONOMIE

In 2015 heeft het Gerecht in drie arresten nuttige preciseringen gegeven met betrekking tot de toepassing van het criterium van de particuliere investeerder.

Ten eerste, in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 15 januari 2015, ***Frankrijk/Commissie*** (T-1/12, Jurispr., EU:T:2015:17), diende het Gerecht uitspraak te doen over de rechtmatigheid van het besluit waarbij

20 | C-237/04, Jurispr., EU:C:2006:197, in het bijzonder de punten 43 tot en met 49.

21 | C-280/00, Jurispr., hierna: „arrest *Altmark*", EU:C:2003:415.

de Commissie de door de Franse Republiek aan SeaFrance toegekende reddingssteun en voorgenomen herstructureringssteun (bestaande in een herkapitalisatie en twee leningen) onverenigbaar met de interne markt had verklaard.

Het Gerecht herinnert eraan dat de Commissie bij het onderzoek van de toepassing van het criterium van de particuliere investeerder altijd alle relevante aspecten van de betrokken operatie en de context ervan moet onderzoeken. Bij toepassing van het criterium van de particuliere investeerder op verschillende opeenvolgende maatregelen van de staat moet de Commissie nagaan of die maatregelen zo nauw met elkaar verbonden zijn dat zij onmogelijk gescheiden kunnen worden gezien. De scheidbaarheid van verschillende opeenvolgende maatregelen van de staat moet worden onderzocht aan de hand van met name de chronologie en de doeleinden van die maatregelen alsook de situatie van de begunstigde onderneming ten tijde van die maatregelen. Tegen de achtergrond van deze beginselen is het Gerecht tot de slotsom gekomen dat de Commissie op goede gronden had geoordeeld dat de verschillende betrokken maatregelen zo nauw met elkaar verbonden waren dat zij onmogelijk gescheiden konden worden gezien voor de toepassing van de toets van de particuliere investeerder.

De leningen konden immers redelijkerwijs niet los worden gezien van de herkapitalisatie van SeaFrance en de toekenning van een kredietlijn aan SeaFrance als reddingssteun, en konden derhalve niet worden aangemerkt als een aparte investering uit het oogpunt van het criterium van de particuliere investeerder.

Ten tweede stond de toepassing van het criterium van de particuliere investeerder op opeenvolgende maatregelen van een staat tevens centraal in de zaken die hebben geleid tot het arrest van 2 juli 2015, ***Frankrijk en Orange/Commissie*** (T-425/04 RENV en T-444/04 RENV, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:450). Na de terugverwijzing van deze zaken door het Hof[22], diende het Gerecht opnieuw de beschikking te onderzoeken waarbij de Commissie enerzijds een door de Franse Republiek in december 2002 gepubliceerde aankondiging van een ontwerpovereenkomst voor een aandeelhoudersvoorschot ten gunste van een onderneming waarvan zij meerderheidsaandeelhouder was, en anderzijds een kort daarop volgend aanbod van een aandeelhoudersvoorschot bestaande in de opening van een kredietlijn ten gunste van deze onderneming, als staatssteun had aangemerkt.

In zijn arrest is het Gerecht van oordeel dat de Commissie het aanbod van een voorschot aan France Télécom ten onrechte had aangemerkt als staatssteun. Het Gerecht heeft dus de beschikking van de Commissie nietig verklaard.

In de eerste plaats heeft het Gerecht geoordeeld dat de Commissie blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door het criterium van de voorzichtige particuliere investeerder primair en hoofdzakelijk toe te passen op oudere verklaringen, die dateren van juli 2002. Het zijn immers de aankondiging van december 2002 en het aanbod van een aandeelhoudersvoorschot, samen beschouwd, die door de Commissie als staatssteun werden aangemerkt, hetgeen betekent dat het criterium van de voorzichtige particuliere investeerder moet worden toegepast op deze twee maatregelen, en louter op deze maatregelen. Door de wijze waarop zij het criterium heeft toegepast, heeft de Commissie temeer onjuist gehandeld omdat zij over onvoldoende gegevens beschikte om te kunnen vaststellen of de vanaf juli 2002 afgelegde verklaringen op zichzelf staatsmiddelen op het spel zetten, en dus staatssteun waren.

In de tweede plaats heeft het Gerecht in herinnering gebracht dat de Commissie voor de analyse van het criterium van de voorzichtige particuliere investeerder diende uit te gaan van de periode waarin de betrokken maatregelen door de Franse Republiek werden vastgesteld, te weten in december 2002, en niet van de situatie

22 | Arrest van 19 maart 2013, *Bouygues en Bouygues Télécom/Commissie e.a. en Commissie/Frankrijk e.a.* (C-399/10 P en C-401/10 P, Jurispr., EU:C:2013:175), gewezen in het kader van de hogere voorzieningen ingesteld tegen het arrest van 21 mei 2010, *Frankrijk e.a./Commissie* (T-425/04, T-444/04, T-450/04 en T-456/04, Jurispr., EU:T:2010:216).

vóór juli 2002, zoals zij had gedaan. De beschikbare informatie kan weliswaar gebeurtenissen en objectieve gegevens uit het verleden betreffen, maar toch kan niet worden aanvaard dat die eerdere gebeurtenissen en gegevens alléén het voor de toepassing van het criterium van de voorzichtige particuliere investeerder bepalende referentiekader vormen.

In de derde plaats, met betrekking tot het argument van de Commissie dat het aanbod van een aandeelhoudersvoorschot slechts de concretisering vormde van de eerdere verklaringen van de Franse Republiek, zodat het gedrag van deze laatste de toets van de voorzichtige particuliere investeerder niet kon doorstaan, beklemtoont het Gerecht dat de sinds juli 2002 afgelegde verklaringen op zichzelf niet reeds de voorloper waren van specifieke financiële steun als die welke uiteindelijk in december 2002 is geconcretiseerd. Deze verklaringen waren immers open, onnauwkeurig en voorwaardelijk ter zake van de aard, de draagwijdte en de voorwaarden van een eventuele toekomstige interventie van de Franse Republiek.

Ten derde heeft het Gerecht zich in het arrest van 25 juni 2015, ***SACE en Sace BT/Commissie*** (T-305/13, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:435), uitgesproken over de rechtmatigheid van het besluit waarbij de Commissie de door een Italiaans openbaar bedrijf aan haar dochteronderneming verstrekte herverzekeringsdekking en de kapitaalinjecties door dat bedrijf ter dekking van de door die dochteronderneming geleden verliezen, als onrechtmatige staatssteun had aangemerkt.

Na te hebben vastgesteld dat de betrokken maatregelen aan de Italiaanse Republiek waren toe te rekenen, heeft het Gerecht onderzocht of sprake is van een voordeel gelet op het criterium van de particuliere investeerder, alsmede welke wederzijdse verplichtingen op de Commissie en de lidstaten rusten bij de toepassing van dit criterium.

In dit verband herinnert het Gerecht eraan dat, wanneer blijkt dat het criterium van de particuliere investeerder van toepassing kan zijn, het aan de Commissie staat om de betrokken lidstaat te vragen haar alle relevantie informatie te bezorgen op basis waarvan kan worden uitgemaakt of is voldaan aan de voorwaarden voor toepasselijkheid en toepassing van dit criterium. In deze context staat het aan de lidstaat om de Commissie de objectieve en controleerbare gegevens te verstrekken waaruit blijkt dat zijn beslissing is genomen op grond van voorafgaande economische ramingen die vergelijkbaar zijn met die welke een rationele particuliere investeerder die zich in een situatie bevindt die de situatie van deze staat zo dicht mogelijk benadert, in de omstandigheden van het geval zou hebben doen uitvoeren alvorens deze maatregel te treffen teneinde uit te maken of een dergelijke maatregel in de toekomst winst zal opleveren. Het Gerecht wijst evenwel erop dat de gegevens op basis waarvan de voorafgaande economische raming is gemaakt en die door de lidstaat moeten worden verstrekt, in concreto moeten worden beoordeeld en moeten worden aangepast aan de hand van de aard en de complexiteit van de betrokken investering, de waarde van de betrokken activa, goederen of diensten en de omstandigheden van het geval.

Wat in casu de herverzekeringsdekking betreft, die bestond in een handelstransactie, heeft het Gerecht geoordeeld dat het rendement ervan kon worden beoordeeld op basis van een relatief beperkte analyse van ten eerste de aangegane risico's en ten tweede de vraag of de hoogte van de herverzekeringsprovisie passend was gelet op de omvang van het risico. In deze omstandigheden, gelet op het weliswaar niet verwaarloosbare maar desondanks relatief beperkte bedrag van de transactie, volstond volgens het Gerecht de loutere omstandigheid dat de moedermaatschappij niet had aangetoond ex ante een economische raming te hebben gemaakt van de premie die een afspiegeling vormde van de hoogte van het aangegane risico teneinde het rendement van de herverzekeringsdekking van haar dochteronderneming vast te stellen, niet om te oordelen dat zij niet had gehandeld als een particuliere herverzekeraar die zich in een vergelijkbare situatie bevond. Niettemin heeft het Gerecht zich op het standpunt gesteld dat de Commissie, gelet op de gegevens waarover zij beschikte bij de vaststelling van het bestreden besluit, op goede gronden had kunnen concluderen dat de herverzekeringsdekking onder preferentiële prijsvoorwaarden was vastgesteld ten opzichte van de voorwaarden die een particuliere herverzekeraar zou hebben verlangd.

Wat verder de kapitaalinjecties ter dekking van de verliezen van de dochteronderneming betreft, is het Gerecht van oordeel dat in de context van een economische crisis, bij de toetsing van de gegevens voor de vereiste voorafgaande raming in voorkomend geval rekening moet worden gehouden met de onmogelijkheid een betrouwbare en uitgebreide voorspelling te doen van de ontwikkeling van de economische situatie en de resultaten van de verschillende marktdeelnemers. Niettemin kan de onmogelijkheid om gedetailleerde en volledige prognoses te maken een openbare investeerder niet ontslaan van de verplichting een passende voorafgaande raming te maken van het rendement van zijn investering, die vergelijkbaar is met de raming die een particuliere investeerder in een soortgelijke situatie zou hebben laten opstellen. Het Gerecht is in casu tot de slotsom gekomen dat de Commissie geen beoordelingsfout had gemaakt door zich op het standpunt te stellen dat de twee kapitaalinjecties bij gebreke van een passende voorafgaande raming van het economische rendement ervan, niet voldeden aan het criterium van de particuliere investeerder.

4. DIENSTEN VAN ALGEMEEN ECONOMISCH BELANG

Twee besluiten, die nauw met elkaar verband houden daar zij betrekking hebben op dezelfde maatregelen die het Koninkrijk Denemarken ten gunste van omroep TV2 heeft vastgesteld, hebben dit jaar in het bijzonder de aandacht getrokken wat de problematiek van diensten van algemeen economisch belang betreft.

In de eerste plaats diende het Gerecht zich in het arrest van 24 september 2015, ***TV2/Danmark/Commissie*** (T-674/11, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:684), met name uit te spreken over de wijze van toepassing van de door het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415)[23] gestelde voorwaarden waaraan een compensatie voor de uitvoering van openbaredienstverplichtingen moet voldoen om aan de kwalificatie als staatssteun te ontsnappen.

Om te beginnen heeft het Gerecht de tweede voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) verduidelijkt, volgens welke de parameters op basis waarvan de compensatie voor de uitvoering van openbaredienstverplichtingen wordt berekend, vooraf op objectieve en doorzichtige wijze moeten zijn vastgesteld. Het Gerecht preciseert dat deze voorwaarde drie eisen stelt waaraan de parameters voor de berekening van de compensatie moeten voldoen om ervoor te zorgen dat die berekening betrouwbaar is en door de Commissie kan worden geverifieerd: de parameters voor de berekening van de compensatie moeten vooraf worden vastgesteld volgens een doorzichtige procedure en moeten naar de aard ervan objectief zijn.

Daarentegen vereist de tweede voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) niet dat de parameters voor de berekening van de compensatie aldus zijn opgevat dat de uitgaven van de begunstigde van die compensatie kunnen worden beïnvloed of beheerst, en dat de efficiëntie van het beheer van de openbare dienst dus wordt gewaarborgd, anders dan de Commissie betoogde. Bij haar uitlegging van de tweede voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) gaat de Commissie er blijkbaar van uit dat de parameters voor de berekening van de compensatie de efficiëntie van het beheer van de openbare dienst moeten waarborgen. Een dergelijke uitlegging, die onverenigbaar is met de bewoordingen van de tweede voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415), leidt echter tot verwarring tussen deze voorwaarde en de vierde voorwaarde van hetzelfde arrest.

Vervolgens heeft het Gerecht gepreciseerd op welke wijze de vierde voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) dient te worden toegepast. Die voorwaarde vereist dat de lidstaat eerst een referentieonderneming vindt die onder normale marktvoorwaarden werkt en niet de begunstigde onderneming is, om vervolgens op basis van een analyse van de kosten van die referentieonderneming aan te tonen dat de begunstigde een „goed beheerde en met voldoende middelen uitgeruste" onderneming in de zin van die voorwaarde is. Niettegenstaande de moeilijkheden die de toepassing van deze voorwaarde oplevert, vereist

23 | Zie hierboven voetnoot 21.

deze voorwaarde dus dat de lidstaat een andere referentieonderneming dan die begunstigde zoekt. Om aan deze voorwaarde te voldoen, volstaat het dus niet dat de lidstaat verklaart dat het, gelet op de specifieke kenmerken van de openbaredienstopdracht, niet mogelijk is op de markt een met de begunstigde van de compensatie vergelijkbare onderneming te vinden, en vervolgens probeert aan te tonen dat de begunstigde onderneming zelf een „goed beheerde en met voldoende middelen uitgeruste" onderneming in de zin van die voorwaarde is.

Verder preciseert het Gerecht met betrekking tot de bewijslast dat de lidstaat dient aan te tonen dat is voldaan aan de vierde voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415).

Ten slotte bood het arrest *TV2/Danmark/Commissie*, reeds aangehaald (EU:T:2015:684), het Gerecht ook de gelegenheid om zijn rechtspraak inzake de voorwaarde van het bestaan van een overdracht van staatsmiddelen te verduidelijken. Dienaangaande herinnert het Gerecht eraan dat volgens de rechtspraak een met staatsmiddelen bekostigd voordeel een voordeel is dat, eenmaal toegekend, negatieve gevolgen heeft voor de staatsmiddelen. Staatsmiddelen kunnen ook bestaan in van derden afkomstige middelen, die ofwel door de eigenaars ervan vrijwillig ter beschikking van de staat worden gesteld, ofwel door de eigenaars ervan zijn achtergelaten en vervolgens door de staat in de uitoefening van zijn soevereiniteit zijn beheerd.

Daarentegen kan niet worden geoordeeld dat geldmiddelen onder zeggenschap van de overheid staan en dus staatsmiddelen zijn door het enkele feit dat de staat bij wet aan een derde een bijzonder gebruik van de eigen middelen van die derde oplegt. In casu heeft het Gerecht erop gewezen dat de maatregel van het Koninkrijk Denemarken met name bestond in de vaststelling van het maximale deel van de reclame-inkomsten waarover de begunstigde kon beschikken en die werden ontvangen door een fonds die deze vervolgens diende over te dragen aan de begunstigde. Het Gerecht was van oordeel dat deze bevoegdheid van de betrokken staat niet volstond om tot de conclusie te komen dat dit deel van die inkomsten staatsmiddelen waren.

In de tweede plaats heeft het Gerecht zich in het arrest van 24 september 2015, ***Viasat Broadcasting UK/ Commissie*** (T-125/12, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:687), onder meer uitgesproken over de kwestie van het verband tussen enerzijds de vier voorwaarden van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) en anderzijds de voorwaarden waaronder staatssteun toegekend aan een onderneming die is belast met het beheer van diensten van algemeen economisch belang, gelet op artikel 106, lid 2, VWEU, als verenigbaar met de interne markt kan worden beschouwd.

Het Gerecht beklemtoont om te beginnen dat, ook al zouden de voorwaarden om een steunmaatregel als verenigbaar met de interne markt aan te merken enige gelijkenis vertonen met de voorwaarden die zijn geformuleerd in het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415), in het geval van toepassing van artikel 106, lid 2, VWEU op een totaal andere vraag dient te worden geantwoord, die betrekking heeft op de verenigbaarheid van de betrokken steunmaatregel met de interne markt en die al vooronderstelt dat bevestigend is geantwoord op de vraag waarop het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) betrekking heeft. Op dit punt merkt het Gerecht op dat dit arrest weliswaar vier verschillende voorwaarden noemt, doch dat deze voorwaarden niet volledig losstaan van elkaar. Tussen de laatste drie voorwaarden bestaat er een interne samenhang en in die zin een zekere onderlinge afhankelijkheid. De tweede voorwaarde, die betrekking heeft op de vaststelling van objectieve en doorzichtige parameters voor de berekening van de compensatie, is immers een noodzakelijke voorwaarde om te kunnen antwoorden op de vraag of deze compensatie hoger is dan nodig om de kosten van de uitvoering van de openbaredienstverplichtingen geheel of gedeeltelijk te dekken, zoals de derde voorwaarde eist. Om te kunnen controleren of is voldaan aan de derde voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415), zijn dus objectieve en doorzichtige parameters vereist, zoals de tweede voorwaarde eist. De vierde voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) vult de tweede aan, daar zij eist dat de objectieve en doorzichtige paramaters als bedoeld in de tweede voorwaarde zijn gebaseerd op het voorbeeld van een gemiddelde, goed beheerde onderneming die zodanig met middelen is uitgerust dat zij aan de openbaredienstvereisten kan voldoen.

Verder wijst het Gerecht erop dat het doel van de test in het kader van het onderzoek van de eerbiediging van de vier voorwaarden van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415), namelijk vermijden dat de compensatie een economisch voordeel bevat waardoor de begunstigde onderneming ten opzichte van concurrerende ondernemingen kan worden bevoordeeld, niet uit het oog mag worden verloren. In deze context merkt het Gerecht op dat, wat de toepassing van artikel 106, lid 2, VWEU betreft, de derde voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) grotendeels samenvalt met het evenredigheidscriterium zoals dit door de rechtspraak bij de toepassing van die bepaling wordt gehanteerd. Het Gerecht preciseert echter dat, ook al wordt in de twee gevallen in wezen hetzelfde criterium toegepast, de context en het doel van de toepassing daarvan in de twee gevallen verschillend zijn. De kosten van de dienst van algemeen economisch belang waarmee bij de toepassing van artikel 106, lid 2, VWEU rekening dient te worden gehouden, zijn immers de reële kosten van deze dienst zoals zij zijn, en niet zoals zij hadden kunnen of moeten zijn. Het evenredigheidscriterium wordt gehanteerd voor de raming van de daadwerkelijke kosten van de dienst van algemeen economisch belang, indien de Commissie, bij gebreke van bewijsmateriaal dat een exacte berekening van deze kosten mogelijk maakt, moet overgaan tot raming. Om die reden is het eventuele niet vervuld zijn van de tweede en de vierde voorwaarde van het arrest *Altmark* (EU:C:2003:415) niet relevant voor de beoordeling van de evenredigheid van de steun in het kader van de toepassing van artikel 106, lid 2, VWEU. Anders zou immers uiteindelijk worden geëist dat diensten van algemeen economisch belang steeds onder normale marktvoorwaarden worden verricht. Ingeval een dergelijk vereiste wordt aanvaard, dreigt de toepassing van de mededingingsregels van de Unie de vervulling, in feite of in rechte, van de bijzondere taak die aan de met het beheer van diensten van algemeen economisch belang belaste ondernemingen is toevertrouwd, te verhinderen, en dat beoogt artikel 106, lid 2, VWEU juist te voorkomen.

5. TERUGVORDERING VAN STEUN

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 5 februari 2015, ***Aer Lingus/Commissie*** [T-473/12, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:78], was bij het Gerecht beroep tot nietigverklaring ingesteld tegen het besluit waarbij de Commissie had geoordeeld dat de toepassing door Ierland van een vliegbelasting tegen een lager tarief voor korteafstandsvluchten staatssteun vormde die onverenigbaar was met de interne markt, en terugvordering van die steun bij de begunstigden had gelast, met dien verstande dat de staatssteun overeenkwam met het verschil tussen het lagere tarief van de vliegbelasting (2 EUR) en het in beginsel toepasselijke standaardtarief (10 EUR), dat wil zeggen 8 EUR. Verzoekster voerde met name aan dat de Commissie blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting en de feiten kennelijk onjuist had beoordeeld door bij de kwalificatie en de kwantificering van de steun geen rekening te houden met het feit dat de litigieuze belasting aan de passagiers werd doorberekend.

In dit verband herinnert het Gerecht eraan dat de verplichting voor een lidstaat om een steunmaatregel ongedaan te maken die de Commissie onverenigbaar acht met de interne markt, de vroegere toestand beoogt te herstellen, en dat dit doel wordt bereikt wanneer de begunstigden het bedrag dat zij uit hoofde van de onrechtmatige steunmaatregel hebben ontvangen, hebben teruggegeven. Geen enkele bepaling van het Unierecht verlangt dat de Commissie het precieze bedrag van de terug te betalen steun vaststelt, maar indien zij besluit om de terugvordering van een bepaald bedrag te gelasten, moet zij enerzijds de begunstigden van de steun nauwkeurig aanwijzen en anderzijds de omvang van de genoten steun zo precies mogelijk vaststellen als de omstandigheden van het geval toelaten.

In een situatie als de onderhavige, waar het de bedoeling was dat de betrokken belasting aan de passagiers werd doorberekend, kon de Commissie er bijgevolg niet van uitgaan dat het door de luchtvaartmaatschappijen daadwerkelijk verkregen en behouden voordeel in alle gevallen 8 EUR per passagier bedroeg. Bijgevolg had de Commissie voor luchtvaartmaatschappijen als verzoekster, die de litigieuze belasting tegen het lagere tarief van 2 EUR hebben betaald, moeten bepalen in hoeverre zij het economische voordeel uit de toepassing van

dat lagere tarief daadwerkelijk aan hun passagiers hebben doorgegeven, teneinde nauwkeurig te kunnen becijferen welk voordeel zij concreet hebben genoten – tenzij zij zou hebben besloten de nationale autoriteiten met die taak te belasten en hun de met het oog daarop noodzakelijke gegevens zou hebben verstrekt.

Het Gerecht beklemtoont dat in elk geval de terugvordering van 8 EUR per passagier nieuwe concurrentieverstoringen teweeg zou brengen, aangezien daarbij van de luchtvaartmaatschappijen mogelijkerwijs hogere bedragen worden teruggevraagd dan het voordeel dat zij daadwerkelijk hebben genoten. Het feit dat in de onderhavige zaak de klanten van de aan de betrokken belasting onderworpen luchtvaartmaatschappijen geen ondernemingen in de zin van het Unierecht zijn, zodat van hen geen steun kan worden teruggevorderd, verandert niets aan de verplichting van de Commissie om de begunstigden van de steun, dat wil zeggen de ondernemingen die daarvan daadwerkelijk hebben geprofiteerd, nauwkeurig aan te wijzen, en om de terugvordering van de steun te beperken tot de financiële voordelen die werkelijk zijn voortgevloeid uit de beschikbaarstelling ervan aan de begunstigden.

INTELLECTUELE EIGENDOM

1. GEMEENSCHAPSMERK

a) ABSOLUTE WEIGERINGSGRONDEN

In 2015 heeft het Gerecht verschillende absolute weigeringsgronden als bedoeld in artikel 7, lid 1, van verordening (EG) nr. 207/2009[24] verduidelijkt.

In het arrest van 15 januari 2015, ***MEM/BHIM (MONACO)*** (T-197/13, Jurispr., EU:T:2015:16), diende het Gerecht uitspraak te doen op het beroep dat was ingesteld tegen de beslissing waarbij de vierde kamer van beroep van het Bureau voor harmonisatie binnen de interne markt (merken, tekeningen en modellen) (BHIM) de bescherming van het woordmerk MONACO in de Unie had geweigerd voor bepaalde waren en diensten[25] wegens het beschrijvende karakter en het ontbreken van onderscheidend vermogen van het betrokken merk.

In dit verband heeft het Gerecht opgemerkt dat de term „monaco" overeenkomt met de naam van een vorstendom dat wereldwijd bekend is, niet in het minst vanwege de bekendheid van zijn vorstenhuis, de organisatie van een grand prix formule 1 en een circusfestival. Het Vorstendom Monaco geniet bij de burgers van de Unie nog meer bekendheid omdat het grenst aan een lidstaat, Frankrijk, in de buurt ligt van een andere lidstaat, Italië, en dezelfde munteenheid heeft als 19 van de 28 lidstaten, de euro. De term „monaco", ongeacht de taal die het relevante publiek spreekt, zou dus doen denken aan het gelijknamige geografische gebied. In deze context heeft het Gerecht voorts erop gewezen dat de kamer van beroep het relevante publiek, te weten de burgers van de Unie, juist heeft omschreven en terecht is uitgegaan van een gemiddeld dan wel hoog aandachtsniveau naargelang van de betrokken waren en diensten.

Volgens het Gerecht was het BHIM tevens terecht van oordeel dat de term „monaco" in de handel kon dienen tot aanduiding van de plaats van herkomst of bestemming van de waren of van de plaats van het verrichten van diensten, zodat dit merk de betrokken waren en diensten beschreef. Aangezien een merk dat kenmerken van waren of diensten beschrijft, om die reden noodzakelijkerwijs elk onderscheidend vermogen mist voor deze waren of diensten, heeft het Gerecht derhalve geconcludeerd tot het ontbreken van onderscheidend vermogen van het merk MONACO.

24 | Verordening (EG) nr. 207/2009 van de Raad van 26 februari 2009 inzake het gemeenschapsmerk (PB L 78, blz. 1).

25 | Het ging om de volgende waren en diensten: magnetische gegevensdragers, uit papier en karton vervaardigde producten, voor zover niet begrepen in andere klassen, drukwerken, foto's, transport, organisatie van reizen, ontspanning, sportieve activiteiten en tijdelijke huisvesting.

In het arrest van 14 juli 2015, ***Genossenschaftskellerei Rosswag-Mühlhausen*/BHIM *(Lembergerland)*** (T-55/14, Jurispr., EU:T:2015:486), diende het Gerecht de gegrondheid te onderzoeken van een beroep tegen de beslissing van de eerste kamer van beroep van het BHIM waarbij de weigering tot inschrijving van het woordteken Lembergerland als gemeenschapsmerk werd bevestigd op grond van de absolute weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, onder j), van verordening nr. 207/2009.

Het Gerecht herinnert eraan dat volgens de bewoordingen van deze bepaling inschrijving wordt geweigerd van handelsmerken voor wijnen die een geografische aanduiding ter benoeming van wijnen bevatten, of uit een dergelijke aanduiding bestaan, met betrekking tot wijnen die niet deze oorsprong hebben, en dat de bescherming van geografische aanduidingen met betrekking tot wijnen haar oorsprong vindt niet alleen in de verordeningen van de Unie, inzonderheid de verordeningen houdende de gemeenschappelijke ordening van de wijnmarkt, maar ook in bilaterale overeenkomsten tussen de Unie en derde landen betreffende de handel in wijn. Verder wijst het Gerecht erop dat overeenkomstig artikel 8, onder b), ii), van de overeenkomst tussen de Gemeenschap en de Republiek Zuid-Afrika[26] de in bijlage II erbij genoemde geografische aanduidingen in de Unie worden beschermd met betrekking tot wijnen van oorsprong uit Zuid-Afrika. Deze bijlage vermeldt uitdrukkelijk de benaming Lemberg. Het feit dat deze benaming verwijst naar een landgoed en niet naar een gebied, gemeente of district laat volgens het Gerecht onverlet dat zij krachtens deze overeenkomst uitdrukkelijk is beschermd als geografische aanduiding. Voor het begrip geografische aanduiding verwijst de overeenkomst tussen de Gemeenschap en de Republiek Zuid-Afrika immers naar artikel 22, lid 1, van de TRIPs-overeenkomst[27], krachtens hetwelk onder geografische aanduidingen dienen te worden verstaan „aanduidingen die aangeven dat waren hun oorsprong hebben op het grondgebied van een lid, of een regio of plaats op dat grondgebied, waarbij een bepaalde kwaliteit, reputatie of ander kenmerk van de waren wezenlijk valt toe te schrijven aan zijn geografische oorsprong". Uit niets kan worden geconcludeerd dat een „plaats" in de zin van deze bepaling geen wijngaard kan zijn of dat een „plaats" in die zin moet worden beperkt tot een grondgebied op basis van de grootte of de formele administratieve indeling ervan.

Het Gerecht preciseert voorts dat de weigeringsgrond van artikel 7, lid 1, onder j), van verordening nr. 207/2009 van toepassing is wanneer het aangevraagde merk een geografische aanduiding bevat of elementen op grond waarvan met zekerheid de betrokken geografische aanduiding kan worden benoemd, of daaruit bestaat. In casu was het aangevraagde merk, „Lembergerland", een samengesteld woord dat met name de beschermde geografische aanduiding Lemberg bevat, die duidelijk benoembaar is binnen dat merk. Aldus heeft het Gerecht het betoog afgewezen dat dit merk niet overeenstemde met de geografische aanduiding Lemberg, maar een nieuwe zelfbedachte term vormde, waarvan slechts zeven letters overeenstemden met de geografische aanduiding Lemberg. Tevens heeft het Gerecht het betoog van de hand gewezen dat het aangevraagde merk, Lembergerland, geen verwarring met de geografische aanduiding Lemberg kon doen ontstaan, daar het aangevraagde merk een andere betekenis had dan die geografische aanduiding. Inschrijving van een merk moet immers worden geweigerd wanneer dit een geografische aanduiding bevat of daaruit bestaat, ongeacht of het aangevraagde teken de consument kan misleiden omtrent de oorsprong van de erdoor aangeduide wijnen.

In de zaken die hebben geleid tot het arrest van 7 oktober 2015, ***Cyprus/BHIM (ΧΑΛΛΟΥΜΙ en HALLOUMI)*** (T-292/14 en T-293/14, Jurispr., EU:T:2015:752), waren bij het Gerecht twee beroepen ingesteld tot vernietiging van de beslissingen waarbij de vierde kamer van beroep van het BHIM de afwijzing van de aanvragen tot inschrijving van de woordtekens ΧΑΛΛΟΥΜΙ en HALLOUMI als gemeenschapsmerken voor kaas, melk en melkproducten had bevestigd.

26 | Overeenkomst tussen de Europese Gemeenschap en de Republiek Zuid-Afrika betreffende de handel in wijn (PB 2002, L 28, blz. 4).

27 | Overeenkomst inzake de handelsaspecten van de intellectuele eigendom van 15 april 1994 (PB L 336, blz. 214), als bijlage 1 C gevoegd bij de Overeenkomst tot oprichting van de Wereldhandelsorganisatie (WHO) (PB 1994, L 336, blz. 3).

Het Gerecht beklemtoont dat een teken onder het in artikel 7, lid 1, onder c), van verordening nr. 207/20098 vervatte inschrijvingsverbod valt wanneer het een voldoende rechtstreeks en concreet verband met de betrokken waren of diensten heeft dat het betrokken publiek in staat stelt hierin onmiddellijk en zonder verder nadenken een beschrijving van de betrokken waren en diensten, of van een van de kenmerken ervan, te zien. Aldus was het Gerecht van oordeel dat de kamer van beroep in casu terecht had gesteld dat uit het oogpunt van het Cypriotische publiek de termen in hoofdletters „HALLOUMI" en „ΧΑΛΛΟΥΜΙ" een kaasspecialiteit van Cyprus aanduidden en dus rechtstreeks de soort en de geografische herkomst van de kaas, de melk en de melkproducten waarvoor de aanvragen waren ingediend, beschreven. Deze termen wijzen immers op een bijzondere, uit Cyprus geëxporteerde kaassoort die op een bepaalde manier wordt gemaakt en waarvan de smaak, de textuur en de culinaire eigenschappen bijzonder zijn. De kamer van beroep had derhalve geen blijk gegeven van een onjuiste opvatting door te oordelen dat de aangevraagde merken niet konden worden ingeschreven omdat de betekenis ervan de waren waarvoor de inschrijvingen waren aangevraagd, minstens uit het oogpunt van het Cypriotische publiek beschreef.

Het Gerecht diende tevens de grief te onderzoeken dat verordening nr. 207/2009 kwaliteitsmerken niet uitsluit. Op dit punt preciseert het Gerecht dat deze verordening niet voorziet in de bescherming van dergelijke merken, maar enkel in die van individuele of collectieve gemeenschapsmerken. Dienaangaande heeft het Gerecht erop gewezen dat de kamer van beroep had gepreciseerd dat kwaliteitsmerken enkel konden worden ingeschreven op voorwaarde dat die merken werden aangevraagd als individuele merken en geen enkele van de absolute weigeringsgronden van deze verordening van toepassing was.

Ten slotte stelt het Gerecht dat het begrip algemeen belang dat ten grondslag ligt aan artikel 7, lid 1, onder c), van verordening nr. 207/2009 vereist dat tekens of aanduidingen die in de handel kunnen dienen tot aanduiding van de kenmerken van de waren of diensten waarvoor de inschrijving wordt aangevraagd, door eenieder vrij kunnen worden gebruikt. Deze bepaling belet dat die tekens of aanduidingen op grond van de inschrijving ervan als merk aan één enkele onderneming worden voorbehouden en dat een onderneming het gebruik van een beschrijvende term monopoliseert, ten nadele van andere ondernemingen, met inbegrip van haar concurrenten, die zo over een beperktere woordenschat zouden beschikken om hun eigen waren te beschrijven. Het algemeen of openbaar belang om beschrijvende merken beschikbaar te houden voor gebruik door derden, staat immers vooraf vast en wordt vermoed. Hieruit volgt dat, wanneer het aangevraagde merk beschrijvend is, de kamer van beroep enkel dat beschrijvende karakter hoeft vast te stellen, zonder dat zij moet onderzoeken of, niettegenstaande dit beschrijvende karakter, er de facto sprake is van een openbaar belang om het aangevraagde merk beschikbaar te houden voor gebruik door derden. Voorts herinnert het Gerecht eraan dat de toepassing van artikel 7, lid 1, onder c), van verordening nr. 207/2009 niet afhangt van het bestaan van een concrete, actuele en ernstige vrijhoudingsbehoefte.

b) RELATIEVE WEIGERINGSGRONDEN

Vijf arresten verdienen dit jaar bijzondere vermelding met betrekking tot de relatieve weigeringsgronden van artikel 8 van verordening nr. 207/2009.

In de eerste plaats diende het Gerecht in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 12 februari 2015, ***Compagnie des montres Longines, Francillon/BHIM – Cheng (B)*** (T-505/12, Jurispr., EU:T:2015:95), de rechtmatigheid te onderzoeken van de beslissing waarbij de vijfde kamer van beroep van het BHIM had geweigerd de oppositie toe te wijzen die was ingesteld tegen de aanvraag tot inschrijving, als gemeenschapsmerk, van een beeldteken bestaande in de hoofdletter „B" die was geplaatst tussen een paar vleugels, voor optische zonnebrillen, kledingstukken en schoeisel. De oppositie was gebaseerd op een ouder internationaal beeldmerk, bestaande in een „gevleugelde zandloper", met werking onder meer in bepaalde lidstaten van de Unie, voor polshorloges, uurwerken, chronometers alsmede juwelen en sieraden. De oppositie was afgewezen met name op grond dat de betrokken twee types van waren in geen enkel opzicht soortgelijk waren.

In dit verband heeft het Gerecht vastgesteld dat de betrokken waren, ofschoon zij tot aangrenzende marktsegmenten behoorden, naar aard, bestemming en gebruik verschilden en dus concurrerend noch onderling verwisselbaar waren. Wat een eventuele esthetische complementariteit van de betrokken waren betreft, herinnert het Gerecht eraan dat het streven naar een zekere esthetische harmonie een te algemene factor is om op zich de conclusie te kunnen rechtvaardigen dat waren complementair zijn. In deze context heeft het Gerecht eerst onderzocht of de door het oudere merk aangeduide waren onontbeerlijk en belangrijk waren voor het gebruik van de waren waarop het aangevraagde merk betrekking had, en omgekeerd. Vervolgens heeft het Gerecht onderzocht of de consument het normaal vond dat deze waren onder hetzelfde merk op de markt worden gebracht. Aangezien beide elementen niet waren aangetoond, was er volgens het Gerecht geen sprake van soortgelijkheid van de betrokken waren. Het Gerecht heeft derhalve geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk had gegeven van een onjuiste opvatting door uitsluitend op basis van een vergelijking van de betrokken waren elk verwarringsgevaar uit te sluiten.

Verder stelde het Gerecht dat de kamer van beroep tevens op goede gronden had vastgesteld dat het oudere merk, dat uitsluitend bestond in een grafisch element, een „gevleugelde zandloper", geen bekend merk was, niettegenstaande het feit dat een samengesteld merk, bestaande in datzelfde element en het woord „longines", regelmatig werd gebruikt op de relevante markt. Het Gerecht heeft zich hiervoor met name gebaseerd op het feit dat in het samengestelde merk zoals dat werd gebruikt, het woordelement „longines" van doorslaggevend belang was binnen de opgeroepen totaalindruk, zodat dit element de consument bijbleef. Met betrekking tot het grafische element – de „gevleugelde zandloper" – was het Gerecht van oordeel dat niet was aangetoond dat het relevante publiek dit element als zodanig in zijn geheugen had geprent, wegens het gebruik ervan in het kader van het samengestelde merk dan wel zoals ingeschreven.

In de tweede plaats betrof het arrest van 5 mei 2015, ***Spa Monopole/BHIM – Orly International (SPARITUAL)*** (T-131/12, Jurispr., EU:T:2015:257), de aanvraag tot inschrijving van het woordteken SPARITUAL als gemeenschapsmerk voor waren van klasse 3 in de zin van de Overeenkomst van Nice van 15 juni 1957 betreffende de internationale classificatie van de waren en diensten ten behoeve van de inschrijving van merken, zoals herzien en gewijzigd. Tegen deze aanvraag was oppositie ingesteld, met name op grond van het bestaan van het woordmerk SPA en het beeldmerk SPA met Pierrot voor waren van klasse 32 in de zin van die overeenkomst. De eerste kamer van beroep van het BHIM had de oppositie afgewezen, met name wegens het gebrek aan bewijs van de bekendheid van het woordmerk SPA voor waren van klasse 32, en heeft daarbij in het bijzonder erop gewezen dat op basis van de bekendheid van dat beeldmerk de bekendheid van het woordmerk SPA voor die waren niet kon worden vastgesteld.

In het kader van een beroep tegen deze beslissing brengt het Gerecht om te beginnen in herinnering dat de verkrijging van onderscheidend vermogen van een merk kan voortkomen uit het gebruik ervan als onderdeel van een ander ingeschreven merk, op voorwaarde dat het betrokken publiek de aan de orde zijnde waren verder opvat als afkomstig van een bepaalde onderneming. Op dit punt preciseert het Gerecht dat de houder van een ingeschreven merk zich om het bijzondere onderscheidend vermogen en de bekendheid van dit merk aan te tonen, kan beroepen op bewijzen van het gebruik ervan in een andere vorm, als deel van een ander ingeschreven en bekend merk, mits het betrokken publiek de aan de orde zijnde waren verder opvat als afkomstig van dezelfde onderneming.

Verder was het Gerecht van oordeel dat de kamer van beroep blijk had gegeven van een onjuiste rechtsopvatting door te oordelen dat de bekendheid van het beeldmerk SPA met Pierrot niet kon worden uitgebreid tot het woordmerk SPA voor waren van klasse 32. Uit de rechtspraak blijkt immers dat het in de bijzondere context van het beweerde bestaan van een „familie" of „serie" van merken is dat de verklaring van het Hof in punt 86 van het arrest van 13 september 2007, *Il Ponte Finanziaria/BHIM*[28], moet worden begrepen, volgens hetwelk het

28 | C-234/06 P, Jurispr., EU:C:2007:514.

op grond van artikel 10, lid 2, onder a), van richtlijn 89/104/EEG[29] en naar analogie artikel 15, lid 2, onder a), van verordening nr. 207/2009 niet mogelijk is om door het bewijs van gebruik van een ingeschreven merk de aan dit merk toekomende bescherming uit te breiden tot een ander ingeschreven merk, waarvoor het bewijs van gebruik niet werd geleverd, op grond dat dit laatste merk slechts een lichte variant van het eerste merk is. In casu had verzoekster evenwel niet gepoogd om het gebruik van merken van eenzelfde familie SPA aan te tonen, maar om in wezen aan te tonen dat het woordmerk SPA voor waren van klasse 32 bekendheid genoot, aangezien het gebruik ervan in het beeldmerk SPA met Pierrot, dat betrekking heeft op dezelfde warenklasse, het onderscheidend vermogen ervan niet had gewijzigd en dit oudere woordmerk daarentegen goed zichtbaar bleef en zeer herkenbaar was binnen het betrokken beeldmerk.

Derhalve stelde het Gerecht vast dat in casu de bekendheid van het woordmerk SPA kon worden aangetoond door gebruik te maken van bewijzen inzake het beeldmerk SPA met Pierrot, waarvan het woordmerk deel uitmaakte, op voorwaarde dat het bewijs werd geleverd dat de verschillen tussen het woordmerk en het in de handel gebruikte beeldmerk er niet aan in de weg stonden dat het betrokken publiek de aan de orde zijnde waren verder opvatte als afkomstig van een bepaalde onderneming.

In de derde plaats diende het Gerecht in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 10 juni 2015, ***AgriCapital/ BHIM – agri.capital (AGRI.CAPITAL)*** (T-514/13, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:372), de soortgelijkheid te onderzoeken van de door de oudere merken aangeduide financiële diensten, enerzijds, en diensten in verband met onroerend goed en diensten van een bouwheer, waarop het aangevraagde merk betrekking had, anderzijds.

In dit verband heeft het Gerecht erop gewezen dat financiële diensten niet dezelfde aard, dezelfde bestemming of hetzelfde gebruik hebben als diensten in verband met onroerend goed. Terwijl financiële diensten door financiële instellingen worden aangeboden met het oog op het beheer van de financiële middelen van hun klanten, en onder meer bestaan in de bewaring van de in deposito gegeven bedragen, in geldovermakingen en in het verstrekken van leningen en diverse financiële transacties, gaat het bij diensten in verband met onroerend goed immers om diensten met betrekking tot een onroerend goed, namelijk inzonderheid de huur, de aankoop, de verkoop of het beheer van een goed. Met betrekking tot de omstandigheid dat de betrokken diensten via dezelfde distributiekanalen zouden kunnen worden aangeboden, hetgeen zou wijzen op hun complementariteit, heeft het Gerecht voorts vastgesteld dat de diensten inzake onroerende goederen in beginsel niet werden verleend in dezelfde ruimten als de financiële diensten.

In het kader van de vergelijking van de financiële diensten met de diensten van een bouwheer heeft het Gerecht opgemerkt dat het zoeken naar financiering door de bouwheer slechts ten doel heeft deze laatste in staat te stellen om in een eerste fase de koopprijs van de te renoveren gebouwen of bouwrijp te maken terreinen te dragen, alvorens, in een tweede fase, deze kosten te kunnen doorberekenen aan klanten aan wie hij het in het kader van een bouw- of renovatieproject gerealiseerde onroerend goed zal verkopen. Ofschoon bouwheren in het kader van de verkoop van hun vastgoedprojecten hun klanten vaak advies verlenen betreffende de financiering van hun aankoop, kan dergelijk advies evenmin worden beschouwd als financieel advies, zoals het advies waarop de oudere merken betrekking hebben. Dergelijk advies kan immers worden gelijkgesteld met het advies dat iedere verkoper van een goed met een zekere waarde, zoals bijvoorbeeld een boot, een handelszaak of een kunstwerk, kan verstrekken aan zijn klanten betreffende het belang dat zij kunnen hebben bij de verwerving van het bewuste goed. De verkoper die dergelijk advies verleent, verleent daarmee evenwel nog geen financiële dienst.

Verder heeft het Gerecht geoordeeld dat evenmin een voldoende nauw verband van complementariteit tussen financiële diensten en de diensten van een bouwheer kon worden vastgesteld. Gelet op de grootte van de

29 | Eerste richtlijn (89/104/EEG) van de Raad van 21 december 1988 betreffende de aanpassing van het merkenrecht der lidstaten (PB 1989, L 40, blz. 1).

bedragen die doorgaans gemoeid zijn met vastgoedverrichtingen, zijn financiële diensten weliswaar belangrijk voor de gemiddelde consument die voornemens is gebruik te maken van de diensten van een bouwheer, maar dit neemt niet weg dat in een markteconomie een groot deel van de activiteiten een financiering of investering vereist, zodat financiële diensten, naar de aard ervan, kunnen worden gecombineerd met de meeste van die activiteiten en niet alleen met de activiteiten van een bouwheer.

Gelet hierop was het Gerecht van oordeel dat de door de oudere merken aangeduide diensten niet soortgelijk waren aan de diensten waarop het aangevraagde merk betrekking heeft. Het feit dat deze diensten niet soortgelijk zijn, kan niet worden gecompenseerd in het kader van de beoordeling van het verwarringsgevaar door de – zelfs hoge mate van – overeenstemming tussen de conflicterende merken.

In de vierde plaats heeft het Gerecht in het arrest van 30 september 2015, ***Tilda Riceland Private/BHIM – Siam Grains (BASmALI)*** (T-136/14, Jurispr., EU:T:2015:734), uitspraak gedaan over de rechtmatigheid van de beslissing waarbij de vierde kamer van beroep van het BHIM de oppositie had afgewezen die was ingesteld tegen de aanvraag tot inschrijving van het gemeenschapsbeeldmerk BASmALI voor rijst. De oppositie was gebaseerd op het niet-ingeschreven oudere merk of het oudere teken BASMATI, dat in het economisch verkeer wordt gebruikt voor rijst. De kamer van beroep was van mening dat verzoekster niet het bewijs had geleverd van het gebruik van de naam „basmati" als onderscheidend teken in het economisch verkeer. Volgens haar diende het onderscheidend vermogen van het betrokken teken voort te vloeien uit de functie die dit teken heeft om de commerciële oorsprong van de waren aan te duiden. Verzoekster is bij het Gerecht opgekomen tegen deze beoordeling en voerde hiertoe schending van artikel 8, lid 4, van verordening nr. 207/2009 aan.

Het Gerecht beklemtoont dat het stellig juist is dat het betrokken teken, zoals de kamer van beroep had opgemerkt, in het kader van artikel 8, lid 4, van verordening nr. 207/2009 in die zin als onderscheidend bestanddeel dient te worden gebruikt dat het ertoe strekt, een door de houder ervan uitgeoefende economische activiteit aan te duiden, maar dat dit niet betekent dat de functie waartoe het gebruik van een teken moet dienen, er in het kader van die bepaling uitsluitend kan in bestaan de commerciële oorsprong van de betrokken waren of diensten aan te duiden. Met deze aanname heeft de kamer van beroep een voorwaarde gesteld waarin artikel 8, lid 4, van verordening nr. 207/2009 niet voorziet.

Deze bepaling ziet immers op niet-ingeschreven merken en op „elk ander in het economisch verkeer gebruikt teken". In die context, en bij gebreke van aanwijzingen waaruit het tegendeel blijkt, kan de functie van het gebruik van het betrokken teken, naargelang de aard ervan, niet enkel de identificatie door het relevante publiek van de commerciële oorsprong van de betrokken waar betreffen, maar onder meer ook de identificatie van de geografische oorsprong en de specifieke intrinsieke kwaliteiten ervan dan wel van de kenmerken die ten grondslag liggen aan de reputatie ervan. Het betrokken teken kan naargelang de aard ervan aldus als onderscheidend bestanddeel worden gekwalificeerd wanneer het ertoe strekt de waren of diensten van een onderneming te identificeren ten opzichte van die van een andere onderneming, maar met name ook wanneer het ertoe dient bepaalde waren of diensten te identificeren ten opzichte van andere, soortgelijke waren of diensten. Aangezien de benadering van de kamer van beroep in casu erop neerkomt dat tekens die worden gebruikt door verschillende marktdeelnemers of die worden gebruikt in combinatie met merken, van het voordeel van artikel 8, lid 4, van verordening nr. 207/2009 worden uitgesloten, terwijl deze bepaling niet voorziet in een dergelijke uitsluiting, heeft het Gerecht de bestreden beslissing vernietigd.

In de vijfde plaats heeft het Gerecht in het arrest van 2 oktober 2015, ***The Tea Board/BHIM – Delta Lingerie (Darjeeling)*** (T-624/13, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:743), in herinnering gebracht dat een collectief gemeenschapsmerk zoals elk gemeenschapsmerk in aanmerking komt voor bescherming tegen elke aantasting die zou voortvloeien uit de inschrijving van een gemeenschapsmerk waarbij gevaar voor verwarring bestaat.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat het juist is dat artikel 66, lid 2, van verordening nr. 207/2009 een uitzondering op artikel 7, lid 1, onder c), van deze verordening invoert door de voorwaarden voor

inschrijving te versoepelen en inschrijving mogelijk te maken van merken die de herkomst van de betrokken waren beschrijven, maar deze verordening overeenkomstig artikel 66, lid 3, ervan van toepassing is op alle collectieve gemeenschapsmerken, met inbegrip van die welke krachtens artikel 66, lid 2, zijn ingeschreven, tenzij uitdrukkelijk anders wordt bepaald. Volgens het Gerecht bestaat de functie van onder artikel 66, lid 2, van verordening nr. 207/2009 vallende collectieve gemeenschapsmerken erin, de waren of diensten waarop dergelijke merken betrekking hebben, te onderscheiden naargelang van de entiteit die merkhoudster is, en niet naargelang van de plaats van herkomst. Wanneer in het kader van een oppositieprocedure de conflicterende tekens enerzijds collectieve merken en anderzijds individuele merken zijn, moet de vergelijking van de betrokken waren en diensten dus worden verricht aan de hand van dezelfde criteria als die welke van toepassing zijn bij de beoordeling van de gelijkheid of soortgelijkheid van de waren en diensten waarop twee individuele merken betrekking hebben. Zelfs ervan uitgaande dat de herkomst van de door de conflicterende tekens aangeduide waren of diensten een van de factoren kan vormen die in aanmerking dienen te worden genomen bij de globale beoordeling van het verwarringsgevaar in de zin van artikel 8, lid 1, onder b), van verordening nr. 207/2009, is in deze context deze bepaling niet van toepassing wanneer niet is voldaan aan een van de daarin vermelde cumulatieve voorwaarden.

Het Gerecht is ook opnieuw ingegaan op het begrip bekendheid van een merk. Allereerst merkt het Gerecht op dat artikel 8, lid 5, van verordening nr. 207/2009 het begrip bekendheid niet definieert. Vervolgens stelt het Gerecht dat in het kader van de beoordeling van de bekendheid van een ouder merk rekening moet worden gehouden met alle relevante omstandigheden zoals, met name, het marktaandeel van het merk, de intensiteit, de geografische omvang en de duur van het gebruik ervan, en de omvang van de door de onderneming gedane investeringen om het bekendheid te geven. Ten slotte beklemtoont het Gerecht ook dat elke beoordeling die betrekking heeft op een onder artikel 66, lid 2, van verordening nr. 207/2009 vallend collectief gemeenschapsmerk, daaronder begrepen de beoordeling van de bekendheid ervan in de zin van artikel 8, lid 5, van deze verordening, moet worden verricht aan de hand van dezelfde criteria als die welke van toepassing zijn op individuele merken.

c) PROCEDURELE VRAAGSTUKKEN

In het arrest van 13 februari 2015, ***Husky CZ/BHIM – Husky of Tostock (HUSKY)*** (T-287/13, Jurispr., EU:T:2015:99), heeft het Gerecht zich uitgesproken over de uitlegging van regel 71, lid 2, van verordening (EG) nr. 2868/95[30].

Het Gerecht beklemtoont dat de Engelse versie van deze regel verschilt van de Duitse, de Spaanse, de Franse en de Italiaanse versie van deze bepaling. Dienaangaande brengt het vereiste van een uniforme toepassing en dus uitlegging van een handeling van de Unie mee dat deze handeling niet op zichzelf in een van haar versies mag worden beschouwd, maar daarentegen moet worden uitgelegd zowel naar de werkelijke bedoeling van degene van wie de handeling afkomstig is als naar het nagestreefde doel, gelet op met name de versies in alle andere officiële talen. Verder blijkt uit de bewoordingen van de bepalingen van verordening nr. 2868/95 niet dat regel 71, lid 2, anders zou moeten worden toegepast en uitgelegd dan in samenhang met lid 1 van deze regel. Lid 2 dient aldus te worden opgevat dat het BHIM op basis daarvan, indien er twee of meer partijen zijn, de termijnverlenging afhankelijk kan stellen van de toestemming van de andere partijen en niet in de zin dat het de toestemming van de partijen als voorwaarde voor die verlenging stelt. Wanneer de termijnverlenging alleen zou afhangen van de toestemming van de partijen, zou dit volgens het Gerecht tot gevolg kunnen hebben dat de partij die om de verlenging verzoekt de mogelijkheid wordt ontnomen om zich te verdedigen. Dit zou tevens kunnen indruisen tegen het goede verloop van de procedure en strijdig kunnen zijn met het door regel 71 nagestreefde doel, dat er juist in bestaat de termijnen te kunnen verlengen wanneer de omstandigheden dit rechtvaardigen. Bijgevolg was het Gerecht van oordeel dat de kamer van beroep in casu geen blijk had gegeven van een onjuiste opvatting door te oordelen dat regel 71, lid 2, van verordening nr. 2868/95 aldus moet worden

30 | Verordening (EG) nr. 2868/95 van de Commissie van 13 december 1995 tot uitvoering van verordening nr. 40/94 (PB L 303, blz. 1).

uitgelegd dat wanneer een partij in een procedure inter partes om een termijnverlenging verzoekt, het BHIM – zonder daartoe te zijn gehouden – de toestemming van de andere partij kan vragen, en dat deze bepaling moet worden gelezen in samenhang met lid 1 van deze regel, waaruit volgt dat het BHIM, met name wanneer het beslist om de toestemming van de andere partij niet te vragen, rekening houdt met de omstandigheden rond het verzoek om termijnverlenging.

Verder verduidelijkt het Gerecht dat regel 22, lid 6, van verordening nr. 2868/95 de bepalingen van regel 22, leden 2 tot en met 4, van deze verordening, die krachtens regel 40, lid 5, van deze verordening van overeenkomstige toepassing zijn op procedures tot vervallenverklaring, aanvult en preciseert. In deze omstandigheden is die regel 22, lid 6, van toepassing op een procedure tot vervallenverklaring op basis van artikel 51, lid 1, onder a), van verordening nr. 207/2009. Daaruit blijkt dat het BHIM de vertaling van de niet in de procestaal overgelegde documenten kan vragen aan de partij die deze documenten heeft ingediend.

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 25 maart 2015, ***Apple and Pear Australia en Star Fruits Diffusion/ BHIM – Carolus C. (English pink)*** (T-378/13, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:186), diende het Gerecht zich uit te spreken over de vraag of een rechterlijke beslissing van een nationale rechterlijke instantie in het kader van een inbreukprocedure een relevant feitelijk gegeven is waarvan de kamer van beroep de mogelijke gevolgen voor de oplossing van het geschil in de beschouwing moeten betrekken. In dit verband merkt het Gerecht om te beginnen op dat artikel 95 van verordening nr. 207/2009 bepaalt dat de lidstaten op hun grondgebied de nationale rechterlijke instanties aanwijzen die de rol van „rechtbanken voor het gemeenschapsmerk" op zich zullen nemen. In deze context geeft artikel 96 van deze verordening aan dat de rechtbanken voor het gemeenschapsmerk onder meer bevoegd zijn voor rechtsvorderingen betreffende inbreuk en reconventionele vorderingen tot vervallenverklaring of nietigverklaring van het gemeenschapsmerk. De Belgische wetgever heeft de Rechtbank van Koophandel te Brussel (België) aangewezen als rechtbank voor het gemeenschapsmerk in eerste aanleg. Het vonnis van laatstgenoemde is prima facie een feitelijk gegeven dat in aanmerking dient te worden genomen voor de beslechting van de onderhavige zaak. De kamer van beroep mocht er immers niet aan voorbijgaan dat er wezenlijke punten van overeenkomst bestonden tussen de feitelijke gegevens die aan de orde waren in de procedure waartoe de vordering wegens inbreuk aanleiding gaf en de feitelijke gegevens die aan de orde waren in de procedure waartoe de oppositie tegen de inschrijving van het aangevraagde merk aanleiding gaf. Verder beklemtoont het Gerecht dat dit vonnis is gewezen door een rechtbank voor het gemeenschapsmerk, die is ingesteld overeenkomstig verordening nr. 207/2009 en die in die hoedanigheid optreedt in het kader van het autonome systeem dat het systeem van het merkenrecht van de Unie is, aangezien het haar taak is om op het gehele grondgebied van de Unie de gemeenschapsmerken te beschermen waarop inbreuk wordt gemaakt of dreigt te worden gemaakt, en dat het vonnis dus de specifieke doelstellingen van dit systeem nastreeft. Gelet op al deze omstandigheden oordeelde het Gerecht dat in casu het betrokken vonnis prima facie een relevant feitelijk gegeven was waarvan de kamer van beroep de mogelijke gevolgen voor de oplossing van het aan haar voorgelegde geschil in de beschouwing had moeten betrekken. Door dit achterwege te laten heeft de kamer van beroep de aan haar voorgelegde relevante feiten niet met de nodige zorgvuldigheid beoordeeld.

Het arrest van 25 juni 2015, ***Copernicus Trademarks/BHIM – Maquet (LUCEA LED)*** (T-186/12, Jurispr., EU:T:2015:436), bood het Gerecht de gelegenheid om te preciseren dat artikel 76, lid 1, van verordening nr. 207/2009, volgens hetwelk in procedures inzake relatieve weigeringsgronden het onderzoek van het BHIM beperkt blijft tot de door de partijen aangevoerde feiten, bewijsmiddelen en argumenten en tot de door hen ingestelde vordering, niet eraan in de weg staat dat het BHIM ambtshalve onderzoekt of het oppositiemerk ouder is.

Verder is het Gerecht van oordeel dat de inschrijving, door de onderzoeker, van een voorrangsdatum in het register niet eraan in de weg staat dat het BHIM in het kader van een oppositieprocedure onderzoekt of is voldaan aan de voorwaarden voor het beroep op voorrang. Op dit punt merkt het Gerecht op dat de rechtspraak,

volgens welke de aanvrager van een merk die de geldigheid wil betwisten van het gemeenschapsmerk waarop een oppositie is gebaseerd, dit dient te doen in het kader van een nietigheidsprocedure, niet kan worden toegepast op het beroep op voorrang voor een dergelijk merk. Om te beginnen kan de inschrijving van een voorrangsdatum voor een gemeenschapsmerk in het register immers niet, of minstens niet met succes, worden betwist in het kader van een nietigheidsprocedure. Verder bestaat er geen andere specifieke procedure die een derde in staat stelt om de in het register ingeschreven voorrangsdatum voor een gemeenschapsmerk te betwisten en die kan worden vergeleken met de nietigheidsprocedure, waarvan een van de bijzondere kenmerken erin bestaat dat deze niet ambtshalve door het BHIM kan worden ingeleid.

In het arrest van 30 juni 2015, ***La Rioja Alta/BHIM – Aldi Einkauf (VIÑA ALBERDI)*** [T-489/13, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:446], heeft het Gerecht erop gewezen dat als een van de relevante factoren voor de beoordeling van het bestaan van verwarringsgevaar in voorkomend geval rekening kan worden gehouden met de co-existentie van twee merken op een markt, aangezien in de rechtspraak wordt aanvaard dat deze co-existentie, in samenhang met andere elementen, uit het oogpunt van het relevante publiek kan leiden tot een vermindering van het gevaar voor verwarring van die merken.

In deze context beklemtoont het Gerecht dat het weliswaar aan de houder van het litigieuze merk staat om in de loop van de procedure betreffende de relatieve weigeringsgronden voor het BHIM te bewijzen dat die co-existentie berust op het ontbreken van verwarringsgevaar, uit het oogpunt van het relevante publiek, tussen het door hem aangevoerde merk en het oudere merk waarop de nietigheidsvordering is gebaseerd, maar het staat hem vrij dat bewijs te leveren door een reeks aanwijzingen in die zin aan te brengen. In dit verband zijn bijzonder relevant de elementen waaruit blijkt dat het relevante publiek elk van de betrokken merken kende vóór de datum van indiening van de aanvraag tot inschrijving van het litigieuze merk. Voorts is ook de duur van de co-existentie een wezenlijk element, aangezien uit de rechtspraak volgt dat de co-existentie van twee merken voldoende lang moet duren om de perceptie van de relevante consument te kunnen beïnvloeden.

In het arrest van 15 juli 2015, ***Australian Gold/BHIM – Effect Management & Holding (HOT)*** (T-611/13, Jurispr., EU:T:2015:492), kon het Gerecht in herinnering brengen dat de vraag of een teken als gemeenschapsmerk kan worden ingeschreven, alleen dient te worden beantwoord op basis van de relevante regelgeving.

Aldus preciseert het Gerecht dat het BHIM en, in voorkomend geval, de Unierechter niet gebonden zijn door beslissingen die op het niveau van de lidstaten zijn genomen, ook al kunnen zij daarmee rekening houden. Dit geldt ook wanneer een dergelijke beslissing is genomen krachtens een overeenkomstig richtlijn 2008/95/EG[31] geharmoniseerde nationale wetgeving. Deze vaststelling wordt geenszins ontkracht door de bepalingen van verordening (EG) nr. 44/2001[32] en van artikel 109 van verordening nr. 207/2009. Zoals met name blijkt uit overweging 15 van verordening nr. 44/2001, beoogt deze verordening immers enkel te voorkomen dat in twee lidstaten onverenigbare rechterlijke beslissingen worden gegeven en is zij niet van toepassing op het BHIM. Voorts beoogt artikel 109 van verordening nr. 207/2009 te voorkomen dat vorderingen wegens inbreuk die bij nationale rechters worden ingesteld, de ene op grond van een gemeenschapsmerk en de andere op grond van een nationaal merk, leiden tot tegenstrijdige beslissingen. Dit artikel ziet dus uitsluitend op de gevolgen en niet op de voorwaarden van bescherming van deze merken. Aan deze vaststelling wordt evenmin afgedaan door artikel 7, lid 2, van verordening nr. 207/2009, dat bepaalt dat de in lid 1 genoemde weigeringsgronden ook van toepassing zijn indien zij slechts in een deel van de Unie bestaan. Weigering van een nationale inschrijving is immers gebaseerd op nationale bepalingen waaraan volgens een nationale procedure in een nationale context uitvoering wordt gegeven, en kan dus niet worden gelijkgesteld met de erkenning van het bestaan in een staat van een absolute weigeringsgrond in de zin van verordening nr. 207/2009.

31 | Richtlijn 2008/95/EG van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2008 betreffende de aanpassing van het merkenrecht der lidstaten (PB L 299, blz. 25).

32 | Verordening (EG) nr. 44/2001 van de Raad van 22 december 2000 betreffende de rechterlijke bevoegdheid, de erkenning en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (PB 2001, L 12, blz. 1).

Ook al is het wenselijk dat het BHIM rekening houdt met de beslissingen van de nationale autoriteiten betreffende identieke merken als die waarover het zich moet uitspreken, en omgekeerd, het BHIM is bijgevolg niet verplicht rekening te houden met deze beslissingen, waaronder uitspraken over identieke merken, en het is niet door deze beslissingen gebonden, gesteld dat het deze in aanmerking neemt.

Ten slotte kon het Gerecht in het arrest van 18 november 2015, ***Instituto dos Vinhos do Douro e do Porto/ BHIM – Bruichladdich Distillery (PORT CHARLOTTE)*** (T-659/14, Jurispr., EU:T:2015:863), de omvang van de door verordening (EG) nr. 491/2009[33] verleende bescherming verduidelijken.

Dienaangaande wijst het Gerecht erop dat namen van wijnen die beschermd zijn op grond van met name de artikelen 51 en 54 van verordening (EG) nr. 1493/1999[34], automatisch worden beschermd uit hoofde van deze verordening en dat de Commissie deze namen opneemt in het in artikel 118 quindecies van verordening nr. 491/2009 bedoelde register, te weten de database E-Bacchus. Volgens het Gerecht vloeit uit het feit dat reeds uit hoofde van verordening nr. 1493/1999 beschermde namen van wijn automatisch worden beschermd, voort dat opname in de database E-Bacchus niet vereist is voor bescherming van deze namen van wijnen in de Unie. Deze „automatische" bescherming, zo zij rechtstreeks steunt op de toepasselijke nationale wetgeving, impliceert niet noodzakelijk dat het BHIM krachtens verordening nr. 491/2009 verplicht is om de bepalingen van deze wetgeving of de daarin gestelde voorwaarden voor bescherming in acht te nemen. Het Gerecht heeft daaruit afgeleid dat, wat de werkingssfeer van verordening nr. 491/2009 betreft, de bepalingen ervan zowel de toestemming voor als de grenzen van en zelfs het verbod op het gebruik door de handel van de door het Unierecht beschermde oorsprongsbenamingen en geografische aanduidingen op eenvormige en exclusieve wijze regelen, zodat er in deze context voor de kamer van beroep geen reden was om toepassing te maken van de voorwaarden voor bescherming die specifiek zijn gesteld in de relevante bepalingen van nationaal recht, op grond waarvan de oorsprongsbenamingen „porto" of „port" zijn opgenomen in de database E-Bacchus.

Aangaande de exhaustiviteit van de krachtens artikel 118 quaterdecies, leden 1 en 2, van verordening nr. 491/2009 verleende bescherming, wijst het Gerecht er evenwel op dat uit de bepalingen van deze verordening noch van verordening nr. 207/2009 blijkt dat de bescherming krachtens verordening nr. 491/2009 moet worden opgevat als een exhaustieve bescherming. Integendeel, de nietigheidsgronden kunnen alternatief of cumulatief teruggaan op oudere rechten op grond van het Unierecht of van het nationale recht inzake de bescherming van dat oudere recht. Bijgevolg kan de aan oorsprongsbenamingen verleende bescherming, mits zij „oudere rechten" vormen, worden aangevuld door het toepasselijke nationale recht dat aanvullende bescherming biedt.

Verder preciseert het Gerecht dat de partij die om nietigverklaring verzoekt, weliswaar moet bewijzen dat zij krachtens geldend nationaal recht gerechtigd is zich te beroepen op een ouder recht, maar dat het in eerste instantie aan de bevoegde instanties van het BHIM staat om het gezag en de strekking van deze gegevens te beoordelen. Voorts kan krachtens artikel 53, lid 1, onder c), juncto artikel 8, lid 4, van verordening nr. 207/2009 het bestaan van een ander teken dan een merk leiden tot nietigverklaring van een gemeenschapsmerk wanneer dit andere teken cumulatief aan vier voorwaarden voldoet. Terwijl de eerste twee voorwaarden volgen uit de bewoordingen van artikel 8, lid 4, van verordening nr. 207/2009 en dus tegen de achtergrond van het Unierecht moeten worden uitgelegd, zijn daarentegen de twee overige voorwaarden, die vervolgens in artikel 8, lid 4, onder a) en b), van deze verordening zijn genoemd, door diezelfde verordening vastgestelde voorwaarden die moeten worden beoordeeld tegen de achtergrond van de criteria die zijn vastgesteld in het recht dat het ingeroepen teken beheerst. Gelet op deze elementen was het Gerecht van oordeel dat de

33 | Verordening (EG) nr. 491/2009 van de Raad van 25 mei 2009 tot wijziging van verordening (EG) nr. 1234/2007 houdende een gemeenschappelijke ordening van de landbouwmarkten en specifieke bepalingen voor een aantal landbouwproducten („integrale-GMO-verordening") (PB L 154, blz. 1).

34 | Verordening (EG) nr. 1493/1999 van de Raad van 17 mei 1999 houdende een gemeenschappelijke ordening van de wijnmarkt (PB L 179, blz. 1).

kamer van beroep in casu niet gerechtigd was om geen acht te slaan op de door verzoekster aangevoerde bewijsstukken en de betrokken nationale regeling niet toe te passen op grond dat de bescherming van de betrokken oorsprongsbenamingen of geografische aanduidingen uitsluitend door verordening nr. 491/2009 werd geregeld of zelfs tot de uitsluitende bevoegdheid van de Unie behoorde.

d) BEVOEGDHEID TOT HERZIENING

In het reeds aangehaalde arrest *English pink* (EU:T:2015:186) is het Gerecht verder ingegaan op de voorwaarden voor uitoefening van de herzieningsbevoegdheid die hem is toegekend door artikel 65, lid 3, van verordening nr. 207/2009. Ter staving van hun verzoek tot herziening van de bestreden beslissing beriepen verzoeksters zich op het beginsel van het gezag van gewijsde van een beslissing van een nationale rechterlijke instantie van een lidstaat, die door deze lidstaat is aangewezen als rechtbank voor het gemeenschapsmerk in de zin van artikel 95 van deze verordening.

In dit verband herinnert het Gerecht er om te beginnen aan dat de bevoegdheid tot herziening niet impliceert dat het Gerecht bevoegd is om over te gaan tot een beoordeling waarover de kamer van beroep nog geen standpunt heeft ingenomen. De uitoefening van de bevoegdheid tot herziening moet derhalve in beginsel beperkt blijven tot situaties waarin het Gerecht na toetsing van de beoordeling van de kamer van beroep in staat is om op basis van de elementen, feitelijk en rechtens, zoals deze zijn vastgesteld, te bepalen welke beslissing de kamer van beroep had moeten nemen.

In deze context heeft de beslissing van een nationale rechterlijke instantie die geldt als rechtbank voor het gemeenschapsmerk in het kader van een vordering wegens inbreuk op een gemeenschapsmerk geen gezag van gewijsde ten aanzien van de instanties van het BHIM in het kader van een oppositieprocedure tegen de inschrijving van een gemeenschapsmerk, zelfs al is dit identiek aan het nationale merk waarop de vordering wegens inbreuk betrekking heeft. Daaruit vloeit voort dat het bestaan van een dergelijke beslissing op zich niet volstaat om het Gerecht in staat te stellen om te bepalen welke beslissing de kamer van beroep had moeten nemen. Aangezien de beslissingen die de kamers van beroep krachtens verordening nr. 207/2009 dienen te nemen, op een gebonden bevoegdheid berusten en deze verordening geen bepaling bevat die het BHIM verplicht om zich op grond van het beginsel van gezag van gewijsde te richten naar een beslissing van een rechtbank voor het gemeenschapsmerk, is in casu immers het gezag van gewijsde niet bindend voor de kamer van beroep en evenmin voor de Unierechter in het kader van de uitoefening van zijn rechtmatigheidstoezicht en zijn herzieningsbevoegdheid.

Het Gerecht oordeelde dan ook dat het niet in staat was om op basis van de elementen, feitelijk en rechtens, zoals deze waren vastgesteld, te bepalen welke beslissing de kamer van beroep had moeten nemen, zodat het zijn herzieningsbevoegdheid in casu niet kon uitoefenen.

e) BEWIJS VAN NORMAAL GEBRUIK VAN HET MERK

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 16 juni 2015, ***Polytetra/BHIM – EI du Pont de Nemours (POLYTETRAFLON)*** (T-660/11, Jurispr., EU:T:2015:387), diende het Gerecht met name te onderzoeken of het door opposante overgelegde bewijs van gebruik van het oudere merk voor eindproducten van derden waarvan een component deel uitmaakte die neerkwam op de door dat merk aangeduide waar, kon neerkomen op het bewijs van normaal gebruik van het oudere merk in de zin van artikel 42, leden 2 en 3, van verordening nr. 207/2009.

In casu was het Gerecht van oordeel dat het door het oudere merk aangeduide antikleefmateriaal dat opposante aan haar klanten leverde, werd verwerkt, hetgeen resulteerde in waren die waren bestemd om

aan de eindgebruiker te worden verkocht teneinde als zodanig te worden gebruikt. In deze omstandigheden verschilden de eindproducten van derden naar zowel hun aard, doelstelling als hun bestemming wezenlijk van het antikleefmateriaal en behoorden zij niet tot dezelfde groep. Derhalve kon uit het bewijs van het gebruik van het oudere merk voor eindproducten van derden die een van opposante afkomstige component bevatten, niet worden afgeleid dat dit merk was gebruikt voor de eindproducten waarvoor dit merk was ingeschreven.

Voorts wijst het Gerecht erop dat het betrokken merk door derden werd gebruikt om te duiden op de aanwezigheid van de van opposante afkomstige grondstof of deklaag, en niet om erop te wijzen dat dit merk een band van herkomst vormt tussen opposante en de waar van een derde of tussen deze derde en zijn waar. Bijgevolg liet in casu het gebruik van dat merk voor eindproducten van derden niet toe om de wezenlijke functie van dat merk – bestaande in het waarborgen van de herkomst van de waren – ten aanzien van die eindproducten te vervullen, en kon een dergelijk gebruik niet worden beschouwd als een gebruik voor die waren in de zin van artikel 42, leden 2 en 3, van verordening nr. 207/2009.

2. MODELLEN

Twee beslissingen inzake de inschrijving van een gemeenschapsmodel krachtens verordening (EG) nr. 6/2002[35] verdienen een bijzondere vermelding.

In de eerste plaats heeft het Gerecht in het arrest van 21 mei 2015, ***Senz Technologies/BHIM – Impliva (Paraplu's)*** [T-22/13 en T-23/13, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:310], in herinnering gebracht dat een model wordt geacht voor het publiek beschikbaar te zijn gesteld wanneer de partij die de openbaarmaking aanvoert, het bewijs heeft geleverd van de feiten die deze openbaarmaking opleveren, en dat dit vermoeden geldt los van de plaats waar de feiten die de openbaarmaking opleveren, hebben plaatsgevonden.

Volgens het Gerecht is de vraag of de personen die behoren tot de ingewijden in de betrokken sector redelijkerwijs kennis kunnen hebben verkregen van gebeurtenissen die buiten het grondgebied van de Unie hebben plaatsgevonden, een feitelijke vraag waarvan het antwoord afhangt van de beoordeling van de omstandigheden die eigen zijn aan elke zaak. In het kader van die beoordeling dient te worden onderzocht of op basis van de feitelijke elementen – die moeten worden verstrekt door de partij die de openbaarmaking betwist – dient te worden geoordeeld dat die ingewijden daadwerkelijk niet de mogelijkheid hadden om kennis te nemen van de feiten die de openbaarmaking opleveren, daarbij rekening houdend met wat redelijkerwijs kan worden geëist van deze ingewijden om de stand van de techniek te kennen. Die feitelijke elementen kunnen betrekking hebben op de samenstelling van de kring van ingewijden, hun kwalificaties, gewoonten en handelwijzen, de omvang van hun activiteiten, hun aanwezigheid op events tijdens welke modellen worden voorgesteld, de kenmerken van het betrokken model, zoals de samenhang ervan met andere voortbrengselen of sectoren, en de kenmerken van de voortbrengselen waarin het betrokken model werd verwerkt, met name het technische karakter van het betrokken voortbrengsel. Het Gerecht preciseert dat in elk geval een model niet kan worden geacht ter kennis te zijn gekomen bij een normale gang van zaken wanneer de ingewijden in de betrokken sector dit model enkel bij toeval zouden kunnen ontdekken.

Verder merkt het Gerecht op dat artikel 7, lid 1, van verordening nr. 6/2002 geenszins vereist dat het oudere model werd gebruikt met het oog op de productie of de verkoop van een voortbrengsel. Het feit dat een model nooit werd verwerkt in een voortbrengsel, zou evenwel enkel een rol spelen in het geval dat wordt aangetoond dat de ingewijden in de betrokken sector over het algemeen de octrooiregisters niet raadplegen of dat die ingewijden over het algemeen geen belang hechten aan octrooien.

In de tweede plaats heeft het Gerecht zich in het arrest van 10 september 2015, ***H&M Hennes & Mauritz/BHIM – Yves Saint Laurent (Handtassen)*** (T-525/13, Jurispr., EU:T:2015:617), uitgesproken over het

35 | Verordening (EG) nr. 6/2002 van de Raad van 12 december 2001 betreffende gemeenschapsmodellen (PB 2002, L 3, blz. 1).

beoordelingscriterium van het eigen karakter wat de mate van vrijheid van de ontwerper van een model betreft, als bedoeld in artikel 6 van verordening nr. 6/2002.

Op dit punt herinnert het Gerecht er om te beginnen aan dat de mate van vrijheid van de ontwerper van een model onder meer wordt bepaald door beperkingen als gevolg van het feit dat de technische functie van het voortbrengsel of een onderdeel daarvan bepaalde kenmerken oplegt, of door de wettelijke voorschriften die voor het voortbrengsel gelden. Deze beperkingen leiden tot een standaardisering van bepaalde kenmerken die aldus gemeenschappelijk worden voor meerdere op het betrokken voortbrengsel toegepaste modellen. Hoe groter de vrijheid van de ontwerper bij de ontwikkeling van een model, hoe geringer derhalve de kans dat kleine verschillen tussen de conflicterende modellen volstaan om bij de geïnformeerde gebruiker een andere algemene indruk te wekken. Omgekeerd, hoe kleiner de vrijheid van de ontwerper bij de ontwikkeling van een model, hoe groter de kans dat kleine verschillen tussen de conflicterende modellen volstaan om bij de geïnformeerde gebruiker een andere algemene indruk te wekken. Het Gerecht is dus van oordeel dat een grote mate van vrijheid van de ontwerper bij de ontwikkeling van een model de conclusie versterkt dat modellen die geen significante verschillen vertonen, bij de geïnformeerde gebruiker dezelfde algemene indruk wekken.

Verder preciseert het Gerecht dat artikel 6 van verordening nr. 6/2002, betreffende de beoordeling van het eigen karakter, in lid 1 bepaalt dat als criterium de door de conflicterende modellen gewekte algemene indruk geldt, en in lid 2 dat daarbij rekening moet worden gehouden met de mate van vrijheid van de ontwerper. Uit deze bepalingen volgt dat de beoordeling van het eigen karakter van een gemeenschapsmodel in wezen berust op een onderzoek in vier fasen. Ten eerste wordt bepaald tot welke sector de voortbrengselen waarin het model moet worden verwerkt of waarop het moet worden toegepast, behoren; ten tweede wordt bepaald wie de geïnformeerde gebruiker van deze voortbrengselen naargelang hun doel is, en over welke vakkennis deze geïnformeerde gebruiker reeds beschikt en wat zijn aandachtsniveau is bij de vergelijking, zo mogelijk rechtstreeks, van de modellen; ten derde wordt nagegaan over welke mate van vrijheid de ontwerper bij de ontwikkeling van het model beschikte, en ten vierde wordt nagegaan wat het resultaat is van de vergelijking van de betrokken modellen, rekening houdend met de betrokken sector, de mate van vrijheid van de ontwerper en de algemene indrukken die het litigieuze model en elk ouder, voor het publiek beschikbaar gesteld model bij de geïnformeerde gebruiker wekken. De beoordelingsfactor van de mate van vrijheid van de ontwerper kan weliswaar de conclusie betreffende de door elk betrokken model gewekte algemene indruk „versterken" of a contrario afzwakken, maar de beoordeling van de mate van vrijheid van de ontwerper maakt geen fase uit die op abstracte wijze voorafgaat aan de vergelijking van de door de betrokken modellen gewekte algemene indruk.

In casu heeft het Gerecht dan ook geoordeeld dat de kamer van beroep geen blijk had gegeven van een onjuiste opvatting door te verklaren dat de factor betreffende de vrijheid van de ontwerper op zich alleen niet bepalend kon zijn voor de beoordeling van het eigen karakter van een model, maar met deze factor rekening moest worden gehouden bij deze beoordeling. Volgens het Gerecht had zij dus terecht geoordeeld dat aan de hand van deze factor de beoordeling van het eigen karakter van het litigieuze model kon worden genuanceerd, zonder dat het ging om een autonome factor.

GEMEENSCHAPPELIJK BUITENLANDS EN VEILIGHEIDSBELEID – BEPERKENDE MAATREGELEN

In 2015 was de rechtspraak van het Gerecht betreffende beperkende maatregelen op het gebied van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid zeer gevarieerd. Verschillende zaken verdienen bijzondere vermelding.

1. TERRORISME

Het arrest van 14 januari 2015, ***Abdulrahim/Raad en Commissie*** (T-127/09 RENV, Jurispr., EU:T:2015:4), bood het Gerecht de gelegenheid om voor het eerst in het kader van gedingen inzake beperkende maatregelen tegen bepaalde personen en entiteiten in het kader van de strijd tegen het terrorisme de beginselen toe te passen die het Hof in het arrest van 18 juli 2013, *Commissie e.a./Kadi*[36], heeft geformuleerd met betrekking tot de soort rechterlijke toetsing waartoe de Unierechter dient over te gaan. In casu ging het om beperkende maatregelen tegen verzoeker op grond van verordening (EG) nr. 881/2002[37].

In het kader van de terugverwijzing, na de nietigverklaring door het Hof[38] van de beschikking[39] waarbij het Gerecht had geoordeeld dat, gelet op het ontbreken van procesbelang van verzoeker, niet hoefde te worden beslist op zijn beroep tot nietigverklaring, beklemtoont het Gerecht dat overeenkomstig de benadering van het Hof in het reeds aangehaalde arrest *Commissie e.a./Kadi* (EU:C:2013:518), indien de betrokken persoon de rechtmatigheid van het besluit tot plaatsing of handhaving van zijn naam op de lijst in bijlage I bij verordening nr. 881/2002 betwist, de Unierechter zich er, bij de rechterlijke toetsing van de rechtmatigheid van de redenen waarop een dergelijk besluit is gebaseerd, met name van moet vergewissen dat dit besluit berust op een voldoende solide feitelijke grondslag.

In deze context vereist de eerbiediging van de rechten van verdediging en van het recht op effectieve rechterlijke bescherming enerzijds dat de bevoegde autoriteit van de Unie aan de betrokken persoon de uiteenzetting van redenen meedeelt waarop haar besluit is gebaseerd, dat zij hem de mogelijkheid biedt zijn opmerkingen dienaangaande naar behoren kenbaar te maken en dat zij onderzoekt of de aangevoerde redenen gegrond zijn in het licht van de gemaakte opmerkingen en de eventueel door die persoon overgelegde bewijzen à décharge. De eerbiediging van die rechten betekent anderzijds dat, in geval van betwisting voor de rechter, de Unierechter met name toetst of de redenen in de door het sanctiecomité verstrekte uiteenzetting van redenen voldoende nauwkeurig en concreet zijn, en zo ja, of de feiten achter de betreffende reden juist zijn in het licht van de meegedeelde elementen.

Daarentegen vormt het feit dat de bevoegde autoriteit van de Unie aan de betrokken persoon en, later, aan de Unierechter geen toegang verleent tot de informatie of het bewijs betreffende de uiteenzetting van de redenen waarop het betrokken besluit berust, op zich geen grondslag om een schending van die rechten vast te stellen. In een dergelijke situatie beschikt de Unierechter echter niet over bijkomende informatie of bijkomend bewijs. Als hij niet kan vaststellen dat deze redenen gegrond zijn, kan het bestreden besluit tot plaatsing bijgevolg niet daarop worden gebaseerd.

Gelet op deze overwegingen oordeelt het Gerecht dat, aangezien geen van de tegen verzoeker aangevoerde beschuldigingen in de door het sanctiecomité verstrekte uiteenzetting van redenen de vaststelling, op het niveau van de Unie, van beperkende maatregelen tegen hem kunnen rechtvaardigen, omdat de motivering ontoereikend is, dan wel omdat informatie- of bewijselementen ontbreken die de betrokken reden zouden hebben gestaafd in het licht van de uitvoerige betwistingen van de betrokkene, de verordening houdende vaststelling van dergelijke beperkende maatregelen tegen hem nietig dient te worden verklaard.

36 | C-584/10 P, C-593/10 P en C-595/10 P, Jurispr., EU:C:2013:518.

37 | Verordening (EG) nr. 881/2002 van de Raad van 27 mei 2002 tot vaststelling van bepaalde specifieke beperkende maatregelen tegen sommige personen en entiteiten die banden hebben met Osama bin Laden, het Al Qaida-netwerk en de taliban, en tot intrekking van verordening (EG) nr. 467/2001 van de Raad tot instelling van een verbod op de uitvoer van bepaalde goederen en diensten naar Afghanistan, tot versterking van het verbod op vluchten en verlenging van de bevriezing van tegoeden en andere financiële middelen ten aanzien van de taliban van Afghanistan (PB L 139, blz. 9).

38 | Arrest van 28 mei 2013, *Abdulrahim/Raad en Commissie* (C-239/12 P, Jurispr., EU:C:2013:331).

39 | Beschikking van 28 februari 2012, *Abdulrahim/Raad en Commissie* (T-127/09, EU:T:2012:93).

2. ISLAMITISCHE REPUBLIEK IRAN

In het kader van gedingen over beperkende maatregelen ten aanzien van de Islamitische Republiek Iran ter voorkoming van nucleaire proliferatie kon het Gerecht in drie arresten belangrijke preciseringen geven over het begrip „steun aan de regering van Iran" in de zin van de relevante Unieregelgeving ter zake[40].

In de eerste plaats was in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 25 juni 2015, ***Iranian Offshore Engineering & Construction/Raad*** [T-95/14, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:433], bij het Gerecht beroep ingesteld tot nietigverklaring van de handelingen waarbij de Raad de naam van verzoekster, een in Iran gevestigde vennootschap, had geplaatst op de lijst van personen en entiteiten voor wie beperkende maatregelen gelden op grond dat verzoekster, als belangrijke entiteit in de energiesector die de Iraanse regering aanzienlijke inkomsten oplevert, financiële en logistieke steun aan deze regering verleende.

In het kader van het onderzoek van de grond voor plaatsing op de lijst die betrekking heeft op de financiële steun aan de Iraanse regering, brengt het Gerecht het beginsel in herinnering dat de rechtmatigheid van de handelingen slechts kan worden beoordeeld aan de hand van de feitelijke en juridische gegevens op basis waarvan zij zijn vastgesteld en niet op basis van gegevens die na de vaststelling van deze handelingen ter kennis van de Raad zijn gekomen, ook als hij van oordeel is dat deze gegevens een geldige reden voor de vaststelling van genoemde handelingen vormden. Het Gerecht heeft erop gewezen dat in casu uit het weinig vaste betoog van de Raad bleek dat deze geen precieze voorstelling had van de samenstelling van verzoeksters aandeelhouders op het moment waarop hij de bestreden handelingen heeft vastgesteld. Bijgevolg heeft het Gerecht geoordeeld dat niet rechtens genoegzaam was aangetoond waarom verzoekster de Iraanse regering aanzienlijke inkomsten opleverde.

Daarentegen was het Gerecht van oordeel dat de Raad geen beoordelingsfout had gemaakt door te stellen dat verzoekster logistieke steun aan de Iraanse regering verleende. Op dit punt preciseert het Gerecht dat het begrip „logistiek" elke activiteit op het gebied van de organisatie en de uitvoering van een complexe handeling of een complex proces omvat. Het Gerecht stelt vast dat verzoeksters activiteiten door het kwantitatieve en kwalitatieve belang ervan noodzakelijk waren om te voldoen aan de behoeften van de aardolie- en gassector in Iran en herinnert eraan dat Iran aanzienlijke inkomsten uit deze sector haalde waarmee het zijn proliferatiegevoelige nucleaire activiteiten kon financieren. Het Gerecht stelde dan ook dat kon worden geacht te zijn voldaan aan het criterium inzake logistieke steun.

In de tweede plaats diende het Gerecht in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 25 maart 2015, ***Central Bank of Iran/Raad*** (T-563/12, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:187), het beroep te onderzoeken dat was ingesteld door de centrale bank van de Islamitische Republiek Iran en waarmee werd opgekomen tegen de jegens hem vastgestelde beperkende maatregelen.

Het Gerecht heeft om te beginnen opgemerkt dat het criterium van „steun aan de regering van Iran", waarmee de werkingssfeer van de beperkende maatregelen wordt uitgebreid om de op de Islamitische Republiek Iran uitgeoefende druk te verhogen, elke activiteit van de betrokken persoon of entiteit betreft die, zelfs los van enig direct of indirect verband dat met nucleaire proliferatie is vastgesteld, door het kwantitatieve of kwalitatieve belang ervan die proliferatie kan bevorderen, doordat daarbij aan de Iraanse regering steun in de vorm van middelen of materiële, logistieke of financiële faciliteiten wordt verleend die deze in staat stelt de proliferatie voort te zetten. Het bestaan van een verband tussen het verstrekken van een dergelijke steun aan de Iraanse regering en het voortzetten van de activiteiten inzake nucleaire proliferatie wordt dus verondersteld door de

40 | Artikel 23, lid 2, onder d), van verordening (EU) nr. 267/2012 van de Raad van 23 maart 2012 betreffende beperkende maatregelen ten aanzien van Iran en tot intrekking van verordening (EU) nr. 961/2010 (PB L 88, blz. 1) en artikel 20, lid 1, onder c), van besluit 2010/413/GBVB van de Raad van 26 juli 2010 betreffende beperkende maatregelen tegen Iran en tot intrekking van gemeenschappelijk standpunt 2007/140/GBVB (PB L 195, blz. 39).

toepasselijke regelgeving, die ertoe strekt de Iraanse regering haar inkomstenbronnen te ontnemen om haar te dwingen de ontwikkeling van haar programma inzake nucleaire proliferatie wegens ontoereikende financiële middelen stop te zetten.

In het kader van de beoordeling van de gegrondheid van de motivering van de Raad heeft het Gerecht erop gewezen dat het op grond van haar taken en bevoegdheden als centrale bank van de Islamitische Republiek Iran zoals omschreven in de wet, duidelijk kon worden geacht dat verzoekster ten behoeve van de Iraanse regering financiële diensten verrichtte die door het kwantitatieve en kwalitatieve belang ervan de nucleaire proliferatie konden bevorderen. In dit verband voerde verzoekster aan dat zij in de betrokken periode geen gebruik had gemaakt van haar bevoegdheden om leningen en kredieten of waarborgen aan de regering te verschaffen en in de praktijk geen middelen of financiële faciliteiten aan de Iraanse regering had verstrekt. Het Gerecht was evenwel van oordeel dat verzoekster het bewijs ter zake niet had geleverd. Derhalve heeft het Gerecht bevestigd dat in casu was voldaan aan het criterium van steun aan de Iraanse regering.

In de derde plaats bood het arrest van 8 september 2015, ***Ministry of Energy of Iran/Raad*** (T-564/12, Jurispr., EU:T:2015:599), het Gerecht de mogelijkheid om zich uit te spreken over beperkende maatregelen die waren vastgesteld ten aanzien van het Iraanse ministerie van Energie. Die maatregelen waren genomen ten aanzien van dit ministerie op grond dat het verantwoordelijk was voor het beleid in de energiesector, een belangrijke bron van inkomsten voor de Iraanse regering. Dit ministerie had bij het Gerecht beroep ingesteld tot nietigverklaring van de handelingen die de bevriezing van zijn tegoeden als gevolg hadden, nadat de Raad, in antwoord op opmerkingen die dit ministerie had ingediend in het kader van zijn verzoek om heroverweging van de plaatsing van zijn naam op de lijst, had geoordeeld dat de beperkende maatregelen nog steeds gerechtvaardigd waren om de in de motivering van de betrokken handelingen genoemde redenen.

Bij het onderzoek van vermeende schending van de rechten van verdediging en van het beginsel van effectieve rechterlijke bescherming wijst het Gerecht erop dat uit de toepasselijke regelgeving volgt dat de Raad verplicht is om de plaatsing van de naam van een entiteit op een lijst in het licht van de door deze laatste ingediende opmerkingen te heroverwegen. Bij ontbreken van een precieze termijn moet worden aangenomen dat dit binnen een redelijke termijn dient te gebeuren. Volgens het Gerecht is in dit verband een antwoordtermijn van meer dan 15 maanden, zoals de termijn die in casu was verstreken, kennelijk onredelijk. Niettemin was het Gerecht van oordeel dat de niet-nakoming van de verplichting om binnen een redelijke termijn te antwoorden op opmerkingen, niet noodzakelijkerwijs de nietigverklaring van de bestreden handelingen rechtvaardigde. Op dit punt merkt het Gerecht op dat de betrokken verplichting tot doel heeft te verzekeren dat de beperkende maatregelen jegens een persoon of een entiteit op het tijdstip waarop zij worden vastgesteld, in het licht van de door die persoon of entiteit geformuleerde opmerkingen, gerechtvaardigd zijn. De Raad had evenwel daadwerkelijk verzoeker een antwoord op zijn opmerkingen gezonden, zodat die doelstelling geëerbiedigd was, zij het te laat, en de niet-naleving door de Raad van die verplichting had dus geen nadelige gevolgen meer voor de situatie van de betrokken entiteit. Bijgevolg kon verzoeker zich niet beroepen op de betrokken vertraging om te verkrijgen dat de hem betreffende beperkende maatregelen nietig werden verklaard.

Met betrekking tot de gegrondheid van de maatregelen heeft het Gerecht geoordeeld dat het feit dat verzoeker als ministerie van de Iraanse regering betrokken is bij de export van elektriciteit, meer in het bijzonder door de bedragen te innen die door de kopers van de geëxporteerde elektriciteit worden betaald, steun aan de Iraanse regering uitmaakte, in de vorm van financiële steun, ongeacht het feit dat verzoekers activiteiten globaal verliesgevend waren. Verder heeft het Gerecht erop gewezen dat de bevriezing van de tegoeden van dit ministerie, op grond van zijn activiteiten van export van elektriciteit, beantwoordde aan de doelstelling die erin bestaat de Iraanse regering haar inkomstenbronnen te ontnemen. Het Gerecht beklemtoont dat, om te beoordelen of verzoeker al dan niet financiële steun aan de Iraanse regering verleent, niet zijn globale rentabiliteit essentieel is, maar wel de vraag of zijn activiteiten van export van elektriciteit al dan niet winstgevend

zijn, en dat verzoeker niet betwist dat die activiteiten winstgevend zijn. Derhalve oordeelde het Gerecht dat de Raad dus geen blijk had gegeven van een onjuiste opvatting door beperkende maatregelen jegens verzoeker vast te stellen.

3. ARABISCHE REPUBLIEK SYRIË

In het arrest van 21 januari 2015, ***Makhlouf/Raad*** (T-509/11, EU:T:2015:33), heeft het Gerecht de beperkende maatregelen bevestigd die de Raad had vastgesteld ten aanzien van een persoon uit de entourage van de Syrische president, Bachar Al-Assad. Aan dit arrest ligt het beroep ten grondslag dat verzoeker had ingesteld tegen het besluit van de Raad om zijn naam te plaatsen op de lijst van personen waarop de beperkende maatregelen tegen de Arabische Republiek Syrië betrekking hadden. Verzoeker verzocht om nietigverklaring van die plaatsing op de lijst, en voerde daartoe onder meer schending van zijn grondrechten en niet-nakoming van de motiveringsplicht aan.

Dienaangaande merkt het Gerecht om te beginnen op dat de Raad de rechten van verdediging en het recht op een eerlijk proces van verzoeker niet heeft geschonden en dat de motivering in de bestreden handelingen de betrokkene voldoende aanwijzingen verstrekte om de geldigheid ervan voor de Unierechter te kunnen betwisten. Het Gerecht oordeelt dat de Raad op goede gronden kon vaststellen dat verzoeker, reeds louter in zijn hoedanigheid van oom van Bachar Al-Assad en oudste in de familie, banden had met de Syrische leiders, daar het familiale beheer van de macht in Syrië een bekend gegeven is waarmee rekening mocht worden gehouden. Volgens het Gerecht kon op grond van de door de Raad overgelegde elementen redelijkerwijs worden aangenomen dat verzoeker banden onderhield met de leiders van het regime of dit economisch steunde.

Verder was het Gerecht van oordeel dat de Raad het evenredigheidsbeginsel, het eigendomsrecht of het recht op eerbiediging van het privéleven niet had geschonden. Gelet op het fundamenteel belang van de bescherming van de burgerbevolking in Syrië en de afwijkingen waarin de bestreden handelingen voorzien, waren de beperkingen van het eigendomsrecht en van het recht op eerbiediging van het privéleven immers niet onevenredig in vergelijking met het nagestreefde doel.

4. REPUBLIEK BELARUS

In twee arresten van 6 oktober 2015, ***FC Dynamo-Minsk/Raad*** (T-275/12, EU:T:2015:747) en ***Chyzh e.a./Raad*** (T-276/12, EU:T:2015:748), diende het Gerecht uitspraak te doen op twee beroepen tegen handelingen waarbij de Raad beperkende maatregelen had vastgesteld jegens verzoekers, te weten een Belarussische voetbalclub, de voorzitter van het bestuur van deze club, een te Minsk (Belarus) gevestigde holding die in handen was van deze laatste, alsmede de dochterondernemingen van die holding, op grond dat zij financiële steun verleenden aan het regime van de Belarussische president of daaruit voordeel haalden.

Wat om te beginnen de voorzitter van het bestuur van de betrokken voetbalclub betreft, heeft het Gerecht erop gewezen dat de Raad geen enkel bewijs had aangedragen dat deze persoon financiële steun verleende aan het regime van de Belarussische president, zodat de plaatsing van zijn naam op de lijsten van personen en entiteiten waarvoor de beperkende maatregelen gelden, niet gerechtvaardigd was. In dit verband heeft het Gerecht met name het argument van de Raad afgewezen dat verzoeker erin was geslaagd overheidsopdrachten en concessieovereenkomsten te verkrijgen dankzij zijn nauwe banden met het regime van de president. Aangezien in dit land rechtsregels golden voor de toekenning van dergelijke opdrachten en concessieovereenkomsten, had de Raad moeten aantonen dat verzoeker de betrokken opdrachten had kunnen verkrijgen anders dan op zijn merites.

Wat vervolgens de holding betreft, heeft het Gerecht vastgesteld dat de Raad de naam van deze holding begin 2012 niet mocht plaatsen op de litigieuze lijsten op grond dat zij eigendom was van een persoon die reeds op die lijsten was geplaatst. Met betrekking tot Belarus is het immers pas vanaf eind 2012 dat het Unierecht de Raad in staat stelt om de aan een persoon opgelegde bevriezing van tegoeden toe te passen op de entiteiten die eigendom zijn van of onder zeggenschap staan van deze persoon. In deze context heeft het Gerecht tevens erop gewezen dat de Raad niet erin was geslaagd aan te tonen dat die holding financiële steun verleende aan het regime van de Belarussische president.

Ten slotte, met betrekking tot de Belarussische voetbalclub en de andere vennootschappen waarvan de naam aan de litigieuze lijsten was toegevoegd op grond dat zij dochterondernemingen van de holding waren, heeft het Gerecht vastgesteld dat de onrechtmatige plaatsing van de naam van deze holding op de litigieuze lijsten, tevens ertoe leidde dat de plaatsing van de naam van haar dochterondernemingen, de betrokken voetbalclub daaronder begrepen, onrechtmatig was.

Bijgevolg heeft het Gerecht de meeste bestreden handelingen nietig verklaard voor zover deze betrekking hadden op verzoekers.

5. OEKRAÏNE

De zaak die heeft geleid tot het arrest van 26 oktober 2015, ***Portnov/Raad*** (T-290/14, Jurispr., EU:T:2015:806), bood het Gerecht de gelegenheid om zich voor het eerst uit te spreken over beperkende maatregelen die waren vastgesteld in het licht van de situatie in Oekraïne en die golden voor personen die verantwoordelijk werden geacht voor het verduisteren van Oekraïense overheidsmiddelen. In geding waren maatregelen jegens de voormalige adviseur van de president van Oekraïne op grond dat tegen deze persoon in Oekraïne een strafprocedure liep voor misdrijven in verband met de verduistering van overheidsmiddelen en de illegale overbrenging daarvan buiten het nationale grondgebied.

Het Gerecht herinnert eraan dat, hoewel de Raad over een ruime beoordelingsbevoegdheid beschikt wat de algemene criteria betreft die in aanmerking moeten worden genomen bij de vaststelling van beperkende maatregelen, de Unierechter zich ervan vergewist dat het betrokken besluit, dat een individuele strekking heeft voor die persoon, berust op een voldoende solide feitelijke grondslag. Dit betekent dat de feiten die zijn aangevoerd in de uiteenzetting van redenen waarop dat besluit steunt, worden gecontroleerd, zodat de rechterlijke toetsing niet enkel een beoordeling van de abstracte waarschijnlijkheid van de aangevoerde redenen inhoudt, maar zich uitstrekt tot de vraag of die redenen, of ten minste een daarvan die op zich toereikend wordt geacht om als grondslag te dienen voor dat besluit, voldoende nauwkeurig en concreet zijn gestaafd.

In het kader van het onderzoek van de brief van het parket-generaal van Oekraïne aan de hoge vertegenwoordiger van de Europese Unie voor buitenlandse zaken en veiligheidsbeleid, die door de Raad wordt aangevoerd ter staving van de plaatsing van verzoekers naam op de litigieuze lijst, heeft het Gerecht opgemerkt dat deze brief weliswaar afkomstig was van een hoge rechterlijke instantie van een derde land, maar slechts een algemene verklaring bevatte dat tegen verzoeker, alsmede tegen andere voormalige hoge ambtenaren, een onderzoek liep naar niet nader gespecificeerde feiten van verduistering van overheidsmiddelen en illegale overbrenging daarvan naar het buitenland. Het Gerecht was derhalve van oordeel dat deze brief geen nadere details bevatte over die feiten of over verzoekers aandeel daarin.

Volgens het Gerecht kon de betrokken brief dus geen voldoende solide feitelijke grondslag vormen om verzoekers naam op de lijst te plaatsen op grond dat hij als verantwoordelijke geïdentificeerd was voor het verduisteren van overheidsmiddelen. Aangezien de plaatsing van verzoekers naam op de lijst niet voldeed aan de criteria voor de aanwijzing van de personen op wie de aan de orde zijnde beperkende maatregelen van toepassing zijn, heeft het Gerecht de jegens hem vastgestelde maatregelen nietig verklaard.

TOEZICHTKADER VAN HET EUROSYSTEEM – BEVOEGDHEID VAN DE ECB

In het reeds aangehaalde arrest *Verenigd Koninkrijk/ECB*[41] (EU:T:2015:133) diende het Gerecht zich uit te spreken over de bevoegdheid van de ECB om de effectenverrekeningssystemen te reguleren, overeenkomstig de in het toezichtkader van het Eurosysteem vastgestelde vereisten.

In dit verband heeft het Gerecht om te beginnen opgemerkt dat de vaststelling van een vereiste dat centrale tegenpartijen die effecten verrekenen binnen de eurozone gevestigd zijn, zich niet beperkte tot het loutere toezicht op die verrekeningssystemen, maar een regulering van hun activiteit inhield.

Vervolgens heeft het Gerecht erop gewezen dat artikel 127, leden 1 en 2, VWEU en artikel 22 van de statuten van de ECB elkaar aanvullen. De bevoegdheid om verordeningen vast te stellen krachtens artikel 22 van deze statuten is immers een van de middelen waarover de ECB beschikt om de bij artikel 127, lid 2, VWEU aan het Eurosysteem toebedeelde taak te vervullen, de goede werking van het betalingsverkeer te bevorderen. Deze taak dient op haar beurt het in artikel 127, lid 1, VWEU geformuleerde hoofddoel. Hieruit vloeit noodzakelijkerwijs voort dat de uitdrukking „verrekeningssystemen" in artikel 22 van de statuten van de ECB moet worden beschouwd in samenhang met de „betalingssystemen" waar in datzelfde artikel naar wordt verwezen.

Bijgevolg heeft het Gerecht geoordeeld dat bij gebreke van een uitdrukkelijke verwijzing naar de verrekening van effecten in artikel 22 van de statuten van de ECB, de uitdrukking „verrekenings- en betalingssystemen" werd gebruikt teneinde aan te geven dat de ECB bevoegd is om verordeningen vast te stellen om de doelmatigheid en de veiligheid van de betalingssystemen te verzekeren, daaronder begrepen die welke een verrekeningsfase omvatten, en niet om haar een autonome regelgevende bevoegdheid voor alle verrekeningssystemen te verlenen.

Ten slotte heeft het Gerecht opgemerkt dat uit de bepalingen van het VWEU voortvloeit dat de toekenning aan de ECB van de bevoegdheid om effectenverrekeningssystemen te reguleren, uitdrukkelijk moet zijn. Het staat dus aan de ECB om de wetgever van de Unie te verzoeken om artikel 22 van zijn statuten in die zin te wijzigen dat hierin een uitdrukkelijke verwijzing naar effectenverrekeningssystemen wordt opgenomen, indien zij van mening is dat het voor de goede uitvoering van de in artikel 127, lid 2, vierde streepje, VWEU bedoelde taak noodzakelijk is dat haar de bevoegdheid wordt verleend om regels vast te stellen voor infrastructuren die effectentransacties verrekenen.

VOLKSGEZONDHEID

De rechtspraak van het Gerecht weerspiegelt de uiteenlopende aard van de wetgevende en administratieve activiteit van de instellingen van de Unie op het gebied van volksgezondheid. Aldus diende het Gerecht de rechtmatigheid te onderzoeken van handelingen of nalaten op het gebied van voedselveiligheid en biociden.

In de eerste plaats heeft het Gerecht zich in het arrest van 11 februari 2015, ***Spanje/Commissie*** [T-204/11, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:91], uitgesproken over de rechtmatigheid van een handeling van de Commissie inzake de methoden voor de detectie van mariene biotoxines in levende tweekleppige weekdieren.

In casu was bij het Gerecht een verzoek ingediend tot nietigverklaring van verordening (EU) nr. 15/2011[42], waarbij de Commissie de methoden voor de detectie van mariene biotoxines had gewijzigd en de tot dan

41 | Zie ook hierboven, onder „Ontvankelijkheid van beroepen krachtens artikel 263 VWEU", de uiteenzetting inzake het begrip handeling waartegen beroep kan worden ingesteld.

42 | Verordening (EU) nr. 15/2011 van de Commissie van 10 januari 2011 tot wijziging van verordening (EG) nr. 2074/2005 wat betreft erkende testmethoden voor de detectie van mariene biotoxines in levende tweekleppige weekdieren (PB L 6, blz. 3).

toepasselijke biologische methode had vervangen door een chemische methode. Hiertoe had zij zich gebaseerd op een advies van de Europese Autoriteit voor voedselveiligheid (EFSA), die had gewezen op de tekortkomingen van de biologische methode. Tot staving van zijn verzoek tot nietigverklaring voerde het Koninkrijk Spanje schending van artikel 168 VWEU aan, op grond dat de vervanging van de biologische methode door de nieuwe methode de bescherming van de volksgezondheid ernstig ondermijnde. Tevens werd schending van het evenredigheidsbeginsel en van het vertrouwensbeginsel aangevoerd.

Het Gerecht heeft opgemerkt dat, gelet op de wetenschappelijke beoordelingen van de EFSA, handhaving van de biologische methode een risico zou vormen voor de volksgezondheid. De Commissie diende dus onverwijld maatregelen te nemen ter bescherming van de volksgezondheid. In dit verband was het Gerecht van oordeel dat de Commissie niet overhaast had gehandeld, daar de chemische methode was gevalideerd na een studie verricht door de lidstaten en gecoördineerd door het referentielaboratorium van de Europese Unie voor mariene biotoxines. Verder had het Koninkrijk Spanje volgens het Gerecht niet aangetoond dat de beslissing om de biologische methode te vervangen door de chemische methode als referentiemethode voor de bekende biotoxines een risico zou vormen voor de volksgezondheid in strijd met het VWEU. Het Koninkrijk Spanje had immers niet het bewijs geleverd dat de chemische methode minder betrouwbaar was dan de biologische methode. Met name had Spanje niet aangetoond dat er een verschil bestond wat de analysetijd betreft tussen de chemische methode en de biologische methode, met een risico voor de volksgezondheid als gevolg, dat de hogere kost van de chemische methode zou leiden tot een verlaging van het niveau van bescherming van de volksgezondheid, en dat het beschikbare referentiemateriaal geen passende controle mogelijk maakte.

Het Gerecht heeft tevens het argument inzake schending van het evenredigheidsbeginsel afgewezen, op grond dat de door het Koninkrijk Spanje aangevoerde meerkosten wegens het gebruik van de chemische methode niet konden worden geacht onevenredig te zijn in verhouding tot het doel van bescherming van de gezondheid van de consument. Om te beginnen konden bepaalde types toxines niet op voldoende betrouwbare wijze worden gedetecteerd aan de hand van de biologische methode. Verder had het Koninkrijk Spanje niet aangetoond dat het rekening had gehouden met de kostenverlaging die de chemische methode voor de in de sector actieve exploitanten met zich mee kon brengen als gevolg van de grotere mate van betrouwbaarheid ervan voor bekende toxines.

Ten slotte heeft het Gerecht vastgesteld dat ook het vertrouwensbeginsel niet was geschonden. Op het tijdstip van vaststelling van de bestreden verordening was het referentiemateriaal dat noodzakelijk was voor het gebruik van de chemische methode weliswaar niet beschikbaar voor bepaalde toxines, maar het was niettemin mogelijk om op afdoende wijze over te gaan tot een indirecte beoordeling op basis van het bestaande referentiemateriaal dat bestemd was voor stoffen die behoren tot dezelfde groep.

In de tweede plaats was in de zaak die heeft geleid tot het arrest van 16 december 2015, ***Zweden/Commissie*** (T-521/14, EU:T:2015:976), bij het Gerecht beroep wegens nalaten ingesteld, teneinde te doen vaststellen dat de Commissie verordening (EU) nr. 528/2012[43] had geschonden door niet de gedelegeerde handelingen vast te stellen ter vaststelling van wetenschappelijke criteria voor het bepalen van hormoonontregelende eigenschappen.

Het Gerecht heeft geoordeeld dat uit deze verordening uitdrukkelijk bleek dat op de Commissie een duidelijke, nauwkeurige en onvoorwaardelijke verplichting rustte om dergelijke handelingen vast te stellen, uiterlijk op 13 december 2013. Dat de wetenschappelijke criteria die zij in dit kader had voorgesteld, het voorwerp hadden uitgemaakt van kritiek in de zomer van 2013, op grond dat deze criteria niet wetenschappelijk onderbouwd waren en dat de tenuitvoerlegging ervan gevolgen zou hebben voor de interne markt, had geen invloed op het feit dat een verplichting tot handelen rustte op de Commissie, die dus de verplichtingen niet was nagekomen die op haar rusten krachtens verordening nr. 528/2012.

43 | Verordening (EU) nr. 528/2012 van het Europees Parlement en de Raad van 22 mei 2012 betreffende het op de markt aanbieden en het gebruik van biociden (PB L 167, blz. 1).

REGISTRATIE VAN CHEMISCHE STOFFEN

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 25 september 2015, ***VECCO e.a./Commissie*** (T-360/13, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:695), was bij het Gerecht beroep ingesteld tot gedeeltelijke nietigverklaring van verordening (EU) nr. 348/2013[44], waarbij chroomtrioxide is opgenomen op de lijst van stoffen waarvoor een autorisatieverplichting geldt als bedoeld in bijlage XIV bij verordening (EG) nr. 1907/2006[45] zonder dat enige vrijstelling is toegekend voor sommige vormen van gebruik van chroomtrioxide.

Daartoe voerden verzoekers in het bijzonder de bij verordening nr. 1907/2006 geboden mogelijkheid aan, sommige vormen van gebruik vrij te stellen van de autorisatieverplichting wanneer het risico goed beheerst wordt, gelet op het bestaan van specifieke Uniewetgeving die minimumeisen aan het gebruik van de stof stelt ter bescherming van de gezondheid van de mens of van het milieu.

In casu heeft het Gerecht voor het eerst onderzocht aan welke criteria moet zijn voldaan opdat een handeling van de Unie kan worden geacht een bestaande specifieke Uniewetgeving te vormen in de zin van artikel 58, lid 2, van verordening nr. 1907/2006.

In dit verband wijst het Gerecht erop dat enkel een „rechtsregel die is vastgesteld door een entiteit binnen de Unie en tot doel heeft bindende gevolgen teweeg te brengen" een dergelijke wetgeving kan uitmaken.

Verder is het Gerecht van oordeel dat de richtlijnen 98/24/EG[46] en 2004/37/EG[47], die vallen binnen het kader van de bescherming van de gezondheid van werknemers, geen dergelijke wetgeving kunnen vormen. Aangezien deze richtlijnen niet verwijzen naar een bepaalde stof, kunnen zij immers niet als specifiek worden beschouwd, omdat zij algemeen van toepassing zijn op alle chemische stoffen, en evenmin kunnen zij worden geacht minimumvereisten op te leggen, omdat zij slechts een algemeen kader vaststellen voor de verplichtingen van werkgevers die hun werknemers blootstellen aan de risico's die het gebruik van chemische stoffen meebrengt. Hetzelfde geldt voor de richtlijnen 2012/18/EU[48] en 2010/75/EU[49], die vallen binnen het kader van de bescherming van het milieu. Met betrekking tot de eerste richtlijn stelt het Gerecht vast dat zij geen betrekking heeft op specifieke vormen van gebruik van gevaarlijke stoffen, en evenmin op de bescherming van de mens tegen een te hoge blootstelling aan gevaarlijke stoffen op de werkplek. De tweede richtlijn betreft een concreet industrieel procedé waarbij een bepaalde hoeveelheid wordt overschreden en niet op een stof van dit procedé in het bijzonder, en is niet van toepassing op alle vormen van dit procedé, en met name niet op de procedés waarbij de aangegeven grenswaarde niet wordt overschreden.

Het Gerecht heeft dan ook geoordeeld dat, bij gebreke van bestaande specifieke Uniewetgeving die minimumeisen aan het gebruik van de stof stelt in verband met de bescherming van de gezondheid van de

44 | Verordening (EU) nr. 348/2013 van de Commissie van 17 april 2013 tot wijziging van bijlage XIV bij verordening (EG) nr. 1907/2006 van het Europees Parlement en de Raad inzake de registratie en beoordeling van en de autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen („REACH") (PB L 108, blz. 1).

45 | Verordening (EG) nr. 1907/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2006 inzake de registratie en beoordeling van en de autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH), tot oprichting van een Europees Agentschap voor chemische stoffen, houdende wijziging van richtlijn 1999/45/EG en houdende intrekking van verordening (EEG) nr. 793/93 van de Raad en verordening (EG) nr. 1488/94 van de Commissie alsmede richtlijn 76/769/EEG van de Raad en de richtlijnen 91/155/EEG, 93/67/EEG, 93/105/EG en 2000/21/EG van de Commissie (PB L 396, blz. 1).

46 | Richtlijn 98/24/EG van de Raad van 7 april 1998 betreffende de bescherming van de gezondheid en de veiligheid van werknemers tegen risico's van chemische agentia op het werk (14e bijzondere richtlijn in de zin van artikel 16, lid 1, van richtlijn 89/391/EEG) (PB L 131, blz. 11).

47 | Richtlijn 2004/37/EG van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de bescherming van de werknemers tegen de risico's van blootstelling aan carcinogene of mutagene agentia op het werk (Zesde bijzondere richtlijn in de zin van artikel 16, lid 1, van richtlijn 89/391/EEG van de Raad) (PB L 158, blz. 50).

48 | Richtlijn 2012/18/EU van het Europees Parlement en de Raad van 4 juli 2012 betreffende de beheersing van de gevaren van zware ongevallen waarbij gevaarlijke stoffen zijn betrokken, houdende wijziging en vervolgens intrekking van richtlijn 96/82/EG van de Raad (PB L 197, blz. 1).

49 | Richtlijn 2010/75/EU van het Europees Parlement en de Raad van 24 november 2010 inzake industriële emissies (geïntegreerde preventie en bestrijding van verontreiniging) (PB L 334, blz. 17).

mens of het milieu, de Commissie met betrekking tot de toekenning van de gevraagde vrijstelling over geen enkele beoordelingsmarge beschikte. Bijgevolg werd het beroep verworpen.

TOEGANG TOT DOCUMENTEN VAN DE INSTELLINGEN

In 2015 had de rechtspraak inzake toegang tot documenten met name betrekking op het toepassingsgebied van verordening nr. 1049/2001[50], in het bijzonder op het begrip document en de draagwijdte van de uitzonderingen op het recht van toegang die verband houden met de bescherming van commerciële belangen en met inspecties, onderzoeken en audits.

In de zaak die heeft geleid tot het arrest van 27 februari 2015, ***Breyer/Commissie*** (T-188/12, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:124), was bij het Gerecht beroep ingesteld tot nietigverklaring van het besluit waarbij de Commissie verzoeker de toegang had geweigerd tot de memories die een lidstaat had ingediend in het kader van een niet-nakomingsprocedure bij het Hof die ten tijde van de indiening van het verzoek afgesloten was.

Dit arrest bood het Gerecht om te beginnen de gelegenheid om in herinnering te brengen dat het begrip „document" in de zin van verordening nr. 1049/2001 in wezen is gebaseerd op het bestaan van een inhoud die wordt bewaard en na zijn totstandkoming kan worden geraadpleegd of gereproduceerd, waarbij dient te worden opgemerkt dat de aard van de voor de opslag gebruikte drager, het soort en de aard van de opgeslagen inhoud, alsook de omvang, de lengte, het belang en de wijze van presentatie van een inhoud irrelevant zijn, en voorts dat deze inhoud betrekking moet hebben op een aangelegenheid die verband houdt met beleidsmaatregelen, acties of besluiten op een gebied waarop de betrokken instelling bevoegd is.

Het Gerecht merkt op dat memories die door een lidstaat zijn opgesteld in het kader van een door de Commissie in de uitoefening van haar bevoegdheden ingesteld niet-nakomingsberoep, waarvan het Hof in die context afschriften heeft toegezonden aan de Commissie en die zich in het bezit van deze laatste bevinden, bij een instelling berustende documenten in de zin van verordening nr. 1049/2001 zijn en dus onder het toepassingsgebied van die verordening vallen.

In het kader van het onderzoek van het belang van artikel 15, lid 3, vierde alinea, VWEU voor de toepassing van verordening nr. 1049/2001 op de litigieuze memories herinnert het Gerecht ten slotte eraan dat zowel uit deze bepaling van het VWEU als uit de doelstellingen van de desbetreffende Unieregeling blijkt dat de rechterlijke activiteit als zodanig niet onder het in die regeling vastgestelde recht van toegang tot documenten valt. Zoals het Hof reeds heeft geoordeeld, zijn memories die door een instelling bij de Unierechter zijn ingediend, ofschoon zij deel uitmaken van de rechterlijke activiteit van deze rechter, evenwel niet op grond van artikel 15, lid 3, vierde alinea, VWEU van het recht van toegang tot documenten uitgesloten. Derhalve dient volgens het Gerecht naar analogie te worden geoordeeld dat memories die door een lidstaat zijn ingediend in het kader van een niet-nakomingsberoep, net zo min als de memories van de Commissie vallen onder de uitsluiting van het recht van toegang tot documenten die met betrekking tot de rechterlijke activiteit van het Hof van Justitie is neergelegd in artikel 15, lid 3, vierde alinea, VWEU.

Gelet op deze overwegingen kwam het Gerecht tot de slotsom dat artikel 15, lid 3, vierde alinea, VWEU zich niet ertegen verzette dat verordening nr. 1049/2001 op de litigieuze memories toepassing vond, onverminderd de eventuele toepassing van een van de uitzonderingen van artikel 4 van deze verordening en de mogelijkheid waarover de betrokken lidstaat krachtens lid 5 van deze bepaling beschikte om de betrokken instelling te verzoeken zijn memories niet openbaar te maken.

50 | Zie hierboven voetnoot 12.

Het Gerecht is opnieuw nader ingegaan op het begrip document in het arrest van 2 juli 2015, ***Typke/Commissie*** (T-214/13, Jurispr., hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:448), in het kader van het onderzoek van een beroep dat betrekking had op een verzoek om toegang waarmee werd verlangd dat gegevensbanken werden doorzocht. Na eraan te hebben herinnerd dat volgens artikel 3, onder a), van verordening nr. 1049/2001 voor de toepassing van die verordening onder document moet worden verstaan „iedere inhoud, ongeacht de drager ervan", heeft het Gerecht erop gewezen dat het ondanks deze ruime definitie voor de toepassing van verordening nr. 1049/2001 noodzakelijk is om een onderscheid te maken tussen de begrippen „document" en „informatie".

Indien bij de Commissie een toegangsverzoek wordt ingediend waarmee van haar wordt verlangd dat zij een van haar gegevensbanken volgens door de verzoeker gedefinieerde parameters doorzoekt, is de Commissie volgens het Gerecht, behoudens de eventuele toepassing van artikel 4 van verordening nr. 1049/2001, verplicht aan dit verzoek te voldoen, indien het verlangde onderzoek kan worden uitgevoerd met behulp van de zoekinstrumenten die voor de betrokken gegevensbank beschikbaar zijn. Daarentegen kan niet van de Commissie worden verlangd dat zij alle in een van haar gegevensbanken, of zelfs in meerdere gegevensbanken, opgenomen gegevens dan wel een deel daarvan voor de verzoeker openbaar maakt en daarbij die gegevens rangschikt volgens een schema waarin die gegevensbank niet voorziet. Hieruit volgt dat, wat gegevensbanken betreft, al hetgeen via een gewone of routinematige zoekprocedure uit dergelijke banken kan worden opgevraagd, het voorwerp kan zijn van een op verordening nr. 1049/2001 gebaseerd verzoek om toegang.

In casu wees het Gerecht erop dat de toegang tot de combinatie van gegevens waarop het verzoek om toegang tot documenten betrekking had, de verrichting van computerprogrammeringswerkzaamheden veronderstelde, hetgeen niet kon worden gelijkgesteld aan een normale of routinematige zoekactie. Het Gerecht heeft daaruit afgeleid dat het door verzoeker ingediende verzoek geen betrekking had op de toegang, ook niet gedeeltelijk, tot één of meer bestaande documenten, maar, integendeel, op de productie van nieuwe documenten die niet konden worden geëxtraheerd uit een gegevensbank door een normale of routinematige zoekactie uit te voeren met behulp van een bestaand zoekinstrument.

In het arrest van 12 mei 2015, ***Unión de Almacenistas de Hierros de España/Commissie*** (T-623/13, Jurispr., EU:T:2015:268), diende het Gerecht zich uit te spreken over de rechtmatigheid van het besluit waarbij de Commissie verzoekster toegang had geweigerd tot een reeks documenten die de Spaanse mededingingsautoriteit aan de Commissie had overgelegd in het kader van twee onderzoeksprocedures betreffende de toepassing van artikel 101 VWEU. Voor dit besluit had de Commissie zich gebaseerd op een algemeen vermoeden, volgens hetwelk de openbaarmaking van documenten als de aan de orde zijnde documenten afbreuk zou doen aan de bescherming van de commerciële belangen van de betrokken ondernemingen alsmede aan de bescherming van het doel van onderzoeken.

In dit verband merkt het Gerecht op dat er een algemeen vermoeden bestaat dat de openbaarmaking van documenten die krachtens artikel 11, lid 4, van verordening nr. 1/2003[51] door een nationale mededingingsautoriteit zijn overgelegd in het kader van een procedure van inbreuk op de mededingingsregels, in beginsel afbreuk doet zowel aan de bescherming van de commerciële belangen van de betrokken ondernemingen als aan de daarmee nauw verbonden bescherming van de doelstellingen van het onderzoek door de nationale mededingingsautoriteit. Het Gerecht preciseert dat, net zoals reeds werd geoordeeld met betrekking tot het toezicht op concentraties of op kartels[52], dat vermoeden geldt ongeacht of het verzoek om toegang een reeds afgesloten procedure of een aanhangige procedure betreft.

Verder beklemtoont het Gerecht dat de goede werking van het mechanisme van informatie-uitwisseling, dat is ingevoerd binnen het netwerk van overheidsinstanties die de eerbiediging van de Unierechtelijke

51 | Zie hierboven voetnoot 7.

52 | Arresten van 28 juni 2012, *Commissie/Éditions Odile Jacob* (C-404/10 P, Jurispr., EU:C:2012:393), 13 september 2013, *Nederland/Commissie* (T-380/08, Jurispr., EU:T:2013:480), en 7 oktober 2014, *Schenker/Commissie* (T-534/11, Jurispr., EU:T:2014:854).

mededingingsregels verzekeren, impliceert dat de aldus uitgewisselde informatie vertrouwelijk blijft. Indien eenieder op basis van verordening nr. 1049/2001 in staat zou zijn om toegang te verkrijgen tot documenten die de mededingingsautoriteiten van de lidstaten aan de Commissie overleggen, zou worden afgedaan aan de aan dat mechanisme ten grondslag liggende waarborg van versterkte bescherming van de meegedeelde informatie.

Ten slotte heeft het Gerecht verklaard dat de beperking van de periode tijdens welke het algemene vermoeden van toepassing is, in casu niet kon worden gerechtvaardigd door rekening te houden met het recht op schadevergoeding dat toekomt aan degenen die ten gevolge van een schending van artikel 101 VWEU schade lijden. De betrokken documenten hadden immers geen betrekking op een onderzoek door de Commissie, maar op een onderzoek door een nationale mededingingsautoriteit. De ter onderbouwing van een schadevordering noodzakelijke bewijzen konden dus in voorkomend geval voorkomen in het onderzoeksdossier van die nationale autoriteit.

Het arrest van 7 juli 2015, ***Axa Versicherung/Commissie*** (T-677/13, Jurispr., EU:T:2015:473), bood het Gerecht de gelegenheid om verdere preciseringen te geven met betrekking tot de problematiek van de algemene vermoedens die gelden voor bepaalde categorieën documenten.

Deze zaak betrof twee verzoeken om toegang tot documenten in verband met een procedure inzake de toepassing van de mededingingsregels, waarbij één verzoek betrekking had op de inhoudstafel van het betrokken dossier. Met betrekking tot laatstgenoemd verzoek had de Commissie verzoekster iedere toegang geweigerd tot de in deze inhoudstafel vermelde verwijzingen naar de clementiedocumenten van het dossier, op grond van het bestaan van een algemeen vermoeden van afbreuk aan de bescherming van het doel van inspecties en onderzoeken.

Het Gerecht merkt om te beginnen op dat de Commissie ervan mag uitgaan dat de openbaarmaking van „clementiedocumenten" uit het dossier van een procedure inzake de toepassing van de mededingingsregels de doeltreffendheid van haar clementieprogramma kan ondermijnen, voor zover zij ertoe leidt dat commercieel gevoelige informatie of vertrouwelijke aanwijzingen inzake de medewerking van de in deze documenten vermelde partijen ter kennis van derden worden gebracht. Dergelijke overwegingen rechtvaardigen evenwel niet dat de toegang tot dergelijke documenten stelselmatig wordt geweigerd. Ieder verzoek om toegang tot documenten moet namelijk individueel worden onderzocht. Gelet op het belang van schadevorderingen die bij de nationale rechterlijke instanties worden ingesteld met het oog op de handhaving van een daadwerkelijke mededinging in de Unie, volstaat het loutere betoog dat het clementieprogramma in het kader waarvan bewijzen aan de bevoegde mededingingsautoriteit zijn overgelegd, zou inboeten aan doeltreffendheid indien toegang werd verleend tot deze bewijzen die in het dossier van een mededingingsprocedure zijn opgenomen, met name niet ter rechtvaardiging van de weigering om toegang tot deze gegevens te verlenen. Aangezien een dergelijke weigering kan verhinderen dat dergelijke vorderingen worden ingesteld, moet deze weigering daarentegen worden gesteund op dwingende redenen die verband houden met de bescherming van het aangevoerde belang en die van toepassing zijn op elk document waartoe toegang is geweigerd. Wanneer de Commissie of de nationale rechterlijke instanties zich moeten uitspreken over de vraag of toegang kan worden verleend tot documenten die in het kader van de uitvoering van een clementieprogramma zijn verzameld en die deel uitmaken van het dossier van een procedure inzake de toepassing van de mededingingsregels, dienen zij derhalve per geval de belangen die inzage in die documenten rechtvaardigen, af te wegen tegen de belangen die bescherming van die documenten rechtvaardigen, daarbij rekening houdend met alle relevante elementen van de zaak.

Deze overwegingen gelden des te meer in gevallen waarin een persoon die stelt het slachtoffer te zijn van een inbreuk op de mededingingsregels en die een schadevordering heeft ingesteld bij een nationale rechter, de Commissie niet verzoekt om toegang tot de „clementiedocumenten" die deel uitmaken van het dossier van de

procedure die heeft geleid tot de beschikking houdende vaststelling van die inbreuk, maar enkel tot de in de inhoudstafel van dat dossier vermelde verwijzingen naar die documenten. De volledige weigering van toegang tot dergelijke verwijzingen, met inbegrip van de meest neutrale of onbeduidende gegevens, maakt het voor verzoekster bovendien onmogelijk of minstens uitzonderlijk moeilijk om de eigenlijke „clementiedocumenten" te identificeren en zij kan hierdoor niet uitmaken of zij deze documenten nodig heeft om haar schadevordering te staven en a fortiori kan zij niet uitleggen waarom zij deze documenten nodig heeft, terwijl volgens de rechtspraak de openbaarmaking van deze documenten en de overlegging ervan in het kader van een bij een nationale rechter ingestelde schadevordering alsmede de erkenning door de Commissie van het bestaan van een hoger openbaar belang ingeval bij haar een verzoek krachtens verordening nr. 1049/2001 wordt ingediend, juist van de naleving van die vereisten afhangen.

EXTERNE BETREKKINGEN

In het reeds aangehaalde arrest *Front Polisario/Raad*[53] (EU:T:2015:953) heeft het Gerecht geoordeeld dat de instellingen van de Unie over een ruime discretionaire bevoegdheid beschikken om al dan niet met een derde staat een overeenkomst te sluiten die op een gebied van toepassing zal zijn, des te meer wanneer de ter zake toepasselijke regels en beginselen van internationaal recht complex en onnauwkeurig zijn. Bijgevolg moet de rechterlijke toetsing noodzakelijkerwijs beperkt blijven tot de vraag of de bevoegde instelling van de Unie, in casu de Raad, bij de goedkeuring van de sluiting van een overeenkomst, zoals die welke bij het bestreden besluit is goedgekeurd, een kennelijke beoordelingsfout heeft gemaakt.

Evenwel moet de Unierechter toetsen of de instelling alle relevante gegevens van het geval – gegevens die de daaruit afgeleide conclusies ondersteunen – zorgvuldig en onpartijdig heeft onderzocht. Hoewel uit het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie geen absoluut verbod voor de Unie volgt om een overeenkomst te sluiten die op een omstreden gebied van toepassing kan zijn, is het niettemin zo dat de bescherming van de grondrechten van de bevolking van een dergelijk gebied van groot belang is en, bijgevolg, een punt vormt dat door de Raad vóór de goedkeuring van een dergelijke overeenkomst moet worden onderzocht. Het Gerecht preciseert dat met name wanneer het gaat om een overeenkomst die onder andere tot doel heeft om de uitvoer naar de Unie van verschillende producten uit het gebied in kwestie te vergemakkelijken, de Raad zorgvuldig en onpartijdig alle relevante gegevens moet onderzoeken, teneinde zich ervan te vergewissen dat de productie van de exportproducten niet plaatsvindt ten nadele van de bevolking van het betrokken gebied, noch een schending inhoudt van haar grondrechten. Met name gelet op het feit dat de soevereiniteit van het Koninkrijk Marokko over de Westelijke Sahara noch door de Unie, noch door haar lidstaten, noch door, meer in het algemeen, de VN is erkend, alsmede gelet op het ontbreken van enig internationaal mandaat dat de aanwezigheid van Marokko op dit grondgebied zou kunnen rechtvaardigen, moest de Raad zichzelf ervan vergewissen dat er geen aanwijzingen waren voor een exploitatie van de natuurlijke hulpbronnen van het onder Marokkaanse controle staande gebied van de Westelijke Sahara die mogelijk ten koste van de bewoners ervan ging en hun grondrechten schond. Aangezien noch uit de argumenten van de Raad, noch uit de stukken die deze aan het dossier heeft toegevoegd blijkt dat hij een dergelijke verificatie heeft verricht, was het Gerecht van oordeel dat de Raad zijn verplichting om vóór de vaststelling van het bestreden besluit alle relevante gegevens van het geval te onderzoeken, niet was nagekomen. Bijgevolg heeft het Gerecht geoordeeld dat het beroep moest worden toegewezen en het bestreden besluit nietig moest worden verklaard, voor zover het de toepassing van de hierin bedoelde overeenkomst inzake de Westelijke Sahara goedkeurde.

53 | Met betrekking tot dit arrest, zie ook hierboven de uiteenzetting gewijd aan „[o]ntvankelijkheid van beroepen krachtens artikel 263 VWEU", onder de punten 3 („Bevoegdheid om op te komen tegen het besluit inzake de sluiting van een overeenkomst") en 4 („Procesbekwaamheid").

II. SCHADEVORDERINGEN

In het arrest van 3 december 2015, ***CN/Parlement*** (T-343/13, Jurispr., EU:T:2015:926), diende het Gerecht zich uit te spreken over het door een voormalige ambtenaar van de Raad ingediende verzoek tot vergoeding van de schade die hij stelt te hebben geleden ten gevolge van de verspreiding van bepaalde hem betreffende persoonsgegevens op de website van het Parlement. In casu had het Parlement op zijn website een mededeling gepubliceerd waarin een korte beschrijving werd gegeven van de inhoud van het door verzoeker bij het Parlement ingediende verzoekschrift, daaronder begrepen verzoekers naam en het feit dat hij aan een ernstige ziekte leed en dat zijn zoon in ernstige mate geestelijk of lichamelijk gehandicapt was.

In dit verband merkt het Gerecht op dat de verwerking van de gevoelige persoonsgegevens van verzoeker moet worden onderzocht in het licht van artikel 10 van verordening (EG) nr. 45/2001[54], volgens hetwelk de verwerking van persoonsgegevens die de gezondheid betreffen, verboden is, tenzij met name wanneer de betrokkene uitdrukkelijk in een dergelijke verwerking heeft toegestemd. Het Gerecht brengt in dit verband in herinnering dat artikel 2, onder h), van deze verordening „toestemming van de betrokkene" definieert als „elke vrije, specifieke en op informatie berustende wilsuiting waarmee de betrokkene aangeeft te aanvaarden dat hem betreffende persoonsgegevens worden verwerkt". Gelet op de specifieke omstandigheden van het geval was het Gerecht van oordeel dat verzoeker blijk had gegeven van „een vrije en op informatie berustende wilsuiting". Een aandachtige lezing van de door het Parlement verstrekte informatie had een matig opmerkzame indiener namelijk in staat moeten stellen de draagwijdte en de gevolgen van zijn handelen te beoordelen. Voorts was die wilsuiting specifiek, daar het Parlement verzoeker had meegedeeld dat zijn klacht, die betrekking had op het feit dat een instelling van de Unie niet naar behoren rekening had gehouden met verzoekers ziekte en met de handicap van zijn zoon vanuit het oogpunt van zijn loopbaan, via internet toegankelijk zou zijn. Ten slotte heeft het Gerecht vastgesteld dat verzoeker zijn uitdrukkelijke toestemming had verleend door de vakjes van het formulier betreffende de openbare behandeling en de opname in een via internet toegankelijk register aan te vinken. Zijn toestemming hoefde dus niet impliciet uit een of andere handeling te worden afgeleid. Volgens het Gerecht zijn deze overwegingen mutatis mutandis van toepassing op de verwerking van andere persoonsgegevens dan de gevoelige persoonsgegevens van verzoeker.

Dit neemt volgens het Gerecht niet weg dat de mededeling, voor zover daarin was vermeld dat verzoekers zoon in ernstige mate geestelijk of lichamelijk gehandicapt was, tevens gevoelige persoonsgegevens betreffende de zoon bevatte, ook al was hij er niet bij naam in genoemd. Aangezien nergens is vermeld dat verzoeker de wettelijke vertegenwoordiger van zijn zoon is, kon de door hem uitdrukkelijk gegeven toestemming niet rechtvaardigen dat genoemde gegevens door het Parlement werden verwerkt. Evenwel was het Gerecht van oordeel dat verzoeker zich in het kader van zijn beroep tot schadevergoeding niet kon beroepen op onrechtmatigheden die het gevolg zijn van de gestelde schending van de rechten van een derde, te weten zijn zoon.

Verder heeft het Gerecht de gedraging van het Parlement na het verwijderingsverzoek onderzocht, en daarbij opgemerkt dat verordening nr. 45/2001 niet uitdrukkelijk voorziet in de mogelijkheid om de aanvankelijk gegeven toestemming in te trekken. Bovendien heeft het Gerecht gepreciseerd dat verzoeker geen schending van een rechtsregel of rechtsbeginsel had aangevoerd in het geval dat de oorspronkelijke publicatie door het Parlement, zoals in casu, rechtmatig was. Wanneer, zoals in de onderhavige zaak, het verzoek niet gegrond is, maar beleefdheidshalve wordt ingewilligd, is er geen reden om te verplichten dat het verzoek „onverwijld" wordt uitgevoerd. In dat geval is het Parlement enkel gehouden om zijn verbintenis binnen een redelijke termijn na te komen.

54 | Verordening (EG) nr. 45/2001 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2000 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens door de communautaire instellingen en organen en betreffende het vrije verkeer van die gegevens (PB 2001, L 8, blz. 1).

III. HOGERE VOORZIENINGEN

Drie van de arresten die de Kamer voor hogere voorzieningen van het Gerecht in 2015 heeft gewezen, verdienen een bijzondere vermelding.

In de eerste plaats heeft het Gerecht in het arrest van 19 juni 2015, ***Z/Hof van Justitie*** [T-88/13 P, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:393], geoordeeld dat met betrekking tot de klachtprocedure van artikel 90 van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie de klager de wettigheid van het besluit tot afwijzing van de klacht door de Unierechter moest kunnen laten controleren, en niet alleen die van het oorspronkelijke besluit waartegen de klacht was ingediend. Het belang van de klager bij een regelmatige klachtprocedure en dus bij de nietigverklaring van het besluit tot afwijzing van zijn klacht in geval van onregelmatigheid, moet immers zelfstandig worden beoordeeld, en niet in verband met het eventuele beroep tegen het oorspronkelijke besluit waartegen de klacht is ingediend. Indien dit anders was, zou de betrokkene zich nooit kunnen beroepen op onregelmatigheden van de klachtprocedure, waardoor hij niet kan profiteren van een regelmatig precontentieus heronderzoek van het besluit van de administratie, telkens wanneer er beroep in rechte wordt ingesteld tegen het oorspronkelijke besluit waartegen de klacht is ingediend. Aldus zou de klager de mogelijkheid verliezen om gebruik te maken van een procedure die ertoe strekt om een minnelijke regeling van het geschil tussen de ambtenaar en de administratie mogelijk te maken en te bevorderen en het gezag waarvan de ambtenaar afhankelijk is te verplichten om zijn besluit met eerbiediging van de regels opnieuw te onderzoeken in het licht van zijn eventuele bezwaren.

In de tweede plaats heeft het Gerecht in het arrest van 16 september 2015, ***EMA/Drakeford*** [T-231/14 P, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:639], de benadering van het Gerecht voor ambtenarenzaken bevestigd, volgens welke het doel van artikel 8, eerste alinea, van de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Unie erin bestaat te voorkomen dat, in het geval van voortgang in de loopbaan of ontwikkeling van de werkzaamheden van een tijdelijk functionaris met een overeenkomst voor bepaalde tijd, de administratie misbruik zou kunnen maken van overeenkomsten die formeel verschillend zijn, teneinde zich te onttrekken aan de in dat artikel voorziene herkwalificatie. Uitgangspunt van die herkwalificatie is evenwel dat de tijdelijke functionaris die voortgang maakt in zijn loopbaan of zich ontwikkelt in zijn werkzaamheden, zich blijvend bevindt in een arbeidsverhouding die wordt gekenmerkt door de voortgezette band met zijn werkgever. Indien de functionaris een overeenkomst sluit die een substantiële, niet enkel formele, wijziging bevat van de aard van zijn werkzaamheden, is dit uitgangspunt niet langer geldig. Het zou immers in strijd zijn met de geest van artikel 8, eerste alinea, van die Regeling indien wordt aanvaard dat elke verlenging in aanmerking kan worden genomen voor de toepassing van de regel waarin die bepaling voorziet. Het Gerecht heeft gepreciseerd dat wat een eventuele vergelijking van de te verrichten taken betreft, de functie van afdelingshoofd een substantiële wijziging vertegenwoordigt ten opzichte van die van plaatsvervangend hoofd, die een breuk doet ontstaan in de door het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgelegde betekenis van dit begrip. Hoewel de handhaving binnen hetzelfde gebied van werkzaamheden niet automatisch leidt tot een continuïteit in de uitgeoefende werkzaamheden, dient deze continuïteit immers in beginsel te worden uitgesloten in het geval waarin de toegang tot de functie van afdelingshoofd is onderworpen aan een externe selectieprocedure. Aangezien de betrokkene evenwel vóór zijn benoeming tot afdelingshoofd de functie heeft uitgeoefend van interim-afdelingshoofd, kan niet werkelijk worden geconcludeerd dat zijn benoeming als afdelingshoofd, ook al volgde die op een externe procedure, daadwerkelijk een breuk vormde ten opzichte van de functie die hij daarvoor uitoefende.

In de derde plaats heeft het Gerecht in het arrest van 13 oktober 2015, ***Commissie/Verile en Gjergji*** (T-104/14 P, Jurispr. EU:T:2015:776), om te beginnen geoordeeld dat artikel 11, lid 2, van bijlage VIII bij het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie niet vereist dat de belanghebbende wordt verzekerd dat hij, alvorens te besluiten of hij al dan niet gebruik zal maken van zijn recht om zijn in een andere regeling verworven

pensioenrechten over te dragen aan de pensioenregeling van de Unie, definitief het aantal pensioenjaren kan kennen dat na een dergelijke overdracht aan hem zal worden toegekend. Die bepaling vereist evenmin dat een eventueel geschil tussen de belanghebbende en zijn instelling over de uitlegging en toepassing van de relevante bepalingen, door de Unierechter wordt beslecht zelfs voordat de belanghebbende beslist of hij zijn in een andere regeling verworven pensioenrechten wenst over te dragen aan de pensioenregeling van de Unie.

IV. VERZOEKEN IN KORT GEDING

In 2015 zijn bij het Gerecht 32 verzoeken in kort geding aanhangig gemaakt, en het Gerecht heeft uitspraak gedaan in 31 zaken[55].

De president van het Gerecht heeft drie verzoeken tot opschorting van de tenuitvoerlegging toegewezen bij beschikkingen van 1 september 2015, ***Frankrijk/Commissie*** (T-344/15 R, Jurispr., EU:T:2015:583) en ***Pari Pharma/EMA*** [T-235/15 R, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), hogere voorziening ingesteld, EU:T:2015:587], en van 15 december 2015, ***CCPL e.a./Commissie*** [T-522/15 R, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:1012].

De reeds aangehaalde beschikking *Pari Pharma/EMA* (EU:T:2015:587) betrof de problematiek van de openbaarmaking van beweerdelijk vertrouwelijke informatie waartoe het Europees Geneesmiddelenbureau (EMA) wilde overgaan krachtens verordening nr. 1049/2001. De president van het Gerecht heeft dezelfde benadering gevolgd als in de overeenkomstige beschikkingen van 2014[56].

De president van het Gerecht heeft het bestaan van fumus boni juris erkend door vast te stellen dat de vertrouwelijkheid diende te worden onderzocht van rapporten die de beoordeling van de soortgelijkheid van twee geneesmiddelen en van de klinische superioriteit van het ene op het andere bevatten. Aangezien deze beoordeling een zeer specifieke farmaceutische sector, te weten de sector van de weesgeneesmiddelen betrof, en met name farmacokinetisch klinisch onderzoek en klinisch onderzoek van bio-equivalentie, rezen vragen waarbij hoogtechnische wetenschappelijke beoordelingen moesten worden verricht. De president van het Gerecht stond bij het onderzoek van de litigieuze rapporten en met name van de vraag of de afwijzing door het EMA van verzoeksters vraag om vertrouwelijke behandeling blijk gaf van onjuiste beoordelingen, dus voor ingewikkelde problemen, die niet meteen konden worden opgelost, maar door de bodemrechter nauwkeurig moesten worden onderzocht.

Volgens de president van het Gerecht was de belangenafweging in verzoeksters voordeel. In casu zal de bodemrechter moeten beslissen of het besluit waarbij het EMA zijn voornemen te kennen heeft gegeven om de litigieuze rapporten bekend te maken aan een derde, nietig moet worden verklaard omdat de vertrouwelijkheid van deze rapporten is miskend. Om het nuttig effect van een arrest houdende nietigverklaring van dat besluit te behouden, moet verzoekster uiteraard kunnen voorkomen dat het EMA deze rapporten openbaar maakt. Een dergelijk arrest zou immers nuttige werking missen indien het verzoek in kort geding wordt afgewezen, aangezien die afwijzing tot gevolg zou hebben dat het EMA die rapporten openbaar kan maken, en dus de facto kan vooruitlopen op de toekomstige beslissing ten gronde.

Met betrekking tot de spoedeisendheid heeft de president van het Gerecht erkend dat de gestelde schade ernstig was. Daartoe heeft hij beklemtoond dat ten behoeve van de kortgedingprocedure de vertrouwelijkheid van de in de litigieuze rapporten vervatte informatie moest worden aangenomen. Aangezien deze rapporten

55 | Drie beschikkingen werden gegeven door de rechter in kort geding, die de president van het Gerecht verving overeenkomstig artikel 157, lid 4, juncto artikel 12 van het Reglement voor de procesvoering van het Gerecht, te weten de beschikkingen van 17 april 2015, *CGI Luxembourg en Intrasoft International/Parlement* (T-769/14 R, EU:T:2015:227), 12 juni 2015, *Cofely Solelec e.a./Parlement* (T-224/15 R, EU:T:2015:377), en 15 oktober 2015, *Ahrend Furniture/Commissie* (T-482/15 R, EU:T:2015:782).

56 | Het gaat om de beschikkingen van 13 februari 2014, *Luxembourg Pamol (Cyprus) en Luxembourg Industries/Commissie* (T-578/13 R, EU:T:2014:103), en 25 juli 2014, *Deza/ECHA* (T-189/14 R, EU:T:2014:686), waartegen geen hogere voorziening werd ingesteld (zie Jaarverslag 2014, blz. 161 en 162).

verzoeksters productie- en handelsactiviteit betreffen, vormen zij een immaterieel goed dat kan worden gebruikt voor mededingingsdoeleinden en waarvan de waarde bij verlies van hun geheim karakter ernstig zou zijn verkleind. Wat de onherstelbaarheid betreft van de schade die kon worden veroorzaakt door de bekendmaking van de litigieuze rapporten aan de derde die een verzoek om toegang had ingediend krachtens verordening nr. 1049/2001, was de president van het Gerecht van oordeel dat verzoekster hierdoor in een even kwetsbare positie zou zijn gebracht als bij publicatie op internet. Deze derde zou immers rechtstreeks kennis hebben genomen van de gevoelige informatie en had deze onmiddellijk kunnen exploiteren voor concurrentie-doeleinden en had aldus verzoeksters mededingingspositie kunnen verzwakken. Aangezien de openbaarmaking van een document krachtens verordening nr. 1049/2001 gevolg erga omnes heeft, kon de gestelde schade niet worden becijferd, daar een onbepaald en onbeperkt aantal huidige en potentiële concurrenten zich wereldwijd deze informatie zou kunnen verschaffen voor frequent gebruik op korte, middellange en lange termijn.

Voorts had de president van het Gerecht, ook al was de door verzoekster gestelde schade niet als onherstelbaar gekwalificeerd, niet de vertrouwelijkheid van elk individueel gegeven in de litigieuze rapporten kunnen onderzoeken om het verzoek in kort geding slechts gedeeltelijk toe te wijzen. Gelet op de bijzonderheden van het geschil dat strekt tot bescherming van beweerdelijk vertrouwelijke documenten, is het niet opportuun dat hij een gedeeltelijke oplossing overweegt, waarbij slechts bepaalde gegevens worden beschermd en toegang tot andere wordt toegestaan. Ingeval de bodemrechter het beginsel van een algemeen vermoeden van vertrouwelijkheid zou erkennen voor de litigieuze rapporten, ontsnappen deze rapporten zelfs aan een gedeeltelijke openbaarmaking. Gelet op zijn zuiver accessoire bevoegdheden kan de kortgedingrechter dus geen gedeeltelijke toegang toestaan zonder de beslissing van de bodemrechter nuttige werking te ontzeggen.

Ten slotte heeft de president van het Gerecht eraan herinnerd dat het criterium betreffende de onherstelbaarheid van de schade, dat een zuiver uit de rechtspraak voortvloeiend criterium is dat niet in de Verdragen of in het Reglement voor de procesvoering is te vinden, buiten toepassing moet blijven wanneer het onverzoenbaar is met de vereisten van een daadwerkelijke voorlopige bescherming. De artikelen 278 VWEU en 279 VWEU, die bepalingen van primair recht zijn, machtigen de kortgedingrechter om opschorting van de tenuitvoerlegging te gelasten indien hij van oordeel is dat „de omstandigheden zulks vereisen" en om „noodzakelijke" voorlopige maatregelen te nemen. Volgens de president van het Gerecht is in casu voldaan aan deze voorwaarden, temeer daar de instelling zowel van een hoofdberoep als van het verzoek in kort geding niet kan worden gekwalificeerd als een vertragingsmaneuver van verzoekster om zonder legitieme reden openbaarmaking van de litigieuze rapporten uit te stellen.

Bij beschikking *Frankrijk/Commissie*, reeds aangehaald (EU:T:2015:583), heeft de president van het Gerecht het verzoek in kort geding toegewezen dat de Franse Republiek had ingesteld met het oog op de opschorting van de tenuitvoerlegging van de openbaarmaking van documenten die zij had overgelegd aan de Commissie, die had beslist om over te gaan tot mededeling aan een derde die had verzocht om toegang tot die documenten overeenkomstig verordening nr. 1049/2001.

Hoewel de Commissie in het hoofdgeding de vertrouwelijkheid van de betrokken documenten betwist, erkent zij niettemin dat de kortgedingrechter de openbaarmaking van deze documenten moet verhinderen, omdat anders het in het hoofdgeding te wijzen arrest zijn nuttige werking zou worden ontnomen.

De president van het Gerecht heeft het bestaan van een fumus boni juris erkend door te oordelen dat het debat tussen partijen wijst op een aanzienlijke juridische controverse over de strekking van het – door de Franse Republiek aangevoerde – artikel 4, lid 5, van verordening nr. 1049/2001, dat de lidstaten een bevoorrechte positie verleent ten opzichte van anderen die documenten in hun bezit hebben, door te bepalen dat elke lidstaat, anders dan laatstgenoemden, de instelling kan verzoeken van hem afkomstige documenten niet zonder zijn „voorafgaande toestemming" openbaar te maken. In het arrest van 21 juni 2012, *IFAW Internationaler*

Tierschutz-Fonds/Commissie[57], heeft het Hof immers geoordeeld dat het niet aan de instelling is waarbij het verzoek is ingediend om over te gaan tot een toetsing die verder zou gaan dan de loutere verificatie of sprake is van een motivering die verwijst naar de in artikel 4, leden 1 tot en met 3, van verordening nr. 1049/2001 bedoelde uitzonderingen, terwijl het Gerecht in het arrest van 14 februari 2012, *Duitsland/Commissie*[58], van oordeel was dat deze instelling mag onderzoeken of de door de betrokken lidstaat aangevoerde motivering ter onderbouwing van zijn verzet tegen openbaarmaking van de litigieuze documenten op het eerste gezicht gegrond is.

De belangenafweging was in het voordeel van de Franse Republiek. De president van het Gerecht heeft immers vastgesteld dat de bodemrechter uitspraak zou moeten doen over de vraag of het besluit waarbij de Commissie haar voornemen kenbaar had gemaakt om de litigieuze documenten openbaar te maken, nietig moest worden verklaard wegens schending van de vertrouwelijke aard ervan. Om de nuttige werking van een arrest houdende nietigverklaring van dat besluit veilig te stellen, moest de Franse Republiek kunnen voorkomen dat de Commissie die documenten voortijdig openbaar maakte waardoor de facto zou worden vooruitgelopen op de toekomstige beslissing ten gronde.

Met betrekking tot de spoedeisendheid voerde de Franse Republiek aan dat de betrokken documenten belangrijke elementen vormen in het kader van een procedure tussen haar en de Commissie die sterke gelijkenissen vertoont met de precontentieuze fase van de niet-nakomingsprocedure, aangezien zij een fase van discussie omvat tussen de lidstaat en de Commissie die tot doel heeft de verschillende standpunten te verzoenen. Volgens de Franse Republiek kan dat doel slechts worden bereikt in een klimaat van strikt wederzijds vertrouwen, dat zou worden aangetast door een voortijdige openbaarmaking van de tijdens die procedure uitgewisselde documenten, daar een dergelijke openbaarmaking de verdedigingsstrategie in een latere procedure ondermijnt. De president van het Gerecht heeft geoordeeld dat een dergelijke verdediging deel uitmaakt van de overheidstaken die de Franse Republiek moet vervullen en dat de litigieuze openbaarmaking de verwezenlijking van die taak ernstig zou bemoeilijken. De door die openbaarmaking geleden schade zou tevens onherstelbaar zijn, aangezien nietigverklaring a posteriori van het bestreden besluit die schade niet ongedaan maakt en de schade niet kan worden hersteld bij wege van een tegen de Commissie ingestelde schadevordering, daar de schade niet financieel van aard is.

In de zaak die heeft geleid tot beschikking *CCPL e.a./Commissie*, reeds aangehaald (EU:T:2015:1012), hadden vijf vennootschappen die lid zijn van een coöperatieve structuur en waaraan geldboeten waren opgelegd wegens hun deelname aan een mededingingsregeling op de markt van de verpakking van levensmiddelen, een verzoek in kort geding ingediend teneinde te worden vrijgesteld van de verplichting om een bankgarantie te stellen voor hun geldboeten. In zijn beschikking heeft de president van het Gerecht eraan herinnerd dat vrijstelling van die verplichting enkel kan worden toegekend indien de verzoeker het bewijs levert dat het voor hem objectief onmogelijk is om een bankgarantie te stellen of dat het stellen ervan zijn economisch voortbestaan in gevaar zou brengen. De president van het Gerecht heeft erkend dat verzoeksters tijdig en oprecht hadden gepoogd een dergelijke bankgarantie te verkrijgen, en heeft vastgesteld dat die pogingen evenwel zonder succes waren gebleven, omdat twaalf daartoe gecontacteerde banken de verzoeken om een garantie hadden afgewezen op grond van hun precaire financiële situatie. In deze context heeft de president van het Gerecht geweigerd om het begrip concern toe te passen op de context van coöperatieve verenigingen waartoe verzoeksters behoorden, op grond dat de belangen onvoldoende gelijkgericht waren.

Het bestaan van een fumus boni juris werd erkend voor de subsidiaire vordering tot verlaging van de geldboeten, die was gebaseerd op het middel inzake de weigering om rekening te houden met het onvermogen van verzoeksters om te betalen. De president van het Gerecht was immers van oordeel dat niet kon worden

57| C-135/11 P, Jurispr., EU:C:2012:376, punten 63 en 64.

58| T-59/09, Jurispr., EU:T:2012:75, punten 51-53 en 57.

uitgesloten dat de bodemrechter gebruik zou maken van zijn volledige rechtsmacht ter zake van geldboeten en het bedrag van de opgelegde geldboeten zou verlagen.

De president van het Gerecht heeft derhalve de gevraagde vrijstelling toegekend, op voorwaarde evenwel dat verzoeksters de Commissie regelmatig informatie verstrekken over de tenuitvoerlegging van het herstructureringsplan van het CCPL-concern en dat zij zo snel mogelijk overgaan tot een betaling in termijnen van de opgelegde geldboeten, door aan de Commissie het bedrag te betalen dat overeenkomt met de voorziening die zij hadden opgenomen in dat plan, alsmede maandelijkse bedragen die voortvloeien uit de inkomsten uit de verkoop van bepaalde deelnemingen.

Op het gebied van overheidsopdrachten zijn verschillende beschikkingen vastgesteld in de lijn van de nieuwe aanpak die voortvloeit uit de beschikking van 4 december 2014, *Vanbreda Risk & Benefits/Commissie*[59], waarvan het beginsel in hogere voorziening werd bevestigd bij beschikking van 23 april 2015, *Commissie/Vanbreda Risk & Benefits*[60]. Ter herinnering, volgens die nieuwe rechtspraak is de voorwaarde inzake spoedeisendheid soepeler in geschillen inzake het plaatsen van overheidsopdrachten, in die zin dat ernstige schade, die evenwel niet onherstelbaar is, kan volstaan om te voldoen aan die voorwaarde, indien een bijzonder ernstige fumus boni juris is aangetoond. Evenwel geldt die versoepeling enkel indien het verzoek in kort geding is ingediend door de afgewezen inschrijver vóór de sluiting van de overeenkomst tussen de aanbestedende dienst en de geselecteerde onderneming en tijdens de opschortende termijn van tien dagen[61], op voorwaarde evenwel dat die opschortende termijn door de aanbestedende dienst in acht is genomen voor de sluiting van de overeenkomst en de afgewezen inschrijver over voldoende informatie beschikte om zijn rechten van verdediging binnen die termijn uit te oefenen.

In de beschikkingen *CGI Luxembourg en Intrasoft International/Parlement*, reeds aangehaald (EU:T:2015:227), *Cofely Solelec e.a./Parlement*, reeds aangehaald (EU:T:2015:377), en van 25 juni 2015, ***Banimmo/Commissie*** (T-293/15 R, EU:T:2015:438), heeft de rechter in kort geding, die de door de afgewezen inschrijvers gevraagde voorlopige maatregelen had toegekend zonder de tegenpartij te hebben gehoord, geoordeeld dat op het verzoek niet meer hoefde te worden beslist, na akte te hebben genomen van de intrekking, door de aanbestedende dienst, van de besluiten houdende afwijzing van de door die inschrijvers ingediende offertes.

Daarentegen heeft de president van het Gerecht in de beschikking van 15 juni 2015, ***Close* en *Cegelec/ Parlement*** [T-259/15 R, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:378], vastgesteld dat de opschortende termijn ten volle in acht was genomen door de aanbestedende dienst voor de sluiting van de overeenkomst met de geselecteerde onderneming en dat de afgewezen inschrijvers, die tijdig in kennis waren gesteld van de afwijzing van hun offerte, in staat waren gesteld om hun beroep tot nietigverklaring en hun verzoek in kort geding tijdig in te dienen. Derhalve was hij van oordeel dat de versoepeling van de voorwaarde inzake spoedeisendheid in casu niet kon worden toegepast, aangezien het beroep tot nietigverklaring en het verzoek in kort geding niet waren ingediend tijdens de opschortende termijn van tien dagen tussen de kennisgeving van het besluit tot afwijzing van de offerte en de sluiting van de overeenkomst. Aangezien de inschrijvers niet hadden aangetoond dat zij dreigden ernstige en onherstelbare schade te lijden, werd hun verzoek in kort geding afgewezen[62].

59 | T-199/14 R, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2014:1024.

60 | C-35/15 P(R), Jurispr., EU:C:2015:275.

61 | Vastgesteld in artikel 171, lid 1, van gedelegeerde verordening (EU) nr. 1268/2012 van de Commissie van 29 oktober 2012 houdende uitvoeringsvoorschriften voor verordening (EU, Euratom) nr. 966/2012 van het Europees Parlement en de Raad tot vaststelling van de financiële regels van toepassing op de algemene begroting van de Unie (PB L 362, blz. 1).

62 | De andere verzoeken in kort geding die werden ingediend op het gebied van overheidsopdrachten werden tevens afgewezen wegens het ontbreken van een bijzonder ernstige fumus boni juris en het ontbreken van spoedeisendheid [beschikking van 24 maart 2015, *Europower/ Commissie*, T-383/14 R, Jurispr. (gedeeltelijke publicatie), EU:T:2015:190; 17 juli 2015, *GSA en SGI/Parlement*, T-321/15 R, EU:T:2015:522, en *Ahrend Furniture/Commissie*, reeds aangehaald, EU:T:2015:782].

CVRIA

B | SAMENSTELLING VAN HET GERECHT

(Protocollaire rangorde op 31 december 2015)

Eerste rij, van links naar rechts:

Kamerpresidenten G. Berardis, M. van der Woude, A. Dittrich en S. Papasavvas; vicepresident van het Gerecht H. Kanninen; president van het Gerecht M. Jaeger; kamerpresidenten M. E. Martins Ribeiro, M. Prek, S. Frimodt Nielsen en D. Gratsias

Tweede rij, van links naar rechts:

Rechters C. Wetter, M. Kancheva, J. Schwarcz, I. Pelikánová, O. Czúcz, F. Dehousse, I. Wiszniewska-Białecka, I. Labucka, A. Popescu en E. Buttigieg

Derde rij, van links naar rechts:

Rechters I. S. Forrester, S. Gervasoni, A. Collins, E. Bieliūnas, V. Tomljenović, V. Kreuschitz, I. Ulloa Rubio en L. Madise; griffier E. Coulon

1. WIJZIGINGEN IN DE SAMENSTELLING VAN HET GERECHT IN 2015

Op 7 oktober 2015 is bij het Hof van Justitie een plechtige zitting gehouden ter gelegenheid van de herbenoeming van sommige leden en de eedaflegging en ambtsaanvaarding van nieuwe leden van de instelling.

Wegens de neerlegging van zijn ambt door de heer Forwood, hebben de vertegenwoordigers van de regeringen der lidstaten bij besluit van 16 september 2015 de heer Forrester benoemd tot rechter in het Gerecht, ter vervanging van de heer Forwood voor de duur van zijn nog resterende ambtstermijn, zijnde van 1 oktober 2015 tot en met 31 augustus 2019. De heer Forrester heeft tijdens deze plechtigheid de eed voor het Hof afgelegd.

2. PROTOCOLLAIRE RANGORDE

VAN 1 JANUARI 2015 TOT EN MET 6 OKTOBER 2015

M. JAEGER, president van het Gerecht
H. KANNINEN, vicepresident
M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
S. PAPASAVVAS, kamerpresident
M. PREK, kamerpresident
A. DITTRICH, kamerpresident
S. FRIMODT NIELSEN, kamerpresident
M. VAN DER WOUDE, kamerpresident
D. GRATSIAS, kamerpresident
G. BERARDIS, kamerpresident
N. J. FORWOOD, rechter
F. DEHOUSSE, rechter
O. CZÚCZ, rechter
I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
I. PELIKÁNOVÁ, rechter
I. LABUCKA, rechter
J. SCHWARCZ, rechter
A. POPESCU, rechter
M. KANCHEVA, rechter
E. BUTTIGIEG, rechter
C. WETTER, rechter
V. TOMLJENOVIĆ, rechter
E. BIELIŪNAS, rechter
V. KREUSCHITZ, rechter
A. COLLINS, rechter
I. ULLOA RUBIO, rechter
S. GERVASONI, rechter
L. MADISE, rechter

E. COULON, griffier

VAN 7 OKTOBER 2015 TOT EN MET 31 DECEMBER 2015

M. JAEGER, president
H. KANNINEN, vicepresident
M. E. MARTINS RIBEIRO, kamerpresident
S. PAPASAVVAS, kamerpresident
M. PREK, kamerpresident
A. DITTRICH, kamerpresident
S. FRIMODT NIELSEN, kamerpresident
M. VAN DER WOUDE, kamerpresident
D. GRATSIAS, kamerpresident
G. BERARDIS, kamerpresident
F. DEHOUSSE, rechter
O. CZÚCZ, rechter
I. WISZNIEWSKA-BIAŁECKA, rechter
I. PELIKÁNOVÁ, rechter
I. LABUCKA, rechter
J. SCHWARCZ, rechter
A. POPESCU, rechter
M. KANCHEVA, rechter
E. BUTTIGIEG, rechter
C. WETTER, rechter
V. TOMLJENOVIĆ, rechter
E. BIELIŪNAS, rechter
V. KREUSCHITZ, rechter
A. COLLINS, rechter
I. ULLOA RUBIO, rechter
S. GERVASONI, rechter
L. MADISE, rechter
I. S. FORRESTER, rechter

E. COULON, griffier

3. VOORMALIGE LEDEN VAN HET GERECHT

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Edward David Alexander Ogilvy (1989-1992)
Yeraris Christos (1989-1992)
Da Cruz Vilaça José Luis (1989-1995), president (1989-1995)
Biancarelli Jacques (1989-1995)
Barrington Donal Patrick Michael (1989-1996)
Schintgen Romain Alphonse (1989-1996)
Kirschner Heinrich (1989-1997)
Saggio Antonio (1989-1998), president (1995-1998)
Briët Cornelis Paulus (1989-1998)
Lenaerts Koen (1989-2003)
Vesterdorf Bo (1989-2007), president (1998-2007)
García-Valdecasas y Fernández Rafael (1989-2007)
Kalogeropoulos Andreas (1992-1998)
Bellamy Christopher William (1992-1999)
Potocki André (1995-2001)
Gens de Moura Ramos Rui Manuel (1995-2003)
Lindh Pernilla (1995-2006)
Tiili Virpi (1995-2009)
Azizi Josef (1995-2013)
Cooke John D. (1996-2008)
Pirrung Jörg (1997-2007)
Mengozzi Paolo (1998-2006)
Meij Arjen W. H. (1998-2010)
Vilaras Mihalis (1998-2010)
Forwood Nicholas James (1999-2015)
Legal Hubert (2001-2007)
Trstenjak Verica (2004-2006)
Šváby Daniel (2004-2009)
Cremona Ena (2004-2012)
Vadapalas Vilenas (2004-2013)
Jürimäe Küllike (2004-2013)
Moavero Milanesi Enzo (2006-2011)
Wahl Nils (2006-2012)
Tchipev Teodor (2007-2010)
Ciucă Valeriu M. (2007-2010)
Soldevila Fragoso Santiago (2007-2013)
Truchot Laurent (2007-2013)
O'Higgins Kevin (2008-2013)

PRESIDENTEN

Da Cruz Vilaça José Luis (1989-1995)
Saggio Antonio (1995-1998)
Vesterdorf Bo (1998-2007)

GRIFFIER

Jung Hans (1989-2005)

C | GERECHTELIJKE STATISTIEKEN VAN HET GERECHT

WERKZAAMHEDEN VAN HET GERECHT IN HET ALGEMEEN

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2011-2015)

AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN

2. Aard van de procedures (2011-2015)
3. Aard van het beroep (2011-2015)
4. Onderwerp van het beroep (2011-2015)

AFGEDANE ZAKEN

5. Aard van de procedures (2011-2015)
6. Onderwerp van het beroep (2015)
7. Onderwerp van het beroep (2011-2015) (arresten en beschikkingen)
8. Rechtsprekende formatie (2011-2015)
9. Procesduur in maanden (2011-2015) (arresten en beschikkingen)

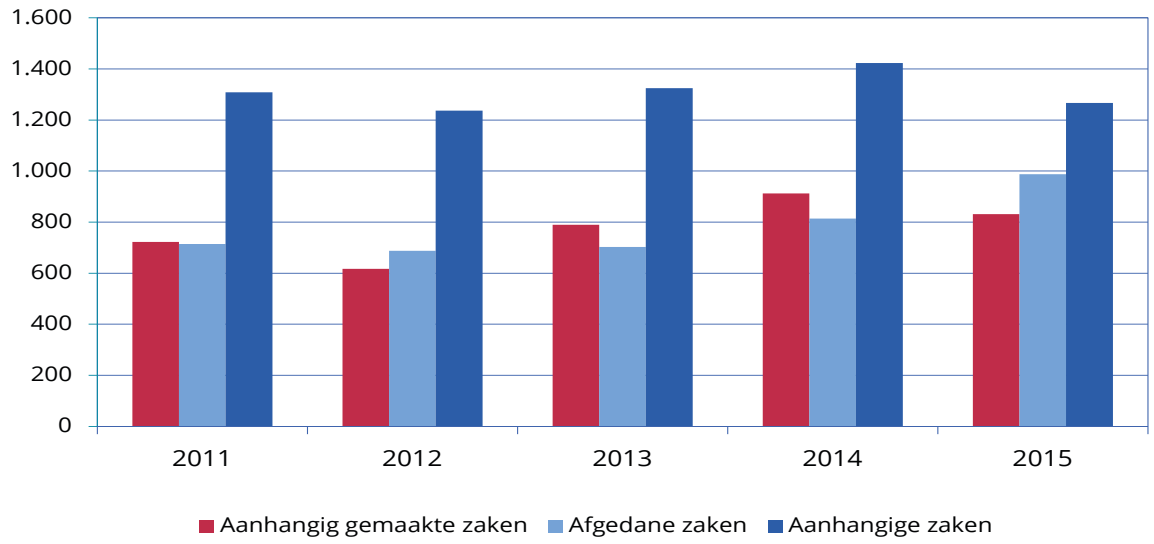
OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN

10. Aard van de procedures (2011-2015)
11. Onderwerp van het beroep (2011-2015)
12. Rechtsprekende formatie (2011-2015)

DIVERSEN

13. Kort gedingen (2011-2015)
14. Versnelde procedures (2011-2015)
15. Beslissingen van het Gerecht waartegen bij het Hof van Justitie hogere voorziening is ingesteld (1990-2015)
16. Verdeling van de bij het Hof van Justitie ingestelde hogere voorzieningen volgens de aard van de procedure (2011-2015)
17. Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2015) (arresten en beschikkingen)
18. Uitspraken van het Hof van Justitie in hogere voorziening (2011-2015) (arresten en beschikkingen)
19. Algemene ontwikkeling (1989-2015) (aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken)

1. WERKZAAMHEDEN VAN HET GERECHT IN HET ALGEMEEN — AANHANGIG GEMAAKTE, AFGEDANE, AANHANGIGE ZAKEN (2011-2015)[1 2]

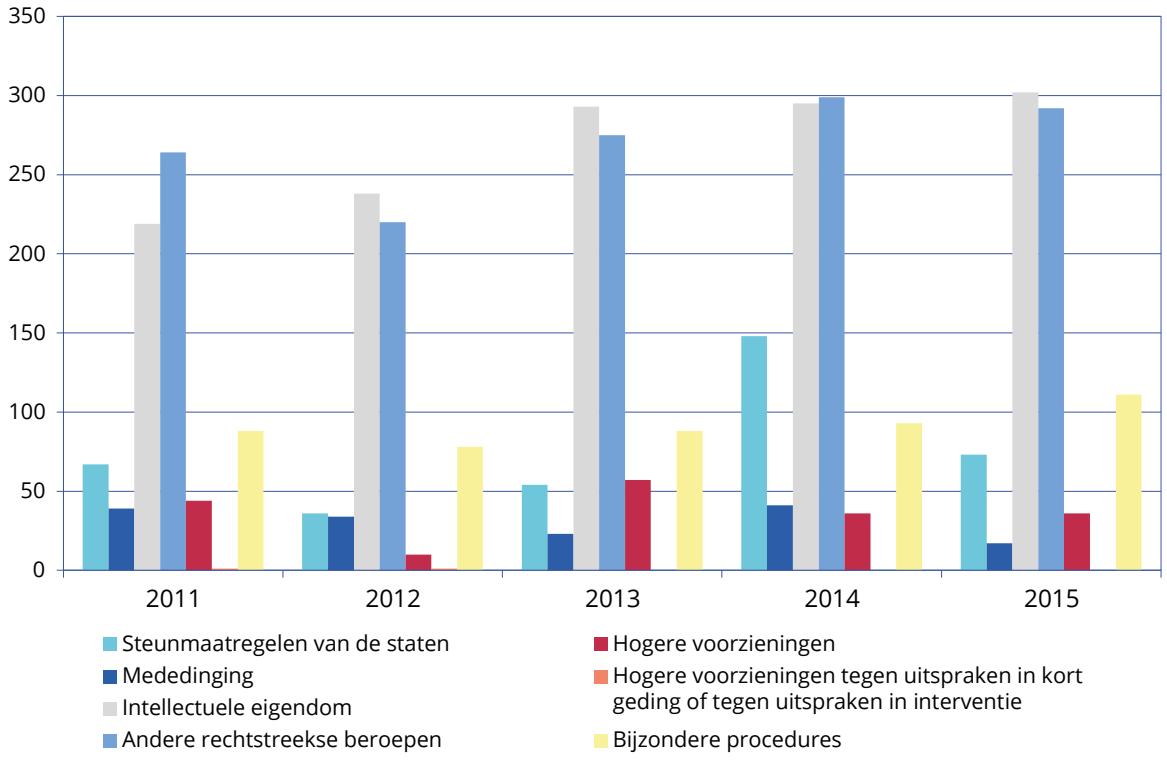
	2011	2012	2013	2014	2015
Aanhangig gemaakte zaken	722	617	790	912	831
Afgedane zaken	714	688	702	814	987
Aanhangige zaken	1308	1237	1325	1423	1267

1 | Tenzij anders is vermeld, omvatten deze tabel en de tabellen op de volgende bladzijden mede de bijzondere procedures.

Als „bijzondere procedures" worden beschouwd: verzet tegen een bij verstek gewezen arrest (art. 41 Statuut; art. 166 Reglement procesvoering Gerecht), derdenverzet (art. 42 Statuut; art. 167 Reglement procesvoering Gerecht), uitlegging (art. 43 Statuut; art. 168 Reglement procesvoering Gerecht), herziening (art. 44 Statuut; art. 169 Reglement procesvoering Gerecht), rechtsbijstand (art. 148 Reglement procesvoering Gerecht), rectificatie (art. 164 Reglement voor de procesvoering) en betwisting van de invorderbare kosten (art. 170 Reglement procesvoering Gerecht).

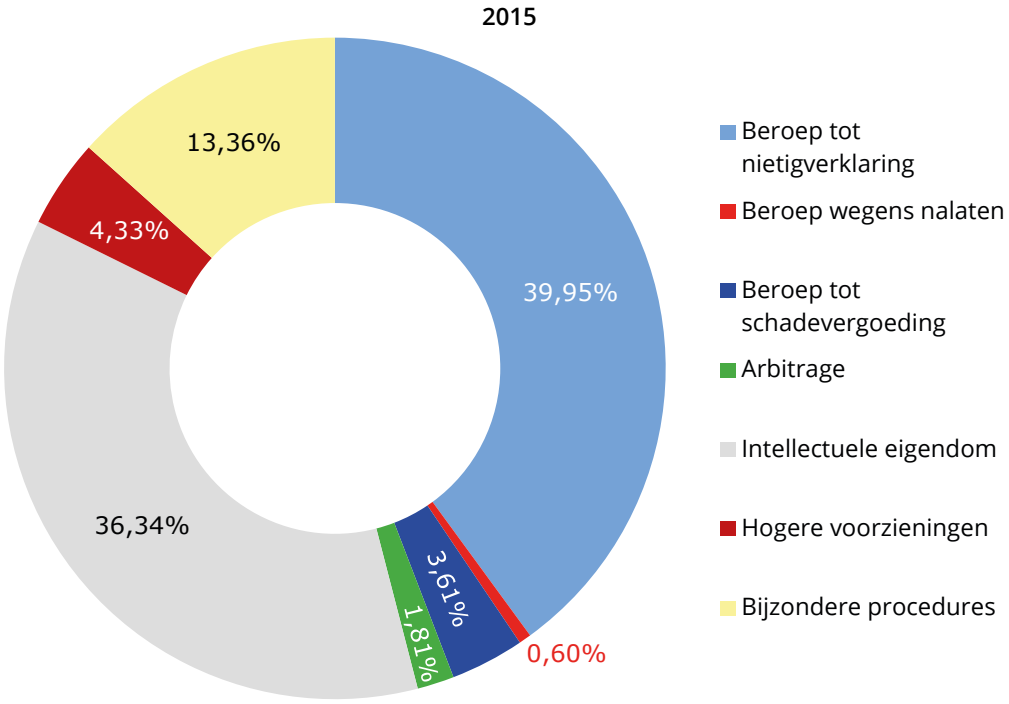
2 | Tenzij anders is vermeld, is in deze en de volgende tabellen geen rekening gehouden met de kort gedingen.

2. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — AARD VAN DE PROCEDURES (2011-2015)

	2011	2012	2013	2014	2015
Steunmaatregelen van de staten	67	36	54	148	73
Mededinging	39	34	23	41	17
Intellectuele eigendom	219	238	293	295	302
Andere rechtstreekse beroepen	264	220	275	299	292
Hogere voorzieningen	44	10	57	36	36
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	1	1			
Bijzondere procedures	88	78	88	93	111
Totaal	**722**	**617**	**790**	**912**	**831**

3. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — AARD VAN HET BEROEP (2011-2015)

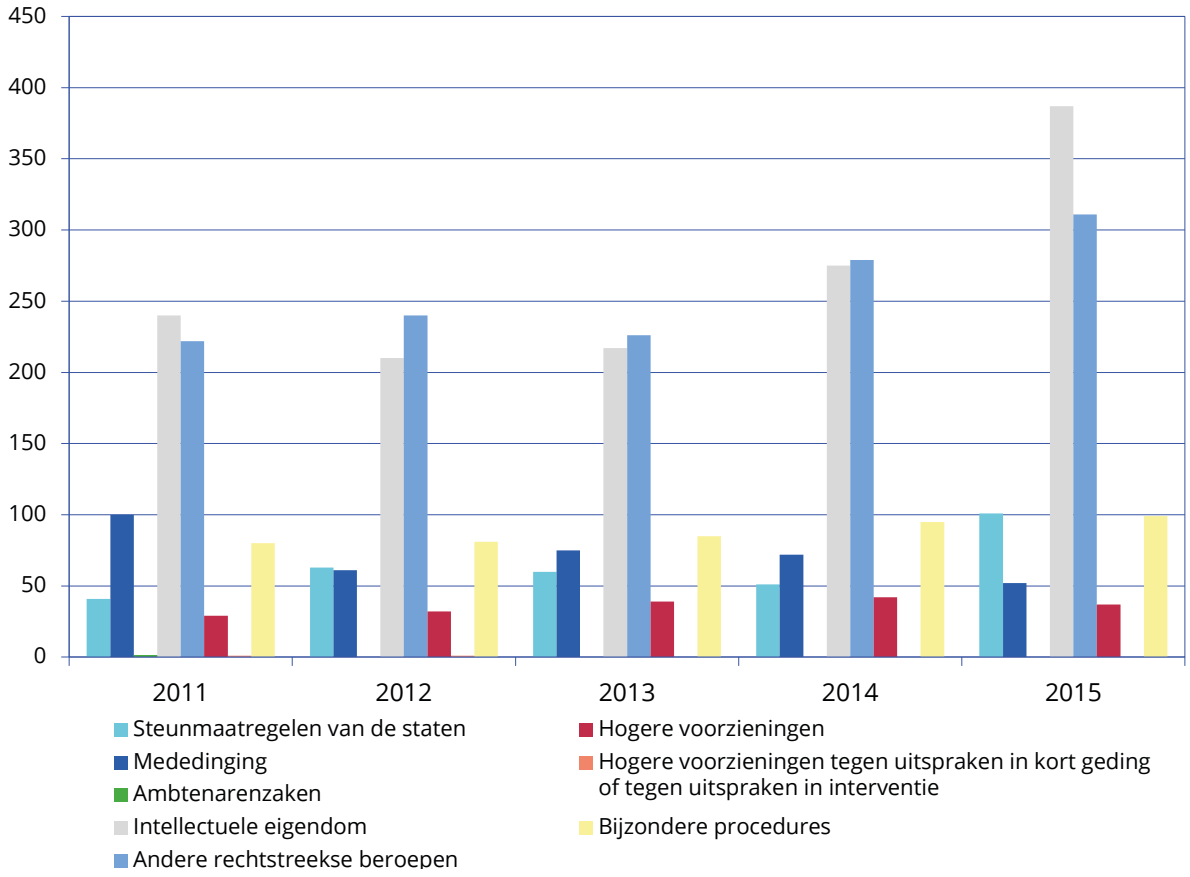

	2011	2012	2013	2014	2015
Beroep tot nietigverklaring	341	257	319	423	332
Beroep wegens nalaten	8	8	12	12	5
Beroep tot schadevergoeding	16	17	15	39	30
Arbitrage	5	8	6	14	15
Intellectuele eigendom	219	238	293	295	302
Hogere voorzieningen	44	10	57	36	36
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	1	1			
Bijzondere procedures	88	78	88	93	111
Totaal	**722**	**617**	**790**	**912**	**831**

4. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — ONDERWERP VAN HET BEROEP (2011-2015)

	2011	2012	2013	2014	2015
Arbeid			2		
Arbitrage	5	8	6	14	15
Associatie van landen en gebieden overzee			1		
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	93	59	41	69	55
Buitenlands en veiligheidsbeleid			2		
Burgerschap van de Unie				1	
Consumentenbescherming			1	1	2
Cultuur			1		
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	10	6	1	8	
Economisch en monetair beleid	4	3	15	4	3
Economische, sociale en territoriale samenhang	3	4	3	3	5
Energie	1		1	3	3
Extern optreden van de Europese Unie	2	1		2	1
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude)		1		4	7
Fiscale bepalingen	1	1	1	1	1
Gemeenschappelijk visserijbeleid	3		3	3	
Handelspolitiek	11	20	23	31	6
Harmonisatie van wetgevingen			13		1
Industriebeleid				2	
Institutioneel recht	44	41	44	67	53
Intellectuele en industriële eigendom	219	238	294	295	303
Landbouw	22	11	27	15	37
Mededinging	39	34	23	41	17
Milieu	6	3	11	10	5
Ondernemingsrecht				1	1
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport	2	1	2		3
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	4	3	5	2	10
Overheidsopdrachten	18	23	15	16	23
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	3	2	12	3	5
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	1		6	1	
Sociale politiek	5	1		1	
Sociale zekerheid van migrerende werknemers			1		
Steunmaatregelen van de staten	67	36	54	148	73
Toegang tot documenten	21	18	20	17	48
Toerisme			2		
Toetreding van nieuwe staten			1		
Trans-Europese netwerken			3		
Vervoer	1		5	1	
Volksgezondheid	2	12	5	11	2
Vrij verkeer van goederen			1		2
Vrij verkeer van kapitaal					2
Vrij verkeer van personen					1
Vrij verrichten van diensten		1		1	
Vrijheid van vestiging				1	
Totaal EG-Verdrag/VWEU	**587**	**527**	**645**	**777**	**684**
Ambtenarenstatuut	47	12	57	42	36
Bijzondere procedures	88	78	88	93	111
TOTAAL-GENERAAL	**722**	**617**	**790**	**912**	**831**

5. AFGEDANE ZAKEN — AARD VAN DE PROCEDURES (2011-2015)

	2011	2012	2013	2014	2015
Steunmaatregelen van de staten	41	63	60	51	101
Mededinging	100	61	75	72	52
Ambtenarenzaken	1				
Intellectuele eigendom	240	210	217	275	387
Andere rechtstreekse beroepen	222	240	226	279	311
Hogere voorzieningen	29	32	39	42	37
Hogere voorzieningen tegen uitspraken in kort geding of in interventie	1	1			
Bijzondere procedures	80	81	85	95	99
Totaal	**714**	**688**	**702**	**814**	**987**

6. AFGEDANE ZAKEN — ONDERWERP VAN HET BEROEP (2015)

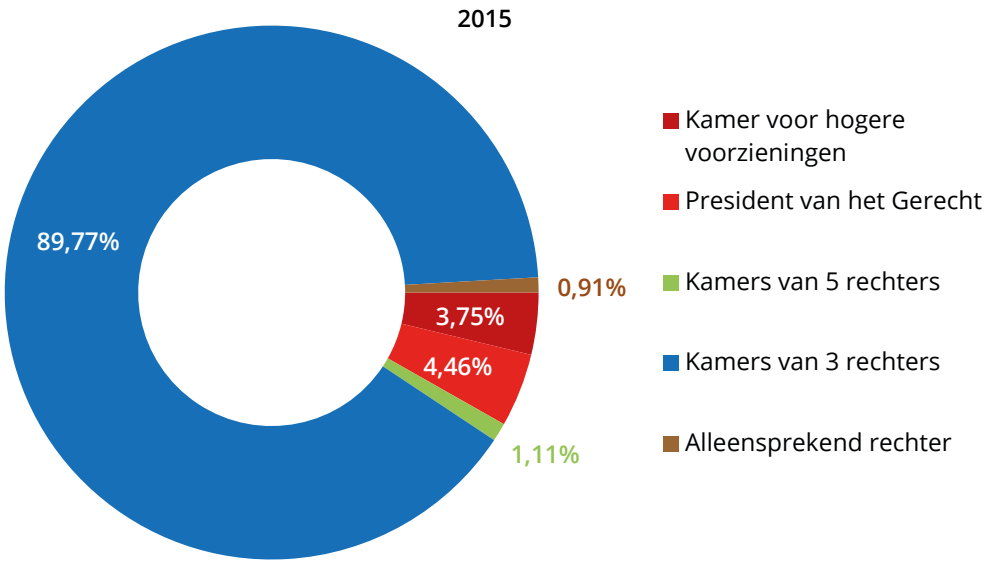
	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Arbitrage	2		2
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	38	22	60
Buitenlands en veiligheidsbeleid		1	1
Consumentenbescherming	1	1	2
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	3	1	4
Economisch en monetair beleid	5	4	9
Economische, sociale en territoriale samenhang	3	3	6
Energie	1		1
Extern optreden van de Europese Unie	1	1	2
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude)	1	4	5
Fiscale bepalingen		1	1
Gemeenschappelijk visserijbeleid	1	2	3
Handelspolitiek	15	9	24
Industriebeleid		2	2
Institutioneel recht	19	39	58
Intellectuele en industriële eigendom	299	89	388
Landbouw	28	4	32
Mededinging	47	5	52
Milieu	2	16	18
Ondernemingsrecht		1	1
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	2		2
Overheidsopdrachten	12	10	22
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	4	5	9
Steunmaatregelen van de staten	34	67	101
Toegang tot documenten	15	6	21
Toetreding van nieuwe staten	1		1
Vervoer	2	1	3
Volksgezondheid	10	5	15
Vrij verkeer van goederen		2	2
Vrij verkeer van kapitaal		2	2
Vrij verkeer van personen		1	1
Vrijheid van vestiging		1	1
Totaal EG-Verdrag/VWEU	**546**	**305**	**851**
Ambtenarenstatuut	23	14	37
Bijzondere procedures	1	98	99
TOTAAL-GENERAAL	**570**	**417**	**987**

7. AFGEDANE ZAKEN — ONDERWERP VAN HET BEROEP (2011-2015)

(ARRESTEN EN BESCHIKKINGEN)

	2011	2012	2013	2014	2015
Arbeid			2		
Arbitrage	6	11	8	10	2
Associatie van landen en gebieden overzee				1	
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	32	42	40	68	60
Buitenlands en veiligheidsbeleid				2	1
Burgerschap van de Unie				1	
Consumentenbescherming	1				2
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	1	6	9	6	4
Economisch en monetair beleid	3	2	1	13	9
Economische, sociale en territoriale samenhang	9	12	14	1	6
Energie			1	3	1
Extern optreden van de Europese Unie	5		2		2
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude)		2			5
Fiscale bepalingen		2		2	1
Gemeenschappelijk visserijbeleid	5	9	2	15	3
Handelspolitiek	10	14	19	18	24
Harmonisatie van wetgevingen				13	
Industriebeleid					2
Institutioneel recht	36	41	35	33	58
Intellectuele en industriële eigendom	240	210	218	275	388
Landbouw	26	32	16	15	32
Mededinging	100	61	75	72	52
Milieu	22	8	6	10	18
Ondernemingsrecht					1
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport	1	1	1	2	
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	5	3	4	1	2
Overheidsopdrachten	15	24	21	18	22
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	4	1	6	3	9
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht		2	7	1	
Sociale politiek	5	1	4		
Sociale zekerheid van migrerende werknemers			1		
Steunmaatregelen van de staten	41	63	59	51	101
Toegang tot documenten	23	21	19	23	21
Toerisme			1	1	
Toetreding van nieuwe staten					1
Trans-Europese netwerken				1	
Vervoer	1	1		3	3
Volksgezondheid	3	2	4	10	15
Vrij verkeer van goederen			1		2
Vrij verkeer van kapitaal					2
Vrij verkeer van personen	2	1			1
Vrij verrichten van diensten	3	2		1	
Vrijheid van vestiging					1
Totaal EG-Verdrag/VWEU	**599**	**574**	**576**	**673**	**851**
Totaal EGKS-Verdrag			**1**		
Totaal EGA-Verdrag	**1**				
Ambtenarenstatuut	34	33	40	46	37
Bijzondere procedures	80	81	85	95	99
TOTAAL-GENERAAL	**714**	**688**	**702**	**814**	**987**

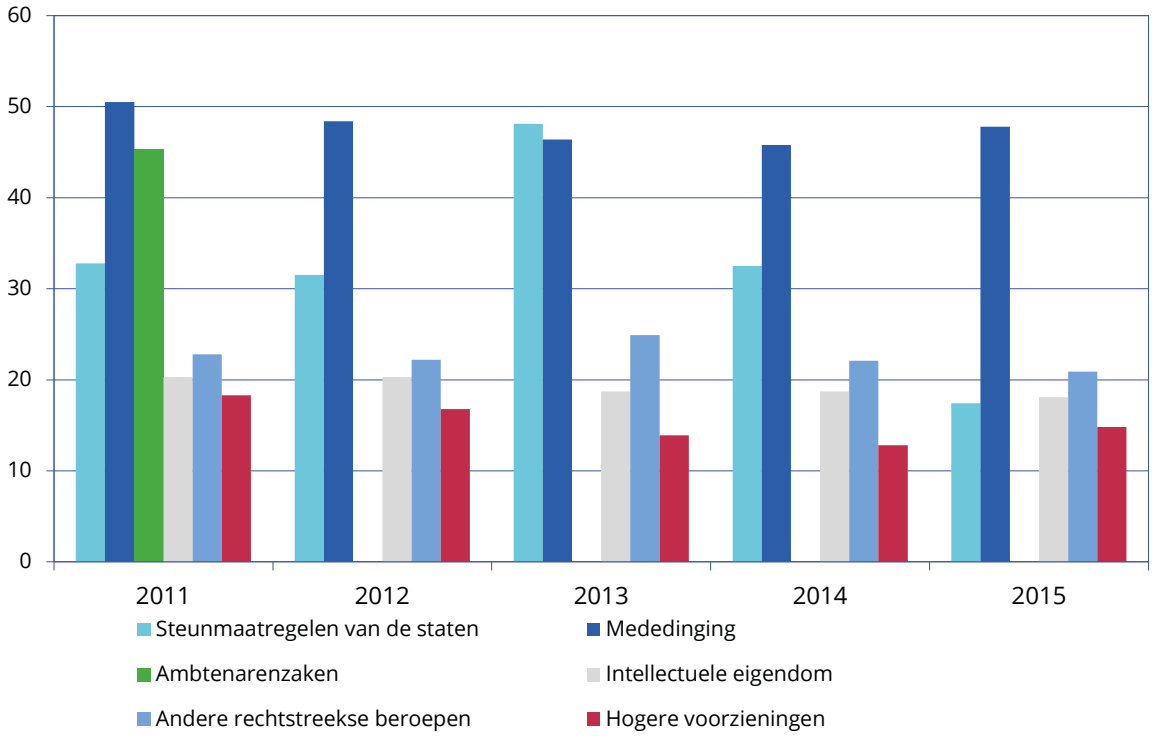
8. AFGEDANE ZAKEN — RECHTSPREKENDE FORMATIE (2011-2015)

	2011			2012			2013			2014			2015		
	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal	Arresten	Beschikkingen	Totaal
Kamer voor hogere voorzieningen	15	16	31	17	23	40	13	47	60	21	32	53	23	14	37
President van het Gerecht		54	54		47	47		38	38		46	46		44	44
Kamers van 5 rechters	19	6	25	9		9	7	1	8	9	7	16	8	3	11
Kamers van 3 rechters	359	245	604	328	264	592	378	218	596	398	301	699	538	348	886
Alleensprekend rechter													1	8	9
Totaal	**393**	**321**	**714**	**354**	**334**	**688**	**398**	**304**	**702**	**428**	**386**	**814**	**570**	**417**	**987**

9. AFGEDANE ZAKEN — PROCESDUUR IN MAANDEN (2011-2015)[1]

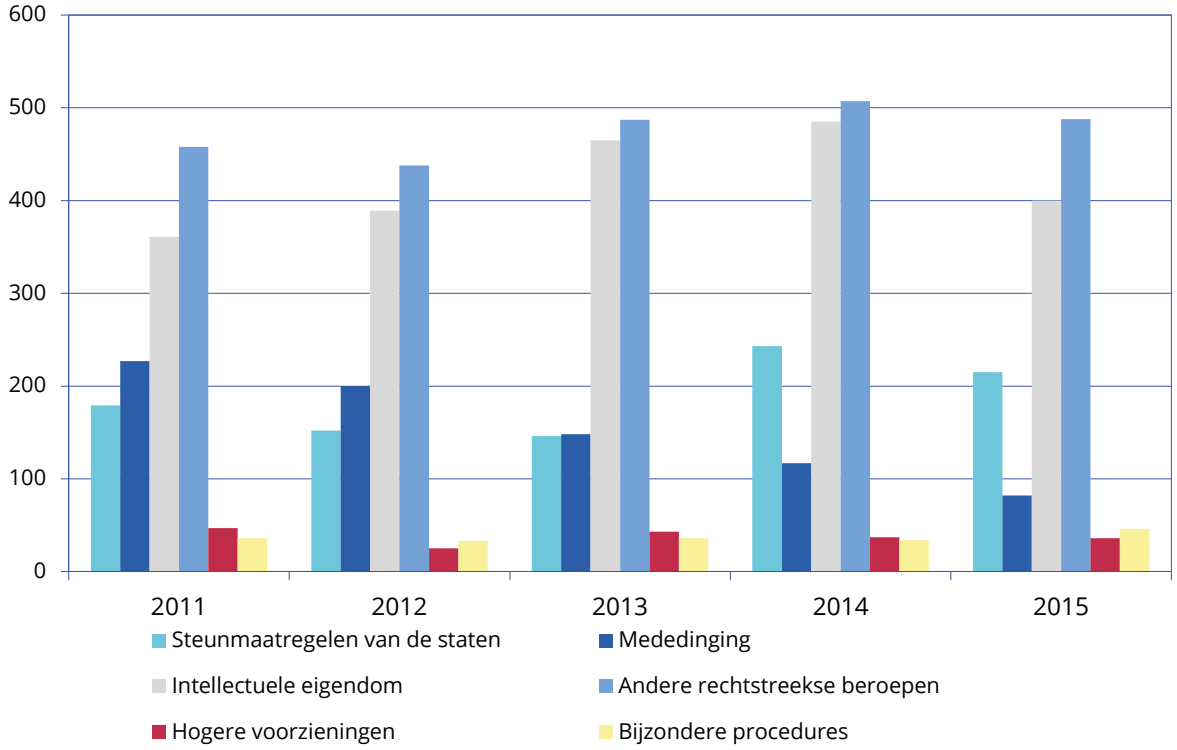
(ARRESTEN EN BESCHIKKINGEN)

	2011	2012	2013	2014	2015
Steunmaatregelen van de staten	32,8	31,5	48,1	32,5	17,4
Mededinging	50,5	48,4	46,4	45,8	47,8
Ambtenarenzaken	45,3				
Intellectuele eigendom	20,3	20,3	18,7	18,7	18,1
Andere rechtstreekse beroepen	22,8	22,2	24,9	22,1	20,9
Hogere voorzieningen	18,3	16,8	13,9	12,8	14,8
Alle zaken	**26,7**	**24,8**	**26,9**	**23,4**	**20,6**

1 | Bij de berekening van de gemiddelde procesduur is geen rekening gehouden met zaken waarin een tussenarrest is gewezen, bijzondere procedures, hogere voorzieningen tegen beslissingen in kort geding of in interventie.
De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

10. OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN — AARD VAN DE PROCEDURES (2011-2015)

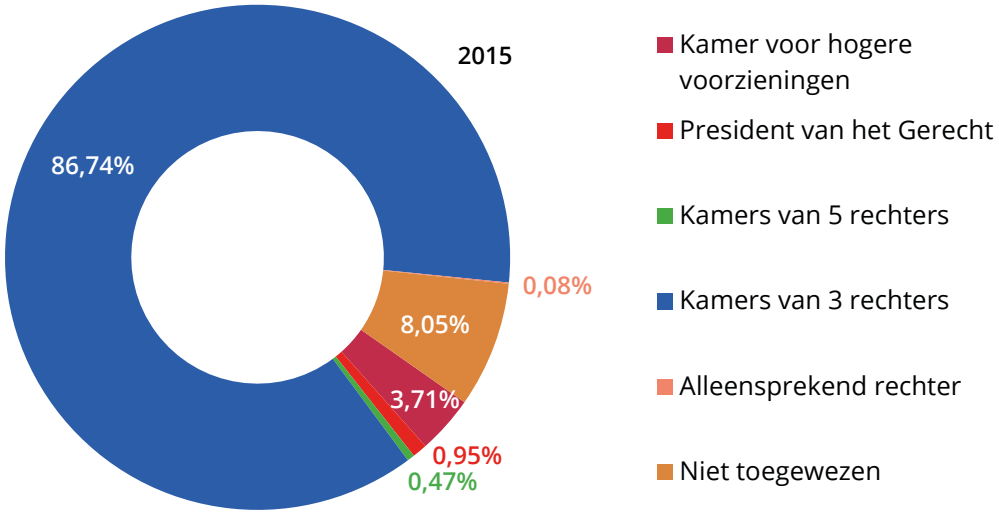

	2011	2012	2013	2014	2015
Steunmaatregelen van de staten	179	152	146	243	215
Mededinging	227	200	148	117	82
Intellectuele eigendom	361	389	465	485	400
Andere rechtstreekse beroepen	458	438	487	507	488
Hogere voorzieningen	47	25	43	37	36
Bijzondere procedures	36	33	36	34	46
Totaal	**1308**	**1237**	**1325**	**1423**	**1267**

11. OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN — ONDERWERP VAN HET BEROEP (2011-2015)

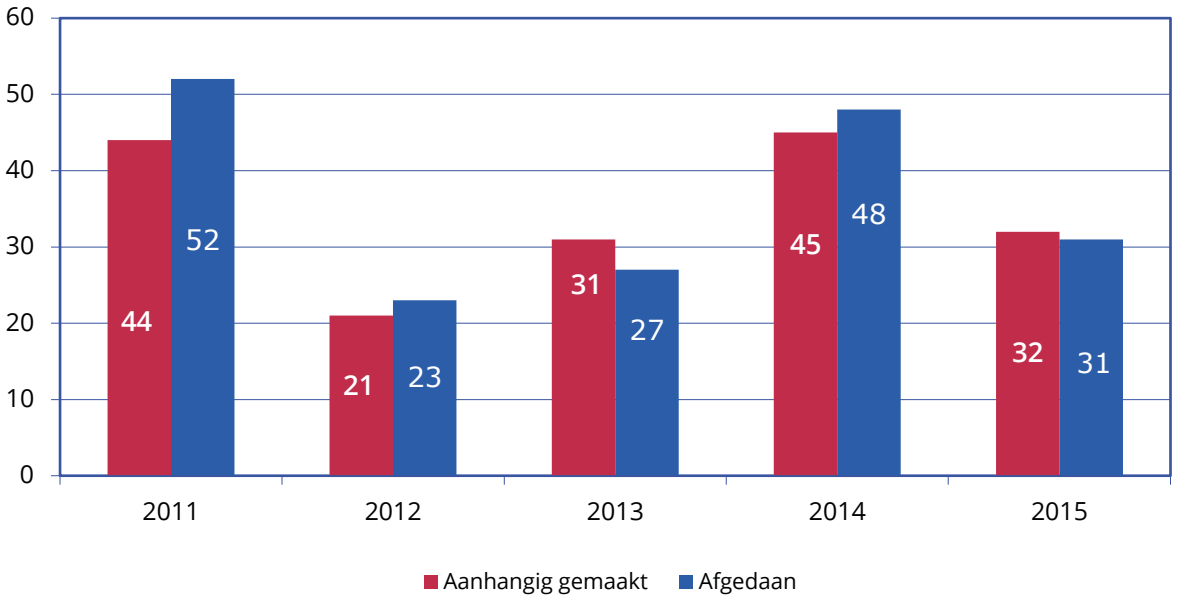
	2011	2012	2013	2014	2015
Arbitrage	18	15	13	17	30
Associatie van landen en gebieden overzee			1		
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	89	106	107	108	103
Buitenlands en veiligheidsbeleid	1	1	3	1	
Consumentenbescherming			1	2	2
Cultuur			1	1	1
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	15	15	7	9	5
Economisch en monetair beleid	3	4	18	9	3
Economische, sociale en territoriale samenhang	32	24	13	15	14
Energie	1	1	1	1	3
Extern optreden van de Europese Unie	2	3	1	3	2
Financiële bepalingen (begroting, financieel kader, eigen middelen, bestrijding van fraude)	2	1	1	5	7
Fiscale bepalingen	1		1		
Gemeenschappelijk visserijbeleid	25	16	17	5	2
Handelspolitiek	35	41	45	58	40
Harmonisatie van wetgevingen			13		1
Industriebeleid				2	
Institutioneel recht	41	41	50	84	79
Intellectuele en industriële eigendom	361	389	465	485	400
Landbouw	61	40	51	51	56
Mededinging	227	200	148	117	82
Milieu	18	13	18	18	5
Ondernemingsrecht				1	1
Onderwijs, beroepsopleiding, jeugd en sport	1	1	2		3
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	7	7	8	9	17
Overheidsopdrachten	43	42	36	34	35
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	7	8	14	14	10
Ruimte van vrijheid, veiligheid en recht	3	1			
Sociale politiek	4	4		1	1
Steunmaatregelen van de staten	178	151	146	243	215
Toegang tot documenten	40	37	38	32	59
Toerisme			1		
Toetreding van nieuwe staten			1	1	
Trans-Europese netwerken			3	2	2
Vervoer	1		5	3	
Volksgezondheid	5	15	16	17	4
Vrij verkeer van personen	1				
Vrij verrichten van diensten	1				
Vrijheid van vestiging				1	
Totaal EG-Verdrag/VWEU	**1223**	**1176**	**1245**	**1349**	**1182**
Totaal EGKS-Verdrag	**1**	**1**			
Ambtenarenstatuut	48	27	44	40	39
Bijzondere procedures	36	33	36	34	46
TOTAAL-GENERAAL	**1308**	**1237**	**1325**	**1423**	**1267**

12. OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN — RECHTSPREKENDE FORMATIE (2011-2015)

	2011	2012	2013	2014	2015
Kamer voor hogere voorzieningen	52	40	51	37	47
President van het Gerecht	2	1	1	1	12
Kamers van 5 rechters	16	10	12	15	6
Kamers van 3 rechters	1134	1123	1146	1272	1099
Alleensprekend rechter					1
Niet toegewezen	104	63	115	98	102
Totaal	**1308**	**1237**	**1325**	**1423**	**1267**

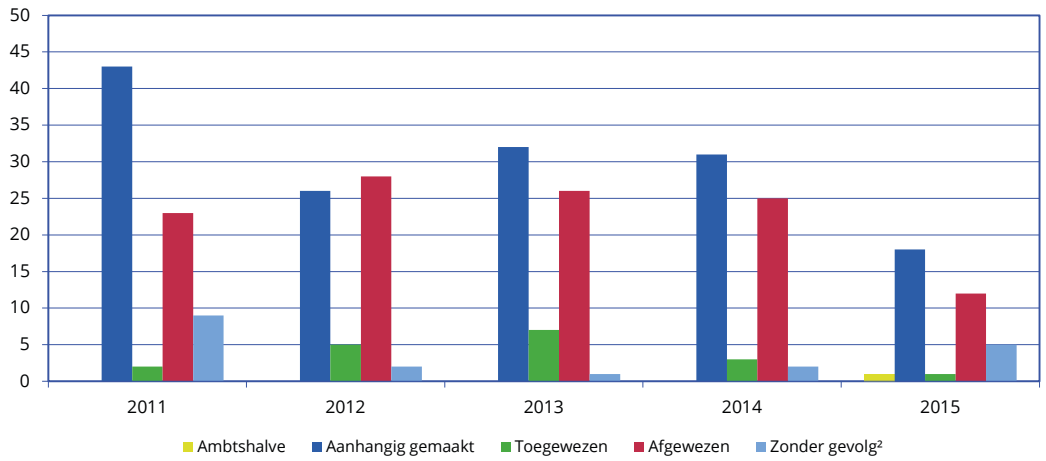
13. DIVERSEN — KORT GEDINGEN (2011-2015)

Verdeling in 2015

	Aanhangig gemaakte kort gedingen	Afgedane kort gedingen	Uitspraak		
			Toewijzing	Doorhaling/ Afdoening zonder beslissing	Afwijzing
Beperkende maatregelen (Extern optreden)	4	4			4
Consumentenbescherming	1	1			1
Economisch en monetair beleid	1	1			1
Energie	1	1			1
Institutioneel recht	2	2		1	1
Landbouw	6	4			4
Mededinging	2	2	1		1
Milieu	2	1			1
Overheidsopdrachten	5	7		3	4
Registratie en beoordeling van en autorisatie en beperkingen ten aanzien van chemische stoffen (REACH-verordening)	3	3			3
Steunmaatregelen van de staten		2			2
Toegang tot documenten	4	2	2		
Vrij verkeer van kapitaal	1	1			1
Totaal	**32**	**31**	**3**	**4**	**24**

14. DIVERSEN — VERSNELDE PROCEDURES (2011-2015)[1]

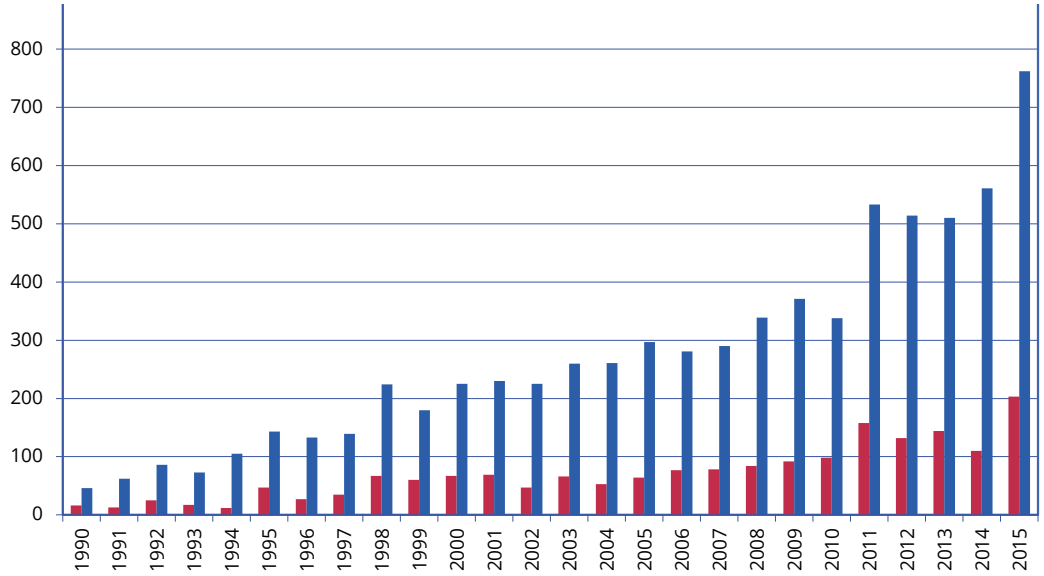

	2011					2012					2013					2014					2015				
	Ambtshalve	**Aanhangig gemaakt**	Uitspraak			**Ambtshalve**	**Aanhangig gemaakt**	Uitspraak			**Ambtshalve**	**Aanhangig gemaakt**	Uitspraak			**Ambtshalve**	**Aanhangig gemaakt**	Uitspraak			**Ambtshalve**	**Aanhangig gemaakt**	Uitspraak		
			Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg²			Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg²			Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg²			Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg²			Toegewezen	Afgewezen	Zonder gevolg²
Ambtenarenstatuut																						1		1	
Beperkende maatregelen (Extern optreden)		30	2	12	7		10	4	16			4		4			9		9			4		4	
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief							1		1																
Economisch en monetair beleid																						1		1	
Economische, sociale en territoriale samenhang							1		1																
Energie												1		1											
Extern optreden van de Europese Unie																						1		1	
Handelspolitiek		3		2			3		2			15	2	14	1										
Institutioneel recht		1			1		1		1								1			1		2			**2**
Landbouw												1		1								1		1	
Mededinging		4		4			2		2			2		2			1		1						
Milieu		2		2								5	5				1						1		
Overheidsopdrachten												2		1			1		2		1	1	**1**		**1**
Sociale politiek		1			1																				
Steunmaatregelen van de staten				2			2			2							13	2	10			3		2	
Toegang tot documenten		2		1			1		2			1		1			2		2			2		2	
Volksgezondheid							5	1	3			1		2			3	1	1	1					
Vrij verkeer van kapitaal																						2			**2**
Totaal		**43**	**2**	**23**	**9**		**26**	**5**	**28**	**2**		**32**	**7**	**26**	**1**		**31**	**3**	**25**	**2**	**1**	**18**	**2**	**12**	**5**

1| Tot versnelde behandeling van een zaak voor het Gerecht kan op verzoek van een hoofdpartij en, sinds 1 juli 2015, ambtshalve door het Gerecht worden overgegaan.

2| Tot de categorie „zonder gevolg" behoren de zaken waarin het verzoek is ingetrokken, afstand van instantie is gedaan of het beroep bij beschikking is afgedaan alvorens uitspraak is gedaan over het verzoek om versnelde behandeling.

15. DIVERSEN — BESLISSINGEN VAN HET GERECHT WAARTEGEN BIJ HET HOF VAN JUSTITIE HOGERE VOORZIENING IS INGESTELD (1990-2015)

	Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld[1]	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld
1990	16	46	35%
1991	13	62	21%
1992	25	86	29%
1993	17	73	23%
1994	12	105	11%
1995	47	143	33%
1996	27	133	20%
1997	35	139	25%
1998	67	224	30%
1999	60	180	33%
2000	67	225	30%
2001	69	230	30%
2002	47	225	21%
2003	66	260	25%
2004	53	261	20%
2005	64	297	22%
2006	77	281	27%
2007	78	290	27%
2008	84	339	25%
2009	92	371	25%
2010	98	338	29%
2011	158	533	30%
2012	132	514	26%
2013	144	510	28%
2014	110	561	20%
2015	203	762	27%

1 | Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld — arresten, beschikkingen in kort geding, beschikkingen tot afwijzing van interventie en beschikkingen waardoor een procedure anders wordt beëindigd dan door doorhaling of verwijzing — waarvoor de termijn voor het instellen van hogere voorziening is verstreken of waartegen hogere voorziening is ingesteld.

16. DIVERSEN — VERDELING VAN DE BIJ HET HOF VAN JUSTITIE INGESTELDE HOGERE VOORZIENINGEN VOLGENS DE AARD VAN DE PROCEDURE (2011-2015)

	2011			2012			2013			2014			2015		
	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	**Percentage hogere voorzieningen**	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	**Percentage hogere voorzieningen**	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	**Percentage hogere voorzieningen**	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	**Percentage hogere voorzieningen**	Beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Hogere voorziening mogelijk	**Percentage hogere voorzieningen**
Steunmaatregelen van de staten	10	37	**27%**	18	52	**35%**	16	52	**31%**	15	77	**19%**	22	75	**29%**
Mededinging	49	90	**54%**	24	60	**40%**	28	73	**38%**	15	44	**34%**	32	61	**52%**
Ambtenarenzaken	1	1	**100%**												
Intellectuele eigendom	39	201	**19%**	41	190	**22%**	38	183	**21%**	33	209	**16%**	64	334	**19%**
Andere rechtstreekse beroepen	59	204	**29%**	47	208	**23%**	62	202	**31%**	47	231	**20%**	85	290	**29%**
Hogere voorzieningen			**0%**		2	**0%**								2	
Bijzondere procedures			**0%**		2	**100%**									
Totaal	158	533	**30%**	132	514	**26%**	144	510	**28%**	110	561	**20%**	203	762	**27%**

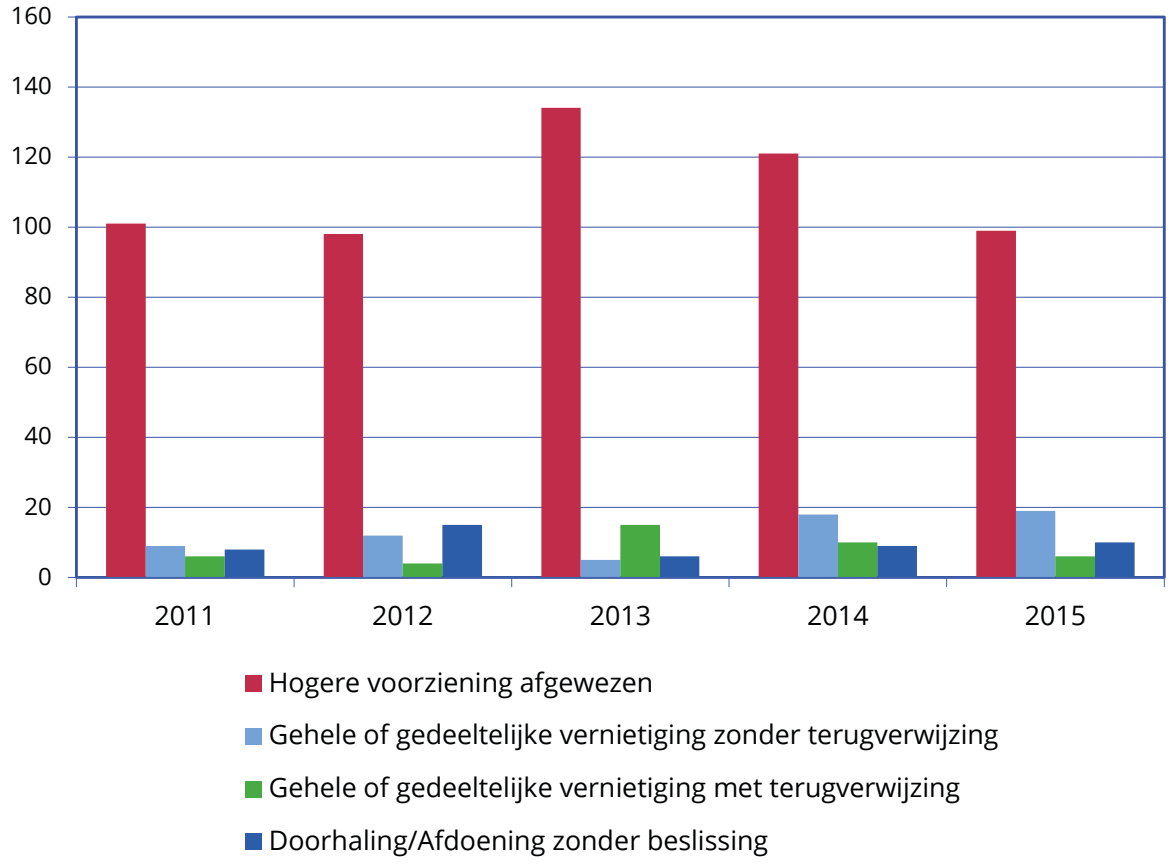
17. DIVERSEN — UITSPRAKEN VAN HET HOF VAN JUSTITIE IN HOGERE VOORZIENING (2015)

(ARRESTEN EN BESCHIKKINGEN)

	Hogere voorziening afgewezen	Gehele of gedeeltelijke vernietiging zonder terugverwijzing	Gehele of gedeeltelijke vernietiging met terugverwijzing	Doorhaling/ Afdoening zonder beslissing	Totaal
Arbeid	1				1
Beginselen van het recht van de Unie	1				1
Buitenlands en veiligheidsbeleid	6				6
Burgerschap van de Unie	1				1
Douane-unie en gemeenschappelijk douanetarief	5				5
Economisch en monetair beleid	1				1
Economische, sociale en territoriale samenhang	1	3			4
Energie			1		1
Gemeenschappelijk visserijbeleid	1				1
Handelspolitiek	1		1		2
Institutioneel recht	10	1	1	4	16
Intellectuele en industriële eigendom	31		2	3	36
Landbouw	4	3			7
Mededinging	14	3		2	19
Milieu	1	5			6
Onderzoek, technologische ontwikkeling en ruimte	1				1
Overheidsopdrachten	3	1			4
Steunmaatregelen van de staten	12	1	1	1	15
Toegang tot documenten	1	2			3
Volksgezondheid	3				3
Vrij verrichten van diensten	1				1
Totaal	**99**	**19**	**6**	**10**	**134**

18. DIVERSEN — UITSPRAKEN VAN HET HOF VAN JUSTITIE IN HOGERE VOORZIENING (2011-2015)

(ARRESTEN EN BESCHIKKINGEN)

	2011	2012	2013	2014	2015
Hogere voorziening afgewezen	101	98	134	121	99
Gehele of gedeeltelijke vernietiging zonder terugverwijzing	9	12	5	18	19
Gehele of gedeeltelijke vernietiging met terugverwijzing	6	4	15	10	6
Doorhaling/Afdoening zonder beslissing	8	15	6	9	10
Totaal	**124**	**129**	**160**	**158**	**134**

19. DIVERSEN — ALGEMENE ONTWIKKELING (1989-2015)

(AANHANGIG GEMAAKTE, AFGEDANE, AANHANGIGE ZAKEN)

	Aanhangig gemaakte zaken[1]	Afgedane zaken[2]	Aanhangige zaken op 31 december
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1117
1998	238	348	1007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1174
2005	469	610	1033
2006	432	436	1029
2007	522	397	1154
2008	629	605	1178
2009	568	555	1191
2010	636	527	1300
2011	722	714	1308
2012	617	688	1237
2013	790	702	1325
2014	912	814	1423
2015	831	987	1267
Totaal	**12483**	**11216**	

1 | 1989: overdracht van 153 zaken door het Hof van Justitie naar het pas opgerichte Gerecht.
1993: overdracht van 451 zaken door het Hof van Justitie wegens de eerste uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.
1994: overdracht van 14 zaken door het Hof van Justitie wegens de tweede uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.
2004-2005: overdracht van 25 zaken door het Hof van Justitie wegens de derde uitbreiding van de bevoegdheden van het Gerecht.

2 | 2005-2006: overdracht van 118 zaken door het Gerecht naar het pas opgerichte Gerecht voor ambtenarenzaken.

HOOFDSTUK III
HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN

A | WERKZAAMHEDEN VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN IN 2015

Door president **Sean VAN RAEPENBUSCH**

Uit de gerechtelijke statistieken van het Gerecht voor ambtenarenzaken voor 2015 blijkt dat het aantal ingestelde beroepen (167) hoger is dan in het voorgaande jaar (157). Het aantal in 2015 afgesloten zaken (152) is gelijk aan dat van het voorgaande jaar.

Het aantal aanhangige zaken bedroeg 231 op 31 december 2015 tegen 216 in 2014. Opgemerkt zij echter dat het Gerecht voor ambtenarenzaken in die laatste twee jaren het onderzoek heeft moeten schorsen van een groot aantal zaken betreffende, ten eerste, de overdracht van eerder verworven pensioenrechten naar de pensioenregeling van de Europese Unie en, ten tweede, de tenuitvoerlegging van de hervorming van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie (hierna: „Statuut") en van de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Unie (hierna: „RAP")[1], en wel in afwachting van beslissingen van het Gerecht van de Europese Unie. Hoewel de schorsing van het onderzoek van de 54 beroepen betreffende de overdracht van pensioenrechten is opgeheven naar aanleiding van de arresten die het Gerecht van de Europese Unie op 13 oktober 2015 heeft gewezen, waren 23 van dat soort zaken nog steeds geschorst op 31 december 2015, evenals 28 zaken in verband met de hervorming van het Statuut en de RAP. Met andere, om diverse redenen geschorste zaken, bedroeg het totale aantal geschorste zaken aan het eind van het jaar 69, dat wil zeggen bijna 30 % van het aantal aanhangige zaken.

De gemiddelde duur van de procedure, duur van de eventuele schorsing niet inbegrepen, is gedaald van 12,7 maanden in 2014 naar 12,1 maanden in 2015. Deze duur bedroeg 14,7 maanden in 2013.

In de loop van de betrokken periode heeft de president van het Gerecht voor ambtenarenzaken voorts 2 beschikkingen in kort geding gegeven. Dit cijfer bevestigt de afname op lange termijn van het aantal verzoeken om voorlopige maatregelen in ambtenarenzaken, aangezien het 11 in 2012, 3 in 2013 en 5 in 2014 bedroeg.

Uit de gerechtelijke statistieken voor 2015 blijkt eveneens dat, zonder rekening te houden met een terugverwijzing na heroverweging, 35 hogere voorzieningen bij het Gerecht van de Europese Unie zijn ingesteld tegen 33 beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken, hetgeen ongeveer hetzelfde aantal is als in 2014 (36). De aldus betwiste 33 beslissingen vormen slechts 28,21 % van het aantal voor beroep vatbare beslissingen die het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft gewezen, tegen 36,36 % in 2014 en 38,89 % in 2013. Bovendien zijn 22 van de 37 in 2015 behandelde hogere voorzieningen afgewezen en zijn 14 geheel of ten dele toegewezen; 7 van de zaken die tot een vernietiging hebben geleid zijn overigens terugverwezen. Eén hogere voorziening is doorgehaald. Opgemerkt zij dat 7 vernietigingen, dus de helft van de toegewezen hogere voorzieningen, voortkwamen uit een verschil in uitlegging tussen het Gerecht voor ambtenarenzaken en het Gerecht van de Europese Unie op slechts twee gebieden: dat van overeenkomsten in de zin van de RAP en dat van de overdracht van pensioenrechten.

Voorts zijn 14 zaken afgesloten met een minnelijke regeling krachtens het Reglement voor de procesvoering, tegen 12 in het voorgaande jaar. Dit betekent het beste resultaat ooit dat het Gerecht voor ambtenarenzaken in dat opzicht heeft verkregen.

Hieronder zal worden ingegaan op de meest significante beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken.

1 | Verordening (EU, Euratom) nr. 1023/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 tot wijziging van het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie en de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Europese Unie (PB L 287, blz. 15).

I. PROCEDURELE KWESTIES

Volgens artikel 91, lid 1, van het Statuut moet het beroep, niettegenstaande een klachtprocedure, in beginsel worden gericht tegen het oorspronkelijke bezwarende besluit. In die context bepaalt de rechtspraak dat het beroep, zelfs indien het formeel gericht is tegen de afwijzing van de klacht, tot gevolg heeft dat bij de rechter beroep wordt ingesteld tegen het bezwarend besluit waartegen de klacht is ingediend, behoudens het geval waarin de afwijzing van de klacht een andere strekking heeft dan die van het besluit waartegen die klacht is ingediend. In zijn beschikking van 15 juli 2015, ***De Esteban Alonso/Commissie*** (F-35/15, EU:F:2015:87, waartegen hogere voorziening is ingesteld), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken nochtans beklemtoond dat zelfs wanneer het beroep moet worden opgevat als ingesteld tegen de oorspronkelijke handeling, de precontentieuze procedure, gelet op het doel van de klacht, namelijk de administratie de gelegenheid bieden die handeling te herzien, een evolutief karakter heeft, zodat het tot aanstelling bevoegd gezag (hierna: „TABG") of het tot het aangaan van aanstellingsovereenkomsten bevoegd gezag (hierna: „TAOBG"), ofschoon het de klacht afwijst, toch ertoe gebracht kan worden om de motivering te wijzigen op basis waarvan het de bestreden handeling had vastgesteld, en dit zelfs wanneer in de klacht geen nieuw en wezenlijk element is aangevoerd. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft derhalve geoordeeld dat het beroep, ook al moet het worden aangemerkt als gericht tegen de oorspronkelijke handeling, moet worden gelezen in het licht van het besluit tot afwijzing van de klacht.

II. TEN GRONDE

ALGEMENE VOORWAARDEN VOOR DE GELDIGHEID VAN HANDELINGEN

1. HANDVEST VAN DE GRONDRECHTEN VAN DE EUROPESE UNIE

In zijn arrest van 30 juni 2015, ***Petsch/Commissie*** (F-124/14, EU:F:2015:69), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken vastgesteld dat het recht op informatie en raadpleging van werknemers en het recht op collectieve onderhandelingen, zoals neergelegd in de artikelen 27 respectievelijk 28 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, weliswaar van toepassing kunnen zijn in de betrekkingen tussen de instellingen van de Unie en hun personeelsleden, doch dat het Unierecht de uitoefening ervan dient te regelen, overeenkomstig de bewoordingen van die artikelen. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft dienaangaande geoordeeld dat algemene uitvoeringsbepalingen (hierna: „AUB") een vorm van de regeling van die uitoefening kan zijn doordat zij in het Unierecht preciseren in welke gevallen en onder welke voorwaarden die rechten van toepassing kunnen zijn.

2. HIËRARCHIE VAN NORMEN

Uit de arresten van het Gerecht voor ambtenarenzaken van 30 juni 2015, ***Petsch/Commissie*** (EU:F:2015:69), en 8 juli 2015, ***DP/ACER*** (F-34/14, EU:F:2015:82), blijkt dat wanneer een instelling of agentschap bevoegd is om in het kader van artikel 110, eerste alinea, van het Statuut AUB vast te stellen ter aanvulling of uitvoering van de hiërarchisch hogere en dwingende bepalingen van het Statuut of de RAP, het bevoegd gezag noch contra legem kan gaan, met name door de vaststelling van bepalingen waarvan de toepassing strijdig zou zijn met de statutaire bepalingen of waardoor die bepalingen elke nuttige werking verliezen, noch is vrijgesteld van de

eerbiediging van de algemene rechtsbeginselen. De AUB kunnen namelijk criteria geven die de administratie kunnen leiden bij de uitoefening van haar discretionaire bevoegdheid of die de strekking kunnen preciseren van statutaire bepalingen die onduidelijk zijn. Zij kunnen echter niet de werkingssfeer van het Statuut of de RAP beperken noch voorzien in regels die afwijken van de bepalingen van hogere rang daarvan of van de algemene rechtsbeginselen.

3. RECHT OM TE WORDEN GEHOORD

In het kader van zijn onderzoek van de voorwaarden waaronder de schending van het recht om te worden gehoord een wezenlijk vormvoorschrift vormt en de nietigverklaring van het bestreden besluit rechtvaardigt, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest van 9 september 2015, ***De Loecker/EDEO*** (F-28/14, EU:F:2015:101), en 8 oktober 2015, ***DD/FRA*** (F-106/13 en F-25/14, EU:F:2015:118, waartegen hogere voorziening is ingesteld), de rechtspraak toegepast volgens welke het nodig is om te onderzoeken of de procedure, bij gebreke van die onregelmatigheid, een andere uitkomst had kunnen hebben. In de zaak *De Loecker/EDEO* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat dit niet het geval was, na te hebben vastgesteld dat de verzoeker was aangeworven als hoofd van een delegatie, dat hij blijk had gegeven van ernstige nalatigheden bij het leiden van die delegatie, hetgeen tot gevolg had gehad dat het TAOBG het vertrouwen in zijn leidinggevende capaciteiten had verloren, en, ten slotte, dat hij door de Europese Dienst voor extern optreden (hierna: „EDEO") in het kader van de vaststelling van een eerder besluit tot overplaatsing naar het hoofdkantoor van EDEO was gehoord over zijn nalatigheden. In de zaak *DD/FRA* heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken echter gepreciseerd dat het, gelet op het fundamentele karakter van de eerbiediging van het recht om te worden gehoord zoals neergelegd in artikel 41, lid 2, onder a), van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie, de taak was van de verwerende partij, die het bestreden besluit heeft vastgesteld en daardoor meer kennis heeft van de elementen die tot de vaststelling ervan hebben geleid, om aan te tonen dat zij, zelfs al was de verzoeker conform de regels gehoord, geen ander besluit had kunnen nemen. Dat arrest kan worden vergeleken met het arrest van 16 december 2015, ***DE/EMA*** (F-135/14, EU:F:2015:152) waarbij het Gerecht voor ambtenarenzaken een besluit om de verzoeker op non-actief te plaatsen nietig heeft verklaard wegens schending van het recht om te worden gehoord, na te hebben vastgesteld dat het niet kon uitsluiten dat het TAOBG, indien de betrokkene was gehoord, een ander besluit had kunnen nemen om hem in dienst te houden, aangezien het Europees Geneesmiddelenbureau (EMA) geen enkel bewijselement had overgelegd om te kunnen vaststellen dat het hoe dan ook het bestreden besluit zou hebben genomen, en de verzoeker had betoogd dat hij het TAOBG erop had kunnen wijzen dat het zich op een onjuiste interpretatie van de feiten baseerde.

Voort heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in het arrest van 8 oktober 2015, ***DD/FRA*** (F-106/13 en F-25/14, EU:F:2015:118, waartegen hogere voorziening is ingesteld), geoordeeld dat de administratie, wanneer is vastgesteld dat de rechten van verweer van de verzoeker zijn geschonden, niet kan stellen dat deze achteraf nochtans zijn geëerbiedigd in het kader van de klachtprocedure zoals voorzien in artikel 90, lid 2, van het Statuut. Een op grond van deze bepaling ingediende klacht heeft immers niet tot gevolg dat de tenuitvoerlegging van het bestreden besluit wordt opgeschort, zodat dat besluit ondanks de klacht rechtstreekse negatieve gevolgen voor de positie van de verzoeker heeft gehad, terwijl hij vooraf geen invloed op dat besluit heeft kunnen uitoefenen.

4. FORMELE MOTIVERING

In een arrest van 18 november 2015, ***Diamantopulos/EDEO*** (F-30/15, EU:F:2015:138), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken gewezen op het feit dat het belangrijkste doel van de motivering is het risico van willekeur te verkleinen door de administratie te dwingen haar betoog in een samenhangend geheel te organiseren en haar aldus ertoe te bewegen om haar standpunt en de strekking van haar besluit te rationaliseren op basis van relevante, ondubbelzinnige, niet-tegenstrijdige en toereikende argumenten.

5. KENNELIJKE BEOORDELINGSFOUT

In zijn arrest van 18 mei 2015, ***Bischoff/Commissie*** (F-36/14, EU:F:2015:48), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken de gelegenheid gehad om te herinneren aan zijn vroegere rechtspraak dat een fout alleen als een kennelijke fout kan worden aangemerkt, wanneer deze gemakkelijk te herkennen is aan de hand van criteria waarvan de wetgever de uitoefening van de ruime beoordelingsbevoegdheid door de administratie afhankelijk heeft willen stellen. Om vast te stellen dat er bij de beoordeling van de feiten een kennelijke fout is gemaakt die de nietigverklaring van een besluit kan rechtvaardigen, moeten de door de verzoekende partij te leveren bewijselementen derhalve volstaan om de plausibiliteit weg te nemen van de beoordeling van de feiten door de administratie in haar besluit. Met andere woorden, het middel ontleend aan een kennelijke fout moet worden afgewezen indien de betrokken beoordeling ondanks de door de verzoekende partij aangevoerde elementen nog steeds waarheidsgetrouw of geldig kan worden geacht.

6. UITVOERING VAN EEN EERDER ARREST HOUDENDE NIETIGVERKLARING

Om aan een arrest houdende nietigverklaring te voldoen moet de instelling waarvan de handeling nietig is verklaard volgens de rechtspraak niet alleen het dictum van het arrest naleven, maar eveneens de rechtsoverwegingen die daartoe hebben geleid en er de noodzakelijke steun aan bieden. In zijn arrest van 18 november 2015, ***Diamantopulos/EDEO*** (F-30/15, EU:F:2015:138), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken bovendien beklemtoond dat, ten eerste, de maatregelen die de uitvoering van een arrest houdende nietigverklaring meebrengt eveneens in overeenstemming moeten zijn met alle bepalingen van het Unierecht, met name het Statuut zoals uitgelegd door de rechtspraak, en, ten tweede, arresten houdende nietigverklaring moeten worden uitgevoerd overeenkomstig het beginsel van goede trouw waaraan het optreden van de administratie steeds onderworpen is.

In datzelfde arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken voorts geoordeeld dat het hierboven genoemde belangrijkste doel van de motiveringsplicht en de verplichtingen die krachtens artikel 266 VWEU op de administratie rusten wanneer één van haar handelingen wegens ontoereikende motivering nietig is verklaard, haar twee opeenvolgende verplichtingen opleggen. Allereerst moet de administratie in het licht van de rechtsoverwegingen die de noodzakelijke steun aan het arrest houdende nietigverklaring bieden overgaan tot een effectief heronderzoek van de redenen die, ook al waren deze niet uiteengezet in het nietig verklaarde besluit, toch daaraan ten grondslag konden liggen. Vervolgens moet de administratie de aldus heronderzochte redenen verwoorden in de motivering van het besluit dat in de plaats dient te komen van het nietig verklaarde besluit.

RECHTEN EN VERPLICHTINGEN VAN DE AMBTENAREN EN FUNCTIONARISSEN

1. BIJSTANDSPLICHT

In een beschikking van 15 juli 2015, ***De Esteban Alonso/Commissie*** (F-35/15, EU:F:2015:87, waartegen hogere voorziening is ingesteld), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken kunnen herinneren aan het doel van de in artikel 24 van het Statuut voorziene bijstandsplicht. Dit doel bestaat erin de ambtenaren en functionarissen zekerheid te geven voor het heden en voor de toekomst, zodat zij, in het algemeen belang van de dienst, beter hun werkzaamheden kunnen verrichten. De bijstandsplicht van een instelling beoogt dus zowel de bescherming van haar personeel als die van haar eigen belangen en berust derhalve op de aanname van gemeenschappelijke belangen. Bijgevolg heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in herinnering gebracht

dat de bijstandsplicht ambtenaren de bescherming, door hun instelling, beoogt te bieden tegen handelingen van derden, en niet tegen handelingen van de instelling zelf, waarvan de controle onder de andere bepalingen van het Statuut valt. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft hieruit afgeleid dat de verzoeker zich niet kon beroepen op artikel 24 van het Statuut teneinde de Commissie te vragen om hem de kosten te vergoeden die hij voor zijn verdediging in een lopende strafprocedure had gemaakt waarin de instelling als civiele partij een tegengesteld belang had.

2. INTIMIDATIE

In een arrest van 26 maart 2015, ***CW/Parlement*** (F-124/13, EU:F:2015:23), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat de ambtenaar niet noodzakelijkerwijs eerst een raadgevend comité over psychisch geweld moet inschakelen alvorens een verzoek om bijstand in de zin van artikel 24 van het Statuut te kunnen indienen onder de voorwaarden voorzien in de artikelen 90 en 91 van dat Statuut, en dit zelfs al is deze raadpleging in bepaalde gevallen wenselijk, met name met het oog op een mediatie.

Voorts heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest van 6 oktober 2015, ***CH/Parlement*** (F-132/14, EU:F:2015:115), waarin het om een lid van het Europees Parlement ging, geoordeeld dat wanneer bij het gezag onder regelmatige omstandigheden een verzoek om bijstand is ingediend op een moment waarop zowel de functionaris als het betrokken Parlementslid hun respectieve werkzaamheden binnen de instelling uitoefenden en er sprake is van aanwijzingen die ernstige twijfel kunnen doen ontstaan over het bestaan van psychisch geweld, dat gezag verplicht is om een administratief onderzoek in te stellen teneinde de feiten vast te stellen en dit onderzoek volledig af te ronden, zelfs nadat het betrokken lid of de betrokken functionaris de instelling heeft verlaten. Komen de feiten vast te staan, dan moeten de conclusies van het onderzoek dienen om te bepalen welke maatregelen adequaat zijn om in het onderhavige geval uitkomst te bieden en om te vermijden dat een soortgelijke situatie zich in de toekomst opnieuw voordoet. Het Gerecht heeft eveneens opgemerkt dat het onderzoek het slachtoffer van nut kan zijn bij zijn poging om een vergoeding van de mogelijke schade te krijgen en dat het, in het omgekeerde geval wanneer de conclusies van het onderzoek de beschuldigingen van het vermeende slachtoffer ontkrachten, de beschuldigde persoon de mogelijkheid kan bieden om vergoeding te krijgen voor het onrecht dat hem door die beschuldigingen is aangedaan.

In datzelfde arrest van 6 oktober 2015, ***CH/Parlement*** (F-132/14, EU:F:2015:115), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken voorts geoordeeld dat de instelling alleen maatregelen kan treffen tegen de in een klacht wegens intimidatie bedoelde persoon indien uit de maatregelen van instructie met zekerheid blijkt dat de beschuldigde persoon blijk heeft gegeven van een gedraging die afbreuk doet aan de goede werking van de dienst of aan de waardigheid en de reputatie van het slachtoffer. Bovendien heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken gepreciseerd dat dit a fortiori geldt wanneer de beschuldigde persoon iemand is die een in de Verdragen voorzien verkiezingsmandaat vervult.

3. VERPLICHTINGEN VAN LOYALITEIT EN VAN EERBIEDIGING VAN DE WAARDIGHEID VAN HET AMBT

In een arrest van 26 maart 2015, ***CW/Parlement*** (F-124/13, EU:F:2015:23), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken ten slotte geoordeeld dat evenals de verzending door de hiërarchieke meerderen van berichten met kwetsende of vijandige woorden kan worden aangemerkt als een blijk van intimidatie in de zin van artikel 12 bis van het Statuut, de in artikel 11 van het Statuut bedoelde loyaliteitsplicht alsmede de krachtens artikel 12 van het Statuut op elke ambtenaar rustende verplichting om zich te onthouden van elke handeling of gedraging die afbreuk kan doen aan de waardigheid van zijn ambt, voor elke ondergeschikte de verplichting meebrengen om het gezag van zijn meerderen niet zonder reden ter discussie te stellen. In elk geval brengen die twee bepalingen de verplichting mee om zowel bij de verzending van e-mails met dergelijke beschuldigingen als bij de keuze van de geadresseerden ervan blijk te geven van mate en voorzichtigheid.

4. ZORGPLICHT

In zijn arrest van 18 mei 2015, ***Bischoff/Commissie*** (F-36/14, EU:F:2015:48), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken herinnerd aan de rechtspraak over de zorgplicht. Volgens die rechtspraak weerspiegelt de zorgplicht van de administratie jegens haar ambtenaren het evenwicht van de wederzijdse rechten en verplichtingen die het Statuut heeft geschapen in de betrekkingen tussen het openbaar gezag en de personeelsleden van de openbare dienst. Deze zorgplicht impliceert met name dat het gezag, wanneer het zich uitspreekt over de situatie van een ambtenaar of functionaris, alle elementen in aanmerking neemt die zijn besluit kunnen bepalen en dat het daarbij niet alleen rekening houdt met het belang van de dienst, maar eveneens met dat van de betrokken ambtenaar. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft er echter ook aan herinnerd dat de bescherming van de rechten en de belangen van de ambtenaren altijd haar grens moet vinden in de eerbiediging van de geldende regels.

LOOPBAAN VAN DE AMBTENAREN EN PERSONEELSLEDEN

1. AANWERVING

In zijn arrest van 6 oktober 2015, ***FE/Commissie*** (F-119/14, EU:F:2015:116, waartegen hogere voorziening is ingesteld), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat de aankondiging van een vergelijkend onderzoek haar doel zou worden ontnomen, indien het TABG een geslaagde kandidaat van de reservelijst kon schrappen door zich te beroepen op een toelatingsvoorwaarde of -modaliteit die noch in die aankondiging noch in het Statuut is opgenomen, of die in elk geval voorafgaande aan de vaststelling van die aankondiging niet op een toegankelijke wijze is bekendgemaakt dan wel noodzakelijkerwijs bekend is bij de jury en de betrokken kandidaten. De aankondiging van een vergelijkend onderzoek vormt immers het wettigheidkader van elke selectieprocedure voor de voorziening in een ambt bij de instellingen van de Unie, daar zij, onder voorbehoud van de bepalingen van hogere rang van het Statuut, ten eerste de verdeling regelt van de bevoegdheden tussen het TABG en de jury bij de organisatie en het verloop van de examens van het vergelijkend onderzoek en, ten tweede, de voorwaarden vaststelt voor de deelneming van de kandidaten, met name hun profiel en hun specifieke rechten en verplichtingen.

Voorts heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest ***Kakol/Commissie*** van 22 januari 2015 (F-1/14 en F-48/14, EU:F:2015:5, waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht van de Europese Unie) de rechtspraak toegepast dat wanneer de voorwaarden voor toelating tot deelneming in opeenvolgende aankondigingen van vergelijkende onderzoeken in identieke of soortgelijke bewoordingen zijn geformuleerd, een minder gunstige beoordeling van de diploma's van een kandidaat of van zijn beroepservaring dan die bij eerdere vergelijkende onderzoeken alleen mogelijk is voor zover de motivering van dat besluit die verschillende beoordeling duidelijk rechtvaardigt, waarbij die verplichting tot motivering echter alleen moet worden toegepast wanneer de betrokkene de jury heeft gewezen op het feit dat hij reeds tot een soortgelijk vergelijkend onderzoek was toegelaten. In die zaak heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat het betrokken vergelijkend onderzoek soortgelijk was aan een ander vergelijkend onderzoek waartoe de verzoekster reeds was toegelaten, en dit ondanks het feit dat het ene vergelijkend onderzoek betrekking had op een „uitbreiding", zodat hiervoor „een afwijkende regeling gold", terwijl het andere een „normaal" algemeen vergelijkend onderzoek was, hetgeen volgens de Commissie inhield dat de relevantie van de diploma's van de kandidaten niet op dezelfde wijze werd beoordeeld. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft dienaangaande vastgesteld dat de doelstellingen van een vergelijkend onderzoek volgen uit de omschrijving van de werkzaamheden die de geslaagde kandidaten moeten uitoefenen en niet uit de voorwaarde van nationaliteit waaraan die kandidaten moeten voldoen.

Met betrekking tot de proeftijd waartoe ambtenaren of personeelsleden verplicht kunnen worden, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest ***Murariu/EAVB*** (F-116/14, EU:F:2015:89) geoordeeld dat

de administratie, kort samengevat, een reeds in vaste dienst aangesteld ambtenaar die is geslaagd voor een vergelijkend onderzoek voor een hogere rang of een functionaris die na een proeftijd reeds senior functionaris is geworden, op grond van haar bevoegdheid om haar diensten te organiseren opnieuw mag verplichten om een proeftijd te verrichten, wanneer de belanghebbende een nieuw ambt moet vervullen dat een substantiële wijziging van de aard van zijn werkzaamheden inhoudt.

2. BEVORDERING

In zijn arresten van 18 maart 2015, ***Ribeiro Sinde Monteiro/EDEO*** (F-51/14, EU:F:2015:11, waartegen hogere voorziening is ingesteld), 22 september 2015, ***Silvan/Commissie*** (F-83/14, EU:F:2015:106, waartegen hogere voorziening is ingesteld), en 15 december 2015, ***Bonazzi/Commissie*** (F-88/15, EU:F:2015:150), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken eraan herinnerd dat het TABG met het oog op de bevordering van ambtenaren bevoegd is om de verdiensten te vergelijken volgens de procedure of de methode die het daartoe het meest geschikt acht, aangezien de instellingen niet verplicht zijn om een bepaald beoordelings- of bevorderingsstelsel in te voeren, gelet op de ruime beoordelingsmarge waarover zij beschikken om de doelstellingen van artikel 45 van het Statuut te verwezenlijken overeenkomstig hun eigen behoeften op het gebied van de organisatie en het beheer van hun personeel. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft in bovengenoemde arresten echter ook in herinnering gebracht dat de aldus aan het TABG toegekende bevoegdheid wordt beperkt door de noodzaak om de verdiensten zorgvuldig en onafhankelijk te vergelijken, in het belang van de dienst en overeenkomstig het beginsel van gelijke behandeling, en dat deze vergelijking derhalve moet plaatsvinden op basis van vergelijkbare bronnen van informatie en inlichtingen. In dit verband heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken gepreciseerd dat weliswaar niet kan worden gesteld dat artikel 43 van het Statuut het gebruik van een becijferde en analytische beoordeling verplicht stelt, doch dat de aan artikel 45 van het Statuut inherente verplichting om de verdiensten op gelijke voet en op basis van vergelijkbare informatie en inlichtingen te vergelijken, een procedure of methode verlangt waarmee de subjectiviteit als gevolg van de beoordelingen door verschillende beoordelaars kan worden geneutraliseerd. In het licht van deze uitgangspunten heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in de arresten ***Silvan/Commissie*** en ***Bonazzi/Commissie*** geoordeeld dat het door de Commissie ingevoerde bevorderingsstelsel, in tegenstelling tot het stelsel dat EDEO had ingevoerd en dat was omschreven in het arrest ***Ribeiro Sinde Monteiro/EDEO***, in overeenstemming was met de vereisten van het Statuut, aangezien uit de in het dossier opgenomen modellen van de beoordelingsrapporten bleek dat er sprake was van een zorgvuldige, gedegen en gestructureerde beoordeling op basis van identieke criteria en parameters, aan de hand waarvan alle betrokken ambtenaren uniform waren beoordeeld en aangezien de Commissie overtuigende aanwijzingen had verstrekt over de instructies en de opleiding die zij de beoordelaars had gegeven om de beoordeling en de bevordering op homogene wijze te doen plaatsvinden.

In het arrest van 22 september 2015, ***Silvan/Commissie*** (F-83/14, EU:F:2015:106, waartegen hogere voorziening is ingesteld), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken overigens gepreciseerd dat het TABG zich bij de vergelijking van de verdiensten van alle voor bevordering in aanmerking komende ambtenaren kan laten bijstaan door de administratieve diensten op de verschillende niveaus van de hiërarchieke weg, overeenkomstig de beginselen die inherent zijn aan de werking van elke hiërarchisch opgebouwde administratieve structuur, welke zijn geconcretiseerd in artikel 21, eerste alinea, van het Statuut, volgens hetwelk iedere ambtenaar ongeacht zijn rang verplicht is zijn meerderen bij te staan en van raad te dienen. Het Gerecht voor ambtenarenzaken heeft hieraan echter toegevoegd dat een voorafgaand onderzoek, binnen elk directoraat-generaal, van de dossiers van de voor bevordering in aanmerking komende ambtenaren niet in de plaats kan komen van de vergelijking die vervolgens moet plaatsvinden door een bevorderingscomité, wanneer dat is voorzien, en daarna door het TABG. Meer bepaald kan niet worden toegestaan dat het gezag zich beperkt tot een onderzoek van de verdiensten van de ambtenaren die het hoogst genoteerd staan op de door de verschillende diensten of directoraten-generaal opgestelde lijsten, omdat anders de vergelijking van de verdiensten van alle voor bevordering in aanmerking komende ambtenaren zinloos wordt.

Na eraan te hebben herinnerd dat de anciënniteit in de rang of de dienst met het oog op bevordering geen element is dat rechtstreeks in aanmerking moet worden genomen bij de vergelijking van de verdiensten, zoals vereist door artikel 45 van het Statuut, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest van 15 december 2015, ***Bonazzi/Commissie*** (F-88/15, EU:F:2015:150), geoordeeld dat het feit dat de betrokkene sinds een bepaald aantal jaren in een rang is ingedeeld geenszins aantoont dat hij blijk heeft gegeven van bijzondere verdiensten. Indien de anciënniteit in de rang een doorslaggevend gegeven werd, zou dit leiden tot een automatisme in de bevordering dat in strijd is met het beginsel van een openbare dienst die het aan zichzelf verplicht is om degenen te bevorderen die uit een oogpunt van bekwaamheid, prestatievermogen en gedrag aan de hoogste eisen voldoen in de zin van de artikelen 27, eerste alinea, en 43, eerste alinea, van het Statuut.

Ten slotte heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in datzelfde arrest geoordeeld dat wanneer een paritair orgaan dat het TABG moet bijstaan bij de vergelijking van de verdiensten van de voor bevordering in aanmerking komende ambtenaren zijn taak niet vervult en niet de aanbevelingen opstelt die het wordt geacht op te stellen, het TABG de bevorderingsronde niet onafgerond kan laten. In dat geval moet het die vergelijking alleen verrichten en de bevorderingsbesluiten vaststellen, waarbij eraan moet worden herinnerd dat het Statuut niet voorziet in de verplichting voor het TABG om rekening te houden met de gezichtspunten van een dergelijk paritair orgaan, waarvan de aanwezigheid afhangt van de keuze van elke instelling.

3. DEFINITIEVE BEËINDIGING VAN DE WERKZAAMHEDEN

In zijn arrest van 18 mei 2015, ***Bischoff/Commissie*** (F-36/14, EU:F:2015:48), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken eraan herinnerd dat het TABG, wanneer het rekening houdt met het belang van de dienst bij zijn besluit over het verzoek van een ambtenaar om in dienst te mogen blijven na het bereiken van de leeftijdsgrens die in artikel 52, eerste alinea, onder a), van het Statuut is voorzien voor ambtshalve pensionering, over een ruime beoordelingsbevoegdheid beschikt, zodat het Gerecht voor ambtenarenzaken die beoordeling van dat gezag alleen kan veroordelen wanneer er sprake is van een kennelijke beoordelingsfout of van misbruik van bevoegdheid.

In datzelfde arrest heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken gepreciseerd dat in het specifieke geval van artikel 52, tweede alinea, van het Statuut uit hoofde van de zorgplicht rekening wordt gehouden met het belang van de betrokken ambtenaar, daar zijn verzoek een noodzakelijke voorwaarde is voor elk besluit om hem in dienst te houden na het bereiken van de leeftijdsgrens die in het Statuut voor ambtshalve pensionering is voorzien. Daar het belang van de ambtenaar dus van meet af aan vaststaat door de indiening van dat verzoek, hangt het besluit dat het TABG moet nemen uitsluitend af van het dienstbelang, hetgeen overigens volgt uit de bewoordingen van artikel 52, tweede alinea, van het Statuut. Mitsdien heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken geoordeeld dat de ambtenaar het TABG niet behoeft aan te tonen dat er sprake is van een persoonlijk belang om in dienst te blijven, daar dit belang irrelevant is voor het onderzoek van zijn verzoek.

ARBEIDSVOORWAARDEN VAN DE AMBTENAREN EN PERSONEELSLEDEN

Vóór de inwerkingtreding van de hervorming van het Statuut en de RAP was de wekelijkse arbeidsduur concreet vastgesteld op 37 uur en 30 minuten. Verordening nr. 1023/2013, die de bepalingen over het basissalaris van de ambtenaren en functionarissen ongewijzigd liet, heeft artikel 55, lid 2, van het Statuut echter aldus gewijzigd dat die duur voortaan alleen kan variëren tussen een minimum van 40 en een maximum van 42 uur per week, afhankelijk van het besluit dat de instelling, het orgaan of de instantie die hun werkgever is daarover eventueel neemt. In die context heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn beschikking van 23 april 2015, ***Bensai/Commissie*** (F-131/14, EU:F:2015:34), alsmede in zijn arrest van 30 juni 2015, ***Petsch/Commissie*** (F-124/14, EU:F:2015:69), opgemerkt dat functionarissen die op grond van een overeenkomst worden aangeworven,

worden betaald op basis van hun indeling in rang en in salaristrap en dat zij een maandsalaris ontvangen dat losstaat van de normale arbeidsduur. Na eraan te hebben herinnerd dat de wetgever in beginsel op elk moment de rechten en verplichtingen van de ambtenaren en personeelsleden mag wijzigen, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken dus geoordeeld dat die wetgever de wekelijkse arbeidsduur kon verhogen zonder het salaris te verhogen.

FINANCIËLE REGELING EN SOCIALE VOORDELEN VAN DE AMBTENAREN

1. INRICHTINGSVERGOEDING

In een arrest van 18 november 2015, ***FH/Parlement*** (F-26/15, EU:F:2015:137), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in herinnering gebracht dat de inrichtingsvergoeding tot doel heeft de ambtenaar in staat te stellen om naast zijn verhuiskosten, waarvoor een specifieke vergoeding bestaat, de onvermijdelijke kosten te dragen die het gevolg zijn van zijn integratie gedurende een substantiële periode in een nieuwe standplaats. Het heeft hieruit afgeleid dat de in artikel 5, lid 4, laatste volzin, van bijlage VII bij het Statuut voorziene uitsluiting van de inrichtingsvergoeding in het geval waarin de ambtenaar die recht heeft op de kostwinnerstoelage wordt tewerkgesteld in de plaats waarin zijn gezin verblijft, alleen geldt wanneer die ambtenaar zich daadwerkelijk bij zijn gezin in zijn standplaats vestigt, aangezien hij in dat geval geen extra inrichtingskosten heeft. Die bepaling geldt daarentegen niet wanneer de ambtenaar, die de kostwinnerstoelage ontvangt, zich bij de wijziging van tewerkstelling niet of niet opnieuw bij zijn gezin vestigt, ofschoon het in zijn nieuwe standplaats woont. In een dergelijk geval kan de belanghebbende immers extra kosten dragen in verband met zijn daadwerkelijke vestiging op een ander adres dan dat waar zijn gezin woont en kan hij onder die omstandigheden aanspraak maken op de betaling van een inrichtingsvergoeding, die in dat geval gelijk is aan één maand basissalaris.

2. PENSIOENEN

Volgens artikel 27, eerste alinea, van bijlage VIII bij het Statuut heeft de gescheiden echtgenoot van een (voormalig) ambtenaar recht op een overlevingspensioen, indien hij aantoont dat hij recht had op een alimentatiepensioen ten laste van zijn ex-echtgenoot op grond van, met name, een overeenkomst tussen de gewezen echtgenoten. In zijn arrest van 23 maart 2015, ***Borghans/Commissie*** (F-6/14, EU:F:2015:19), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken erop gewezen dat het alimentatiepensioen tussen gewezen echtgenoten onder de vermogensrechtelijke gevolgen van het echtscheidingsvonnis valt. Derhalve heeft het geoordeeld dat er, teneinde te bepalen of de gescheiden echtgenoot van een (voormalig) ambtenaar aanspraak kan maken op een overlevingspensioen op grond van een overeenkomst tussen de echtgenoten, geen gebruik moest worden gemaakt van een autonome uitlegging, maar moest worden verwezen naar de nationale wettelijke regeling die de gevolgen van de echtscheiding regelt.

TUCHTREGELING

Met betrekking tot de eerbiediging van de rechten van de verdediging in het kader van een door het Statuut geregelde tuchtprocedure, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest van 8 oktober 2015, ***DD/FRA*** (F-106/13 en F-25/14, EU:F:2015:118, waartegen hogere voorziening is ingesteld), geoordeeld dat de artikelen 2, lid 2, en 3 van bijlage IX bij het Statuut voor het TABG de verplichting inhouden om, wanneer het van plan is om een tuchtprocedure in te leiden op basis van een rapport dat na afloop van een administratief onderzoek is opgesteld, eerst de conclusies van het onderzoeksrapport en alle stukken van het dossier aan de betrokken ambtenaar toe te zenden, opdat hij, beschikkende over een redelijke termijn om zijn verweer

voor te bereiden, zinvolle opmerkingen kan maken. Het feit dat de betrokken ambtenaar tijdens het in artikel 3 van bijlage IX bij het Statuut bedoelde verhoor mondeling op de hoogte is gesteld van de conclusies van het onderzoeksrapport, kan niet volstaan om de eerbiediging van die bepalingen te verzekeren.

In zijn arrest van 3 juni 2015, ***Bedin/Commissie*** (F-128/14, EU:F:2015:51), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken uit artikel 25 van bijlage IX bij het Statuut bovendien afgeleid dat de wetgever de bevoegdheden van het TABG met betrekking tot de beoordeling van de echtheid van de feiten die in een tuchtprocedure worden onderzocht, heeft willen beperken wanneer er gelijktijdig en wegens dezelfde feiten strafvervolging is ingesteld. Het heeft uit die bepaling echter niet afgeleid dat het TABG niet kan afwijken van het advies van de tuchtraad. Ook al is het TABG niet gebonden aan dat advies, de tuchtraad behoudt niettemin zijn wezenlijke functie van raadgevend orgaan en de betrokken ambtenaar geniet nog steeds de aan zijn inschakeling inherente waarborg, aangezien het TABG verplicht is tot motivering van zijn keuze om af te wijken van het advies van de tuchtraad, daaronder begrepen op het gebied van de beoordeling van de feiten.

In zijn arrest van 17 maart 2015, ***AX/ECB*** (F-73/13, EU:F:2015:9), heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken overigens geoordeeld dat het recht op inzage in het tuchtdossier, zoals voorzien in de regels voor het personeel van de Europese Centrale Bank (ECB), alleen betrekking heeft op de stukken die in de tuchtprocedure en/of het eindbesluit van de administratie zijn gebruikt, en niet op andere stukken. Meer bepaald, de betrokken functionaris heeft geen recht om in het bezit te komen van elke informatie die of elk document dat beschikbaar is of kan zijn, alleen op grond dat hij, door middel van zijn eigen onderzoek naar de betwiste feiten, speculeert over de bewijskracht van die stukken of informatie om hem te ontlasten. Voorts kan de toezending van een activiteitenrapport aan de belanghebbende worden geweigerd zonder dat er sprake is van schending van zijn rechten van verdediging, wanneer dat rapport het karakter heeft van een voorbereidende nota die is opgesteld vóór de inleiding van een tuchtprocedure en het gezag zich voor de vaststelling van de tuchtmaatregel niet daarop baseert.

Ten slotte heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in dat arrest geoordeeld dat de ECB in het kader van haar institutionele autonomie elementen betreffende het gedrag van één van haar personeelsleden aan de nationale gerechtelijke instanties kan voorleggen, opdat deze onderzoeken of die elementen kunnen worden aangemerkt als strafbare feiten volgens het nationale recht en of zij de instelling van strafvervolging kunnen rechtvaardigen.

GESCHILLEN OVER OVEREENKOMSTEN

Na eraan te hebben herinnerd dat de basis van de arbeidsverhouding van een tijdelijk functionaris met de betrokken instelling of het betrokken agentschap gevormd wordt door een aanstellingsovereenkomst, heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken in zijn arrest ***Murariu/EAVB*** (F-116/14, EU:F:2015:89) geoordeeld dat het TAOBG, wat de mogelijkheid betreft om een contractuele verhouding te beëindigen wanneer die tot stand is gekomen door de wilsuiting van partijen, niet eenzijdig kan handelen op de wijze van een TABG, maar gehouden is aan de relevante contractuele bepalingen die hem met zijn functionaris verbinden en, in elk geval, aan de artikelen 14 en 47 RAP. Het TAOBG kan buiten de in die artikelen bedoelde gevallen dus niet eenzijdig zijn contractuele verhouding met de betrokken functionaris beëindigen. Meer bepaald, een aan een kandidaat gedaan werkaanbod met het oog op zijn aanstelling als tijdelijk functionaris vormt slechts een intentie en, uit dien hoofde, een voorbereidende handeling, die geen rechten schept en kan worden ingetrokken, bijvoorbeeld wanneer het TAOBG na het doen van het aanbod ontdekt dat de betrokkene niet voldoet aan één van de aanstellingsvoorwaarden zoals voorzien in de RAP, de kennisgeving van vacature of de interne bepalingen. Is dat aanbod echter geaccepteerd, dan ontstaan door de wilsuiting van de contractpartijen nieuwe contractuele verplichtingen die de bevoegdheid van dat gezag beperken om eenzijdig te handelen buiten de uitdrukkelijk in de RAP voorziene gevallen, zoals die welke worden bedoeld in artikel 47 daarvan, en, in elk geval, om met terugwerkende kracht te handelen.

B | SAMENSTELLING VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN

(Protocollaire rangorde op 31 december 2015)

Van links naar rechts:

Rechters E. Perillo en H. Kreppel, kamerpresident R. Barents, president S. Van Raepenbusch, kamerpresident K. Bradley, rechters M. I. Rofes i Pujol en J. Svenningsen, griffier W. Hakenberg

1. WIJZIGINGEN IN DE SAMENSTELLING VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN IN 2015

Er hebben in 2015 geen wijzigingen in de samenstelling van het Gerecht voor ambtenarenzaken plaatsgevonden.

2. PROTOCOLLAIRE RANGORDE

VAN 1 JANUARI 2015 TOT EN MET 31 DECEMBER 2015

S. VAN RAEPENBUSCH, president van het Gerecht
R. BARENTS, kamerpresident
K. BRADLEY, kamerpresident
H. KREPPEL, rechter
M. I. ROFES i PUJOL, rechter
E. PERILLO, rechter
J. SVENNINGSEN, rechter

W. HAKENBERG, griffier

3. VOORMALIGE LEDEN VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN

(in volgorde van ambtsaanvaarding)

Kanninen Heikki (2005-2009)
Tagaras Haris (2005-2011)
Gervasoni Stéphane (2005-2011)
Boruta Irena (2005-2013)

PRESIDENT

Mahoney Paul J. (2005-2011)

C | GERECHTELIJKE STATISTIEKEN VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN

WERKZAAMHEDEN VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN IN HET ALGEMEEN

1. Aanhangig gemaakte, afgedane, aanhangige zaken (2011-2015)

AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN

2. Percentage van het aantal zaken per belangrijkste verwerende instelling (2011-2015)

3. Procestaal (2011-2015)

AFGEDANE ZAKEN

4. Arresten en beschikkingen – Rechtsprekende formatie (2015)

5. Uitspraak (2015)

6. Kort gedingen (2011-2015)

7. Procesduur in maanden (2015)

OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN

8. Rechtsprekende formatie (2011-2015)

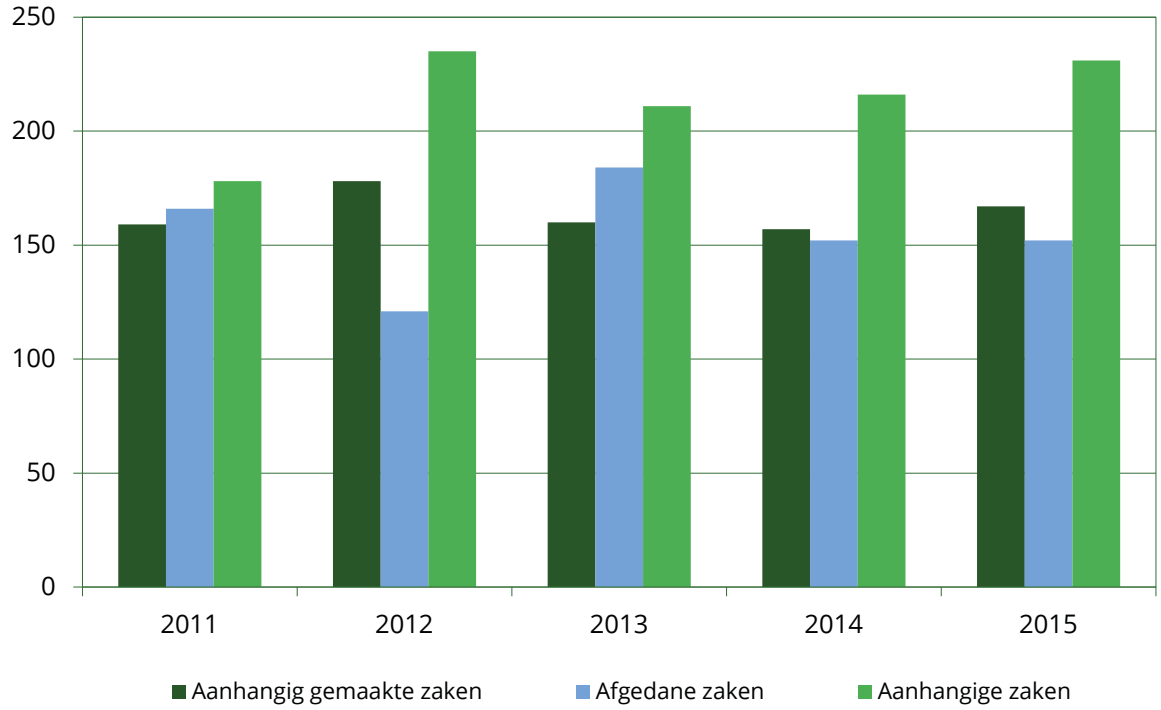
9. Aantal verzoekers

DIVERSEN

10. Beslissingen van het Gerecht voor ambtenarenzaken waartegen hogere voorziening is ingesteld bij het Gerecht (2011-2015)

11. Uitspraken van het Gerecht in hogere voorziening (2011-2015)

1. WERKZAAMHEDEN VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN IN HET ALGEMEEN — AANHANGIG GEMAAKTE, AFGEDANE, AANHANGIGE ZAKEN (2011-2015)

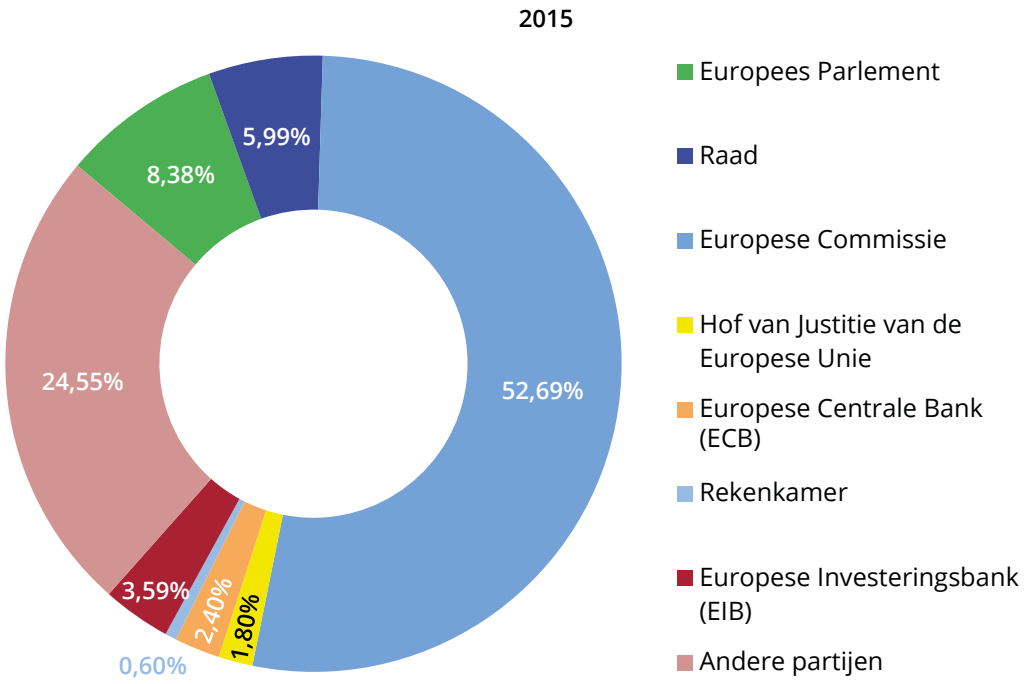

	2011	2012	2013	2014	2015
Aanhangig gemaakte zaken	159	178	160	157	167
Afgedane zaken	166	121	184	152	152
Aanhangige zaken	178	235	211	216	231[1]

De (bruto)cijfers hebben betrekking op het totale aantal zaken, ongeacht of zij wegens verknochtheid zijn gevoegd (één zaaknummer = één zaak).

1| Waarvan 69 zaken waarvan de behandeling is geschorst.

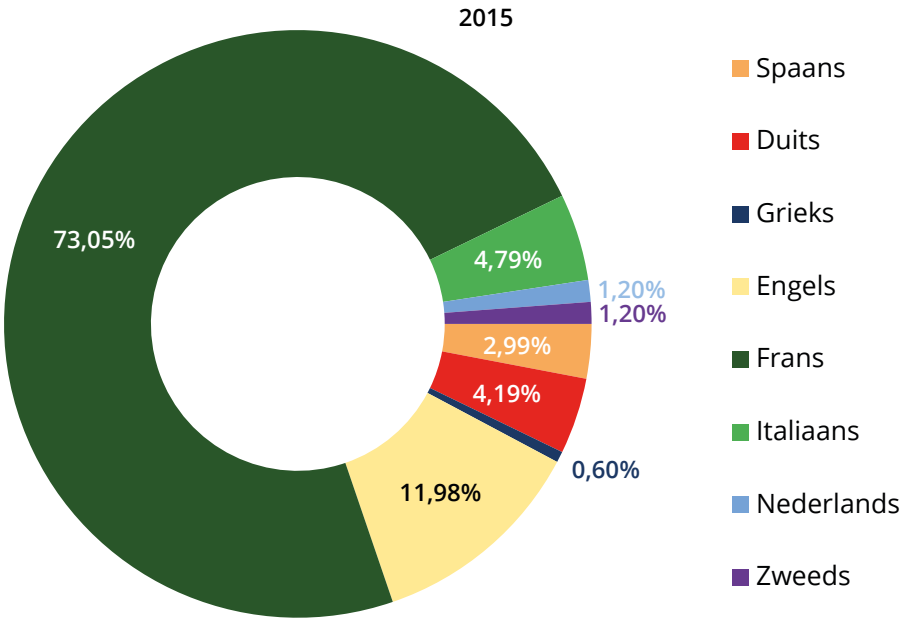
2. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — PERCENTAGE VAN HET AANTAL ZAKEN PER VERWERENDE INSTELLING (2011-2015)

	2011	2012	2013	2014	2015
Europees Parlement	6,29%	6,11%	5,66%	11,80%	8,38%
Raad	6,92%	3,89%	3,77%	8,70%	5,99%
Europese Commissie	66,67%	58,33%	49,69%	45,96%	52,69%
Hof van Justitie van de Europese Unie	1,26%		0,63%		1,80%
Europese Centrale Bank (ECB)	2,52%	1,11%	1,89%	1,24%	2,40%
Rekenkamer	0,63%	2,22%	0,63%	1,24%	0,60%
Europese Investeringsbank (EIB)	4,32%	4,44%	5,03%	1,24%	3,59%
Andere partijen	11,40%	23,89%	32,70%	29,81%	24,55%
Totaal	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**	**100,00%**

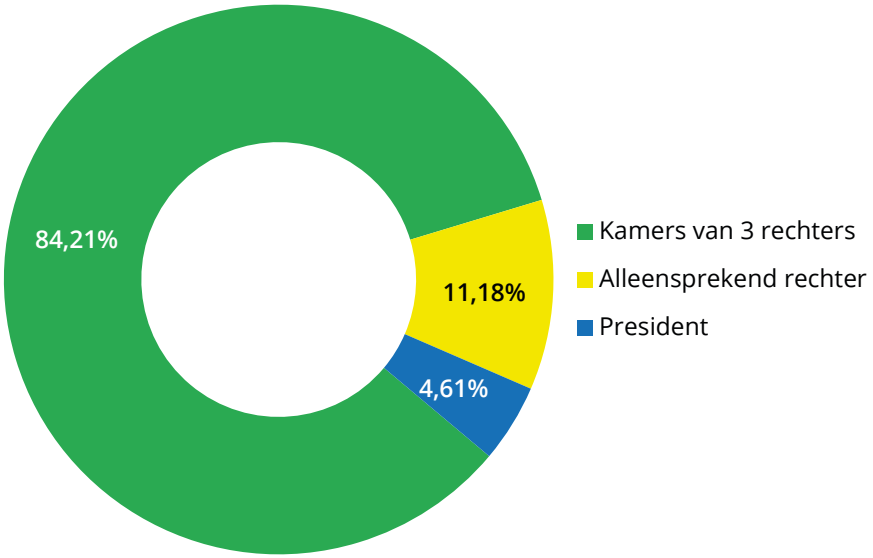
3. AANHANGIG GEMAAKTE ZAKEN — PROCESTAAL (2011-2015)

De procestaal geeft de taal waarin het beroep is ingesteld weer, en niet de moedertaal of de nationaliteit van de verzoeker.

Procestaal	2011	2012	2013	2014	2015
Bulgaars		2			
Spaans	2	3		2	5
Duits	10	5	2	9	7
Grieks	4	1	4	2	1
Engels	23	14	26	23	20
Frans	87	108	95	113	122
Italiaans	29	35	21	8	8
Hongaars	1				
Nederlands	1	6	12		2
Pools	1	2			
Roemeens		2			
Slowaaks	1				
Zweeds					2
Totaal	**159**	**178**	**160**	**157**	**167**

4. AFGEDANE ZAKEN — ARRESTEN EN BESCHIKKINGEN — RECHTSPREKENDE FORMATIE (2015)

	Arresten	Beschikkingen tot doorhaling ten gevolge van een minnelijke regeling[1]	Andere beschikkingen tot afdoening	Totaal
Voltallige zitting				
Kamers van 3 rechters	60	14	54	128
Alleensprekend rechter	15		2	17
Nog niet toegewezen				
President			7	7
Totaal	**75**	**14**	**63**	**152**

1| In 2015 heeft het Gerecht voor ambtenarenzaken nog zeven vergeefse pogingen gedaan om tot een minnelijke regeling te komen.

5. AFGEDANE ZAKEN — UITSPRAAK (2015)

	Arresten		Beschikkingen				
	Beroep geheel of ten dele toegewezen	Beroep geheel verworpen, afdoening zonder beslissing	Beroep/Vordering [kennelijk] niet-ontvankelijk of ongegrond	Minnelijke regelingen na optreden van rechtsprekende formatie	Doorhalingen om andere redenen, wegens afdoening zonder beslissing of verwijzing	Geheel of ten dele toegewezen beroepen (bijzondere procedures)	Totaal
Tewerkstelling/Nieuwe tewerkstelling	2			2			**4**
Vergelijkend onderzoek	2	2	4	2			**10**
Arbeidsvoorwaarden/Verloven			1				**1**
Beoordeling/Bevordering	7	11	3	3	3		**27**
Pensioenen en invaliditeitsuitkeringen	2		2		1		**5**
Tuchtprocedures	3	5		1	1		**10**
Aanwerving/Benoeming/Indeling in rang	2	3	6				**11**
Bezoldiging en vergoedingen	4	4	8	2			**18**
Sociale zekerheid/Beroepsziekte/Ongeval	1		1	2	1		**5**
Opzegging of niet-verlenging van het contract van de contractant	7	8	5	1	5		**26**
Andere	4	8	9	1	9	4	**35**
Totaal	**34**	**41**	**39**	**14**	**20**	**4**	**152**

6. KORT GEDINGEN (2011-2015)

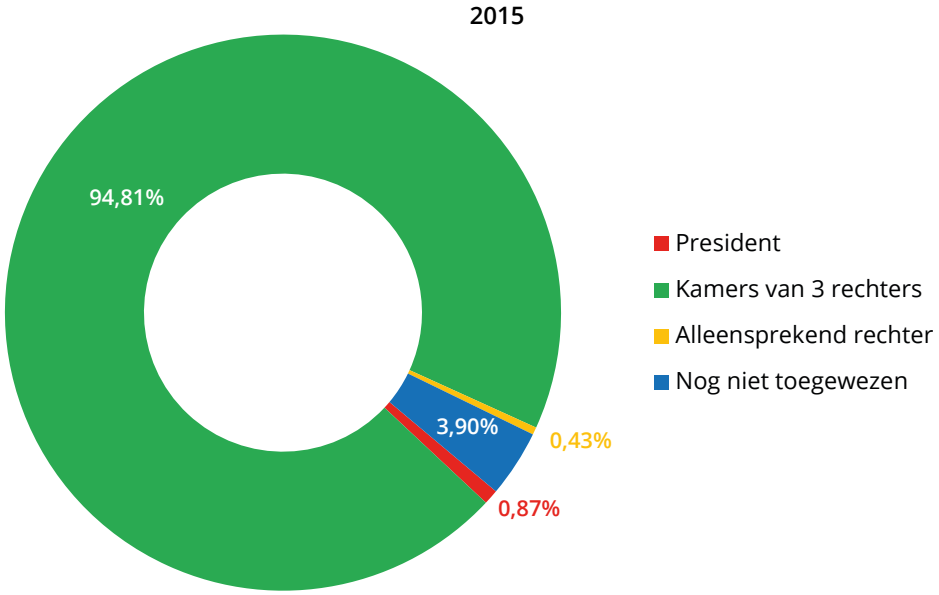
Afgedane kort gedingen		Uitspraak		
		Geheel of ten dele ontvankelijk	Verwerping	Doorhaling
2011	**7**		4	3
2012	**11**		10	1
2013	**3**		3	
2014	**5**	1	4	
2015	**2**		2	
Totaal	**28**	**1**	**23**	**4**

7. AFGEDANE ZAKEN — PROCESDUUR IN MAANDEN (2015)

Afgedane zaken		Gemiddelde procesduur	
		Totale procesduur	Procesduur, exclusief eventuele schorsing
Arresten	75	16,1	15,9
Beschikkingen	77	9,9	8,3
Totaal	**152**	**13,0**	**12,1**

De procesduur is uitgedrukt in maanden en tiende delen van maanden.

8. OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN — RECHTSPREKENDE FORMATIE (2011-2015)

	2011	2012	2013	2014	2015
Voltallige zitting		1	1		
President	1		2	1	2
Kamers van 3 rechters	156	205	172	201	219
Alleensprekend rechter	2	8	3	2	1
Nog niet toegewezen	19	21	33	12	9
Totaal	**178**	**235**	**211**	**216**	**231**

9. OP 31 DECEMBER AANHANGIGE ZAKEN — AANTAL VERZOEKERS

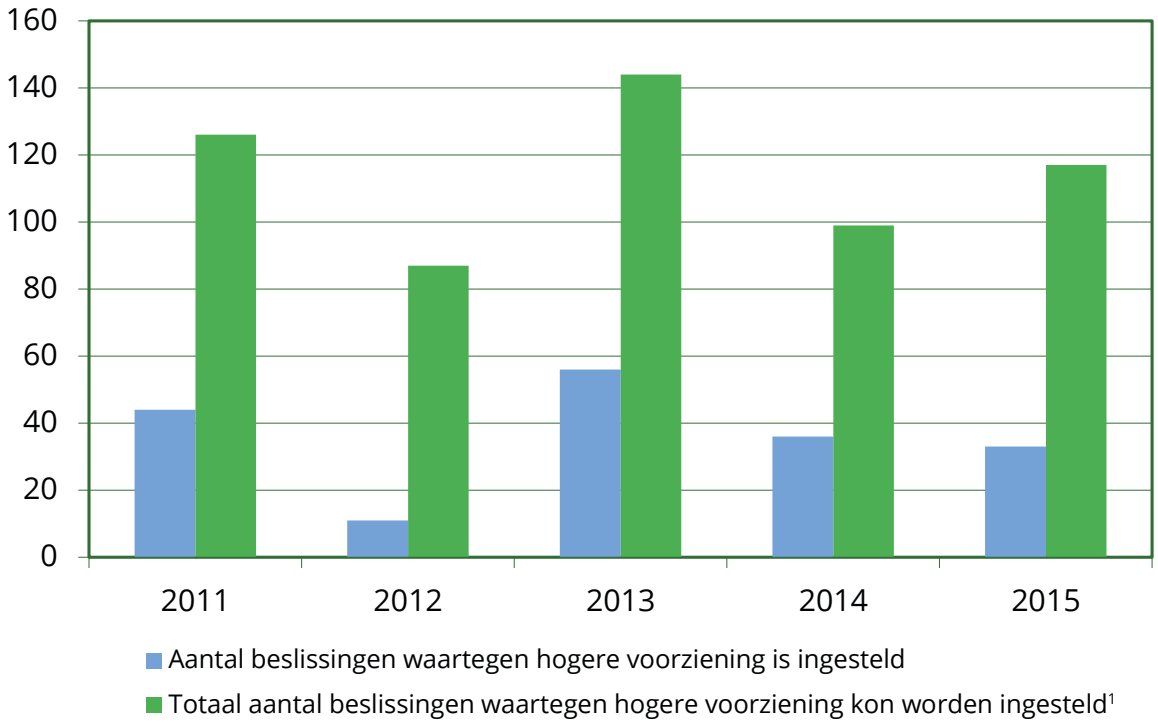
Aantal verzoekers	Onderwerp
486	Ambtenarenstatuut — EIB — Bezoldiging — Jaarlijkse aanpassing van de salarissen
484	Ambtenarenstatuut — EIB — Bezoldiging — Hervorming van het stelsel van bezoldiging en salarisvooruitgang van de EIB
451	Ambtenarenstatuut — EIB — Bezoldiging — Nieuw prestatiestelsel — Toekenning van bonussen
386 (2 zaken)	Ambtenarenstatuut — EIB — Bezoldiging — Jaarlijkse aanpassing van de salarissen
35	Ambtenarenstatuut — Terugverwijzing na heroverweging van het arrest van het Gerecht — EIB — Pensioenen — Hervorming van 2008
33	Ambtenarenstatuut — EIB — Pensioenen — Hervorming van de pensioenregeling
32 (8 zaken)	Ambtenarenstatuut — Ambtenarenstatuut — Herziening van het Ambtenarenstatuut op 1 januari 2014 — Nieuwe regels voor de berekening van de reiskosten van de standplaats naar de plaats van herkomst — Verband tussen de toekenning van dit voordeel en het ontheemd zijn of in het buitenland verblijven
30 (4 zaken)	Ambtenarenstatuut — Europees Investeringsfonds (EIF) — Bezoldiging — Jaarlijkse aanpassing van de salarissen
29	Ambtenarenstatuut — Europees Investeringsfonds (EIF) — Bezoldiging — Hervorming van het stelsel van bezoldiging en salarisvooruitgang van het EIF
26 (4 zaken)	Ambtenarenstatuut — Ambtenarenstatuut — Herziening van het Ambtenarenstatuut op 1 januari 2014 — Nieuwe regels voor de berekening van de reiskosten van de standplaats naar de plaats van herkomst — Verband tussen de toekenning van dit voordeel en het ontheemd zijn of in het buitenland verblijven — Schrapping van de reisdagen

Met het woord „Ambtenarenstatuut" wordt verwezen naar het Statuut van de ambtenaren van de Europese Unie en de Regeling welke van toepassing is op de andere personeelsleden van de Unie.

Totaal aantal verzoekers voor alle aanhangige zaken (2011-2015)

	Totaal aantal verzoekers	Totaal aantal aanhangige zaken
2011	1 006	178
2012	1 086	235
2013	1 867	211
2014	1 902	216
2015	2 333	231

10. DIVERSEN — BESLISSINGEN VAN HET GERECHT VOOR AMBTENARENZAKEN WAARTEGEN HOGERE VOORZIENING IS INGESTELD BIJ HET GERECHT (2011-2015)

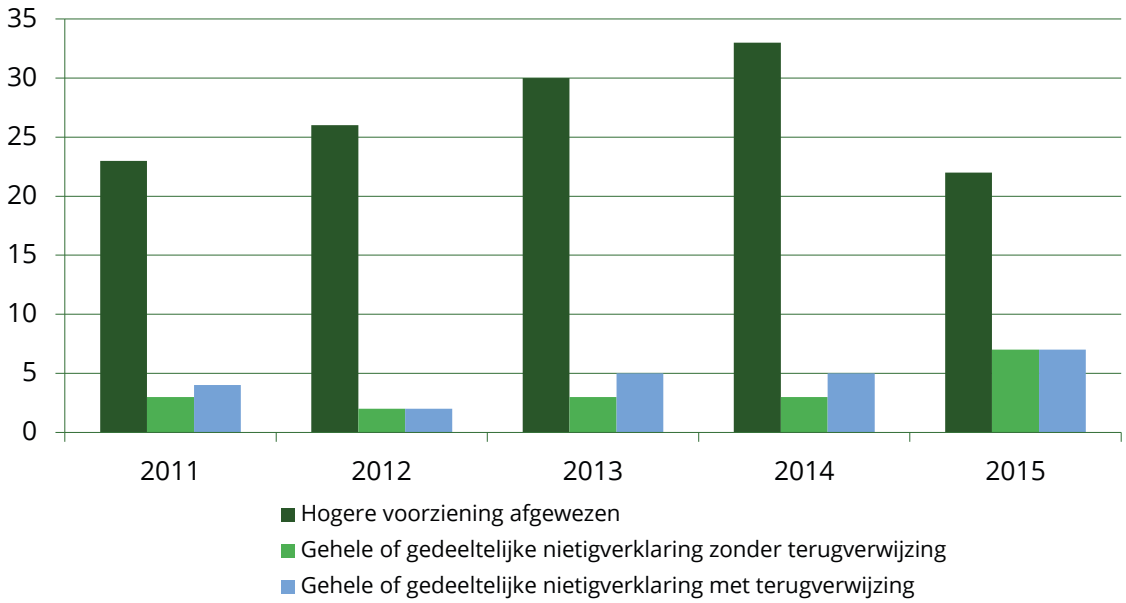

	Aantal beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld	Totaal aantal beslissingen waartegen hogere voorziening kon worden ingesteld[1]	Percentage beslissingen waartegen hogere voorziening is ingesteld[2]
2011	44	126	34,92%
2012	11	87	12,64%
2013	56	144	38,89%
2014	36	99	36,36%
2015	33	117	28,21%

1 | Arresten, beschikkingen waarbij beroep niet-ontvankelijk, kennelijk niet-ontvankelijk of kennelijk ongegrond wordt verklaard, beschikkingen in kort geding, tot afdoening zonder beslissing of tot afwijzing van interventie, in het referentiejaar.

2 | Dit percentage kan in een bepaald jaar verschillen van de uitspraken waartegen in het referentiejaar hogere voorziening kon worden ingesteld, omdat de termijn voor hogere voorziening zich over twee kalenderjaren kan uitstrekken.

11. DIVERSEN — UITSPRAKEN VAN HET GERECHT IN HOGERE VOORZIENING (2011-2015)

	2011	2012	2013	2014	2015
Hogere voorziening afgewezen	23	26	30	33	22
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring zonder terugverwijzing	3	2	3	3	7
Gehele of gedeeltelijke nietigverklaring met terugverwijzing	4	2	5	5	7
Doorhaling/Afdoening zonder beslissing		3		1	1
Totaal	**30**	**33**	**38**	**42**	**37**

Waar zijn EU-publicaties verkrijgbaar?

Gratis publicaties:

- één exemplaar:
  via EU Bookshop (http://bookshop.europa.eu);
- meerdere exemplaren of posters/kaarten:
  bij de vertegenwoordigingen van de Europese Unie (http://ec.europa.eu/represent_nl.htm),
  bij de delegaties in niet-EU-landen (http://eeas.europa.eu/delegations/index_nl.htm),
  door contact op te nemen met Europe Direct (http://europa.eu/europedirect/index_nl.htm),
  door te bellen naar 00 800 6 7 8 9 10 11 (gratis in de hele Europese Unie) (*).

  (*) De informatie wordt gratis verstrekt en bellen is doorgaans gratis, maar sommige operatoren, telefooncellen of hotels kunnen kosten aanrekenen.

Betaalde publicaties:

- via EU Bookshop (http://bookshop.europa.eu).

QD-AP-16-001-NL-N

HOF VAN JUSTITIE VAN
DE EUROPESE UNIE

DIRECTIE COMMUNICATIE
EENHEID PUBLICATIES EN MULTIMEDIA